

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

**ROČNÍK XLVIII
2013
2**

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Marsina, Richard: Historical Sources about the Byzantine Mission (861/862 - 885/886) . . .	3
Nováková, Veronika: Principle of Provenance in Slovakia	22
Vrláková, Eva: Source Value of Archival Documents of the District Office in Dolný Kubín (1881) 1923-1945 (1959)	69
Hollá, Helena: Jozef Kočíš - One of the Founders of Modern Slovak Archival Science.	79
LITERATURE	
Reviews and Reports.	103
Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals	124
REPORTS	144
CHRONICLE	196

INHALTSVERZEICHNIS

STUDIEN UND FACHARTIKEL

Marsina, Richard: Historische Quellen zur Byzantinischen Mission (861/862 - 885/886) . . .	3
Nováková, Veronika: Das Provenienzprinzip in der Slowakei	22
Vrláková, Eva: Quellenwert der Archivadokumente im Bezirksamt von Dolný Kubín (1881) 1923 - 1945 (1959)	69
Hollá, Helena: Jozef Kočíš - einer der Gründer des modernen slowakischen Archivwesens.	79
LITERATUR	
Buchbesprechungen und Referate	103
Bibliographischer Überblick über ausländische archivarische Periodika	124
BERICHTE	144
CHRONIK	196

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLVIII

2013

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr

Redakčná rada

Daniel Doležal, Júlia Hautová, Peter Kartous, Peter Keresteš,
Ján Lukačka, Elena Machajdíkova, Richard Marsina,
Štefánia Mertanová, Veronika Nováková, Jozef Novák,
Milena Ostrolucká, Radoslav Ragač, Juraj Roháč,
Jana Schullerová, František Žifčák

Hlavný redaktor
Mária Mrižová

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
Júlia Ragačová

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov a registratúr
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov a registratúr, Bratislava 2013

HISTORICKÉ PRAMENE K BYZANTSKEJ MISII (861/862) - (885/886)

RICHARD MARSINA

Marsina, Richard: Historical Sources about the Byzantine Mission (861/862 - 885/886). Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 2, 2013, p. 3-21.

A brief overview of the major and oldest sources referring to the history of Byzantine mission in Great Moravia (863-885). 24 diplomatic sources compose four groups. Nine units (including 6 – 7 deperditums) regard years 861/862-869/870, clarifying the arrival of the Byzantine mission and the first phase of its activities, including the journey of its representatives to Rome and appointing Methodius for a missionary archbishop by the Pope Adrian II. Seven charters of the Pope John VIII (before 14th May) 873 deal with his attempts to liberate archbishop Methodius from the internment in Bavaria. Six charters from the years 879-881 (including 1 deperditum and 1 falsum-deperditum) deal with the invitation to Rome for the archbishop Methodius, taking Svatopluk and his country under the protection of the Apostle seat, founding Moravian ecclesiastical province with a subordinate episcopate in Nitra and the permission for using Slavic language in divine services (in liturgy). The other two charters, from 885/886, issued by the Pope Stephen V, prohibit usage of Slavic language in liturgy. As regards narrative sources from 869/870 - 885/886, there are 4 hagiographic sources (1 in Latin and 3 written in Slavic language) and one Memorial record written in Salzburg.

(Great) Moravia. Christianization. Constantine/Cyril. Methodius. Slavic language in liturgy.

Dr. h. c. prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., Palisády 11, 811 03 Bratislava

V roku 1150. výročia príchodu Byzantskej misie na Veľkú Moravu sa konalo množstvo hromadných náučných podujatí, pripomínajúcich toto výročie. Z odborného hľadiska boli rozličného druhu: niektoré len čisto deklaratívne, iné odbornovo-vedecké, či populárno-vedecké a napokon aj vedecké, na ktorých prednesené príspevky sa kriticky venovali podrobnostiam doterajšej interpretácie prameňov a prinášali aj nové možné aspekty interpretácie historických prameňov, ba neraz zdôrazňovali aj nutnosť, v podrobnostiach nových záverov, na rozdiel od doteraz platných tradičných interpretácií. Treba aj dodať, že nielen na hromadných (akoby odborných a vedeckých) podujatiach odznelo množstvo názorov na túto problematiku, ale aj v tlači či periodikách sa vyslovovali rozličné názory, prevažne nie na slovo vzatých odborníkov, no neraz s veľmi suverénnymi vyjadreniami, podfarbenými viac svetonázorom či politickým presvedčením. Veď sa narábalo aj označením mýtus, čo je pre túto problematiku z vedecko-historického hľadiska jednoznačne neprimerané. Historik môže nazvať mýtom len to, pre čo skutočne nejestvujú hodnoverné historické pramene.

Na činnosť Byzantskej misie u nás jestvuje, vzhľadom na to, že ide o 9. storočie, až veľmi mnoho historických prameňov (prirodzene v porovnaní s množstvom prameňov pre storočia bezprostredne nasledujúce). Jestvujú k tejto problematike diplomatické aj rozprávacie pramene súčasné alebo skoro súčasné s prebiehajúcim dianím, ale aj neskoršie. Čo do ich hodnovernosti sa (prevažne) v minulosti venovala pomerne veľká pozornosť ich skúmaniu, najmä pri diplomatických prameňoch, o tých rozprávacích, najmä jagiografických to povedať nemožno. Napísané sú tieto pramene po latinsky alebo slovanským jazykom, používaným učeníkmi Byzantskej misie. Jestvujú aj kritické i popularizačné (prekladové) edície týchto prameňov. A treba vyzdvihnúť, že prvý pomerne kompletný prekladový súbor takýchto prameňov vznikol v slovenskej historiografii a jeho zostavovateľom a editorom bol Peter Ratkoš.¹ Až potom bol zostavený viacvzväzkový moravsko-český súbor týchto prameňov, ktorý však paralelne publikoval pramene v pôvodnom jazyku aj v českom preklade.² Výberový prekladový súbor vyšiel potom aj u nás.³ Diplomatický latinský súbor týchto písomností vyšiel v prvom diele Slovenského diplomatára,⁴ aj príslušne osobitne kriticky komentovaný.⁵ Za doplnok tohto súboru treba pokladať (predpokladané) deperditá, ktoré neraz prinášajú dôležité doplňujúce údaje.⁶ Zachované hodnoverné pramene k dejinám Byzantskej misie u nás možno deliť podľa rozličných kritérií (podľa času vzniku, podľa dnešného archívneho uloženia, podľa jazyka, podľa kvality zachovania), no azda najprimeranejšie bude oboznámiť sa s nimi podľa spôsobu ich vzniku, teda či sú výsledkom úradného konania alebo literárnym výtvorom, pri čom sa bude prirodzene prihliadať aj k spomínaným aspektom.

¹ RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Druhé opravené a rozšírené vydanie. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1968. Ďalej len *Pramene*; vzhľadom na to, že ide o prvú celkovú prekladovú edíciu prameňov k dejinám VM, cituje sa tu vždy na prvom mieste.

² *Magnae Moraviae fontes historici* (ďalej len MMFH), *I. Annales et chronicae*. D. Bartoňková, Lub. Havlík, Zd. Masařík, Rad. Večerka. Státní pedagogické nakladatelství, Pragae-Brunae MCMLXVI; *MMFH II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Editori ako u I. a Jar. Ludvíkovský. Universita J. E. Purkyně, Brno MCMLXVII; *MMFH III. Diplomata, epistolae, textus historici varii*. Edd. D. Bartoňková, L. Havlík, I. Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Večerka. Univ. J. E. Purkyně, Brno MCMLXIX; *MMFH IV. Leges - textus iuridici. Suplementa* - Edd. D. Bartoňová - K. Haderka - L. Havlík - J. Ludvíkovský - J. Vašíca - D. Večerka. Univ. J. E. Purkyně, Brno MCMLXXI; *MMFH V. Indices*. Lub. Havlík. Univ. J. E. Purkyně, Brno MCMLXXVII. Text prameňov sa tu publikuje v pôvodnom jazyku a v českom preklade, aparát je český.

³ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov*. Edd. R. Marsina - J. Steinhübel - J. Lukačka - J. Pauliny. Literárne informačné centrum Bratislava 1999.

⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae (ďalej len CDSI) I*. Ed. Richard Marsina. Bratislavae MCMLXXI. Sumptibus Academiae scientiarum Slovacae.

⁵ MARSINA, R.: Štúdie k Slovenskému diplomatáru (ŠtSld) I/1. In: *Historické štúdie XVI*. Bratislava 1971, s. 5 - 108.

⁶ MARSINA, R.: Veľkomoravské deperditá (ďalej len Deperditá). In: *Slovenská archivistika*, roč. VI, 1971, č.1, s. 18 - 43; RATKOŠ, P.: Kompletnosť veľkomoravských deperdit (ďalej len Kompletnosť). In: *Slovenská archivistika*, roč. VIII, 1973, č. 1, s. 106 - 110.

K dejinám Byzantskej misie zachované diplomatické pramene tvoria podstatnú časť hodnoverných prameňov zachovaných k dejinám Veľkej Moravy a dotýkajú sa jej príchodu, pôsobenia, ale najmä úsilia o povolenie používania slovanského jazyka v liturgii (pri bohoslužbách) Apoštolskou stolicou v Ríme. Sú medzi nimi jednotky zachované v plnom (zväčša tzv. registrovom) znení, ale aj deperditá, teda zmienky o hodnoverne spomínaných listinách (listoch) v iných hodnoverných stredovekých listinách a listoch. Chronologicky sú tieto písomnosti z rokov (861/862) - (885/886). Väčšina týchto písomností sa zachovala v odpisoch z pôvodných kancelárskych registrov pápeža Jána VIII. z rokov 872-882, jeden z nich (878-882) je najstarším zachovaným kancelárskym registrom v Tajnom Vatikánskom archíve (Reg. Vat. 1); odpisy z nezachovaných registrov Jána VIII. sú vo Vatikánskom archíve a v Britskom múzeu v Londýne. Pôvodiny všetkých týchto písomností boli napísané po latinsky (okrem dvoch).⁷

Svojím obsahom ide prevažne o korešpondenciu medzi Veľkou Moravou a pápežským Apoštolským stolcom v Ríme. Aj keď sa tieto písomnosti v rámci diplomatického úzu Pápežskej kancelárie nazývajú listami (epistola) mnohé z nich majú dispozičný či privilegialny obsah. Do tohto súboru patria aj dva listy kniežat'a Rastislava rímskemu pápežovi Mikulášovi I. a byzantskému cisárovi Michalovi III., ktoré sú deperditami.

1. Za najstaršiu písomnosť v súvislosti s príchodom Byzantskej misie k nám možno pokladať list kniežat'a Rastislava rímskemu pápežovi Mikulášovi I., ktorého žiadal o vyslanie učiteľa (učiteľov) ovládajúcich slovanský jazyk.⁸ Jestvujú viaceré rozdielne datovania tohto listu, no ak sa predpokladá bezprostredná následnosť konania Rastislava, najprimeranejšie bude predpokladať jeho vznik (861/862).⁹ Zmienka o tomto liste pápežovi je v 8. kapitole Života Metodovho (ŽM), kde sa v tam uvedenom texte listiny pápeža Hadriána II. z roku 869 hovorí *žiadali ste učiteľa nielen od tohto veľkňazského prestola*.¹⁰ Vzhľadom na vyvinutosť kancelárskej praxe v Pápežskej kancelárii tých čias treba predpokladať, že Rastislavova žiadosť pápežovi adresovaná bola nepochybne v písomnej forme. Hodnovernosť toho, že táto žiadosť pápežovi skutočne jestvovala potvrdzuje aj okolnosť, že sa správa o tom zachovala v ŽM, ktorý bol napísaný autorom, nakloneným viac používaniu slovanského jazyka v liturgii ako latinčine. Znamená to aj, že je neprimerané spochybňovať jestvovanie tohto listu Rastislava pápežovi, lebo nebolo v záujme autora ŽM vyzdvihovať, že prvý pokus Rastislava o učiteľa bol adresovaný pápežovi.¹¹

2. Knieža Rastislav oznamuje byzantskému cisárovi Michalovi III., že jeho ľud odvrhol pohanstvo a zachováva kresťanský zákon, lebo mnohí kresťanskí učители

⁷ Po grécky bol napísaný list Rastislava byzantskému cisárovi Michalovi III. a list tohože cisára Rastislavovi; por. v nasledujúcom texte č. 2 a č. 3.

⁸ MARSINA, R.: Deperditá, s. 20 - 21, č. 1; RATKOŠ, P.: Kompletnosť, s. 108, č. 3. V CDS I toto deperditum nebolo zaradené!

⁹ Najodchylnejšie časové datovanie pripúšťa L. Havlík: 855 - 858, čo je azda priskoro; por. tamže.

¹⁰ Pramene, s. 240.

¹¹ Odpoveď pápeža Mikuláša I. nie je zaradená ako osobitné deperditum, hoci vlastne mala mať aj písomnú formu, no niet ani najmenšej indicie pre to.

prišli k nim z Talianska, Grécka a Nemecka; pretože ale Sloveni sú prostý ľud žiada cisára, aby mu poslal takého učiteľa, ktorý by v slovanskom jazyku vysvetľoval pravú kresťanskú vieru, aby to aj iné kraje napodobnili.¹² Celé znenie tejto Rastislavovej žiadosti sa nezachovalo. Zmienky o jej obsahu sú v 14. kapitole ŽK,¹³ v siedmej kapitole života Konštantína-Cyrila s prenesením svätého Klementa (ináč Rímska legenda)¹⁴ a v piatej kapitole ŽM.¹⁵ Datovanie tohto listu sa zhodne predpokladá k roku asi (862). Analýzou zachovaných vyjadrení tohto listu sa dospelo k predpokladu, že originál tohto Rastislavovho listu bol byzantskému cisárovi napísaný po grécky,¹⁶ čo znamená, že v tom čase na Rastislavovom dvore bol iste grécky kňaz, ktorý ovládal byzantský úzus skladania listov.

Tradične sa ako obsah tohto listu zvykne zdôrazňovať, že Rastislav žiadal učiteľa (doktora), ktorý ovládal slovanský jazyk, čo solúnski bratia Konštantín a Metod spĺňali a prakticky aj v tomto smere pôsobili. Menej sa zdôrazňuje, že práve v najstaršom zachovaní zmienky tohto listu v ŽK sa výslovne hovorí, že Rastislav žiada od byzantského cisára biskupa, čo nebolo splnené. Z obsahu Rastislavovho listu jednoznačne vyplýva, že v tom čase bola kristianizácia Veľkej Moravy v pokročilejšom štádiu, no po cirkevnej stránke závisela od Pasovského biskupstva a tým, že Rastislav žiadal biskupa chcel kresťanskú cirkev vo svojom kniežatstve vymaniť spod podriadenosti Pasovskému biskupstvu a ako cirkevnú vrchnosť rešpektovať (pôvodne) len Apoštolskú stolicu v Ríme a keď tam nepochodil obrátil sa na byzantského cisára. Treba podotknúť, že Rastislav či jeho poradcovia vedeli, že ním ovládané územie patrí do sféry apoštolskej stolice v Ríme (preto sa na ňu najskôr obrátil) a až keď mu tam z vecných dôvodov nevyhoveli,¹⁷ obrátil sa na byzantského cisára.

3. Byzantský cisár Michal III. oznamuje Rastislavovi, že mu posielajú (Konštantína) Filozofa, ktorý zložil písmená pre ich jazyk, aby ich učil oslavovať Boha vlastným jazykom, ako to robia veľké národy.¹⁸ Podkladom tohto deperdita je text zo 14. kapitoly ŽK, kde citácia je pravdepodobne výťahom z listu Michala III. Rastislavovi.¹⁹ Vznik listu sa datuje do roku (863), ktorý sa tým pokladá aj za rok príchodu Byzantskej misie na Veľkú Moravu.²⁰ Aj z tohto deperdita vyplýva, že byzantský cisár Michal III. nevyhovel v plnej miere žiadosti Rastislava o poslanie biskupa učiteľa, keď mu poslal (len) učiteľa-Filozofa, ktorý síce zostavil slovanské písmo a preložil do slovanského jazyka texty potrebné k pokračovaniu a rozvíjaniu kristianizácie, no z cirkevno-právneho hľadiska nemohol mať poslaný Filozof nijaké kompetencie. Tu jestvujúce kresťanské štruktúry majúce svoju cirkevnú vrchnosť v Pasove pôsobili nerušene ďalej, hoc aj vzniklo učilište vychovávajúce kňazov, ktorí budú pri bohoslužbách používať slovanský jazyk. Z cirkevno-právneho

¹² CDS I, s. 10, č. 12; Deperditá, s. 21 - 22, č. 2, Kompletnosť, s. 108, č. 4.

¹³ Pramene, s. 224.

¹⁴ MMFH II, s. 128 (tu pod názvom Vita Constantini cyrilli cum translatione s. Clementis - Italská legenda).

¹⁵ Pramene, s. 237.

¹⁶ BARTOŠKOVÁ, D.: Rostislavovo poselství v životech Konstantinově a Metodějově ve světle středověkých řeckých listů a listin. In: *Listy filologické 91*. Praha 1968, s. 101 - 114.

¹⁷ Nemali kňaza ovládajúceho slovanský jazyk.

¹⁸ CDS I, s. 11, č. 12 A; Deperditá, s. 22, č. 3; Kompletnosť, s. 108, č. 5.

¹⁹ Pramene, s. 225; MMFH II, s. 100 - 101.

²⁰ Do roku 864 kladie príchod Byzantskej misie Fr. Hýbl (1908); por. Deperditá, s. 22, pozn. 29.

hľadiska nejestvovali ani dôvody na spory medzi predstaviteľmi Byzantskej misie a (zjednodušene povedané) tunajšími latinskými kňazmi. V postupe byzantského cisára Michala III. a nepochybne aj vtedajšieho konštantínopolského patriarchu Fotia treba vidieť zámer. V čase vyslania byzantskej misie na Veľkú Moravu stále ešte nebolo definitívne rozhodnuté odkiaľ prijme oficiálne kresťanstvo Bulharsko, či z Konštantínopolu alebo z Ríma. A v Byzantsku dali prednosť svojmu nároku na Bulharsko, s ktorým bezprostredne geograficky susedil ako národom na od nich pomerne vzdialenú Veľkú Moravu, ktorú aj oni pokladali za súčasť misijného územia Apoštolskej stolice (podľa nich Západného patriarchátu); poslaním biskupa na Veľkú Moravu by fakticky Konštantínopolský patriarchát bol vlastne zriadil - vzhľadom na už jestvovanie tamojšieho kresťanstva, na cudzom misijnom území novú sebe podriadenú diecézu, čím by sa jeho vzťahy s Apoštolskou stolicou v Ríme ešte zhoršili. Vyslaním misie Konštantína Filozofa byzantský cisár Rastislavovi preukázal dobrú vôľu mu pomôcť realizovať jeho zámer, no z cirkevno-právneho hľadiska podstatne nezasahoval do jestvujúceho vzťahu.

4. Pápež Mikuláš I., keď sa dozvedel o pobyte Konštantína a Metoda v Benátkach ako i o tom, že majú so sebou ostatky (štvrtého) rímskeho pápeža Klementa I. (91 - 101), ktorý zomrel vo vyhnanstve na Kryme, pozval ich k sebe do Ríma. Podkladom tohto deperdita sú veľmi stručné zmienky v sedemnásť kapitole ŽK, v ôsmej kapitole Rímskej legendy a v 6. kapitole ŽM.²¹ Datovanie pozývacieho listu nie je problematické, kladie sa zhodne (najneskoršie na koniec jesene 867).

Z čias od príchodu byzantskej misie na Veľkú Moravu 863 až do ich príchodu do Benátok 867 sa nezachoval nijaký diplomatický prameň o ich činnosti (ani podklad pre deperditum); podrobnejšie informácie poskytujú len o niečo neskôr napísané rozprávacie pramene najmä ŽK a ŽM, o ktorých sa ešte bude hovoriť. Zdôrazniť ale treba, že od čias príchodu Byzantskej misie do Ríma sa táto napriek svojmu pomenovaniu stala postupne výlučne misiou pôsobiacou na základe poverenia Apoštolskou stolicou v Ríme (teda vlastne aj keď sa toto označenie nespomína - Rímskou misiou).

5. Kocel' žiada pápeža Hadriána II., aby mu poslal Metoda ako učiteľa. Vzhľadom na to, že tu Kocel' žiada o vyslanie len Metoda, treba túto žiadosť datovať do čias po Konštantínovej smrti, teda po 14. februári 869. Predpokladanie jestvovania tohto deperdita vyplýva z prvej vety 8. kapitoly ŽM, kde sa hovorí, že Kocel' prosil pápeža, aby mu poslal Metoda.²²

6. Metod, ktorý mal byť na žiadosť Kocel'a poslaný k Slovenom do Panónie a na Moravu sa slávnostne ústne aj písomne zaviazal (Apoštolskej stolicí), že bude dodržiavať vieru aj učenie Svätej Rímskej cirkvi.²³ Zmienka o tom sľube či prisaha Metoda je vo dvoch listoch pápeža Jána VIII. z polovice roku 879.²⁴ Datovať možno toto deperditum do polovice roku 869. Toto deperditum sa nezvyklo spomínať možno preto, že sa mohlo chápať ako obligátne vyznanie viery (professio fidei), ktoré sa do 10. storočia vyžadovalo v súvislosti s biskupskou vysviacou.²⁵ Vzhľadom na zvláštne postavenie Metoda ako príslušníka byzantskej cirkvi, nemožno jeho sľub (prisahu) pokladať za formálnu záležitosť. Ak pomer medzi

²¹ CDS I, s. 12, č. 14; Pramene 159, č. 36 a s. 229, 126 a 236.

²² Pramene, s. 238; Deperditá, s. 23, č. 6, por. aj s. 24, č. 7.

²³ CDS I, s. 12, č. 15; Deperditá, s. 26, č. 10.

²⁴ CDS I, s. 22 - 23, č. 28 - 29.

²⁵ CDS I, s. 24, č. 18.

Rímom a Konštantínopolom (bez ohľadu na vieroučné otázky) nebol celkom doriešený, tak je na mieste predpokladať, že Metodov sľub nemusel mať len obligátnu formu, ale že obsahoval určité formulácie vyjadrujúce záruky, ktorými mala byť uspokojená tá časť predstaviteľov Apoštolskej stolice, čo bola za opatrnejší a zdržanlivejší postup voči Byzantsku. Nebolo by primerané predpokladať, že sa Metod roku 869 v Ríme zaviazal vôbec nepoužívať slovanský jazyk pri bohoslužbe, no určitú špecifickú formu jeho sľub mohol mať, keď Metodov sľub sa spomína až vo dvoch pápežských listoch a bol obnovený za druhého pobytu v Ríme roku 880. V liste pápeža Štefana V. Svätoplukovi z konca roku 885, zostavovanom na základe tzv. Wichingovho falza²⁶ sa hovorí o prisaha Metodovej nad hrobom sv. Petra,²⁷ čím sa iste myslí obnovenie sľubu z roku 880. Celkove možno usudzovať, že už pri týchto sľuboch mohlo ísť o špecifický záväzok pri používaní slovanského jazyka v liturgii.

7. Za odpoveď (či reakciu) Apoštolskej stolici na žiadosť Koceľa o vyslanie Metoda možno pokladať listinu (bulu) pápeža Hadriána II.²⁸ začínajúcu arengou *Sláva na výsostiach Bohu*, ktorou posielala Metoda keď ho vysvätil spolu s učeníkmi, Rastislavovi, Svätoplukovi a Koceľovi, aby ich vyučoval, prekladal knihy podľa cirkevného poriadku, úplne i so svätou omšou i s krstom ako to už začal Konštantín Filozof (v slovanskom jazyku). Ďalej sa hovorí, že v omši sa má čítať Apoštol a Evanjelium najprv po rímsky a potom po slovansky, aby sa splnilo slovo Písma *Chváľte pána všetky národy (Ž 116, 1)*. Potom je tam (hneď na prvý pohľad problematické vyjadrenie): *Ak by sa niekto z učiteľov u vás zidených – opovážil sa inakšie vás zavádzať a haniť knihy jazyka vášho, nech je vytvorený nielen od prijímania, ale aj z kostola, kým sa nenapraví*. Táto listina sa nepokladá za deperditum, hoci nie je vylúčené, že zachovaný text v 8. kapitole ŽM nie je úplný.²⁹

Skúmanému textu venovala historická kritika už aj doteraz veľkú pozornosť. Vyššie citované vyjadrenie, v súvislosti s negatívnym postojom k používaniu slovanského jazyka v liturgii, je ťažko predstaviteľné v listine rímskeho pápeža, ktorý sám ako liturgický jazyk používa latinčinu. Preto zachované znenie listu pápeža Hadriána II. v ŽM treba pokladať za sfaľšované (asi) autorom ŽM, ktorý iste z autopsie poznal priebeh bojov o používanie slovanského jazyka v liturgii a verziu listu Hadriána II. upravil tak, aby podľa jeho predstáv čo najlepšie poslúžila zámerom a cieľom jeho diela o arcibiskupovi Metodovi.³⁰ Ak je to tak, potom možno položiť aj otázku, či aj formulácia, povoľujúca používanie slovanského jazyka v liturgii bola v pôvodnom texte tak široko a jednoznačne formulovaná, či povolenie používania slovanského jazyka v liturgii nebolo presnejšie vymedzené a teda hlavným cieľom vydania listiny nebolo akoby povolenie používania slovanského jazyka v liturgii, ale všeobecné kristianizačné pôsobenie. Formulácia tu použitá (čítanie evanjelia najprv po latinsky atď.) je nápadne podobná formulácii v listine pápeža Jána VIII. z júna 880, ktorú iste autor ŽM poznal.³¹

²⁶ CDS I, s. 25, č. 31.

²⁷ CDS I, s. 29, č. 35.

²⁸ CDS I, s. 12, č. 16 (text verzie zo ŽM); Pramene s. 160, č. 38 a s. 239 - 240.

²⁹ Pramene, s. 239 - 240.

³⁰ ŠtSld I/1, najmä s. 38 - 45.

³¹ Por. číslo 19 tohoto zoznamu z júna 880; nemožno vylučovať, že táto listina Hadriána II. bola použitá (aspoň čiastočne) ako predlistina pri bule z júna 880; no rovnako nemožno úplne vylúčiť, že bulu z júna 880 poznal zostavovateľ tohoto textu v ŽM a použil ju (čo by potom mohlo indikovať jej falošnosť).

Pôvodným iniciátorom vydania tejto listiny bol Kocel, hoci potom ju pápež Hadrián II. adresoval aj Rastislavovi a Svätoplukovi, až na treťom mieste Kocelovi. Dôvod adresovania širšiemu okruhu, nielen Kocelovi možno iste predpokladať v rade Metoda, ktorý poznal zo svojho pobytu dobre pomery na Veľkej Morave a (vzhľadom na svoj sľub, ktorý dal pred smrťou svojmu bratovi, že sa vráti na Veľkú Moravu, aby pokračoval v ich spoločne započatom diele) odporúčal takto rozšíriť adresátov príslušnej listiny, čo pápež akceptoval. Treba teda predpokladať, že adresovanie listiny nielen Rastislavovi, ale aj Svätoplukovi sa realizovalo z návrhu Metoda a je dokladom dvojvládia na Veľkej Morave, nielen k roku 869, ale už k časom pobytu Metoda na Veľkej Morave, teda pred rokom 867.

8.* So spomínanou bulou pápeža Hadriána II. odišiel Metod najprv ku Kocelovi. Podľa posledného odseku 8. kapitoly ŽM Kocel síce prijal Metoda s veľkou poctou, no s obsahom buly nebol spokojný a Metod poslal späť k pápežovi, aby mu ho vysvätil na biskupstvo v Panónii, na prestol svätého Andronika čo sa aj stalo.³² Kocel (ktorý iste aj sám bol gramotný) iste toto urobil listom, ktorý treba pokladať za ďalšie nesporné deperditum.

9. Listina (bula), v ktorej by sa spomínalo, že Metod bol pápežom Hadriánom II. vysvätený na biskupa a ako arcibiskup a pápežský legát poslaný šíriť kresťanstvo do slovanských krajín sa nezachovala. Vzhľadom na to, že tento akt musel mať aj písomnú podobu, malo by ísť o deperditum. P. Ratkoš vo svojom zozname deperdit síce uvádza až dve deperditá, ktoré by sa mohli dávať do súvisu s tuná želaným či žiadaným deperditom: ako číslo 14 uvádza deperditum, podľa ktorého pápež Hadrián II. udeľuje arcibiskupovi privilégium (jar 869) a pod číslom 15 deperditum, podľa ktorého Hadrián II. vyslala arcibiskupa a pápežského legáta Metoda ku kniežatám Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi (jar 870), no neuvádza konkrétne aké vyjadrenia zachovaných prameňov považuje za podklad týchto deperdit.³³ Pri zaobraní sa touto problematikou v roku 1971 som tiež konkrétne neuviedol, čo by mohlo byť konkrétnym podkladom takéhoto deperdita,³⁴ hoci o niečo neskôr, okolo roku 873, jestvuje množstvo hodnoverných dokladov, že Metod bol misijným arcibiskupom a pápežským legátom, pravdepodobne už od roku asi 870.³⁵ Týmto deperditom bola nepochybne listina, s ktorou už arcibiskup Metod odišiel ku Kocelovi a od neho mal ísť na Veľkú Moravu, kam nedošiel, lebo bol zajatý a internovaný v Bavorsku, zrejme aj s listinou, s ktorou sa mal prezentovať aj Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi. Listinu mu pravdepodobne zobrali, no vedomosť o jej existencii sa mohla zachovať, či tradovať v okruhu Kocela a po vyslobodení arcibiskupa Metoda z internácie v Bavorsku aj z výpovede samotného arcibiskupa Metoda. Za najpravdepodobnejšiu pripomienku textu tejto listiny možno azda pokladať znenie listiny pápeža Hadriána II. v Pochvalnom slove sv. Cyrilovi a Metodovi,³⁶ ktorá sa v prvom diele Slovenského diplomatára uvádza, ako druhý možný paralelný textový podklad pre znenie textu už spomínanej buly *Gloria in altissimis* pod označením SPCM.³⁷ Touto listinou oznamuje pápež Hadrián II.

³² Pramene, s. 240.

³³ Kompletnosť, s. 106 - 109

³⁴ Deperditá, s. 27 - 28, č. 11.

³⁵ Por. ďalšie listiny č. 10 - 15, hlásiace sa k roku 873.

³⁶ Pramene, s. 261 - 262.

³⁷ CDS I, s. 12 - 14, č. 16, s. 13b - 14b.

Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi, že im posla Metoda, vysväteného za arcibiskupa, aby sa naplnilo slovo proroka: *Chváľte Pána všetky kmene, oslavujte ho všetky národy (Žalm 116, 1) a každý jazyk nech vyznáva Pána Ježiša Krista v sláve Boha Otca (Fil 2, 11) amen. (atď.).*

Tuná citovaný text pápežskej listiny je akceptovateľný aj z diplomatického hľadiska, ak bulu *Gloria in altissimis* chápeme ako jeho predlistinu, čo v rámci diplomatických zvyklostí možno pokladať za prirodzené. Pri tejto interpretácii sa rešpektuje aj postup (následnosť) opisu udalostí v 8. kapitole ŽM, ktorá najprv spomína Kocelovu žiadosť, potom odpoveď pápeža, opätovnú Kocelovu žiadosť a reagenciu pápeža na ňu (v našom prípade sú to čísla 5, 7, 8, 9), ktoré by mali byť osobitnými jednotkami v diplomatári. Všetky zmienky o nich sú z naračných prameňov.

K prvému obdobiu pôsobenia Byzantskej misie do roku 869 - 870 možno hovoriť o jestvovaní deviatich listín, z toho pôvodcom dvoch bol Rastislav (1, 2), dvoch Kocel (5, 8), jednej byzantský cisár Michal III. (3), jednej pápež Mikuláš I. (4), troch pápež Hadrián II. (6, 7, 9); všetky boli nepochybne napísané po latinsky, okrem dvoch (2, 3).³⁸ Z rokov 870 - 872 sa nezachovali listinné texty ani zmienky o nich v rozprávacích prameňoch. Jestvujú síce všeobecné zmienky v listinách hlásiacich sa do roku 873 akoby sa arcibiskup bol usiloval oboznámiť širšiu verejnosť so svojim postavením (internovaním) Apoštolskú stolicu (pápeža?), no nedá sa s istotou predpokladať, či išlo len o príležitostné odkazy, alebo či mal možnosť urobiť to aj v písomnej forme, no a niet ani konkrétnej opory, kto boli adresáti týchto jeho prosieb a ponôš. Situácia sa zásadne zmenila v prvej tretine v roku 873, keď sa nový pápež dozvedel o Metodovom internovaní a napísal listy viacerým, ktorí sa tohto konania zúčastnili alebo mohli mať naň vplyv.

10. Pápež Ján VIII. píše kráľovi Ludovítovi Nemcovi, že Panónska diecéza od dávna patrila Apoštolskej stolici a nikto nemôže rušiť práva Svätej rímskej cirkvi. Text tohto listu sa zachoval v zbierke kánonov kardinála Deusdedita (z 11. storočia) v Tajnom vatikánskom archíve a jeho vznik sa datuje pred 14. máj roku 873.³⁹

11. Pápež Ján VIII. žiada vojvodu Karlomana, syna kráľa Ludovíta Nemca, aby po reštituovaní panónskeho biskupstva Apoštolskej stolici, nebránil Metodovi, ustanovenému tam Apoštolskou stolicou vykonávať biskupské povinnosti. Text tohto listu sa zachoval v zbierke kánonov kardinála Deusdedita v Tajnom vatikánskom archíve a jeho vznik sa datuje pred 14. máj roku 873.⁴⁰

12. Pápež Ján VIII. prikazuje salzburskému arcibiskupovi Adalvinovi, aby sa pričínil o dosadenie Metoda do jeho biskupskej stolice, lebo on bol iniciátorom jeho vyhnania. Text sa zachoval v kódexe z 12. storočia v Britskom múzeu a datuje sa pred 14. máj 873.⁴¹

13. Pápež Ján VIII. dáva ankonskému biskupovi Pavlovi inštrukcie (pokyny), ako sa má správať pri svojom vyslaní do Nemecka (Germania) a Panonie na rokovanie s kráľom Ludovítom Nemcom, salzburským arcibiskupom Adalvinom

³⁸ Listina - žiadosť Rastislava adresovaná i byzantskému cisárovi Michalovi III. a jeho odpoveď Rastislavovi.

³⁹ CDS I, s. 14, č. 17; Pramene, s. 164, č. 45; MMFH III, s. 159, č. 46.

⁴⁰ CDS I, s. 15, č. 18; Pramene, s. 166, č. 47; MMFH III, s. 161, č. 47.

⁴¹ CDS I, s. 17, č. 22; Pramene, s. 166, č. 46; MMFH III, s. 161, č. 48.

a pasovským biskupom Hermanrichom. Ľudovítovi Nemcovi má zdôrazniť, že Panónska diecéza je podriadená (bezprostredne) Apoštolskej stolici; arcibiskupovi Adalvinovi a biskupovi Hermanrichovi má povedať, že majú bez výhovoriek arcibiskupa Metoda, ktorého tri roky väznili a týrali bez kanonického rozsudku, uviesť do zverenej mu úradu; vytýka im, že hoci sa Metod tri roky obracal prostredníctvom poslov a početných listov na Apoštolskú stolicu, sa (ani po výzve) neráčili dostaviť pred súd, ktorému sa vyhýbali.⁴²

Text tohto pápežského listu sa zachoval odpísaný z výťahov pápežského registra Jána VIII. v Tajnom vatikánskom archíve a v zbierke kánonov kardinála Deusdedita v Britskom múzeu. Z obsahu listu je zrejmé, že proti arcibiskupovi Metodovi sa konkrétne najviac angažoval salzburský arcibiskup Adalvin (ktorého archipresbyter spravoval Blatensko) a pasovský biskup Hermanrich, ktorému patrilo misijné územie na sever od Dunaja, teda na dnešnej Morave a Slovensku. Dátum listu sa kladie pred 14. máj 973.

14. Pápež Ján VIII. vytýka pasovskému biskupovi Hermanrichovi, že biskupa Metoda väznil v žalári a pod holým nebom v najtuhšej zime trýznil a pozbavil správy zverenej mu biskupstva; preto ho zbavuje zatiaľ účastenstva pri sviatostiach Kristových a predvoláva ho do Ríma, kde ho po vypočutí stihne spravodlivý trest.⁴³

Text tohto pápežského listu sa zachoval ako výťah z pápežského registra v kódexe zo začiatku 12. storočia v Britskom múzeu. Vznik listu sa predpokladá pred 14. májom 973.

15. Pápež Ján VIII. posielala panónskemu arcibiskupovi Metodovi prostredníctvom svojho legáta ankonského biskupa Pavla list, v ktorom mu zakazuje slúžiť omše v slovanskom jazyku. Zmienka o tomto deperдите je v liste pápeža Jána VIII. z roku 879 (por. č. 17). Vzhľadom na pokyny, vydané ankonskému biskupovi Pavlovi (por. č. 13) možno tento stratený list (textovo nezachovaný) tiež datovať pred 14. máj 873.

Dôvodom poslania tohto zákazu arcibiskupovi iste bola okolnosť, že počas jeho trojročnej internácie v Bavorsku sa zrejme zo strany juhonemeckého episkopátu rozširovali v Ríme správy, že arcibiskup Metod bez povolenia Apoštolskej stolice používal slovanský jazyk pri bohoslužbe všeobecne (úplne).⁴⁴

16. Pápež Ján VIII. píše frezinskému biskupovi Annovi, že za príkoria spôsobené arcibiskupovi Metodovi, ako aj za to, že sa opovážil zúčastniť sa súdu nad arcibiskupom Metodom (hoci mu ako biskupovi neprináležalo súdiť arcibiskupa) sa má čo najskôr dostaviť do Ríma, aby svoje konanie vysvetlil; ak tak ihneď neurobí, po septembri nesmie prijímať (Telo Pána) dovtedy, kým bude neposlušnosťou prejavovať svoju tvrdohlavosť.⁴⁵

Odpis listu (z kancelárskeho registra) je v kódexe zo začiatku 12. storočia, uloženom v Britskom múzeu. Vznik listu sa predpokladá pred 14. májom 873.

17. Pápež Ján VIII. predvoláva panónskeho arcibiskupa Metoda do Ríma, lebo sa dopočul, že nesprávne učí (hoci sa pred Apoštolskou stolicou zaviazal ústne aj písomne všetko zachovávať - por. č. 6) a že omše spieva v barbarskom čiže

⁴² CDS I, s. 17, č. 23; Pramene, s. 162, č. 44; MMFH III, s. 162, č. 29.

⁴³ CDS I, s. 19, č. 24; Pramene, s. 166, č. 48; MMFH III, s. 167, č. 50.

⁴⁴ CDS I, s. 20, č. 25; Pramene, s. 168, č. 50; MMFH III, s. 170, č. 52.

⁴⁵ CDS I, s. 20, č. 26; Pramene, s. 167, č. 49; MMFH III, s. 169, č. 51.

slovanskom jazyku, hoci mu to pápež listom, poslaným po ankonskom biskupovi Pavlovi zakázal (por. č. 15).⁴⁶

Text listu je v odpise registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia uloženého v Tajnom vatikánskom archíve. List sa datuje do polovice roku 879.

18. Pápež Ján VIII. píše Svätoplukovi z Moravy, aby sa pridržal pravej viery a že pozval arcibiskupa Metoda - ktorého ustanovil ešte jeho predchodca Hadrián - do Ríma, lebo sa dozvedel zo správy (Svätoplukovho posla) kňaza Jána, že (Metod) učí ináč, ako sa pred Apoštolskou stolicou zaviazal (por. č. 6).

Text listu je v odpise kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia uloženého v Tajnom vatikánskom archíve. List sa datuje do polovice roku 879.⁴⁷

19. Pápež Ján VIII. píše Svätoplukovi, že prijal moravského arcibiskupa Metoda spolu so Zemežizňom a vypočul ich; zistil, že Metod správne učí ako to žiada Apoštolská stolica a odporúča ho ako pravoverného Svätoplukovi; pápež prijíma pod svoju ochranu Svätopluka a jeho ľud; poslaného kňaza Wichinga vysvätil za nitrianskeho biskupa a prikázal mu vo všetkom poslúchať svojho arcibiskupa; vyzýva Svätopluka, aby, ak by to bolo treba, poslal aj iného vhodného kňaza alebo diakona, aby ho mohol vysvätiť za biskupa a potom by mohol arcibiskup spolu s dvoma biskupmi vysväcovať nových biskupov; všetci majú poslúchať arcibiskupa; schvaľuje slovanské písmo vynájdené nebohým Konštantínom Filozofom a prikazuje, aby sa v tomto jazyku hlásalo velebenie a skutky Krista Pána a nič neprekáža spievať omše v tomto slovanskom jazyku a čítať evanjelium či čítania alebo odbavovania hodínok v tomto jazyku, no nariaďuje sa pre väčšiu slávu čítať evanjelium najprv po latinsky, až potom v slovanskom jazyku; ale ak by sa Svätoplukovi a veľmožom páčilo omše počúvať radšej v latinskom jazyku, prikazuje, aby sa odbavovali po latinsky.⁴⁸

Text tohto pápežského listu (svojou povahou privilégia) sa zachoval v odpise kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia uloženého v Tajnom vatikánskom archíve. Vznik listu sa kladie do júna 880. Je to svojím obsahom najvýznamnejšia listina z veľkomoravského obdobia, ktoré povyšuje Veľkú Moravu ako rovnocennú medzi ostatné kresťanské kráľovstvá tých čias a definitívne ustanovuje Moravskú cirkevnú provinciu (na sever od Dunaja)⁴⁹ s jej prvým podriadeným (sufragánnym) biskupstvom v Nitre. Jednoznačne sa definuje postavenie slovanského jazyka pri bohoslužbách, no z formulácie celkovo vyplýva, že dovtedy, vtedy a zrejme aj potom na Veľkej Morave slúženie omší sa konalo tak v latinskom, ako aj slovanskom jazyku paralelne popri sebe.⁵⁰

20.** Pápež Ján VIII. píše Svätoplukovi, že ako pravoverného mu odporúča nitrianskeho biskupa Wichinga a zakazuje používanie slovanského jazyka v liturgii.

Oporu tohto deperdita možno vidieť vo formulácii *ani iný náš list sme neposlali, ani onomu biskupovi verejne či tajne sme vykonať neprikázali* v liste pápeža Jána VIII. Svätoplukovi z 23. marca 881.⁵¹

⁴⁶ CDS I, s. 22, č. 29; Pramene, s. 174, č. 58; MMFH III, s. 192, č. 81.

⁴⁷ CDS I, s. 22, č. 28; Pramene, s. 174, č. 59; MMFH III, s. 189, č. 80.

⁴⁸ CDS I, s. 23, č. 30; Pramene, s. 176, č. 61; MMFH III, s. 197, č. 90.

⁴⁹ Dovtedy sa v pápežských listinách hovorilo o Panónskej diecéze svätého Andronika, ktorá prestala prakticky existovať po obsadení tohto územia Avarmi roku 580.

⁵⁰ Je otázne, či vôbec biskup Wiching mohol používať v liturgii slovanský jazyk, keď proti jeho používaniu sústavne bojoval.

⁵¹ CDS I, s. 25, č. 31; Pramene, s. 178, č. 63.

Text listu z 23. marca 881 je v odpise kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia v Tajnom vatikánskom archíve. Vyhotovenie tohto textu možno predpokladať najskôr v druhej polovici roku 880.

Problematikou obsahu tohto deperdita sa už obšírne zaoberali A. Lapôtre (1895), Fr. Snopek (1911), F. Dvorník (1926);⁵² pokladali ho za falzum iniciované biskupom Wichingom, ktorý pravdepodobne z Ríma odišiel 880 o niečo neskôr ako arcibiskup Metod a priniesol odtiaľ Svätoplukovi falošný list, označujúci za svojho vydavateľa pápeža Jána VIII., ktorého obsah hanil arcibiskupa Metoda, zakazoval používanie slovanského jazyka v liturgii a odporúčal Svätoplukovi ako pravoverného biskupa Wichinga. Jednoznačne ide o falzum, ktoré bolo zostavené na základe pravého listu pápeža Jána VIII. Svätoplukovi z júna 880 (por. č. 19).⁵³

21.* Arcibiskup Metod informuje pápeža Jána VIII. o pomeroch na Veľkej Morave a pýta sa ho, či poslal Svätoplukovi aj nejaký iný list, okrem toho, ktorý mu on sám (Metod) mal doručiť.

Oporou pre toto deperditum je vyjadrenie v liste pápeža Jána VIII. arcibiskupovi Metodovi z 23. marca 881 (por. č. 22), v ktorom je položená spomenutá otázka. List (deperditum) možno datovať na koniec roku 880, alebo na samý začiatok roku 881.⁵⁴

22. Pápež Ján VIII. odpovedá na list arcibiskupa Metoda (por. č. 21) a povzbudzuje ho odolávať s pomocou Božou všetkým nástrahám a ťažkostiam, spôsobeným oným biskupom (*Wichingom*), ako aj vyhlasuje, že Svätoplukovi neodoslal nijaký iný list a ani onomu biskupovi neprikázal iné konať (než čo bolo v pôvodnom liste - por. č. 19)⁵⁵.

Text tohto listu pápeža Jána VIII. z 23. marca 881 je v odpise kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia v Tajnom vatikánskom archíve. Údajný spomínaný list je falzom, iniciovaným biskupom Wichingom (por. č. 20), ktorý ním chcel do nepriaznivého svetla postaviť pred Svätoplukom arcibiskupa Metoda akoby z hľadiska pápeža Jána VIII., čo sa mu však nepodarilo, lebo zrejme týmto listom pápeža Jána VIII. bola celá záležitosť definitívne vysvetlená.

23. Pápež Štefan V. píše kráľovi Slovanov (Slovenov) Svätoplukovi, že ho prijíma pod svoju ochranu, lebo v horlení za vieru spolu so svojím ľudom si vybral za svojho patróna knieža svätých apoštolov svätého Petra a jeho námestníka, poučuje ho o učení o Božej Trojici a o pôste, odporúča mu biskupa Wichinga, ktorého opäť poslal, aby spravoval svoje biskupstvo; dozvedel sa, že sa Metod oddáva bludu, čomu sa veľmi zadivil a ak je to tak, jeho blud celkom zavrhuje a z apoštolskej moci zakazuje omšové pobožnosti slúžiť slovanským jazykom, ktorý možno používať len pri vyučovaní prostého a nevzdelaného ľudu.⁵⁶

⁵² Deperditá, s. 31.

⁵³ Podrobnejšie por. ŠtSld I/1, najmä s. 62 a nasledujúce; v historiografii sa používa označenie Wichingovo falzum.

⁵⁴ CDS I, s. 25, č. 32; Pramene, s. 179, č. 64, MMFH III, s. 210, č. 94.

⁵⁵ CDS I, s. 25, č. 33; Pramene, s. 179, č. 65, MMFH III, s. 210, č. 96.

⁵⁶ CDS I, s. 27; Pramene, s. 181, č. 68; nie je to tu celkom správne datované „po auguste 885“, pretože Štefan V. sa stal pápežom aklamačnou voľbou až v septembri; MMFH III, s. 215, č. 101.

Text tohto listu je v kódexe z 11. storočia uloženom v knižnici cisterciáckeho kláštora v Heiligenkreuzi (v Dolnom Rakúsku). Datovať ho možno do posledného štvrt'roku 885.⁵⁷

Pôvodne sa zachovaný text tohto listu pokladal za podozrivý až falošný. Ďalší podrobný výskum presvedčivo dokázal, že nie je falošný, ale že bol zostavený asi z iniciatívy biskupa Wichinga, ktorého arcibiskup Metod suspendoval z biskupských povinností; Wiching odišiel do Ríma, kde pravdepodobne predložil aj svoje falzum z roku 880 (por. č. 20), ktoré sa stalo akoby predlistinou pre tento list; z jeho textu jednoznačne vyplýva, že jeho zostavovateľ dobre ovládal problematiku postoja Apoštolskej stolice k používaniu slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave a využil aj všeobecnú situáciu, ktorá po definitívnom príklone Bulharska ku Konštantínopolskému patriarchátu, znamenala aj definitívnu zmenu postoja Apoštolskej stolice k používaniu slovanského jazyka v liturgii.⁵⁸ Až neuveriteľným sa zdá, že v liste napísanom okolo pol roka po smrti arcibiskupa Metoda (6. 4. 885) o tom akoby v Ríme nevedeli.

24. Pápež Štefan V. vydáva pokyny pre biskupa Dominika, svojho vyslanca (legáta), ktorý spolu s kňazmi Jánom a Štefanom ide k Slovanom a má im odovzdať prania všetkého dobrého, potom ich má poučiť o symbole viery; zakazuje omše a najsvätejšie bohoslužby slúžiť v slovanskom jazyku, ale po evanjeliu a čítaní povoľuje podať ich výklad v slovanskom jazyku; poučuje o striednosti (neprepínaní) pri zachovávaní pôstov; napokon Metodom určenému nástupcovi (*Gorazdovi*) zakazuje vykonávať úrad dovtedy, kým v Ríme osobne svoju záležitosť nevysvetlí.⁵⁹

Odpis tohto listu je v kódexe zo začiatku 12. storočia, ktorý je v Britskom múzeu; úplný text tohto poučenia sa nezachoval. Vznik tohto textu sa zhodne datuje do konca roku 885.

Tento list (poučenie) bol napísaný nedlho po predchádzajúcom liste (por. č. 23), keď sa už do Ríma dostala správa o Metodovej smrti. Jeho zostavovateľ iste poznal nedlho predtým odoslaný list, čo dokazujú štylistické výpožičky. Jeho tón je miernejší, no v zásadných otázkach (používanie slovanského jazyka v liturgii a suspendovanie Metodom určeného nástupcu) rázny.⁶⁰ Ako sa udalosti ďalej odohrali konkrétne nevieme, lebo toto je posledná diplomatická (listinná) správa o činnosti Byzantskej misie z vtedajšej súčasnosti. No je oprávnený predpoklad, že spomínaný (kňaz) Gorazd do Ríma nešiel a fakticky právoplatným predstaviteľom kresťanskej (katolíckej) cirkvi na Veľkej Morave sa stal biskup Wiching.

Všetky tuná vypočítané diplomatické (listinné) pramene vznikli v časoch, do ktorých sa hlásia a už od 19. storočia boli podrobované prísnej diplomatickej kritike, ktorá skúmala ich hodnovernosť a usilovala sa prispieť k ich správnej historickej interpretácii. V prvej skupine týchto písomností z rokov (861/862) - (869/870) (číslo 1 - 9), prevládajú deperditá, odvodené zo súčasných hodnoverných rozprávacích prameňov (okrem č. 6). Druhá skupinu predstavuje sedem písomností z roku 873, zachovaných v starých odpisoch z kancelárskych registrov pápeža Jána VIII.,

⁵⁷ Zo začiatku bola platnosť súhlasnej aklamačnej voľby pápeža Štefana V. spochybňovaná; KELLY, J. N. D.: *Dejiny pápežov dvoch tisícročí*. Roal, Bratislava 1994, s. 92 a.

⁵⁸ Podrobnejšie por. ŠtSlđ I/1, s. 50 a nasled.

⁵⁹ CDSl I, s. 30, č. 36; Pramene, s. 185, č. 69, MMFH III, s. 226, č. 102 (datované jeseň 885 - jar 886).

⁶⁰ ŠtSlđ I/1, s. 59 a nasled.

ktorých obsahom je vynaložené úsilie na vyslobodenie arcibiskupa Metoda z internácie v Bavorsku; medzi nimi je len jedno deperditum (z diplomatického prameňa č. 15). Tretia skupina diplomatických prameňov je z rokov 879 - 881, ich zachovanie sa opiera o odpis kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. z 11. storočia; v tejto šesťčlennej skupine je jedno deperditum a jedno falzum, obe vychádzajú z údajov v diplomatických prameňoch. Napokon posledná dvojčlenná skupina diplomatických prameňov je z posledného štvrtého roka 885 a opiera sa o odpisy z 12. storočia. Teda z historického aj diplomatického hľadiska vypočítanými prameňmi poskytované údaje sú nepochybné hodnoverné.

Rozprávacie pramene

Z rozprávacích prameňov sa spomenú len tie, ktoré sa bezprostredne dotýkajú pertraktovanej problematiky a (podľa terajšieho stavu výskumu) vznikli nepochybné súčasne alebo takmer súčasne s udalosťami, ktoré spomínajú; ich výpovedná hodnota sa bezprostredne dotýka diania v súvislosti s pôsobením Byzantskej misie.⁶¹ Preberie sa doslovne len niekoľko z nich, bez ohľadu na ich druh alebo jazyk, ktorým boli napísané, čisto v chronologickom poradí v akom pravdepodobne vznikli.

1. Život Konštantína (*Panónsko-moravská legenda*)

Za najstarší rozprávací prameň k byzantskej misii sa zhodne pokladá Život Konštantína (ŽK), hoci v podrobnostiach na čas jeho vzniku a autorstva nie sú rovnaké názory. Predpokladá sa, že už pri príležitosti slávnostného pohrebu Konštantína/Cyrila, ktorý zomrel v chýre svätosti (6. 4. 869) v Ríme, zostavil možno jeho brat Metod spolu so žiakmi kratší text v slovanskom jazyku, ktorý potom použil autor Rímskej legendy. Rozšírený text ŽK vznikol potom na Veľkej Morave v čase po roku 873, keď už bol Metod arcibiskupom. Podľa P. Ratkoša pod vedením arcibiskupa Metoda spracovali jeho žiaci text o nájdení ostatkov svätého Klementa, potom Konštantínove záznamy z dišpút v arabskej Samare, v kozárskom meste, ako aj ďalšie správy, čím sa stal ŽK informátorom o živote Konštantína a jeho činnosti.⁶² Tento vo svojej výslednej podobe aj teoretický filozoficko-teologický spis ideologicky odôvodňoval nielen oprávnenosť používania slovanského jazyka v liturgii, ale vystupoval aj proti jeho protivníkom.⁶³ Nedoriešenou ostala otázka autorstva ŽK. Okrem Metoda samotného spomínal sa ako možný autor aj Kliment Velický, no zhoda sa v tom nedosiahla, preto možno ŽK pokladať aj za dielo anonymného autora, pri čom však treba zdôrazniť, že takéto významné dielo iste nemohlo vo veľkomoravskej literárnej škole vzniknúť bez účasti samotného arcibiskupa Metoda.

Text tohto diela sa zachoval vo vyše tridsiatich rukopisoch, z ktorých najstaršie sú až z 15. storočia moskovskej aj srbskej redakcie (atď.).

⁶¹ Jestvujú viaceré neskoršie napísané pramene v slovanskom jazyku, no všetko mimo nášho územia.

⁶² Pramene, s. 204.

⁶³ MMFH II, s. 57.

Napriek tomu, že jestvuje množstvo edícií ŽK (aj v rámci slovenskej historiografie)⁶⁴ dôraz pri ich vydávaní sa kládol na textovú vernosť (použitej predlohy) a nie tak na historickú kritiku obsahu. Z nami skúmaného hľadiska ide predovšetkým o vyjadrenia, ktoré sú oporou niektorých deperdit; ide o tri deperditá a text sprievodného listu byzantského cisára Michala III. Rastislavovi, o ktorých hodnovernosti nemôže byť pochýb.⁶⁵

2. *Spis o obrátení Bavorov a Korutáncov*

Pápež Mikuláš I. (858 - 867) sa usiloval obnoviť v roku 582 Avarmi obsadenú cirkevnú provinciu ilýrsko-panónsku tak, že sa pokúšal kristianizáciou Bulharska dostať ju za priamu súčasť Apoštolskej stolice v Ríme, čo viedlo k zápasu o toto územie s Konštantínopolským patriarchátom. V tomto úsilí pokračoval aj jeho nástupca Hadrián II. (867 - 872), ktorý pravdepodobne povolil určitú formu používania slovanského jazyka v liturgii (869); Pribinovu synovi a nástupcovi v Blatnohrade sa už 867 ako prínosné javilo používanie slovanského jazyka v liturgii, hoci v jeho dŕžave pôsobil hlavný kňaz Rihbald, vyslaný tam salzburským arcibiskupstvom. Všetky tieto skutočnosti začala juhonemecká cirkevná provincia pociťovať ako ohrozenie svojich dávnych misijných záujmov. A zrejme keď sa dozvedeli, že pápež Hadrián II. 869/870 vysvätil Metoda za biskupa a povýšil ho na misijného arcibiskupa a svojho legáta pre kraje, v ktorých vládol Rastislav, Svätopluk a Kocel vypracovali asi v Salzburgu 870/871 *Spis o obrátení Bavorov a Korutáncov*, v ktorom dokazovali, čo všetko urobili pre kristianizáciu týchto území, vrátane Panónie, čím chceli dokázať svoj nárok na tieto územia, pri čom ale jednoznačne uprednostňovali záujmy Salzburskej arcidiecézy.⁶⁶

Text *Spisu* sa zachoval vo viacerých rukopisoch prevažne z 11. a 12. storočia, ale aj z 13.-14. storočia, pričom jestvujú aj skrátené verzie alebo verzie s pozmeneným textom;⁶⁷ uložené sú prevažne v rukopisnom oddelení Národnej knižnice vo Viedni. V najstaršom zachovaní z 11. storočia sa text o vysvätení kostola Pribinovi arcibiskupom Adalramom v 11. kapitole nenachádza, pretože prislušný list chýba, čo je na predchádzajúcom liste dolu napísané rukou z 19. storočia.⁶⁸ Z hľadiska problematiky, ktorou sa tu zaoberáme, dôležitý je aj údaj v 12. kapitole, kde sa hovorí, že kristianizácia v Pribinovej a Koceľovej dŕžave nerušené prebiehala pod egidou Salzburského arcibiskupstva až kým tam neprišiel akýsi Grék Metod, ktorý filozofickým precenením novovynájdeneho slovanského písma spôsobil, že latinský jazyk a rímske učenie, ako aj latinské autentické spisy sa

⁶⁴ Prvý slovenský preklad vydal už STANISLAV, Ján: *Život slovanských apoštolov Cyrila a Metoda. Panonsko-Moravské legendy*. Nakladateľstvo L. Mazáča, Praha 1933. (už 1934 vyšlo druhé vydanie). Za posledné vydanie slovanského prekladu možno pokladať *Život Konštantína Cyrila. Život Metoda* od Štefana Vragaša. Karmelitánske vydavateľstvo, Bratislava 2013 a *Život Konštantína a Metoda. Panónske legendy*. Upravil Milan S. Ďurica. Matica slovenská 2013.

⁶⁵ Sú to čísla 1 - 4 nášho zoznamu.

⁶⁶ Pramene, s. 75 a 398 (latinský text); MMFH III, s. 292 a nasled.

⁶⁷ MMFH III, s. 292 - 293.

⁶⁸ MARSINA, R.: *Metodov boj*. Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov. Bratislava 2005, s. 135.

stali menejcennými všetkému ľudu.⁶⁹ Jestvujú dve kritické edície *Spisu*: od Milka Kosa⁷⁰ a Herwiga Wolframa.⁷¹

3. Rímska legenda (*Legenda Italica*)

Rímska legenda je kratším životopisom Konštantína/Cyrila. Za jej pôvodcu sa pokladá veletrijský biskup Gauderich, ktorý na Vianoce 867 udelil Konštantínovým žiakom kňazské svätenia (rozličného stupňa). Ako biskup pri Bazilike svätého Klementa v Ríme zostavil spis o živote, mučeníctve a nájdení ostatkov pápeža a mučenika svätého Klementa (štvrtého rímskeho pápeža, 91 - 101), ktorý zomrel vo vyhnanstve na Kryme (v Chersone), kde jeho zostatky našiel Konštantín. Pôvodne Rímska legenda tvorila tretiu časť Gauderichovho spisu, ktorý bol venovaný pápežovi Jánovi VIII. (872 - 882). Nie je vylúčené, že dnešné znenie Rímskej legendy bolo čiastočne pozmenené (upravené) ostijsko-veletrijským biskupom Levom začiatkom 12. storočia, ktorý prepracoval Gauderichov spis.⁷² Rímska legenda patrí medzi základné pramene k Byzantskej misii (hoci niektoré detaily života Konštantína sa v nej podávajú ináč ako v ŽK).

Text legendy sa zachoval vo vatikánskom rukopise z 12. storočia, z ktorého jej znenie vydali bolandisti už roku 1668 v druhom zväzku *Acta sanctorum* na mesiac marec (k 9. marcu); významný odpis Rímskej legendy zo 14. storočia sa zachoval aj v kódexe pražskej kapituly.⁷³

4. Život Metoda (ŽM). *Vita Methodii (VM). Panónsko-moravská legenda*

Život Metoda (ŽM) je popri živote Konštantína najdôležitejším rozprávacím prameňom k dejinám Byzantskej misie. Vznikol na Veľkej Morave onedlho po smrti arcibiskupa Metoda (6. 4. 885), možno už koncom 885 alebo začiatkom roku 886, lebo sa v ňom ešte nehovori o represáliách v súvislosti s úplným a definitívnym zákazom používania slovanského jazyka v liturgii Apoštolskou stolicou. Napísaný bol v slovanskom jazyku. Za jeho autora (autorov) možno pokladať niekoho z okruhu Metodových žiakov. Vznikol v časech, keď jestvoval veľký tlak na Metodových žiakov, ako na prívržencov používania slovanského jazyka v liturgii, čo sa po jej zákaze iste postupne prejavilo aj v praxi, pretože sa to realizovalo aj za pomoci svetskej moci. Jeho autor (autori) musel iste pochádzať z najbližšieho okruhu arcibiskupa Metoda, lebo poznal rozličné podrobnosti z jeho činnosti a života.⁷⁴

Počet zachovaných rukopisov ŽM je menší, rozličnými bádateľmi sa odhaduje na 8-16. Najstarším rukopisom je Zborník Uspenského kláštora v Moskve

⁶⁹ Pramene, s. 85; por. aj MMFH III, s. 318.

⁷⁰ KOS, M. (ed.): *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Rozprave znanstvenega društva v Ljubljani 11. Historični odsek. V Ljubljani 1936.

⁷¹ WOLFRAM, H. (ed.): *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Panonien. Hermann Böhlau Nachf. Wien - Köln - Graz 1979; druhé dôkladne prepracované vydanie vydala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zveza godovinskih družstev Slovenije. Ljubljana/Laibach 2012.

⁷² Pramene, s. 120 - 128, č. 12.

⁷³ MMFH II, s. 120 - 145; tuná pod názvom *Vita Constantini-Cirilli cum translatione s. Clementis*. Italská legenda.

⁷⁴ Pramene, s. 233 - 245; MMFH II, s. 134 - 163.

z 12. storočia a aj ostatné zachované rukopisy majú (zväčša) ruský pôvod. S edíciami ŽM sa stretávame od polovice 19. storočia, jeho prvým editorom bol P. J. Šafařík (1851). Jestvuje aj množstvo prekladových edícií, viaceré aj v rámci slovenskej historiografie.⁷⁵ Edície kladú - tak ako pri edíciách ŽK - dôraz predovšetkým na textovú stránku, menej (alebo len veľmi málo) sa venujú historicko-diplomatickej kritike textov.

ŽM je kratší ako ŽK. Jeho autor iste poznal ŽK a tam opísané udalosti neopakoval, alebo ich podával skrátene. Obsahuje aj menej historických reálií, najmä pre rozhodujúce (jedine ním)opísované obdobie rokov 873 - 885. Menovite nespomína napr. ani nitrianskeho biskupa Wichinga, ktorý bol zrejme hlavným odporcom snáh arcibiskupa Metoda pri zavádzaní používania slovanského jazyka v liturgii, ale hovorí sa len o onom biskupovi, ani konkrétne sa nespomínajú (neoznačujú) páchané protivenstvá, len sa o tom všeobecne hovorí, neraz až v duchovnej polohe. Napriek tomu sa z neho dozvedáme množstvo údajov o celkovej atmosfére tých čias, ale aj jednotlivín, z ktorých viaceré, najmä k roku 869/870, sa môžu pokladať za primeranú oporu pre deperditá.

5. Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi (PSCM)

Po smrti arcibiskupa Metoda začali jeho žiaci uctievať pamiatku obidvoch bratov spoločne. Azda prvým zachovaným dokladom toho je *Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi*, ktoré vzniklo nedlho po Metodovej smrti, možno ešte pred vyhnaním tých jeho žiakov, ktorí sa nechceli odrieknuť používania slovanského jazyka v liturgii.⁷⁶ Jeho autor pochádzal z okruhu Metodových žiakov, poznal ŽK a možno aj vtedy sa tvoriaci ŽM, na ktorého zostavovaní mohol byť tiež zúčastnený. Jeho pôvodina bola napísaná v slovanskom jazyku. Rozsahom bol kratší, takže aj historických reálií je v ňom menej. Z historického hľadiska azda za najvýznamnejší konkrétny údaj možno pokladať, že kým v ŽM sa pri listine pápeža Hadriána II. v súvislosti s (prvotným) vyslaním Metoda, ako učiteľa na územie, ktoré ovládajú Rastislav, Svätopluk a Kocel hovorí len o Metodovi, v PSCM sa hovorí už o Metodovi ako arcibiskupovi, čo sa môže chápať ako poukazovanie na druhú listinu, ktorú pápež Hadrián II. dal Metodovi po vysvätení na arcibiskupa (keď ho Kocel poslal s príslušnou žiadosťou späť k pápežovi).⁷⁷

PSCM sa zachovalo v sedemnástich rukopisoch 12. - 17. storočia, zväčša spolu s ŽK a ŽM, najstarší z nich je v spomínanom Zborníku Uspenského kláštora v Moskve.

Päť pertraktovaných najstarších a najvýznamnejších (rozprávacích) prameňov k Byzantskej misii u nás, z ktorých štyri vznikli na Veľkej Morave v druhej polovici 9. storočia napísané v slovanskom jazyku dostatočne poukazujú na vysokú úroveň slovanského písomníctva či kultúry, k čomu sa dospelo za pomerne neveriteľne krátky čas. Lebo napísanie rozprávacích prameňov na takej úrovni domácimi tvorcami predpokladá literárne a vedomostné podklady aj v písomnej forme, ktoré sa vlastne nezachovali. Prerušenie tohto vývoja, síce neznamenalo prerušenie, či

⁷⁵ Por. pozn. 64.

⁷⁶ Pramene, s. 233 - 245; MMFH II, s. 134 - 163.

⁷⁷ Por. naše č. 9; prav. aj Deperditá, s. 27 - 28, č. 11; tuná modifikujem svoj pôvodný názor a pokladám za pravdepodobné vydania dvoch listín pápeža Hadriána II. (ako P. Ratkoš) s tým, že prvá listina (tuná s arengou *Gloria in altissimis*) spomínajúca len Metoda bola predlistinou o niečo neskoršej listiny Hadriána II. spomínajúca už arcibiskupa Metoda.

zánik kresťanstva u nás, no znemožnilo pokračovanie už vtedy započatého rozvoja slovanskej kultúry u nás.

Záver

Z hodnoverných prameňov k Byzantskej misii u nás vyplýva, že prišla v roku 863 na územie, na ktorom vyše pol storočia prebiehala intenzívna kristianizácia prostredníctvom (v gescii) Pasovského biskupstva (v Pribinovom Blatenskom kniežatstve Salzburského arcibiskupstva). Centrálné územia Veľkej Moravy (na sever od Dunaja) boli už pokročilo kristianizované a jestvovala sieť fár pri hradoch. Rastislav z Byzantska nežiadal len učiteľov, ktorí ovládali slovanský jazyk; chcel biskupa, ktorý by bol hlavou kresťanskej cirkvi v jeho dŕžave. Konštantín Filozof a Metod po svojom príchode mohli založiť školu na výchovu kňazov používajúcich v liturgii slovanský jazyk, no dovtedajšie cirkevné organizačné štruktúry, podliehajúce Pasovskému biskupstvu, pokračovali vo svojej činnosti ďalej. Keď potom po asi troch rokoch svojej činnosti pokladali Konštantín a Metod svoju úlohu za skončenú a silovali sa, aby nimi vychovaní žiaci dostali kňazské svätenia, podarilo sa im to zhodou rozličných okolností až u Apoštolskej stolice v Ríme. Potom už, najmä po smrti Konštantína/Cyrila, ďalšia činnosť Metoda, vysväteného pápežom Hadriánom II. 869/870 za biskupa a menovaného za arcibiskupa a pápežského legáta pre slovanské územia, na ktorých vládli Rastislav, Svätopluk a Kocel, pri čom sa povoľovalo azda aj (čiastočné) používanie slovanského jazyka v liturgii - išlo už o výlučné poverenie Apoštolskou stolicou v Ríme. V tejto situácii už aj Salzburská cirkevná provincia pokladala pôsobenie arcibiskupa Metoda za narušenie svojich dovtedajších misijných záujmov aj v Panónii aj na sever od Dunaja a podarilo sa jej arcibiskupa Metoda zajať a internovať. Prepustený bol až po troch rokoch na zárok pápeža Jána VIII. (873). Začalo opäť pracovať učilište na výchovu kňazov, používajúcich v liturgii slovanský jazyk, ktorých arcibiskup Metod mohol už sám aj vysväcať, takže počet týchto kňazov ustavične rástol. Paralelne však iste ďalej pôsobili aj kňazi (fary), pôvodne podliehajúci Pasovskému biskupstvu a dochádzalo k vzájomným rozporom a sporom. Arcibiskup bol v Ríme obvinený (879) a pápežom pozvaný, aby vysvetlil svoje správanie (učenie). Po návšteve Ríma (880) bol arcibiskup Metod označený pápežom Jánom VIII. za pravoverného a bulou z júna 880 vymenovaný za hlavu Moravskej (cirkevnej) provincie, Svätopluk a jeho dŕžava boli prijaté pod ochranu Apoštolskej stolice, za Metodovho sufragána bol vymenovaný biskup Wiching so sídlom v Nitre, ktorý mal vo všetkom poslúchať svojho arcibiskupa; povolené bolo používanie slovanského jazyka v liturgii, ale tak, že evanjelium sa muselo najprv prečítať po latinsky, až potom v slovanskom jazyku; no ak si Svätopluk alebo jeho poprední priali radšej počúvať omše v latinskom jazyku, malo sa im vyhovieť, čo znamená, že na Veľkej Morave sa aj naďalej používali dva liturgické jazyky. K sporom dochádzalo aj naďalej, po ich vystupňovaní zrejme arcibiskup Metod suspendoval nitrianskeho biskupa Wichinga, ktorý odišiel do Ríma. Tam sa Wichingovi, po nastúpení nového pápeža Štefana V. (september 885) podarilo (možno nesprávnym informovaním Apoštolskej stolice) dosiahnuť zákaz používania slovanského jazyka v liturgii a sponchybnie činnosti Metoda, ktorý už vtedy nežil. Apoštolská stolica ostala pri svojom pôvodnom rozhodnutí aj po získaní konkrétnejších informácií o situácii na Veľkej Morave, čím sa zákaz používania slovanského jazyka v liturgii stal definitívnym. K zmene stanoviska Apoštolskej stolice vo veci povolenia používania

slovanského jazyka v liturgii podstatne prispela aj celková zmena jej politiky po definitívnej strate územia Bulharska, ktoré oficiálne prijalo kresťanstvo z Byzantskej ríše od Konštantínopolského patriarchátu (ktorému podliehalo po cirkevnej stránke).

Po zákaze používania slovanského jazyka v liturgii Apoštolskou stolicou kresťanstvo na Veľkej Morave nezaniklo. Odišla alebo bola vyhnaná iste len tá časť kresťanských kňazov z Veľkej Moravy, ktorá nebola ochotná vzdať sa používania slovanského jazyka v liturgii. No prestala sa pestovať slovanská kultúra v slovanskom jazyku; dokladom jej už vtedajšieho jestvovania sú zachované rozprávacíe pramene, ako aj iné (právne) pamiatky, ktoré sa tu konkrétne nespomínali, ale mali nepochybne veľký dosah na praktický život. Skultúrňovanie domáceho prostredia pomocou používania slovanského jazyka napr. v právnych aktoch a tým vlastne vo verejnom živote bolo dlho reminiscenciou (pripomínaním si) toho, čo tu bolo a nemohlo naraz prestať jestvovať; a tieto tradície nepochybne dožívali a pokladalo sa za potrebné proti nim bojovať ešte aj v časoch vytvárajúceho sa Uhorského kráľovstva.⁷⁸

Treba pokladať za nepochybné, že tento zákaz používania slovanského jazyka v liturgii znemožnil, aby sa v strednej Európe už od 9. storočia začala vyvíjať Slavínia, ktorá by sa bola stala treťou zložkou (popri románskej a germánskej) kresťanskej Európy pod egidou Apoštolskej stolice v Ríme.⁷⁹

HISTORISCHE QUELLEN ZUR BYZANTINISCHEN MISSION

(861/862 - 885/886)

Richard Marsina

Bei der Gelegenheit des 1150-jährigen Jubiläums von Ankunft der byzantinischen Mission in unseren Raum (863) wurde viel Aufmerksamkeit verschiedenen Aspekten der mit ihr verbundenen Tätigkeit gewidmet. In diesem Text wird knapp ein Überblick über die primären historischen – sowohl diplomatischen als auch narrativen – Quellen angeboten. Die 24 diplomatischen Quellen wurden in 22 Fällen auf Lateinisch, in 2 auf Griechisch verfasst. Von 5 narrativen Quellen ungefähr aus den Jahren 869 – 886 wurden 2 auf Lateinisch und 3 auf Kirchenslawisch geschrieben. Das komplexe Bild über die relevanten

⁷⁸ Keď sa Benátčan Gerard stal biskupom novozaloženého Čanádskeho biskupstva roku 1031, pokladal za svoju hlavnú úlohu v diecéze boj proti metodianistom, ktorí zrejme boli potomkovia kresťanov kristianizovaných tými učeníkmi arcibiskupa Metoda, ktorí po odídení či vyhnaní z Veľkej Moravy prišli do tejto oblasti; por. MARSINA, R.: Kristianizácia Maďarov a Uhorska medzi východom a západom. In: *Historický časopis*, 40, 1992, s. 109 - 121.

⁷⁹ Por. *Dějiny lidstva.Hl. red. Josef Šusta. III. Základy středověku*. Nakladdatelství Melantrich A. S. v Praze 1937, s. 613 (autorom textu je Václav Chalupecký). - DVORNÍK, F.: *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Prostor. Praha 1999, s. 161 a nasled. - WOLFINGER, L.: Politisches Handeln mit dem hl. Adalbert von Prag. Mittelalterliche Vorstellungen von der civitas sancta. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 114/3-4, 2006, s. 219 - 250. - MARSINA, R.: Sv. Vojtech a Ostrihom. In: *Svätý Vojtech - svätec, doba a kult*. Zost. Jaroslav Nemeš, Rastislav Koziak et al. Bratislava: Chronos, 2011, s. 21 - 22.

diplomatischen Quellen wäre ohne die heute nicht mehr erhaltenen Deperdita nicht vollständig. Ihre Existenz kann man durch die Erwähnungen in erhaltenen zeitgenössischen diplomatischen oder narrativen Quellen vermuten. Die erhaltenen diplomatischen Quellen gehen auf die Abschriften von Kazleiregistern des Papstes Johannes VIII. und der Urkunden aus dem Heiligenkreuzer Konvent, wobei die Abschriften ins 11. und 12. Jhs. datierbar sind, zurück.

Chronologisch kann man die diplomatischen Quellen in vier Gruppen unterteilen: In der ersten mit 9 Schriftstücken aus den Jahren 861/862 – 870 kann man sogar 6-7 Deperdita finden. Es handelt sich um Briefe von Rastislaus an Papst Nikolaus I. und an byzantinischen Kaiser Michael III., wie auch um Briefe des Grafen Chozils an Papst Hadrian II. oder um das feierliche Versprechen Methods an den apostolischen Stuhl. Vollständig (oder fast vollständig) erhaltene Texte stellen die Briefe über die Sendung Methods in die Länder Rastislaus, Zwentibalds und Chozils oder über seine erzbischöfliche Ordinatio dar. Die in diesen Briefen vorhandene Bewilligung der slawischen Sprache beim Gottesdienst halten viele Forscher für unglaubwürdig.

Aus dem ersten Drittel des Jahres 873 sind die Texte der 6 Briefe vom Papst Johannes VIII. an Ludwig den Deutschen, seinen Sohn Karlmann, an Salzburger Erzbischof Adalwin, an die Bischöfe Hermanrich von Passau, Arno von Freising und Paulus von Ancona überliefert. Mit ihrer Hilfe bemühte man sich um die Befreiung des Erzbischof Methods aus der Haft in Bayern. Zu dieser Gruppe gehört auch ein Deperditum mit dem sich der Erzbischof verpflichtete die slawische Sprache beim Gottesdienst nicht zu gebrauchen.

Aus den Jahren 879 – 881 sind 4 Urkundentexte vom Papst Johannes VIII. erhalten. Es handelt sich um die Vorladung von Erzbischof Method nach Rom, die Nachricht davon an Zwentibald, die Annahme von Zwentibald mit seinem Territorium unter den Schutz des apostolischen Stuhls und die Versicherung Methods, dass der Papst nur die Urkunde gesendet hat, die er ihm persönlich überreichte. Unter zwei Deperdita dieser Gruppe findet man sgt. Falsum von Wicing und ein Brief Methods an den Papst.

Zur letzten Gruppe von 2 Texten aus den Jahren 885/886 kann man die Urkunde vom Papst Stefan V. an Zwentibald, mit der er die Benützung der slawischen Sprache bei Liturgie verboten hat, und die Instruktion desselben Papstes an seinen Legaten Bischof Dominicus, der zur Neuorganisation der kirchlichen Umstände ins Großmährische Reich gesendet wurde, rechnen.

Von narrativen Quellen, die in der Studie behandelt wurden, handelt es sich um die Konstantins Legende (geschrieben erst allmählich nach seinem Tod /14. 2. 867/), das *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* ungefähr aus dem Jahr 871, die Römische Legende in der erhaltenen Fassung von den 870-er Jahren, das Leben Methods (geschrieben nach seinem Tod /6. 4. 885/) und das Lob an die hl. Kyrill und Method (wahrscheinlich aus dem Jahr 886).

Das Verbot der slawischen Sprache für den liturgischen Gebrauch verhinderte am Ende des 9. Jhs. die Bildung einer *Slavia* oder *Sclavinia* in Mitteleuropa. Die konnte neben dem romanischen und germanischen zum dritten Hauptelement des christlichen Europas unter der apostolischen Ägide aus Rom werden (ähnliche Bemühungen kann man an der Wende vom 10. zum 11. Jh. beobachten).

Übersetzt von Juraj Šedivý

Nováková, V.: Principle of Provenance in Slovakia. *Slovenská archivistika*, Vol. XLVIII, No 2, 2013, p. 22-68.

The study traces the development and applying of the principle of provenance in Slovakia since 1918, noting that the principle had not been used intentionally until the formation of an organized network of state archives, after 1954.

The principle of provenance is a fundamental principle of the archival work, yet not all of its definitions have been respected in Slovakia. While the notion of a fond as a unified whole is – with some minor exceptions – respected, arrangements of archival documents in fonds according to original registry system have frequently been disturbed and formal criteria were preferred during the process of organizing. Thus inner relations of documents within a fond were disrupted. A different concept of provenance occurred mainly in specialised archives, where the principle of unity of an archival fond was frequently violated, too. The paper emphasizes the nowadays necessity of using the principle of provenance, since the principle continues to distinguish work in archives from that in other memory institutions.

Archival science. Archival theory. Archival Terminology. Principle of provenance. Archival fond. Structure of an archival fond.

PhDr. Veronika Nováková, PhD., Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, P. Páz-maňa 27, 927 00 Šaľa

Archívy ako pamäťové inštitúcie prekonali za posledných 200 rokov dôležité zmeny. Vyrástli zo skladov písomností úradov na moderné vedecké pracoviská, ochraňujúce kultúrne dedičstvo a zabezpečujúce právnu a správnu kontinuitu jednotlivých krajín. Medzi základné piliere tejto premeny patrí všeobecné prijatie provenienčného princípu definujúceho archívny fond ako organický celok, ktorý je objektívnou realitou s vnútornými väzbami a vzťahmi. Kým pred všeobecným prijatím tohto princípu boli archívy miestom, kde sa ukladali dokumenty v subjektívne vytvorených individuálnych zoskupeniach, po všeobecnom prijatí nového princípu bola písomná produkcia určitého úradu uložená a usporiadaná tak, aby vnútorné väzby v rámci organického celku zostali neporušené. Takéto zoskupenie zaručuje aj autenticitosť a hodnovernosť komponentov celku, čiže archívnych dokumentov v rámci archívneho fondu. Tento princíp zároveň predurčil, že v archíve sa neukladajú náhodné celky, archívy nezbierajú dokumenty, ale preberajú ich od svojich pôvodcov, prípadne ich právnych nástupcov.

Provenienčný princípu tvorí základ archívnej teórie a praxe vo svete i na Slovensku. Je všeobecne známou skutočnosťou, že počiatky tohto princípu môžeme sledovať v 19. storočí v niektorých európskych krajinách - vo Francúzsku, v Belgicku, Prusku, Taliansku a Holandsku - pričom všetky krajiny vykazujú svoje špecifiká, no vychádzajú z nedeliteľnosti súboru dokumentov pochádzajúcich z činnosti jedného pôvodcu.

Vývoju provenienčného princípu vo svete sa venovali viacerí slovenskí autori, no skúmaniu počiatkov, ako aj uplatneniu tohto princípu na Slovensku doteraz

nebola venovaná osobitná pozornosť. Nekorektný výklad provenienčného princípu, a tým vzniknuté problémy pri tvorbe fondov na Slovensku zostali doteraz takmer úplne nepovšimnuté. Na základe našich poznatkov z praxe a na základe skúmania zachovaných dokumentov, ako aj pôvodnej a novej odbornej literatúry, sme sa preto rozhodli sledovať vývoj a uplatnenie tohto princípu na Slovensku. Chceme poukázať na prípadné odlišnosti v jeho chápaní a poukázať na riziká nerešpektovania postulátov tohto princípu.

V tejto práci sa po krátkom úvode venujeme stručne prehľadú najdôležitejšej zahraničnej odbornej literatúry, no našu pozornosť upriamime najmä na odbornú literatúru českú a slovenskú. Problematiku sa pokúsime priblížiť nielen prostredníctvom odbornej literatúry, ale aj pomocou zachovaných archívnych dokumentov. Predmetom nášho záujmu sú zachované dokumenty riadiacich orgánov štátnych archívov z obdobia po 2. svetovej vojne, najmä metodické smernice vydané v období počiatkov slovenského archívnictva v polovici 20. storočia. Pramennú bázu k našej práci tvoril archívny fond Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe, archívny fond Krajinského archívu v Bratislave, fond Slovenskej archívnej správy v Bratislave, ako aj fondy niekdajších okresných archívov v Dunajskej Strede, Šamoríne, Seredi, Galante a Šali. Keďže vymenované fondy okresných archívov sú veľmi dobre zachované a takmer vôbec neprešli vyradovacím konaním, poskytujú pomerne ucelenú databázu. Menované okresné archívy patrili pod kompetenciu dvoch rozličných krajských archívov, ktorých pokyny boli aj čiastočne odlišné.

Cieľom našej práce je na základe výskumu odbornej literatúry, zachovaných prameňov a najmä databázy archívnych pomôcok načrtnúť uplatnenie provenienčného princípu v praxi na Slovensku. Poukázaním na nezrovnalosti v uplatňovaní tohto princípu by sme radi prispeli aspoň v teoretickej rovine k možnej náprave niektorých chýb pri spracovaní, ale aj uložení archívnych fondov. Zdôraznením základných požiadaviek provenienčného princípu by sme chceli napomôcť aj lepšiemu využitiu informačnej hodnoty niektorých archívnych fondov a správne nasmerovaniu digitalizačných prác v archívoch na Slovensku. V súčasnosti rozbiehajúca sa digitalizácia totiž dáva možnosti na zvýraznenie vzájomných vzťahov medzi dokumentmi patriacimi do jedného archívneho fondu. Podmienkou úspešnosti takéhoto postupu je uplatnenie základného archívneho princípu, ktorým sa archívnictvo aj v súčasnosti odlišuje od ostatných pamäťových inštitúcií, ale aj od rôznych databáz a dát vytvorených metódami informatiky.

Archívy v dnešnom chápaní sa začali vytvárať od polovice 18. storočia, keď vznikali najskôr ako osobitné inštitúcie uchováajúce už nielen písomnosti pôvodcu, ktorý ich vytvoril, ale aj písomnosti pochádzajúce z činnosti rôznych subjektov. Takýmto archívom bol napríklad Geheimes Hausarchiv vo Viedni (neskôr *Haus, Hof und Staatsarchiv*), berlínsky *Geheimes Staatsarchiv*, alebo sevilský *Archivo general de Indias*. Vytvorili ich absolutistické štáty pre určitý štátny záujem a zoskupenie písomností v nich bolo predurčené konkrétnymi štátnymi – panovníckymi záujmami. V týchto archívoch boli písomnosti usporiadané vo vecných skupinách. Vecné celky boli vytvorené podľa subjektívnych predstáv, a tak neboli stále. Vo Francúzsku sa po revolúcii písomnosti predchádzajúceho obdobia (*ancien régime*) sústredili do Národného archívu, kam sa dostalo obrovské množstvo dokumentov aj vďaka ukoristeniu písomností z rôznych častí Európy napoleonskými vojskami. V tomto archíve sa na označenie jednotlivých vecných skupín používali písmená abecedy. Táto metóda mala nasledovníkov, a tak vznikli rôznorodé celky, série, často nazývané aj ako *Topographica*, *Biographica*.

Nedostatky tejto metódy sa čoskoro prejavili, a preto bolo potrebné usporiadať písomnosti podľa inej metódy.

Za prvé oficiálne nariadenie, prikazujúce zavedenie fondového systému, je potrebné považovať obežník francúzskeho ministra vnútra z 24. apríla 1841, ktorý prikazoval brať pri usporadúvaní do úvahy „historicky vyvinuté archívne teleso“. Vydanie takéhoto obežníka pre francúzske departementálne a komunálne archívy vyplývalo z nutnosti, že práve v týchto archívoch sa po francúzskej revolúcii zhromažďovali rôzne archívne fondy. V inštrukcii ministra vnútra sa doslovne uvádzalo nasledovné: „*rassembler les différents documents par fonds, c'est-à-dire former collection de tous les titres qui proviennent d'un corps, d'un établissement, d'une famille ou d'un individu, et disposer d'après un certain ordre les différents fonds.*“¹ V nariadení išlo len o celok, o zachovanie integrity archívneho telesa, fondu. Princíp „respect des fonds“ bol však využívaný len v určitom úzkom okruhu, no podobné tendencie sa prejavili aj inde. V Belgicku sa v roku 1851 kráľovským nariadením zakázalo miešanie rôznych archívnych celkov. Archívny zákon v Taliansku v roku 1875 tiež zakotvil osobitné ukladanie písomných celkov. Ešte ďalej sa dostali v Prusku, keď Max Lehmann a Heinrich von Sybel 1. júla 1881 vydali nariadenie pre usporadúvanie písomností, tzv. *Regulativ für die Ordnungsarbeiten in Geheimen Staatsarchiv*. V nariadení sa v §2 doslovne uvádza nasledovné: „*Die Aufstellung des Geheimen Staatsarchivs erfolgt nach der Provenienz der Bestände.*“² Podľa tohto nariadenia sa mali usporiadať aj celky narušené v predchádzajúcom období. Toto nariadenie používa prvýkrát slovo „provenienz“. Výraz je odvodený z latinského slovesa *provenio*, čo v preklade znamená *vychádzať, vystupovať*. Toto nemecké označenie princípu, ktoré vyjadruje nutnosť usporiadať písomnosti podľa toho, odkiaľ pochádzajú, čiže podľa pôvodu, sa stalo základom pre pomenovanie princípu aj v iných jazykoch.

Všetky spomínané pokusy boli však viac lokálne ako všeobecné. Prelom nastal až po vydaní príručky troch holandských archivárov Samuela Mullera, Johanna Adriana Feitha a Roberta Fruina, ktorí zosumarizovali a usporiadali výsledky širokej diskusie holandských archivárov na valnom zhromaždení celoštátnej organizácie archivárov v roku 1895. Kniha bola preložená v roku 1905 do nemeckého, roku 1910 do francúzskeho jazyka a roku 1940 ju vydali aj v Spojených štátoch amerických. Do slovenského či českého jazyka nebola nikdy doslovne preložená. Odborná verejnosť ju poznala v Čechách aj na Slovensku vďaka Václavovi Kratochvílovi, ktorý informoval o jej vydaní, no nepublikoval všetky postuláty doslovne, ale len niektoré. Kniha *Handleiding voor het Ordenen en Beschrijven van Archieven* (ďalej len *Handleiding*)³ sa skladá zo šiestich kapitol. Prvá hovorí o jednote archívu, druhá o usporiadaní archívnych dokumentov, tretia o opise archívnych dokumentov, štvrtá o zostavení inventára, piata a šiesta pojednáva o ďalších upresneniach a dohodách pri opise dokumentu. Základná

¹ CHAMSON, A. et al.: *Manuel d'archivistique*. 2. vydanie. Paris : Archives nationales, 1991, s. 208, ISBN 2-86000-072-0.

² BRENNKE, A. - LEESCH W.: *Archivkunde*. Leipzig : 1953. s. 69, ISBN 3-598-10785-4.

³ Kniha vyšla v Groningene v roku 1898. K dispozícii sme nemali originál, ale nemecký a francúzsky preklad. Nemecký preklad: KAISER, H.: *Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven*. Leipzig : Otto Harrasowitz, 1905. 137 s. STEIN, H. i - CUVÉLIER, J. - PIRENNE, H.: *Manuel pour le classement et la description des archives*. La Haye : A. DE JAGER, 1910.

definícia archívneho fondu, ktorá tvorí 1. § je nasledovná: *Fond je skupina dokumentov písaných, kreslených a tlačенých, ktoré dostal alebo vydal jeden úrad alebo jeho funkcionár, a tieto dokumenty boli určené, aby zostali uložené v úrade alebo u úradníka.* Definícia je síce kostrbatá, ale vystihuje podstatu princípu. Dielo troch odborníkov obsahuje 100 paragrafov. Paragrafy 1-15 sa vzťahujú na archívny fond. Niektoré je potrebné pripomenúť, aby sme lepšie pochopili podstatu archívnych fondov.

§ 2. Archívny fond je jeden organický celok.

§ 3. Aj z činnosti súkromných inštitúcií a osôb môžu vznikáť fondy.

§ 4. Je potrebné rozlišovať medzi archívom a archívnym fondom.

V archíve jedného pôvodcu sa môžu nachádzať archívne fondy:

1. samotného pôvodcu;
2. jeho kolektívneho orgánu;
3. jeho zamestnancov;
4. právneho predchodcu, ktorého kompetencie prešli na pôvodcu archívu;
5. archívne fondy úradov, nad ktorými má pôvodca dohľad a kontrolu;
6. archívne fondy, ktoré sa dostali do archívu na základe určitého administratívneho nariadenia;
7. fondy, ktoré archív získal kúpou, darom, alebo ako deposit.

§ 8. Jednotlivé archívne fondy musia byť od seba oddelené. V prípade, že je v archíve viac exemplárov jedného dokumentu, treba preskúmať, do ktorých fondov majú byť jednotlivé exempláre zaradené.

§ 10. Fond nie je možné rozdeliť do dvoch a viacerých archívov.

§ 12. Aj keď je ťažké zrekonštruovať fond, ktorý bol roztrhnutý (rozdelný), je predsa len vhodné pokúsiť sa o jeho opis v jednom inventári s tým, že sa uvedie, kde sa jednotlivé časti fondu nachádzajú.

§ 13. Archívne fondy, ktoré boli v dôsledku rôznych okolností uložené v cudzích archívoch, kam provinčne nepatria, rešpektujúc ich celistvosť, majú byť premiestnené tam, kam patria.

Súčasťou každého paragrafu sú vysvetlivky. Princípy zakotvené v tomto diele boli na medzinárodnej konferencii archivárov a knihovníkov v Bruseli v roku 1910 prijaté za základný princíp postupu prác archívov a knižníc.

Pri rozbere zahraničnej odbornej literatúry zaoberajúcej sa provenienčným princípom, je potrebné zmieniť sa o práci Johanna Papritza, ktorý sa vo svojej práci *Archivwissenschaft 1-4* podrobne zaoberá vývojom provenienčného princípu.⁴ Práca prináša nové poznatky o počiatkoch uplatnenia proveniencie v archívoch. Podľa Papritza mal byť podľa proveniencie usporiadaný *Archív Komory* v Dánsku už v roku 1791. Tento princíp bol zaužívaný od roku 1816 tiež v niekdajšom Prusku, v centrálnom archíve v Berlíne a v *Magdeburskom krajskom archíve* už v rokoch 1815-1821. Papritz prináša aj údaj, podľa ktorého už v rokoch 1816/1817 Ludwig Freiherr von Vincke uviedol v návrhu usporadúvacích prác pre štátny archív v Münsteri, aby sa staré celky ponechali v starých vzťahoch - doslovne: „*die alten Provenienzen zu erhalten*“.⁵ Papritz však o tomto návode poznamenal, že nebol všeobecne prijatý a trvalo ešte dosť dlho, kým provenienčný princíp v dnešnom Nemecku našiel všeobecné uplatnenie.

⁴ PAPRITZ, J.: *Archivwissenschaft 1-4*. Marburg: 1983, s. 357, 503, 303, 345. Osobitne vývoju sa venuje v diele III. s. 8 - 29.

⁵ PAPRITZ, J.: *Archivwissenschaft 3*: Marburg: 1983, s. 9.

Už spomínaný archívny teoretik Johann Papritz venoval pri skúmaní vývoja provenienčného princípu osobitnú pozornosť vystúpeniu a názorom už vyššie uvedených holandských archívárov. Za počiatok provenienčného princípu považuje vydanie ich príručky o spracúvaní a popisovaní archívov v roku 1898. Papritz pôvodný usporadúvací systém v registratúrnom období nepovažuje za akúsi dogmu, ale pripúšťa isté korekcie. Na vnútorné usporiadanie fondu poskytuje niekoľko návodov. Ako možné usporiadanie uvádza tiež usporiadanie podľa štruktúry pôvodcu. V niektorých prípadoch pripúšťa aj usporiadanie podľa pertinencie. Vo svojej práci o archívnej vede sa však pri výskume vývoja provenienčného princípu, napriek množstvu publikovaných prác z oblasti provenienčného princípu, nazdáva, že samotné dejiny tohto princípu neboli dovtedy podrobne spracované.

Vývojom provenienčného princípu sa podrobne zaoberal aj nemecký archívár Adolf Brenneke. Vo svojej práci doslovne cituje definíciu vyššie spomínaných holandských archívárov takto: „*archív⁶ je organický celok..., nemôže sa ako nejaká historická zbierka ľubovoľne tvoriť..., každý archív má svoju osobitosť, svoj poriadok, ktorý musí archívár spoznať skôr, než archív usporiada*“. Brennekeho názory sú naproti vyššie uvedeným názorom nové najmä v tom, že provenienčný princíp aplikuje len na tvorbu archívneho fondu. Na vnútorné usporiadanie fondu má však iné kritériá, ktoré sa nie vždy zhodujú s pôvodným usporiadaním. Hovorí o rôznych čiastkových a špeciálnych zásadách. Predpokladá, že archívár aktívne zmení pôvodný vnútorný systém fondu. V takomto prípade hovoríme o voľnom provenienčnom princípe.

Vývojom provenienčného princípu sa zaoberali aj francúzski odborníci, ktorí „predchodcu“ tohto princípu pod názvom *respect des fonds* uviedli do praxe ešte pred vystúpením holandských archívárov. Súhrnné údaje o vývoji provenienčného princípu prinášajú viaceré odborné práce, niektoré z nich pôvodný provenienčný princíp obohatili aj o nové poznatky. Známe sú najmä práce Michela Duchaina,⁷ ktorý rozšíril archívnu teóriu najmä o kritériá na určenie pôvodcu archívneho fondu.⁸

Podľa neho môže byť pôvodcom samostatného fondu subjekt, ktorý spĺňa nasledujúce kritéria:

1. Musí mať vlastné meno a právnu existenciu založenú na právnom akte (zákon, nariadenie, uznesenie, štatút, stanovy...);
2. Musí mať trvalé a presné atribúty definované právnym aktom;
3. Pozícia pôvodcu v zmysle administratívnej hierarchie musí byť presne definovaná aktom, na základe ktorého vznikol. Jednoznačná musí byť podriadenosť organizmu na vyššej úrovni;
4. Pôvodca musí mať zodpovedného vedúceho - štatutára, ktorý má právo rozhodovať na svojej úrovni a má právo vybavovať zverené záležitosti bez toho, aby boli viazané na súhlas nadriadeného orgánu; organizácia musí byť zakotvená v štatúte alebo v organizačnom poriadku.

⁶ Pod archívom treba v slovenčine rozumieť archívny fond, holandský „Archief“ znamená jednu registratúru, jeden fond. Archív v našom ponímaní v holandskej terminológii znamenal „Archiefdepôt“.

⁷ DUCHEIN, M.: Le principe de provenance et la pratique du tri, du classement et de la description en archivistique contemporaine. In: *Janus*, 1998, č. 1, s. 87 - 101.

⁸ Na Slovensku sú jeho názory známe vďaka článku: WATZKA, J.: Rešpektovanie archívneho fondu vo francúzskom archívnictve. In: *Slovenská archivistika*, roč. XIII, 1978, č. 1, s. 73 - 84.

Michael Duchein vo svojom príspevku k vymenovaným kritériám ešte dodal, že niektorí archívári požadujú aj ďalšie kritéria, a to:

6. Samostatná správa registratúry;
7. Samostatná účtovná bilancia, rozpočet a bežný účet v banke;
8. Vlastná pečať so znakom;
9. Hlavičkový listový papier.

Kritéria vymenované Michaelom Ducheinom sa dostali do povedomia slovenských archívárov najmä prostredníctvom Jozefa Watzku, ktorý sa tiež zaoberal otázkou pôvodcu archívneho fondu. Ducheinové kritériá boli zahrnuté aj do *Príručky archívára* vydané v roku 1999 v Bratislave.⁹

Dnes, v čase, keď štátne orgány sú čoraz silnejšie napojené na štátny rozpočet, je azda potrebné konštatovať, že bod č. 7 nemusí patriť medzi kritéria tvorby fondu. Ak by sme na tomto bode trvali aj v súčasnosti, nemali by vlastné fondy ani početné školy, nehovoriac o nových typoch štátnych úradov, ktoré už nemajú vlastné účty, avšak ich procesno-správna kompetencia naďalej trvá.

Medzinárodný slovník archívnej terminológie zo začiatku 60. rokov vysvetľuje provenienčný princíp tak, že každý dokument musí byť zaradený do archívneho fondu, z ktorého pochádza a vo vnútri tohto fondu na svoje pôvodné miesto. Najnovší medzinárodný archívny terminologický slovník *Dictionary of Archival Terminology*¹⁰ vysvetľuje provenienciu nasledovne: „*Institution, administration, établissement, organisme ou personne privée qui a crée, accumulé et conservé des documents d'archives au cours de la conduite de ses affaires avant leur transfert à un centre de préarchivage ou à un service d'archives*“. Pri proveniencii odkazuje medzinárodný slovník aj na princíp rešpektovania fondu, ktorý je uvedený taktiež ako provenienčný princíp. Definícia v medzinárodnom slovníku je nasledovná: „*Principe fondamental selon lequel les archives d'une même provenance ne doivent pas être mélangées à celles d'une autre provenance; ce principe a parfois inclus le principe de respect de l'ordre primitif*.“ Ten istý medzinárodný slovník prináša aj definíciu princípu teritoriálnej proveniencie. Podľa tohto princípu sa archívne fondy majú zachovávať v archívoch v súlade s územím, na ktorom vznikli. Doslovná definícia uvedená v slovníku znie: „*Concept opposé au principe du respect des fonds selon lequel, sans tenir compte de leur lieu de création, les archives devraient être remises au service d'archives ayant juridiction archivistique sur le territoire auquel se rapporte leur contenu*“.

Poznatky o provenienčnom princípe sa na Slovensko dostali s pomerne veľkým oneskorením. Keďže územie Slovenska bolo v čase prijatia tohto princípu súčasťou Uhorska, je nevyhnutné skúmať rozšírenie tejto teórie v Uhorsku. Správa o prijatí provenienčného princípu na medzinárodnej konferencii archívárov a knihovníkov v Bruseli vyšla v Uhorsku už v roku 1910,¹¹ no prvá súhrnná štúdia o provenienčnom princípe bola publikovaná až v roku 1938 v Maďarsku. Jej autorom bol Endre Varga. Štúdia sa zaoberá vývojom usporadúvacích prác v archívoch aj pred zavedením provenienčného princípu. Väčší priestor venuje uplatneniu princípu

⁹ *Príručka archívára*. Bratislava. PT Servis, spol. s r. o., 1999. s. 49, ISBN -80-967737-5-5.

¹⁰ VAHNE, P.: *Dictionary of Archival Terminology*. 2. vydanie. München – New York – London – Paris : K.G.Saur, 1988, heslo č. 365, ISBN 3-598-20279-2.

¹¹ ÁLDÁSY, A.: A brüsszeli nemzetközi levéltári és könyvtári kongresszus. In *Magyar könyvszemle*, roč. 18, 1910, s. 316.

v niektorých európskych krajinách. Autor vo svojej práci konštatoval, že vďaka pomerne neskorému vzniku *Maďarského krajinského archívu*, patrí tento archív medzi tie veľké európske archívy, kde boli organické celky ušetrené od ich rozbitia. Stalo sa tak aj vďaka skutočnosti, že v čase, keď bol v Holandsku už všeobecne prijatý provenienčný princíp, umelý systém na vecné usporadúvanie sa v Uhorsku len vytváral. Autor sa zaoberal aj názormi švédskeho archívára Karla Gustava Weibulla, ktorý spochybnil správnosť pôvodného systému usporiadania vo vnútri určitého celku prísne podľa pôvodného registratúrneho usporiadania. Podľa jeho názoru takýto postup nie je správny, lebo nereaguje na využívanie dokumentov po registratúrnom štádiu. Primitívne a nevhodné registratúrne systémy je podľa neho potrebné pretvoriť na systém vychádzajúci z kompetencie a úradovania toho - ktorého subjektu, ktorý verne odzrkadľuje pôsobenie pôvodcu. Endre Varga v závere sám upozorňuje na niektoré problémy s uplatnením registratúrneho systému.¹²

Aj ďalší známy maďarský archívny teoretik Győző Ember v maďarskom terminologickom lexikóne¹³ považuje provenienčný princíp za jeden zo základných princípov pri usporadúvaní archívnych dokumentov. Uvádza, že podľa provenienčného princípu nie je možné porušiť systém usporiadania organických fondov. Podľa provenienčného princípu je pri usporadúvaní archívneho fondu potrebné vychádzať z toho, kde organicky jednotlivé dokumenty vznikali a kam patria. Vytrhnúť dokumenty z ich pôvodného miesta vzniku nie je možné. Podľa neho provenienčný princíp ako archívny princíp je uplatňovaný len pri usporadúvaní archívnych fondov. Práve preto sa provenienčný princíp zvykne nazývať aj registratúrnym princípom. Podľa toho, do akej miery sa tento princíp uplatňuje, rozlišujeme prísny (strohý) alebo voľný (ohybný) provenienčný princíp. S týmito pojmami narába nielen maďarská archívna teória, ale vyskytujú sa aj v našej terminológii, azda treba len pripomenúť, že sú všeobecne prevzaté z nemeckej archívnej teórie. Podľa prísneho alebo strohého provenienčného princípu sa nesmie porušiť pôvodný registratúrny systém archívnych dokumentov a aj v prípade, ak bol tento porušený, je potrebné ho obnoviť. Tento strohý provenienčný princíp sa v ostatnom období uplatňuje menej, pretože nevhodné a zlé usporiadanie by bolo podľa neho nevyhnutné dodržať. Použitie tohto provenienčného princípu má zmysel vtedy, ak pôvodný registratúrny systém vyhovuje aj archívnym požiadavkam. Ohybný alebo voľný provenienčný princíp deklaruje, že je potrebné zachovať archívnu príslušnosť dokumentov. Archívne fondy sú aj podľa neho neporušiteľné organické celky, avšak vnútri nich, teda v rámci jednotlivých archívnych fondov, už nie je nevyhnutné dodržať pôvodný registratúrny systém, ak je nevyhovujúci, alebo je porušený. V rámci archívneho fondu je potrebné usporiadať archívne dokumenty podľa vhodného systému, ktorý je v súlade s funkciou a kompetenciou pôvodcu archívneho fondu.

Najnovšia maďarská archívna príručka, ktorá vyšla v roku 2009, prináša mnohé nové názory na prácu archívárov. Líši sa od u nás zaužívanej praxe aj v chápaní archívneho fondu. Rozlišuje organický a neorganický archívny fond. Organický fond je súbor písomností, ktorý vznikol z činnosti jednej fyzickej alebo právnickej osoby a zostal v jej registratúre. Z tohto dôvodu sa nazýva aj registratúrnym fondom. Fondy sa môžu vytvárať aj tak, že písomnosti viacerých fyzických či

¹² VARGA, E.: A proveniencia elve. In: *Levéltári Közlemények*. 1938, s. 38.

¹³ EMBER, Gy.: *Levéltári terminológiai lexikon*. Budapest: Akadémiai kiadó 1982, s. 140 - 141.

právnických osôb sa podľa určitého spoločného znaku spoja. Takýto fond sa nazýva zbierkovým fondom. Maďarská archívna teória sa v súčasnosti prikláňa k názoru, že súbory písomností s malým rozsahom sa majú podľa určitých spoločných znakov spájať, aby neboli v archívoch drobné celky. Táto posledná definícia nerešpektuje provenienčný princíp, no ponúka isté praktické riešenie v prípade torzovito zachovaných celkov.¹⁴ Z uvedeného vyplýva, že existuje rozdiel medzi chápaním provenienčného princípu v Maďarsku a na Slovensku.

Keď skúmame niekdajšiu československú odbornú literatúru z hľadiska teórie provenienčného princípu, môžeme konštatovať, že o známej holandskej archívnej príručke priniesol prvú správu Václav Kratochvíl v *Českom historickom časopise* už v roku 1907.¹⁵ V medzivojnovom období vyšla práca Václava Vojtíška *O archívech městských a obecných a jejich správě*,¹⁶ v ktorej autor, archívár mesta Prahy, podáva ucelený pohľad na prácu mestského archívára a poskytuje návod na základné spracovanie fondu miest. Vychádzajúc z provenienčného princípu definoval archív nasledovne: „Archiv je souhrn písemných i jiných příbuzných památek povahy dokumentární, který vzešel výběrem za účely správními i vědeckými z materiálu nahromaděného organickou činností úřední“.¹⁷ V roku 1930 vyšla práca ďalšieho českého archívára Václava Hrubého *Úvod do archivní teorie i praxe*. Autor archívny fond zdefinoval nasledovne: „Archiv úřadu nebo osoby právnické či fyzické je soustavný soubor památek psaných, tištěných i obrazových, zachovaných oním úřadem nebo osobami z jejich organické činnosti k potřebě vlastní i vědecké.“¹⁸

Reakcia Václava Vojtíška na toto dielo bola negatívna a azda aj to je do určitej miery príčinou, že na Slovensku zostala nepovšimnutá. V zahraničí však bola známa.¹⁹

V čase organizovaného archívnictva v Československu, teda po druhej svetovej vojne, medzi prvé úvahy, v ktorých sa spomína provenienčný princíp, patrí článok Václava Lukáša o základných archívnych pojmoch.²⁰ Pri vysvetlení pojmu usporadúvanie archívneho materiálu uvádza: „uspořádání podle zásady provenienční znamená jeho rozřídění podle původu a rekonstrukce archivního fondu do té podoby, jakou měla původní registratura.“²¹ Na tento článok reagoval František Hoffmann v *Archivním časopise* v roku 1953.²² Pri provenienčnej zásade uvádza, že túto je možné použiť od 18. storočia, a to len pri „celistvěji“ zachovaných archívnych fondoch.

¹⁴ RADICS, K.: Rendszerezési és rendezési alapfogalmak. In: Körmeny L. zost.: *Levéltári kézikönyv* Budapest: Osiris, 2009, s. 472 - 477. ISBN 9789632760391.

¹⁵ KRATOCHVÍL, V.: Hollandská theorie archivní a reforma archívnictví u nás. In: *Český časopis historický*. 1907, č. 13.

¹⁶ VOJTÍŠEK, V.: *O archívech městských a obecných a jejich správě*. Praha: 1924. s. 73.

¹⁷ Tamtiež, s. 7.

¹⁸ Definíciu cituje: VOJTÍŠEK, V.: Úvod do archivní teorie i praxe – recenzia. In: *ČAS*, 1931, s. 171.

¹⁹ VARGA, E.: A provenienencia elve. In: *Levéltári Közlemények*. 1938, s. 27.

²⁰ LUKÁŠ, V.: Základní pojmy z archivní praxe. Příspěvek k archivní terminologii. In: *Archivní časopis*, roč. 2, 1952, č. 1, s. 40 - 46.

²¹ Tamtiež, s. 42.

²² HOFFMANN, F.: Poznámky k archivní terminologii. In: *Archivní časopis*, roč. 3, 1953, č. 2, s. 114 - 117.

Dalšia základná archívna literatúra, *Slovníček archivní terminologie* z roku 1954 uvádza o provenienčnom princípe nasledovné: „*Principy pro rovnání spisů: provenienční, genetický, respect des fonds: dnes oběcne užívané uspořádání archivních spisů každého archivního fondu zvláště, podle organického vzniku, zachovávající původní registraturní strukturu toho kterého úřadu*“.²³ Podrobnejšie sa provenienčným princípom zaoberá publikácia *Archivní theorie a praxe*, ktorá je prekladom sovietskej archívnej príručky autora K. G. Miťajeva. Preklad knihy *Teoría i praktika archivnogo děla*, ako to prekladateľ v doslove knihy uvádza, vyšiel ešte v roku 1946 a poskytuje prekvapivo ucelený celok o práci v archívoch, a tak samozrejme nemôže nespomenúť ani provenienčný princíp. Podľa Miťajeva smerovali v oblasti archívnej teórie zahraniční archivári dvoma smermi: „*první vytvořili triediacu schému, založenú na logickom princípe, kde súhrn dokumentov delili na tematické, predmetné skupiny, a druhí hľadali prirodzenú triediacu schému organizácie archívneho materiálu, t. j. schému, súvisiacu s tzv. provenienčným princípom a jeho východiskovým bodom, t. j. princípom o rešpektovaní fondu (respect des fonds)*“.²⁴ Ďalej Miťajev píše: „*provenienčný princíp zohral v buržoáznych archívoch svoju pozitívnu úlohu tým, že nedovolil umelé drobenie historicky vzniknutých komplexov*“.²⁴ Poznomenáva: „*práve z tohto dôvodu aj sovietski archivári prebrali túto pozitívnu stránku provenienčného princípu*“.²⁴ Miťajev ďalej nezabudol pripomenúť, že „*buržoázni archivári prejavujú vo vzťahu k archívnym fondom zvláštny fetišizmus. Keďže za celok považujú aj fond, ktorý vznikol náhodnými činiteľmi a obsahuje materiál, ktorý k nemu nepatrí*“.²⁴ Teóriu Miťajeva opísanú v spomínanej publikácii uvádzame napriek jej tendenčnosti, keďže predpokladáme, že v päťdesiatych rokoch 20. storočia ovplyvnila (v dôsledku hľadania sovietskeho vzoru vo všetkých oblastiach života) aj našu archívnu prax. Práca venuje mimoriadne veľkú pozornosť formálnym stránkam archívnych dokumentov a nevylučujeme, že mala určitý vplyv na vývoj archívnej teórie aj u nás.

Archívnu teóriou sa na Slovensku zaoberal len malý okruh odborníkov. O archivistike ako o vede prvýkrát písal Michal Kušík vo svojej práci *Archivnictvo v klasifikácii vedy*. V krátkosti sa v nej zaoberal aj vývojom provenienčného princípu.²⁴ Ako základný postulát provenienčného princípu v spomínanom článku uvádza: „*Archív je organická individualita. Je členený organizmus. Jeho časti sú navzájom pospájané úzkymi vzájomnými vzťahmi. Z tohto zistenia vyvierajú metódy, formy a cesty, po ktorých sa uberáme, aby sme konkrétny predmet poznali..., toto poznanie postuluje, aby archivár nechápal jednotlivé písomnosti archívu ako izolované kusy podľa ich formy, ako to robí diplomatika, alebo podľa ich obsahu ako história, ale predovšetkým podľa súvisu, do ktorého patria*“.²⁴ Michal Kušík vo svojej štúdii spochybnil členenie zaužívané pri spracovaní archívnych fondov v niekdajšom Česko-Slovensku, keď uvádza: „*Základným deliacim princípom organizmu má byť takisto organický princíp, ktorý metodologicky vyhovuje svojmu predmetu. Preto aj na tomto mieste uvádzame do pochybnosti zásadu, aby sa archívny fond hneď v prvej rovine delil podľa druhov, pre ktoré sa v praxi vžil názov diplomatické kategórie*“.²⁴ Na článok nebola zo strany archivárov reakcia.

²³ ROUBÍK, F. et al.: *Slovníček archivní terminologie*. Praha: MV Archivní správa, 1954. s. 3.

²⁴ KUŠÍK, M.: *Archivnictvo v klasifikácii vedy*. In: *Slovenská archivistika*, roč. III, 1968, č. 1, s. 8 - 11.

Početnejšie odborné články k problematike provenienčného princípu vznikli v súvislosti s organizovaním konferencie, ktorá sa konala v dňoch 11.-13. apríla 1988 v Moste na tému *Historický a provenienčný princíp*. Medzi hlavných referentov patrili Václav Babička a Tomáš Kalina, ktorí po konferencii publikovali trojdielnu štúdiu o historickom a provenienčnom princípe. Táto práca prináša zaujímavé poznatky, analyzuje doterajší vývoj v Čechách a čiastočne aj na Slovensku. Autori vysvetľovali provenienčný princíp ako archívny princíp, uplatňujúci sa nielen pri tvorbe a spracúvaní archívneho fondu, ale aj pri jeho sprístupnení, pri tvorbe archívneho informačného princípu, teda pri využívaní archívnych dokumentov. Podrobne sa venovali aj vymedzeniu a tvorbe archívnych fondov.²⁵

Zo slovenských archivárov sa na spomínanej konferencii v Moste problematiky provenienčného princípu dotkol aj František Sedlák. Svoj príspevok publikoval v štúdiu *Provenienčný princíp a novodobé registratúry*.²⁶ Zaoberal sa problémom rešpektovania pôvodného registratúrneho poriadku najmä preto, lebo aplikovanie prísneho provenienčného princípu v novodobých archívnych fondoch pôsobilo problémy. Ako uviedol, na rozdiel od západnej časti bývalej rakúsko-uhorskej monarchie neboli u nás v registratúrach písomnosti bežne členené do nižších, spravidla vecných skupín, ale boli z nich vytvorené len nečlenené série, ktoré nedávali možnosti na ich všeobecný opis pri spracovaní. Pri rešpektovaní pôvodného prísneho provenienčného princípu je problémom aj fakt, že pri enormnom náraste administratívy je nevyhnutné vyradovanie bezcenných spisov, a tak z pôvodnej registratúry zostáva len malá časť. František Sedlák v závere svojej práce upozornil aj na archívne celky vzniknuté z činnosti viacerých za sebou nasledujúcich úradov a inštitúcií pri vybavovaní jednej agendy, ktorej písomnosti sú spolu manipulované a nie je možné ich rozdeliť. Problém tvorby fondov sa podľa neho vyskytuje aj pri písomnostiach sčítania ľudu. Centrálnu prácu na sčítaní totiž vždy riadila osobitná komisia, preto materiály zo sčítania majú tvoriť osobitné archívne fondy. Štúdiu Františka Sedláka načrtla množstvo problémov pri stanovení štruktúry archívnych fondov v prípade aplikácie prísneho provenienčného princípu koncom osemdesiatych rokov 20. storočia. Ako riešenie navrhuje používanie voľného provenienčného princípu.

Referát o formovaní archívnych fondov povereníctiev predniesol Elemír Rákoš.²⁷ Na konferencii v Moste odznel aj referát Milana Skřivánka, ktorý si tiež zaslúži osobitnú pozornosť.²⁸ Autor tohto príspevku sa ako praktický archivár zmieňuje aj o nedôslednom dodržiavaní provenienčného princípu, ku ktorému vedú metodické príručky na spracovanie archívnych fondov. Tieto preferujú delenie archívneho materiálu na diplomatické skupiny, pričom sa strácajú väzby medzi jednotlivými dokumentmi. Zaujímavé sú aj jeho postrehy o informačnej sýtosti archívnych pomôcok, vyhotovených na základe pôvodného organizačného členenia

²⁵ BABIČKA, V. - KALINA, T.: Historický a provenienční princíp v archivnictví III. Aplikace v archivní praxi. In: *Archivní časopis*. 1989, č. 1, s. 2 - 18.

²⁶ SEDLÁK, F.: Provenienčný princíp a novodobé registratúry. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 1, s. 30 - 39. ISSN 49606.

²⁷ RÁKOŠ, E.: Formovanie archívnych fondov povereníctiev. In: *Zpravodaj pobočky ČSVTS*. 1989, č. 36, s. 20 - 33.

²⁸ SKŘIVÁNEK, M.: Provenienční a pertinenční princíp z hlediska praxe okresného archívu. In: *Archivní časopis*, roč. 39, 1989, č. 1, s. 1926.

pôvodcu na príliš všeobecné jednotky, ktoré však bádateľovi po spracovaní nepodávajú len všeobecnú informáciu. Milan Skrivánek tým chcel upozorniť, že nie vždy je vhodné pri popise pôvodného členenia používať pôvodcom preferované všeobecné označenia. Príspevky zo spomínanej konferencie rozpracované do odborných štúdií o provenienčnom princípe²⁹ nepriniesli širšiu diskusiu ani nové teoretické a praktické výsledky. Po roku 1990 sa na Slovensku problematikou archívnej teórie dôslednejšie zaoberal len vedúci oddelenia výskumu v Slovenskom národnom archíve Elemír Rákoš. V sérii článkov uverejnených v *Slovenskej archivistike* pod názvom *Teória archívneho fondu I-VI* sa podrobne zaoberal právnymi, správными a historickými aspektmi archívneho fondu, jeho analýzou a syntézou.³⁰ Na viacerých miestach sa venoval provenienčnému princípu a venoval tejto téme aj osobitnú štúdiu pod názvom *Provenienciou a pertinenciou v archívoch*.³¹ V štúdiu sa zaoberal dvoma najčastejšie používanými princípmi v archívoch - provenienčným a pertinenciou. Priniesol ucelený prehľad odbornej literatúry a pripomenul, že vznik provenienčného princípu znamenal aj vznik samostatnej vedeckej disciplíny, a ako už Václav Kratochvíl poznamenal, stal sa rodným listom archívnej náuky. Elemír Rákoš vo svojej štúdiu v súlade s názormi zahraničných archívnych teoretikov rozobral rozdiely medzi voľným a prísny provenienčným princípom. Zo zástancov voľného provenienčného princípu venoval pozornosť najmä názorom Carla Gustava Weibulla a Adolfa Brennekeho. Okrem analýzy dostupnej odbornej literatúry a terminologických slovníkov sa venuje aj niektorým problémom s uplatnením provenienčného princípu, keď poznamenáva, že pri praktickej aplikácii tohto princípu sú archívári často v pochybnostiach. Nejde o porušenie princípu, pokiaľ archívár zasahuje do chorej registratúry na základe poznania pôvodcu registratúry.³²

Súčasnosť, doba neustálych zmien celej spoločnosti, prináša aj archívom nové výzvy. Kým pred rokom 1990 sa štruktúra verejnej správy menila len zriedkavo, po roku 1990 sú zmeny príliš časté. Prináša to mnoho problémov pri definovaní pôvodcu archívneho fondu, ako aj pre určenie hraníc nových archívnych fondov. Pri ustavičných presunoch kompetencií spôsobujú problémy neustále delimitácie registratúrnych záznamov z úradov na úrady. Požiadavka vyplývajúca z provenienčného princípu na vrátenie registratúrnych záznamov na svoje pôvodné miesto sa zdá byť nerealizovateľná. Tento problém nie je len u nás, a preto si nemôžeme nevšimnúť nové názory na určenie pôvodcu archívneho fondu. Archívna príručka našich maďarských kolegov upozorňuje na skutočnosť, že pri reorganizácii systému verejnoprávnych inštitúcií, najmä pri zmene špecializovaných úradov,

²⁹ Uverejnené boli v *Archivním časopise* v roku 1989 a v *Zpravodaji CSTVTS* 1989, č. 36.

³⁰ RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu I. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIX, 1994, č. 2, s. 3 - 19. ISSN 0231-6722; II. Právne aspekty. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXX, 1995, č. 1, s. 9 - 24. ISSN 0231-6722; III. Historické aspekty In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXI, 1996, č. 1, s. 3 - 23. ISSN 0231-6722; IV. Archívne aspekty. Genéza. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXII, 1997, č. 1, s. 3 - 21. ISSN 0231-6722; V. Analýza. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXII, 1997, č. 2, s. 3 - 19. ISSN 0231-6722; VI. Syntéza. In *Slovenská archivistika*, roč. XXXIII, 1998, XXXIII, č. 2, s. 3 - 18. ISSN 0231-6722.

³¹ RÁKOŠ, E.: Provenienciu a pertinenciu v archíve. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 1, s. 9 - 29. ISSN 0231-6722.

³² RÁKOŠ, E.: Provenienciu a pertinenciu v archíve. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 1, s. 27.

pokiaľ dôjde len k zmene ich názvu, prípadne v kompetencii úradu nastanú len menšie zmeny, nevzniká automaticky nový pôvodca a nový archívny fond. Každé svoje rozhodnutie v oblasti tvorby archívneho fondu archivár musí dôkladne zvážiť. Jednoduchšia je situácia v hospodárskej sfére. Podľa najnovšej maďarskej archívnej príručky z činnosti každého subjektu zapísaného do obchodného registra vzniká fond. Nie je pritom smerodajné, či ide o dcérsku alebo materskú organizáciu, či o závod, prevádzku. Písomnosti pôvodcu, ktorý má vlastnú organizačnú štruktúru a vlastnú agendu, sa považujú za samostatný fond. Podobne za samostatné fondy sa považujú samostatné prevádzky jednotlivých družstiev. Príručka pri určovaní hraníc fondov obcí upozorňuje, že je nevyhnutné otvoriť nový fond, pokiaľ obec získa štatút mesta. V prípade, že sa vytvorí tzv. stredisková obec, fond obce, kde tento subjekt vznikne, je potrebné chápať za pokračovanie predchádzajúceho subjektu. Písomnosti obce, ktorej úrad zaniká vytvorením nového úradu, sa majú považovať za uzavretý fond. Podobne sa má postupovať aj v prípade škôl.³³

Na Slovensku sa v posledných rokoch tiež uskutočnilo niekoľko zmien, najmä v oblasti štátnej správy. Zatiaľ sa otázkou určenia hraníc budúcich archívnych fondov nikto nezaoberal. Problém teda čaká na riešenie. Treba však pripomenúť, že aj vo svete archivárov spoločenské zmeny podnietili vznik nových archívnych pohľadov a princípov. Austrálsky archivár Peter Scott vytvoril v 70. rokoch minulého storočia novú teóriu, podľa ktorej noví pôvodcovia už majú multilaterálne vzťahy, a preto archivár má tieto vzťahy sledovať a v ich kontexte vytvárať archívne celky. Táto teória vychádza z obtiažnosti uplatnenia provenienčného princípu ak sa pôvodcovia príliš často menia, lebo podľa provenienčného princípu treba fondy pri zmene uzavrieť. Peter Scott zdôraznil, že funkcia pôvodcu alebo úloha, ktorú vykonával, spravidla nezanikne, ale prechádza na iný subjekt. Časté zmeny vo verejnej správe, zapríčinené spravidla politickými ambíciami, prinášajú novú situáciu do tvorby archívnych celkov. Podľa Scotta treba z písomností viazucich sa k jednej kompetencii a ku konkrétnej agende vytvoriť série a ukladať písomnosti nie podľa pôvodcov, ale podľa sérií. Tento názor je v protiklade s provenienčným princípom. Treba pripomenúť, že Scottove názory v niektorých krajinách medzi archivármi stále rezonujú.³⁴

Zástancom moderného provenienčného princípu je kanadský archivár Terry Cook. Podľa neho nie je rozdiel medzi vzťahmi klasických a elektronických spisov. Len archivár musí vedieť odhaliť kontext, súvislosti aj v zložitom svete informatikov, ktorých slovník sa líši od archívnej terminológie. Úloha archivára sa podľa neho presúva z klasického ochrancu archívnych dokumentov na virtuálneho správcu elektronických dokumentov. Do určitej miery súhlasí s tvorbou sériových radov z písomností, no vníma ich s uplatnením provenienčného princípu. Terry Cook pri definovaní proveniencie však hovorí o inej proveniencii ako holandskí archivári. Rozlišuje „fyzickú“ provenienciu a kontextuálnu provenienciu. Fyzická proveniencia je vlastne klasická proveniencia, faktická príslušnosť dokumentu do určitého celku. Kontextuálna proveniencia znamená vzťahy pri vytvorení dokumentu, avšak v rovine nie pôvodcu, ale širších súvislostí. Klasická podoba provenienčného princípu hovorí o vzniku archívneho fondu v organickom spojení

³³ ERDÉSZ, Á.: Alapszintű rendezés. In: Körmeny Lajos zost., *Levéltári kézikönyv* Budapest: Osiris, 2009, s. 477 – 482, ISBN 9789632760391.

³⁴ KÖRMENDY, L.: Elvi kérdések és viták. In: Körmeny L. zost.: *Levéltári kézikönyv* Budapest: Osiris, 2009, s. 469 – 470, ISBN 9789632760391.

s určitou danou inštitúciou a má slúžiť na usporiadanie a vytvorenie štruktúry archívneho fondu. Cookova teória makro-hodnotení dokumentov však vychádza z proveniencie kontextu daného subjektu v určitej širšej spoločnosti, čo prakticky znamená určenie kontextu pôvodcu v rámci spoločenských vzťahov a v určitej spoločnosti. Hovorí sa o funkcionálnej proveniencii, teda ide najmä o vysvetlenie funkcie pôvodcu aj v určitých kontextoch zmeny. Samotný Cook hovorí, že pri teórii makro-hodnotení nejde len o analýzu funkcií pôvodcu, ale makro-hodnotenie smeruje skôr k popisu samotného vládnutia v štáte, akým spôsobom komunikuje občan so štátom, ide teda o široko chápanú kontextualitu kultúrnu, spoločenskú, hospodársku atď. Z praktického hľadiska má teória Terryho Cooka za následok sledovanie určitých písomných celkov agendy cez vývoj jej vybavovania bez ohľadu na pôvodcu, ktorý túto funkciu vykonával. V našich podmienkach by sme azda mohli povedať, že podľa Cooka treba pri uplatňovaní moderného provenienčného princípu sledovať spôsob vybavovania určitej agendy, napr. stavebnej, bez ohľadu na príslušný kompetentný úrad, ktorý ju vybavoval a vytvoril akúsi sériu písomností vzniknutých z určitej kompetencie bez ohľadu na pôvodcu. Nazdávame sa, že Cookova teória u nás zatiaľ nemôže mať väčšiu odozvu nielen preto, že jeho názory sú na Slovensku absolútne neznáme, ale azda aj preto, lebo sa zdá, že archívári zatiaľ dokážu sledovať množstvo písomností produkovaných súčasnými štátnymi či inými verejnými orgánmi aj ich fondovú príslušnosť. Je pravdepodobné, že vo veľkých krajinách, kde elektronické záznamy vznikajú v oveľa väčšom rozsahu a nadobudli už dávnejšie praktický význam aj z právneho hľadiska a stali sa dominantnými, napr. v Kanade, sledovanie pôvodcov archívami naráža na väčšie problémy ako u nás. Aj maďarský archívny teoretik Lajos Körmeny, ktorý sa zaslúžil o to, že Cookove názory odborníci v Maďarsku poznajú, sám kladie otázku, či teóriu postmoderného postkustodiálneho archívára preverí doba a či bude tak dlho v platnosti, ako pôvodný provenienčný princíp holandských archívárov.

Na základe rozboru zahraničnej a domácej literatúry je možné konštatovať, že provenienčný princíp má všeobecné uplatnenie a rovnaké teoretické poučky v zahraničí, ako aj u nás. Vynára sa preto otázka, ako je možné, že sa provenienčný princíp v praxi na Slovensku uplatňuje odlišne ako v zahraničí. Túto odlišnosť si všimol a zo slovenských archívnych teoretikov na ňu upozorňoval Michal Kušík a tiež niektorí českí archívni teoretici. Napriek ich zisteniu sa však nič nezmenilo a v našom archívniectve sa naďalej všeobecne prijaté postuláty porušovali. Archívári na Slovensku na túto tému nevedli ani odbornú diskusiu. Je teda potrebné vysvetliť príčinu tohto javu, čo je možné urobiť len na základe cieľeného výskumu.

Pri skúmaní provenienčného princípu na Slovensku je nevyhnutné zaoberať sa situáciou archívov po skončení 1. svetovej vojny. Na úvod treba zdôrazniť, že verejné archívy v modernom slova zmysle, čiže inštitúcie zhromažďujúce archívne fondy rôznych pôvodcov na Slovensku koncom 1. svetovej vojny neexistovali. Požiadavkám verejného archívu do určitej miery zodpovedal archív Slovenskej muzeálnej spoločnosti, ktorý mal však skôr zbierkový charakter. Ostatné archívy uchovávali v prvom rade písomnosti svojho pôvodcu, staršie, ale aj aktuálne, čiže v dnešnom chápaní boli prevažne aj registratúrami. Keďže ich úlohou bola trvalá úschova, zaraďujeme ich medzi archívy. Najpočetnejšie boli zastúpené mestské a župné archívy, uchovávali písomnosti zriaďovateľa a čiastočne depozity, prípadne materiály, ktoré v nich boli uložené na základe osobitného zákona, ako napr. v prípade župných archívov druhopisy matrik alebo vodoprávne knihy.

V mestských archívoch sa okrem písomností miest nachádzali aj písomnosti z činnosti mestských inštitúcií, prípadne písomnosti cechov a spolkov pôsobiacich v meste. Ďalším typom súkromných archívov boli archívy hodnoverných miest, ktoré existovali pri niektorých cirkevných inštitúciách. Celkovo možno konštatovať, že archívy, existujúce na území dnešného Slovenska koncom 1. svetovej vojny, v čase vzniku Československej republiky, uchovávali písomnosti najčastejšie len jedného pôvodcu, prípadne navzájom spojených pôvodcov, napr. súkromné rodové archívy či archívy panstiev.

Po vzniku Československej republiky na území Slovenska nastali výrazné zmeny aj v archívoch, keďže sa zmenila celá verejná správa a väzby na ústrednú správu krajiny, ako aj na Maďarský krajinový archív boli úplne prerušené. Situácia na Slovensku bola odlišná od situácie v Čechách, kde v tomto období už fungovali aj archívy v modernom zmysle slova, teda inštitúcie, uchovávajúce písomnosti, archívne fondy rôznych pôvodcov a boli aj v dnešnom ponímaní verejnými archívmi. V Čechách patrili do rezortu ministerstva školstva a národnej osvety.

Na Slovensku na dohľad nad archívmi a na riešenie problémov súvisiacich aj so spisovou rozlukou s Rakúskom bol menovaný štátny inšpektor archívov a knižníc na Slovensku v osobe Václava Chaloupeckého. Jeho menovací dekrét bol vydaný 12. mája 1919 Ministerstvom školstva a národnej osvety v Prahe.³⁵ Úlohou inšpektora knižníc a archívov bola aj súčinnosť s inými orgánmi kvôli dodržaniu zákazu vývozu umeleckých pamiatok do zahraničia³⁶, inšpektor mal teda dohliadať, aby pamiatky neboli vyvezené z územia Slovenska. Pôvodný zámer rozšíriť úrad tohto inšpektora sa nepodaril, preto sa sám inšpektor snažil okrem iných povinností zmapovať situáciu na Slovensku z hľadiska archívov a knižníc už v roku 1919. Napriek tomu, že správne členenie, a tým aj župné úrady zostali na Slovensku ešte do konca roku 1922 bez zmeny, situácia v župných archívoch sa podstatne zhoršila už v prvých rokoch republiky. Bolo to spôsobené aj odchodom niektorých bývalých župných archivárov, z ktorých časť opustila archív z vlastného presvedčenia³⁷ alebo z dôvodu, že nevyhoveli požiadavkam nových predstaviteľov župy. Písomnosti často zostali bez dozoru a nebolo zriedkavé aj ich neodborné premiestňovanie. Václav Chaloupecký už v priebehu leta 1919 navštívil viaceré archívy a skúmal ich stav, o čom podával hlásenia Ministromi s plnou mocou pre správu Slovenska, ako aj Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe. Z týchto hlásení vyplýva, že v archívoch na Slovensku nepoznali provenienčný princíp. Ak písomnosti zostali v ucelených celkoch, nebola to zásluha vedomej práce, ale dôsledok toho, že jednotlivé typy archívov uchovávali v prvom rade písomnosti svojho pôvodcu. Pri niektorých archívoch uviedol katastrofálny stav. Z archívov, ktoré navštívil Václav Chaloupecký ešte v roku 1919, sa najmä mestský archív v Nitre vyznačoval neporiadkom a dezolátnym stavom.³⁸

³⁵ BABIČKA, V.: Slovenské archivnictví v letech 1919 - 1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: *Slovenská archivistika*, roč. XL, 2005, č. 2, s. 3 – 39, ISSN 0231-6722.

³⁶ *Úradné noviny I/1 1919 s. 9-10, č. 166/1919 proti vývozu umeleckých pamiatok.*

³⁷ Vo svojej správe Václav Chaloupecký o situácii v „stoličnom archíve“ v Košiciach uviedol, že Dr. Alfréd Czobor odišiel z funkcie archivára, lebo „odoprel slúžiť Česko-slovenskej republike“. Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstva školstva a národnej osvety*, sign. 30, č. 48 319/5272/1919.

³⁸ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstva školstva a národnej osvety*, sign. 30.

Ministerstvo školstva a národnej osvety sa v záujme získania informácií o stave archívov v roku 1928 rozhodlo archívom zaslať dotazníky. Text poslali Chaloupeckému, ktorý ich preložil do slovenského jazyka a rozoslal ich 49 archívom na Slovensku a 11 archívom v Podkarpatskej Rusi. Z dotazníkov vyplýva, že pod fondom niektoré archívy rozumeli určitú vecnú skupinu písomností, napr. dekréty, listiny, úradné knihy, a pod., čo poukazuje na skutočnosť, že o tom, že archívny fond je súbor písomností vzniknutých z činnosti jedného pôvodcu, na Slovensku v medzivojnovom období prevažná väčšina pracovníkov archívov vôbec nevedela. Na vážnu situáciu v archívoch inšpektor Václav Chaloupecky viackrát upozorňoval. Už 31. januára 1922 vystúpil v Prahe na medziministerskej porade, kde okrem iného uviedol nasledovné: „*Kdežto Čechy, Morava a Slezsko mají své celkom dobře zřízené archívy štátní nebo zemské, není na Slovensku ústředního ústavu, který by se podobným způsobem staral*“.³⁹ Situáciu považoval za tak zlú, že napísal, že archívy sú v horšom stave ako pri prevrate. Napriek jeho snahe vymôcť určitú nápravu, jeho slová nenašli pochopenie. Naďalej totiž pokračoval boj o kompetenciu nad archívmi medzi ministerstvom vnútra a ministerstvom školstva a osvety.⁴⁰

Stav sa nezlepšil ani v druhej polovici 20. rokov, ba po vzniku veľkých žúp sa ešte viac zhoršil, najmä po presťahovaní časti Liptovského župného archívu do Levoče. Pretrvávali aj personálne problémy. Na Slovensku bolo pre 15 župných archívov systematizovaných len 6 miest.⁴¹ Ani po definitívnom zániku žúp sa situácia nezlepšila. Chýbali odborníci a okresné úrady, ktoré mali bezprostredne spravovať bývalé župné archívy, túto kompetenciu považovali za záťaž.⁴² Pretrvávali aj priestorové problémy, Václav Chaloupecký navrhol niekoľko riešení na archívnu organizáciu a podnikal kroky, aby aj priestory na Bratislavskom hrade mohli byť využívané pre archív.⁴³

Čiastočné zlepšenie v organizácii archívov, najmä na území dnešného západného Slovenska, nastalo po zriadení Krajinského archívu v Bratislave v roku 1928, ktorého prednostom sa stal Daniel Rapant, absolvent *Štátnej archívnej školy*. Do pôsobnosti tohto archívu patrili aj určitý dohľad na bývalé župné archívy, ktoré však však naďalej zostali uložené na ich pôvodnom mieste. Úlohou Krajinského archívu bolo riešiť okrem zahraničných dožiadaní na archívne materiály aj *sporné prípady v uložení archívnych dokumentov*. V roku 1932 vznikol spor, keď Liptovské múzeum v Ružomberku odnieslo z Liptovského Mikuláša z archívu bývalej stolice písomnosti. Na urovanie situácie boli do Liptovského Mikuláša zvolaní predstavitelia dotknutých inštitúcií. Aj tu osobne Daniel Rapant, prednosta Krajinského archívu, žiadal vrátiť dokumenty s tým odôvodnením, že *„zásada nedeľiteľnosti archívu ako organicky vzniknutého celku naprosto vylučuje možnosť ponechania zmienovaných archíválií múzeu a ilustruje platnosť tejto zásady niektorými príkladmi z posledných rokov, ktoré ukazujú, že zásada táto je uznávaná celým kultúrnym*

³⁹ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstva školstva a národnej osvety*, sign. 30, archívy.

⁴⁰ O problematike podrobne pojednáva: BABIČKA, V.: Archív ministerstva vnútra a archívy na Slovensku 1918 - 1938. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXI, 1986, č. 1, s. 54 - 72, ISSN 49606.

⁴¹ BABIČKA, V.: Archív ministerstva vnútra a archívy na Slovensku 1918-1938. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXI, 1986, č. 1, s. 54 - 72, ISSN 49606.

⁴² Tamtiež, s. 69.

⁴³ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstva školstva a národnej osvety*, sign. 30, archívy.

svetom a rešpektovaná i tam, kde právnický stav skutkový by oprávňoval k jednaníu opačnému“.⁴⁴ Situácia bola taká komplikovaná, že tento spor riešil ešte v roku 1935 aj Archív Ministerstva vnútra v Prahe, ktorý podporil Rapantove stanovisko o nedeliteľnosti fondu. Liptovské múzeum však naďalej zhromažďovalo archívy miest a obcí, ako aj písomnosti šľachtických rodín a po výstavbe novej budovy sa opätovne domáhalo spravovania župného archívu,⁴⁵ neuznávajúc zásady provenienčného princípu.

V záujme uplatnenia provenienčného princípu a jeho zásady o nedeliteľnosti fondu vznikol v roku 1932 ešte jeden rozpor medzi prednostom Krajinského archívu Danielom Rapantom a Máriou Jeršovou, archivárkou Slovenského národného múzea v Martine. Daniel Rapant sa 1. júna 1932 obrátil na správu archívu Slovenského národného múzea úradným listom. V úvode listu zdvorilo pochválil prácu archívu múzea, no ďalej uviedol svoje výhrady voči jeho práci nasledovnými slovami: „z dôvodov zásadných a z ohľadu na racionálnu a odbornú delbu práce so všetkými smermi činnosti úprimne a bezvýhradne súhlasit' nemôžem. Vz'ahuje sa to predovšetkým na zakladanie Historického /listinného i aktového/ odboru archívneho, ktorý by podľa všeobecnej prijatej vedeckej delby práce mal pripadať ústavu nášmu.“⁴⁶ Ďalej veľmi zdvorilo pokračoval: „Dávam na láskavú úvahu, že by sa archív Múzea omezil len na literárne-historický, pamiatky historické /písané/ vo vlastnom zmysle by však ponechal archívu nášmu“.⁴⁷ Odpoveď zo strany archívu Slovenského národného múzea bola zamietavá, s návrhom nesúhlasili.

V ten istý deň, 1. júna 1932, Krajinský archív v Bratislave zaslal ešte jeden list archívu Slovenského národného múzea. Žiadal v ňom, aby písomnosti pozostalosti J. Kohúta nachádzajúce sa v archíve SMN boli vrátené. Bádateľ (Kohút) si ich totiž vypožičal z Oravského župného archívu v Dolnom Kubíne a neboli teda jeho majetkom. Odpoveď bola aj v tomto prípade zamietavá. Mária Jeršová – Opočenská bola tiež absolventkou Pražskej archívnej školy a o tom, že veľmi dobre poznala zásady provenienčného princípu, svedčí aj jej korešpondencia ešte z čias štúdia, keď usporadúvala písomnosti v archíve Slovenského národného múzea v Martine ako študentka. Vo svojom hlásení v roku 1930 poznamenala: „Archív S.N.M., podobne ako archív Národného múzea v Praze, je vlastne depositom rôznych archíválií nazhromaždených sběratelskou činností M.S.S. od r. 1890 do najnovější doby“.⁴⁸ Ďalej uviedla, že okrem týchto celkov sa v archíve nachádzajú aj osobné pozostalosti. V roku 1932 na list Krajinského archívu v Bratislave odpovedala, že krajinským archívom požadované dokumenty nie je možné vybrať z osobného fondu farára Kohúta, lebo vraj Matica slovenská ich takto získala.

Tento prípad nezostal ojedinelým. V osobných fondoch mnohých predstaviteľov verejného života sa dodnes nachádzajú úradné písomnosti určitých inštitúcií, ktoré sa do týchto fondov nedostali preto, lebo ich ich pôvodca sám dostal ako účastník určitého úradného konania, prípadne inou úradnou cestou (teda by právom patrili do jeho osobného fondu), ale preto, lebo pôvodca ich vybral z určitého organického

⁴⁴ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstvo školstva a národnej osvety* spis č. 69017/34.

⁴⁵ BABIČKA, V.: Archív ministerstva nútra a archívy na Slovensku 1918 – 1938. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXI, 1986, č. 1, s. 65. ISSN 49606.

⁴⁶ Slovenský národný archív, *Krajinský archív v Bratislave*, spis. 86, 87/1932.

⁴⁷ Slovenský národný archív, *Krajinský archív v Bratislave*, spis. 86, 87/1932.

⁴⁸ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstva školstva a národnej osvety*, sign. 30, spis 101 831/1930.

celku a naspäť ich nikdy nevrátil. Je to vlastne príklad hrubého porušenia zásad provenienčného princípu, ktoré, žiaľ, nebolo charakteristické len na medzivojnové obdobie, ale aj pre neskoršie obdobie.

Zásada provenienčného princípu sa dostávala do povedomia na Slovensku len pomaly. Dôkazom toho je aj správa Václava Chaloupeckého, inšpektora archívov a knižníc, ktorý 27. - 30. marca 1933 navštívil Mestský archív v Prešove. Archivárom tam bol vtedy bývalý teológ, absolvent práva Jozef Magyar, ktorý mal aj dobré jazykové znalosti. Podľa slov Chaloupeckého archivár „pokusil se archiv uspořádat podle svého rozumu v tom smyslu, že by zachovaný materiál roztrídil v historické skupiny a to: živnosti, obchod, veřejné zdravotnictví, vojenství, patronátní právo, školy, památky, divadlo, městské hospodářství, lesy, vodovod, kanalizace, štátní občanství, domovské právo, regale, chudinství, sociální věci, písemnosti městských rodin, judicialia, variae rationes, statistika atd.“ - V dnešnom ponímaní by sme teda mohli konštatovať, že urobil to, čo v mnohých prípadoch archivári pred všeobecným prijatím provenienčného princípu, a to, že rozdelil archívne dokumenty do umelých vecných skupín. Václav Chaloupecký s takýmto postupom mestského archivára nebol spokojný, a preto ďalej poznamenal: archivár „o archivu a archivnictví, zejména z hlediska novějších názoru na archiv, nemá ani ponetí“. Pred záverom vo svojom hlásení ešte poznamenal nasledovne: „Pokusil jsem mu vysvětliti princip provenienční metody. Nevím, zda věci porozuměl. Odkázal jsem je též na dobrou knížku Vojtiškovu. Nevím, prospeje-li mu“.⁴⁹

Václav Chaloupecký napriek jeho nepopierateľnej snahe nevedel ovplyvniť prijatie tak očakávaného zákona o organizácii archívov v Československu. Miestami bol taký znechutený, až napísal, že na Slovensku je horšia situácia ako v roku 1918 a v prípade, keď by Maďarsko vrátilo dokumenty, ktoré mali byť v rámci archívnej a spisovej rozluky odovzdané Slovensku, nebolo by ich kde uložiť. Vyjadril presvedčenie, že príčinou zlej situácie je aj to, že Slováci sa zdráhajú prijať českých odborníkov, no slovenských vlastne nieto. V roku 1936 boli určité náznaky, že bude prijatý aspoň zákon o archívoch miest. Návrh sa dostal do národného zhromaždenia a správu o obsahu pripravovaného zákona priniesol aj ČAS.⁵⁰ Na škodu veci však ani tento nebol prijatý.

Po vzniku Zemědělského archívu v Čechách v roku 1919 boli určité náznaky, že by sa písomnosti z archívov veľkostatkov, ktoré nie sú bezpečne uložené, preniesli do Čiech či na Moravu. Václav Chaloupecký varoval Zemědělský archív pred takýmto postupom, pričom sa odvolával na nariadenie o zákaze vývozu umeleckých pamiatok zo Slovenska. Dnes nemôžeme posúdiť, či sa skutočne tak nestalo vďaka nemu, no v každom prípade postupoval v súlade s archívnyimi princípmi. Už tento postoj inšpektora archívov a knižníc na Slovensku prezrádza, že ani v archívoch veľkostatkov nebola situácia dobrá. Vyplýva to tiež zo správy pracovníka Zemědělského archívu, ktorý v roku 1934 navštívil 77 a v roku 1935 až 89 veľkostatkov, prípadne tzv. ostatkových hospodárstiev na Slovensku, aby sa v ich archívoch presvedčil o stave uloženia archívnych dokumentov. Prevažná väčšina týchto súkromných archívov bola v zlom stave, i keď sa našli aj usporiadané archívy. O vedomom rešpektovaní či uplatňovaní provenienčného princípu nie je však možné hovoriť ani v ich prípade.

⁴⁹ Národní archiv v Prahe, fond *Ministerstvo školstva a národnej osvety*, spis č. 75773/1934.

⁵⁰ PROKEŠ, J.: Zprávy - návrh zákona o organisaci obecních archivů. In: *ČAS*, s. 385 - 388.

O zlepšení situácie v archívoch nie je možné hovoriť ani v období rokov 1939 – 1945. Po vzniku Slovenského štátu bol Krajinský archív premenovaný na Archív Ministerstva vnútra, no k inej zmene nedošlo. Z Čiech boli odovzdané mnohé písomnosti z ústredných orgánov v rámci spisovej rozluky, no ich slabé zachovanie dokazuje, že sa im nedostalo odbornej starostlivosti. Pripravoval sa zákon o archívoch, no prijatý nebol, a tak neboli vytvorené podmienky ani na jednotný postup práce v archívoch. Z hľadiska uplatnenia provenienčného princípu nie je možné v období rokov 1939 – 1945 konštatovať žiadne zlepšenie.

Provenienčný princíp vo vzťahu k Slovensku však paradoxne predsa len zohral dôležitú úlohu práve po 1. svetovej vojne. Na mierovej konferencii v Saint Germain, kde bola uzavretá zmluva medzi Rakúskom a Československou republikou o vydaní archívnych dokumentov, sa pri riešení nárokov Československa voči Rakúsku odvolávali práve na zásady tohto princípu.⁵¹ Provenienčný princíp dostal prvýkrát medzinárodné potvrdenie o jeho všeobecnej platnosti práve v mierových zmluvách, ktoré ukončili prvú svetovú vojnu, ale aj existenciu Rakúsko – Uhorska, keď bol prijatý za základ delenia spoločného písomného dedičstva. Vďaka zásade nedeliteľnosti fondov neboli roztrhnuté organické celky písomností ústredných orgánov spoločného štátu. Prvýkrát na základe provenienčného princípu vznikla aj spoločná správa fondov v Európe, čo dovtedy tiež nebolo nikde uskutočnené.⁵² Na margo tejto udalosti však treba uviesť, že slovenské záujmy boli zastupované len v minimálnej miere prostredníctvom pracovníka Československého ministerstva zahraničných vecí. Provenienčný princíp ako zásada nedeliteľnosti archívneho fondu však mal priaznivý dopad na mnohé archívne celky, ktoré boli vďaka tomuto princípu ponechané v integrite a neboli rozdelené medzi nástupnícke štáty. Je zaujímavé, že samotný provenienčný princíp sa práve v rakúskom archívniectve začal uplatňovať len postupne a pomerne neskoro, až začiatkom 20. storočia. Napriek tomu na Inštitúte pre výskum rakúskych dejín (*Institut für Österreichischen Geschichtsforschung*) vo Viedni už od druhej polovice 19. storočia profesor Sichel vyučoval provenienčný princíp. Práve absolventi tohto inštitútu, či už archivári z rakúskej, českej či maďarskej časti monarchie, sa stali priekopníkmi uplatnenia tohto princípu. Absolventom tejto školy bol aj Václav Chaloupecký, neskorší inšpektor, alebo Ján Morávek, pracovník Zemědělského archívu v Prahe. Zo Slovenska podľa našich vedomostí toto štúdium neabsolvoval ani jeden archivár, ktorý vykonával aj praktickú archivársku činnosť. No priaznivý vplyv tejto školy sa predsa dostal aspoň prostredníctvom Štátnej archívnej školy v Prahe, na ktorej pôsobili profesori, absolventi viedenskej školy, aj na Slovensko. Títo sa aj prostredníctvom študentov zo Slovenska, alebo aj priamo vlastným pôsobením zaslúžili, aj keď vo veľmi malej miere, ale predsa, o počiatky uplatnenia tohto princípu v niektorých archívoch na Slovensku ešte v medzivojnovom období.

⁵¹ K otázke provedení rozluky spisové a archivální v základě ustanovení mírové smlouvy St. Germainské *Věstník Ministerstva vnútra* č. 4, 1921.

⁵² O otázkach archívnej a spisovej rozluky podrobnejšie. ŠAMBERGER, Z.: K archivní rozluce po roce 1918. In: *Sborník archivních prací*, roč. 38, 1988, s. 365 - 403, ako aj RESS, I.: *A monarchia levéltári öröksége a Bádani egyezmény létejtötte*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2008, ISBN 978-963-631-174-2 440.

Provenienčný princíp v počiatkoch organizovaného archívniectva

Situácia v archívoch na Slovensku nebola ani po ukončení druhej svetovej vojny priaznivá. Za jediný funkčný archív v tomto období na Slovensku môžeme považovať archív ministerstva vnútra, ktorý v roku 1945 prešiel pod správu Prezídia Povereníctva vnútra a pokračoval ako Archív Povereníctva vnútra. Niekdajšie kompetencie Krajského archívu, z ktorého sa tento archív vytvoril, boli po organizačných zmenách značne oklieštené a neprislúchal mu ani dohľad nad inými archívami. Samotný archív sídliači v Bratislave zápasil s veľkými priestorovými problémami.

V obnovenom Československu sa už od oslobodenia konštituovali národné výbory ako riadiace články štátnej moci a správy. Národným výborom pripadla aj najnevyhnutnejšia ochrana archívnych dokumentov. Povojnový príkaz Prezídia Povereníctva Slovenskej národnej rady⁵³ o zabezpečení archívov národnými výbormi však nemal očakávaný dopad. Veľké množstvo archívnych dokumentov zostalo bez dozoru a problém vznikol aj v súvislosti so skonfiškovanými veľkostatkami, kde sa nachádzali, ako to už z predchádzajúceho vývoja vyplýva, cenné archívne celky, archívne fondy. Pre riešenie tejto naliehavej úlohy vznikol Pôdohospodársky archív už v roku 1947 a ako prvý si vybudoval pracoviská aj mimo Bratislavy. Do jeho kompetencie však spadalo najmä preberanie a správa archívov konfiškovaných veľkostatkov.

Popri pobočkách Pôdohospodárskeho archívu začali koncom 40. rokov na celom území Slovenska pôsobiť aj v oblasti správy vlastných dokumentov a správy dokumentov svojich právnych predchodcov krajské a okresné národné výbory, ktoré túto činnosť zabezpečovali v rámci úloh referátov všeobecných vnútorných vecí. Určité zlepšenie situácie nastalo v roku 1949, keď referáty krajských národných výborov pre všeobecné veci vnútorné dostali aj zákonným ustanovením do svojej kompetencie dohľad nad verejnými archívami vo svojom obvode.⁵⁴ Od roku 1951 pri krajských národných výboroch vznikali krajské archívy, ktoré mali dohľad nad prácou archívárov okresných národných výborov. Medzi základné úlohy novovzniknutých archívov pri všetkých stupňoch národných výborov patrila súpis archívnych dokumentov. Krajský archív Krajského národného výboru v Bratislave už v roku 1952 žiadal od okresných archívárov vyhotovenie súpisu „registratúrnych fondov“. V úvode *Zásad pre súpis registratúrnych fondov* uviedol, že „*Účelom súpisu je stručný, pravda výstižný popis zachovaných registratúrnych fondov (spisovní)*“. Prípís uvádza aj príklady, ako treba súpis vyhotoviť. Príklady sú delené na opis listín, rukopisov, spisového materiálu, kníh, máp a plánov. Na konci príkladov prípis ešte uvádza, že je potrebné spísať aj „menšie pričlenené spisovne“, ako „spisovňu hasičského spolku“ či „vyššej dievčenskej školy“. Prípís naznačuje skutočnosť, že pracovník krajského archívu si súpis predstavoval najmä podľa diplomatických kategórií. Používaním pojmu „registratúrny fond“, ktorý sa objavuje aj v ďalších pokynoch Krajského archívu Krajského národného výboru v Bratislave v roku 1952, chceli azda prízvukovať úzku spätosť s určitou živou registratúrou. V tom istom súpise sa však hovorí aj o súpise archívnych fondov. Pod archívnymi fondmi sa v uvedenom prípise rozumeli organické súbory písomností spred roku 1870. V tom istom období sa v materiáloch Krajského archívu nitrianskeho

⁵³ Štátny archív v Bratislave - pobočka Šaľa, fond *Okresný národný výbor v Galante*, adm. 2629/1945.

⁵⁴ *Zbierka zákonov č. 942 z roku 1949 § 16.*

Krajského národného výboru pod archívnym fondom chápali fondy s časovou hranicou do roku 1944. Písomné celky pochádzajúce z činnosti úradov a inštitúcií po roku 1944 boli aj tu označené ako registratúrne fondy. Toto delenie vzniklo dozaista z praktického hľadiska, totiž chceli odlišiť súbory písomností využívané pre praktickú potrebu pôvodcu a tie, ktoré boli považované už len za historické dokumenty. Takéto delenie, viazané na určitú časovú hranicu dokazuje, že terminológia sa na Slovensku len formovala. Túto skutočnosť potvrdzuje aj dokument z fondu *Slovenskej archívnej správy*, plán Štátneho slovenského ústredného archívu na 2. štvrťrok 1955. Jeho vtedajší riaditeľ Viliam Borodovčák v pláne práce v časti *A. odborná archívna činnosť - spracovanie fondov* uvádza len práce s „registratúrami“. Na jednotlivé archívne celky vôbec nepoužíva označenie fond. Na otázku, či riaditeľ použil termín registratúra len preto, lebo tieto celky neprešli pred prevzatím vyradovacím konaním, je ťažko odpovedať. Vo všetkých hláseniach podaných na Slovenskú archívnu správu sa používa len výraz registratúra. Táto celoslovenská inštitúcia mala však v správe aj archívne celky, ktoré do tohto obdobia prešli určitou klasifikáciou, teda patrilo im označenie fond. Domnievame sa, že to bola skôr nepresnosť zo strany riadiaceho pracovníka, ktorému chýbala prax so spracovaním archívnych fondov. Zastával funkciu riaditeľa Štátneho slovenského ústredného archívu len krátke obdobie.

V odbornom vývoji archívov mala dôležitú úlohu Slovenská archívna správa, ktorá bola zriadená v zmysle vládneho nariadenia č. 29 z roku 1954 1. júla 1954. Jej štatút bol vydaný ministrom vnútra až 26. 3. 1955.⁵⁵ Bolo dôležité, že do jej kompetencie patrilo organizovať a riadiť archívniectvo na Slovensku tak, aby plnilo úlohy uvedené vo vládnom nariadení. Vládne nariadenie prvýkrát v dejinách archívov na Slovensku zjednotilo nielen riadiacu činnosť, ale aj celoslovenskú sieť štátnych archívov. Jednotná organizácia štátnych archívov dávala nádej, že stav archívov po priestorovej, personálnej, ale aj po stránke odbornej činnosti bude vďaka koordinácii lepší. Už vo vládnom nariadení č. 29 bolo zakotvené evidovanie *jednotného štátneho archívneho fondu*. Aby sa evidencia mohla vyhotoviť, bolo nevyhnutné aspoň do určitej miery zjednotiť terminológiu a vysvetliť určité zaužívané pojmy v archívniectve. Pri odstránení terminologickej rozkolísanosti zohrali významnú úlohu české odborné časopisy - český *Archivní časopis* a *Sborník archivních prací*. Oba zohrali významnú úlohu v odbornom raste archívárov aj na Slovensku. Už v prvej polovici 50. rokov vyšli prvé skromné terminologické slovníky.

Medzi prvé úlohy Slovenskej archívnej správy patrilo aj zmapovanie situácie v archívoch na území Slovenska a zjednotenie plánovania úloh vo všetkých archívoch. Postupne organizovala rôzne odborné školenia, keďže personálna situácia bola naďalej veľmi nepriaznivá a v prvej polovici 50. rokov pracovalo v archívoch len niekoľko odborníkov.

Medzi základné otázky, ktoré bolo treba riešiť v počiatočnej organizovaného archívniectva, patrila otázka určenia hraníc jednotlivých fondov. V štátnych archívoch medzi najpočetnejšie archívne fondy patrili fondy žúp. Ich zadefinovaním sa zaoberala Slovenská archívna správa už v roku 1955. Na základe pripomienok krajských archívárov sa rozhodlo, že z písomností od najstaršieho obdobia do roku

⁵⁵ PIVOLUSKA, J.: Začiatky budovania jednotnej organizácie archívniectva na Slovensku a vznik Slovenskej archívnej správy. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIII, 1988, č. 1, s. 35, ISSN 49606.

1922 sa vytvorí jeden fond. Písomnosti obdobia rokov 1923-1928 boli chápané ako ďalší fond, fond veľkých žúp. Písomné celky z obdobia rokov 1940-1945 boli považované taktiež za samostatný fond. Za samostatné archívne fondy sa stanovili aj poštátnené župné agendy, a to písomnosti súdnych inštitúcií z rokov 1787-1790, 1849-1860 a od roku 1872 samostatné sudy. Určité rozpory boli pri stanovení fondov štátneho zverolekára, štátneho stavebného úradu, pri ktorých nebola medzi archívarmi zhoda.

Okrem stanovenia hraníc župných fondov vznikli pri praktickom súpise archívnych fondov samozrejme problémy aj v iných typoch archívov. Preto boli k vyplňovaniu evidenčnej karty jednotného štátneho archívneho fondu v archívoch národných výborov vydané osobitné smernice v roku 1957,⁵⁶ ktoré zadefinovali archívny fond ako: „*súbor písomných a iných príbuzných dokumentov, ktorý vznikol výberom pre účely správne, prevádzkové, alebo vedecké z materiálov nazhromaždených organickou činnosťou určitej inštitúcie (úradu, korporácie, ústavu a pod.), alebo jej operatívne a organizačne oddelenej súčasti*“. Ako príklad fondu smernica uvádza písomnosti z činnosti mesta, obce, obecnej tehelne, elektrárne, vodárne, plynárne, stavebného podniku, z činnosti školy, družstva, spolku, miestnej školskej rady, osvetovej rady, ľudovej knižnice a pod. Podľa smerníc „*archívny fond tvorí aj súhrn dokumentárneho materiálu neúradnej činnosti jednotlivca*“. Smernica uvádza aj určitý návod na uvedenie označenia fondu, čiže názvu fondu. Zdôrazňuje, že zmena názvu pôvodcu fondu nie je vždy dôvodom pre založenie nového fondu. Ako príklad uvádza obecnú školu, ktorá sa mení na národnú, čo neznamena ešte založenie nového archívneho fondu. Podľa smernice na založenie nového fondu má rozhodujúci význam zásadná zmena v organizácii alebo v kompetencii pôvodcu fondu. V súvislosti s terminológiou používanou pri vyplňovaní evidenčných kariet jednotného štátneho archívneho fondu ako zaujímavosť uvádzame, že podľa nich zbierku tvoria „jednotlivé druhy archívnych dokumentov, ktoré nemožno zaradiť do jednotlivých fondov“. V súvislosti s evidenčnými kartami sa dozaista vyskytlo veľa problémov. Samotné smernice sa často odvolávajú na *Slovníček archivní terminologie* z roku 1954, ktorý v druhej polovici 50. rokov minulého storočia patril v štátnych archívoch medzi základnú literatúru.

Vytvorenie jednotnej evidencie štátneho archívneho fondu narážalo v mnohých archívoch na neodborný prístup. Problémy pretrvávali s pomenovaním fondov a stanovením ich časového rozsahu. Na pomoc do jednotlivých archívov zasielala Slovenská archívna správa zoznamy typových fondov, čo znamenalo, že uviedli konkrétne názvy fondov stanovené jednotne priamo na prípise archívnej správy a vybodkované nechali len miesta pôsobnosti jednotlivých úradov. V každom prípade stanovili aj časovú hranicu, čiže prakticky archívárom v konkrétnych archívoch zostala len úloha doplniť miesto, kde pôsobil taký úrad, z ktorého činnosti vznikli písomnosti. Z výskumu prvých vyhotovených evidencií vyplýva, že k chybám dochádzalo najmä v časovom ohraničení fondov, napr. pri fondoch národných výborov sa uvádza ako počiatkový rok fondu rok 1918, pretože niektorí archívári revolučné orgány pôsobiace po prvej svetovej vojne zaradili do fondu národných výborov. Tieto však svoju činnosť začali ako orgány štátnej moci a správy až v rokoch 1944-1945.

⁵⁶ Štátny archív v Bratislave - pobočka Šaľa, fond *Okresný archív v Galante*, spis 24/1957.

Vládne nariadenie zakotvilo aj odovzdanie archívnych dokumentov z múzeí do archívov. S odstupom času treba hodnotiť túto skutočnosť ako jeden z úspechov uplatnenia provenienčného princípu na Slovensku. Holandský *Handleiding* totiž nezakotvuje len definíciu archívu, archívneho fondu a usporiadanie písomností v rámci fondu, ale až tri paragrafy zo základných trinásť paragrafov sa venujú nevyhnutnému zjednoteniu organických celkov. V prípade uloženia jedného organického celku na viacerých miestach považuje za nevyhnutné sústrediť ich do teritoriálne príslušného archívu.

Slovenská archívna správa sa v októbri 1956 obrátila na Okresné múzeum v Ružomberku, aby odovzdalo do územne príslušného archívu, do pobočky Štátneho archívu v Liptovskom Mikuláši, zvyšky archívneho materiálu, ktorý provenienčne patrí k archívnemu fondu bývalej Liptovskej župy. Odovzdaním dokumentov z múzea sa mal fond „provenienčne uceliť a vytvoriť podmienky pre správny inventár“.⁵⁷ Je všeobecne známou skutočnosťou, že aj archív Slovenského múzea v zmysle vládneho nariadenia odovzdal archívne zbierky a niektoré fondy do Štátneho ústredného archívu v Bratislave.

Slovenská archívna správa v roku 1960 nariadila na základe uzatvorenej zmluvy s Poverenictvom školstva a kultúry archívom, aby pripravili zoznam muzeálnych predmetov, ktoré majú vo svojej úschove a múzea mali tiež vyhotoviť zoznam archívnych dokumentov v ich správe. V tomto prípise sa uvádza, že „archívy zhromažďujú, ukladajú a odborne spracúvajú súbory písomností a dokumentov archívnej povahy. Súčasťou archívnych fondov je i ďalší dokumentačný materiál, ktorý tieto fondy dopĺňa, ako „mapy, plány, fotografie, štočky, pečatidlá, plagáty, drobné tlačivá“. Múzea mali podľa prípisu zhromažďovať a odborne spracúvať hmotný materiál, dokladový o vývoji prírody, spoločnosti alebo určitej ľudskej činnosti.⁵⁸

V druhej polovici 50. rokov sa začali pripravovať smernice na sprístupňovanie niektorých typov archívnych fondov. Medzi prvé smernice patrí návod na spracovanie fondov okresných súdov. Samotná iniciatíva vychádzala z Čiech, kde bol vypracovaný návod na spracovanie fondov okresných súdov, ku ktorému podávali svoje pripomienky archívári aj zo Slovenska. Vývoj okresných súdov v Čechách a na Slovensku nebol celkom totožný. Kým v Čechách súčasťou archívneho fondu súdov boli aj písomnosti týkajúce sa sirotskej agendy, na Slovensku túto agendu upravoval osobitným zákonom, a preto písomnosti z činnosti Poručenských (sirotských) úradov z rokov 1923-1931 tvorili osobitný celok, čo znamenalo, že na Slovensku bolo treba vytvoriť aj osobitný archívny fond. České smernice boli síce distribuované aj do archívov na Slovensku prostredníctvom Slovenskej archívnej správy,⁵⁹ ale už v roku 1962 boli publikované aj v Archívnom časopise *Smernice pre spracovanie krajských súdov* a o rok neskôr *Smernice na inventarizáciu fondov okresných súdov*. Obe smernice definujú súd rovnako, pod archívnym fondom súdu rozumejú písomný materiál krajského alebo okresného súdu z časového rozpätia 1872-1949, teda od prevzatia spornej, nespornej a trestnej agendy od obvodných, slúžnovských, mestských súdov a samosudcov novozriadenými krajskými či okresnými súdmi na základe zákona č. 31/1871. Za

⁵⁷ Slovenský národný archív, fond Slovenská archívna správa, 1956-pokyny- č. SAS 1345/10-56.

⁵⁸ Štátny archív v Bratislave – pobočka Šaľa, *Okresný archív v Galante*, spis 5/1960.

⁵⁹ Slovenský národný archív, fond *Slovenská archívna správa*, smernice 1956.

hornú hranicu súdov smernice určili rok 1949, keď vstúpili do platnosti zákony č. 319/1948 a 320/1948.

Smernice pre okresné sudy zachovávajú jednotlivé agendy súdu, avšak v rámci agend naďalej delia písomnosti do diplomatických kategórií, teda predpisujú vytváranie sérií z úradných kníh. Smernice pre spracovanie krajských súdov v prípade urbárskych písomností ponechávajú na spracovateľovi, či písomnosti rozdelí podľa diplomatických skupín, alebo ich ponechá spoločne podľa agendy. Napriek vydaným smerniciam sa nepristúpilo k hromadnému spracovaniu fondov súdov. Obtiažnosť usporadúvacích prác zrejme odradila archivárov, alebo na náročnú prácu nemali čas. Medzi málo inventárov tohto typu fondu zo začiatku šesťdesiatych rokov patrí *Inventár Krajského súdu v Komárne*, vypracovaný v roku 1964. Autori inventára si z možností usporiadania urbárskych písomností vybrali usporiadanie podľa diplomatických kategórií. Najprv spísali knihy, osobitne podľa jednotlivých obcí, potom usporiadali spisy, opäť podľa jednotlivých obcí a nakoniec tiež podľa obcí usporiadali mapy. Uprednostnili diplomatické kategórie a tým porušili zásadu provenienčného princípu, ktorý prikazuje ponechať organické celky spolu.⁶⁰

Pri hľadaní odpovede na otázku, či archivári v počiatkoch organizovaného archívnictva na Slovensku pri spracovaní fondov postupovali v súlade s provenienčným princípom, je potrebné podrobiť kritike *Základné pravidlá pre prácu s archívnym materiálom*, ktoré boli vydané v roku 1958 Slovenskou archívnou správou Povereníctva vnútra. Podľa úvodu mali plniť „funkciu metodickéj jednotnosti“ a mali ráz „jednotnej celoštátnej smernice“. Definíciu archívneho fondu prinášajú pri triedení, kde sa uvádza, že triedenie archívneho materiálu sa koná zásadne podľa provenienčného princípu. Archívne dokumenty sa zoskupujú podľa svojho pôvodu do organických celkov - fondov. Archívny fond definujú ako „súbor písomných a iných príbuzných dokumentov, ktorý vznikol pre účely správne, prevádzkové a vedecké z materiálu nazhromaždeného organickou činnosťou inštitúcie (úradu, korporácie, podniku, ústavu a pod.) alebo jej operatívne a organizačne oddelených častí.“ Túto definíciu ešte dopĺňajú nasledovne: „Archívny fond tvorí tiež súhrn dokumentárneho materiálu neúradnej povahy, ktorý pochádza z politickej, vedeckej, hospodárskej alebo inej verejnej činnosti jednotlivca“. Základné pravidlá prvýkrát uvádzajú aj kritériá, na základe ktorých sa malo rozhodnúť, z činnosti ktorého pôvodcu vzniká archívny fond. Keďže v definícii povoľujú vytvoriť fond aj z činnosti určitej operatívne a organizačne oddelenej časti určitého subjektu, bolo treba upresniť, koho pod týmto pojmom myslia. „Operatívne a organizačne oddelená časť úradu, podniku a pod. tvorí samostatný fond vtedy, ak je jej samostatnosť podložená zvláštnou normou, alebo ak je samostatnou rozpočtovou organizáciou, prípadne ak má samostatnú systemizáciu.“⁶¹ Ďalej pravidlá vyslovujú zásadu, že „Do fondov sa zaraďujú i jednotlivé písomnosti skupiny archívneho materiálu, ktoré sa dostali do umelo vytvorených zbierok. Túto zásadu treba uplatňovať postupne podľa vhodnosti a účelnosti jednotlivých prípadov“. Azda najdiskutabilnejšia je ďalšia veta príručky,

⁶⁰ RICHTER, A. - ŠARLUŠKA, V.: *Krajský súd v Komárne 1872-1849*. Inventár. Bratislava: 1964, 363 s.

⁶¹ *Základné pravidlá pre prácu s archívnym materiálom*. Bratislava: Slovenská archívna správa Povereníctva vütra, 1958. s. 11 - 12.

ktorá uvádza nasledovné: „Vnútri provenienčných celkov (fondov) sa archívny materiál delí podľa druhov takto:

- I. Listiny
- II. Knihy (úradné, správne, prevádzkové)
- III. Spisový materiál
 - A. Evidenčné registratúrne pomôcky (pomocné knihy, kartotéky a pod.)
 - B. Spisy
- IV. Účtovný materiál
- V. Ostatný materiál (mapy, plány, pečatidlá, štočky a pod.)

Pri usporadúvaní tiež uvádza, že úradné knihy sa majú zaraďovať do sérií chronologicky. Základné pravidlá nepochybne priniesli mnoho užitočného, zakotvili základnú evidenciu, vytvorili návody na tvorbu pomôcok, zakotvili dodnes platné druhy archívnych pomôcok, no delením písomností v rámci fondu na diplomatické kategórie sa úplne odklonili od provenienčného princípu. Provenienčný princíp zdôrazňuje zachovanie organických celkov a organických väzieb medzi komponentmi celku. Pôvodný provenienčný princíp zafinovaný v *Handleidingu* bol obohatený aj novými pohľadmi na usporiadanie dokumentov v rámci nedeliteľného celku. Všetky takéto usporadúvacie návody vychádzali buď z organizačnej štruktúry pôvodcu alebo z agendových celkov, prípadne z oblasti kompetencie, no ani jeden nenavrhuje formálne členenie. Výhoda provenienčného princípu, či už voľného provenienčného princípu alebo prísneho provenienčného princípu je v tom, že zachováva vzťahy, ktoré vznikajú v registratúrnom štádiu dokumentov. Napriek tomu, že usporadúvaniu kladie tento princíp okrem jednotnosti celku najväčší dôraz, naše základné pravidlá týmto prácam venujú len minimálny priestor a v podstate v našich archívoch zakotvili povinné porušovanie provenienčného princípu, hoci o sebe tvrdili opak. Delením písomností na diplomatické kategórie sa uľahčila práca archivárom, veď rozpoznanie listín od kníh, či úradnej knihy od spisov si nevyžaduje dôkladné odborné znalosti. Usporadúvanie fondov podľa pôvodných väzieb vzhľadom na predchádzajúci vývoj bolo určite mimoriadne náročné na odborné poznatky. Sťahovania archívnych fondov, nedostatok priestorov, absencia odborníkov pri správe jednotlivých fondov v medzivojnovom, ale istý čas ešte aj v povojnovom období spôsobili, že mnohé archívne fondy boli nielen neusporadúvané, ale sa nachádzali v rozsype, roztrieštené na niekoľkých miestach, a preto požiadavka opätovne ich spojiť do organických celkov bola v čase, keď sa konštituoval archívny systém, nespĺniteľná. Z tohto dôvodu nie je možné vylúčiť ani to, že základné pravidlá vychádzajú z reality v archívoch a navrhovali najjednoduchšie možné členenie fondov.

Je na mieste otázka, prečo sa v Československu uplatňoval provenienčný princíp práve v takejto podobe? Kde hľadať príčiny tohto javu?

K takémuto chápaniu provenienčného princípu pravdepodobne prispelo viac skutočností. Nemožno vylúčiť ani vplyv sovietskej príručky *Archivní theorie a praxe*, ktorá vyšla ako „školní kniha“ ministerstva vnútra v roku 1955.⁶² *Štátny archívny fond ZSSR*, ktorý bol podľa tejto príručky schválený Radou ľudových komisárov v roku 1941, určite poslužil k definovaniu *Jednotného štátneho*

⁶² MIŤAJEV, K. G.: *Archivní theorie a praxe*. (Praha): Ministerstvo vnútra, 1955. 302 s. Kniha bola preložená aj do maďarského jazyka a bulharského jazyka, bola oficiálnou odbornou literatúrou v socialistických krajinách kráčajúcich po vzore ZSSR.

archívneho fondu. Obdobu delenia fondu na diplomatické kategórie však príručka neobsahuje, i keď podobné členenie sa nachádza v časti „Roztřídění spisů do kategorií“, konkrétne v kapitole pod názvom „Posuzování a skartace dokumentárního materiálu v předrevolučním Rusku“ a v rámci nej v časti *Autor na tomto mieste uvádza 7 skupín písomností a to:* „1. Nejvyšší reskripty, pokud existovali listiny; 2. armádní, sborové a divizné rozkazy; 3. knihy s plukovními rozkazy; 4 plukovní denníky; 5. protokoly došlých a odeslaných spisů; 6. seznamy spisů; 7. protokoly trestů.“ Toto delenie, aj keď sa miestami podobá na delenie podľa diplomatických kategórií, nie je totožné s delením v našich Základných pravidlách.

Naše pravidlá však dozaista vychádzajú v časti „*delenie archívneho materiálu v rámci fondu*“ z príručky vydannej Václavom Vojtíškom pre mestské archívy: *O archívech městských a obecných a jejich správě*. Celá príručka podrobne charakterizuje jednotlivé diplomatické kategórie písomností, a v rámci nich aj jednotlivé druhy. Takýto výklad je do určitej miery pochopiteľný, pretože Václav Vojtíšek patril medzi veľké osobnosti diplomatiky a jeho poznatky v mnohom obohatili túto pomocnú vedu. V závere svojej príručky, vo vzore ako usporiadať mestských archív, uvádza nasledovné delenie:⁶³

I. Vlastní archiv městský.

- A Privilegia
- B Knihy městské
- C Stará registratura
 - Pomůcky
 - Spisy
- D Pečetidla městské
- E Památnosti

II. Archiv cechu ševcovského

- A Privilegia
- B Artikule tovaryšů
- C Pečetidla

III. Archiv cechu tkalcovského

- A Privilegia
- B Knihy cechovní
- C Pečetidla

Toto usporiadanie archívnych dokumentov vo vnútri fondu navrhované Václavom Vojtíškom je teda totožné s delením archívnych dokumentov uvedenom v *Základných pravidlách* z roku 1958.

V záujme zjednotenia práce archívov pri sprístupňovaní archívnych fondov sa Slovenská archívna správa v spolupráci s jednotlivými archívami snažila aj v 60. rokoch vydať návody, smernice na spracovanie konkrétnych typov archívnych fondov. Medzi takéto smernice patria smernice na spracovanie fondov okresných úradov. Tieto fondy boli kmeňovými fondmi okresných archívov a v mnohých prípadoch sa zachovali v dobrom stave vzhľadom na to, že okresné národné výbory, v rámci ktorých pracovali určité obdobie aj okresné archívy, boli priamymi

⁶³ VOJTÍŠEK, V.: *O archívech městských a obecných a jejich správě*. Praha: 1924, s. 64 - 69.

právnymi nástupcami okresných úradov. Nebolo zriedkavé ani to, že z bývalého „registratúrneho strediska“ niekdajšieho okresného úradu vytvorili priestory – kancelárie, depoty pre okresné archívy. *Smernice na spracovanie okresných úradov* vypracoval Ján Dubovský. Vydala ich Slovenská archívna správa formou metodických pokynov v roku 1961 a po ich ďalšom rozpracovaní boli publikované v časopise *Archivní časopis* v roku 1962.⁶⁴ Autor v úvode publikovaného príspevku uviedol, že smernice vychádzajú z „*Návodu pro zpracování fondů okresních úřadů*“, čiže z českých smerníc, ktoré sme vo fonde Slovenskej archívnej správy ale nenašli. Smernice definovali archívny fond okresného úradu ako súbor písomností dokumentov, ktorý vznikol z činnosti politického úradu prvej inštancie v rokoch 1923 – 1945. Pri časovom vymedzení autor uviedol, že vo fonde sa môžu nachádzať niektoré písomnosti vedené slúžnovskými úradmi. J. Dubovský upozornil aj na skutočnosť, že do fondu okresného úradu nepatria niektoré spisové celky, ktoré síce mohli byť uložené spolu s písomnosťami okresného úradu, avšak tvoria osobitné archívne fondy. Medzi takéto súbory patria písomnosti Úradu práce, Okresná starostlivosť o mládež a niektoré ďalšie písomné celky úradov.

Pri posudzovaní smerníc z hľadiska provenienčného princípu je nevyhnutné okrem vymedzenia fondu zaoberať sa aj návrhom na usporiadanie archívnych dokumentov v rámci fondu, kde autor navrhuje vytvoriť nasledovné skupiny:

- I. Knihy
- II. Spisový materiál
- III. Účtovný materiál
- IV. Mapy a plány

Autor smerníc za navrhovanou štruktúrou dodal, že fond okresného úradu obsahuje pomerne veľa kníh, a preto je ich potrebné ďalej deliť na skupiny:

- A. Správne knihy
- B. Evidenčné knihy, evidencie

Správne knihy sa ďalej delia v zhode s vývojom okresnej správy na jednotlivé druhy a v rámci jednotlivých druhov ešte chronologicky. Prakticky to znamenalo, že ako prvé v zozname kníh sa mali nachádzať zápisnice okresného výboru za celé obdobie existencie úradu, potom mali nasledovať zápisnice okresného zastupiteľstva, komisií a nakoniec zápisnice jednotlivých komisií, čiže z jednotlivých druhov správnych kníh je potrebné vytvoriť série. V súvislosti s evidenčnými knihami smernice uvádzajú upozornenie, že je potrebné rozlíšiť úradnú knihu od registratúrnych pomôcok. Autor smerníc osobitne upozorňuje aj na evidenčné denníky jednotlivých agend, podľa ktorých, ako uvádza, sa „*záväzne manipulovali tieto veci*“. Pod týmto vysvetlením rozumel cestovné pasy, zbrojné pasy, ale aj osvedčenie o štátnom občianstve, povoľovanie koncertov a produkcií a pod. Niektoré evidenčné denníky považoval autor za pomocné knihy. Išlo o tie, ktoré slúžili len pre prevádzkovú agendu a nenahradzovali samotný spis. Medzi úradné knihy začleňoval len tie knihy, ktoré plnili funkciu náhrady za v nich zaevidované spisy. V ďalšej časti smerníc podrobne uviedol všetky evidenčné knihy, ktoré členil na skupiny vychádzajúce z kompetencií okresných úradov. Osobitne teda rozlišuje evidenčné knihy v „*záležitostiach ústavných, bezpečnostných, vojenských, sociálnej starostlivosti, živnosti, obchodu a peňažníctva, kultu a výučby, verejného zdravotníctva, pôdohospodárstva, verejnej práce a dopravy*“. Ďalej uvádza, že pri

⁶⁴ DUBOVSKÝ, J.: Spracovanie fondov okresných úradov na Slovensku. In: *Archivní časopis*, 1962, roč. 12, č. 1, s. 94 - 107.

usporadúvaní spisového materiálu je potrebné vychádzať z pôvodného registračného plánu, ktorý rozčlenil agendu okresných úradov na agendu prezidiálnu, administratívnu, vojenskú, priestupkovú a na agendu odborných oddelení. V rámci tejto skupiny už navrhuje štandardné riešenie, usporiadať najprv pomocné knihy a potom spisy. Jednotlivé skupiny spisov navrhuje členiť chronologicky, v rámci ročníka numericky. Spisy manipulované vo vecných skupinách podľa evidenčných denníkov navrhuje zaradiť za príslušný ročník administratívnych spisov a usporiadať ich podľa pôvodných registračných evidenčných denníkov. Za spismi odporúča usporiadanie účtovných kníh, kde navrhuje usporiadať účtovné knihy podľa ročníkov, pričom všetky účtovné knihy budú priradené k hlavnej účtovnej knihe. Rozlišuje v rámci účtovníctva knihy štátneho hospodárstva a okresného hospodárstva. Je zaujímavé, že pri usporiadaní účtovných písomností sa zmieňuje len o účtovných knihách, ktoré majú pevnú väzbu, prípadne sú to pospájané hárk, čiže majú v každom prípade pevne spojené strany. V časti o účtovných knihách sa vôbec nezmieňuje o tom, ako sa majú manipulovať spisy, ktoré patrili organicky do účtovníctva, rôzne účtovné doklady, teda písomnosti, späté vnútornými vzťahmi s účtovnými knihami.

Mapy a plány podľa autora smerníc vždy tvoria prílohu spisov. Série stavebných plánov vybraté zo stavebných povolení a ktoré boli osobitne uložené, pokiaľ nie je možné priložiť k spisom, doporučuje zaradiť na koniec fondu medzi mapy, plány. V rámci máp a plánov ich treba usporiadať podľa zásad pre spracovanie máp a plánov.

Vytvorenie osobitného repozitória pre veľkoformátové dokumenty na konci fondu by bolo v súlade s provenienčným princípom v prípade, ak by plány, prípadne mapy boli opísané v inventári na ich pôvodnom mieste, kam organicky patria, avšak pri úložnej jednotke by bolo uvedené ich skutočné uloženie, teda konkrétne miesto v repozitórii. Osobitným uložením plánov či máp bez odkazu na ich pôvodné miesto došlo k porušeniu provenienčného princípu, podľa ktorého sa organické celky majú ponechať spolu.

Pri porovnávaní smernice na spracovanie fondov okresných úradov so zásadami provenienčného princípu je treba poznamenať, že sú v súlade s týmto princípom len pri stanovení archívneho fondu a v časti venovanej usporiadaniu spisovej agendy. Už zo samotného návodu na usporiadanie vyplýva, že vytvorenie diplomatickej skupiny úradné knihy nekopíruje pôvodnú registračnú agendu okresných úradov. Sám autor uvádza, že niektoré agendy sa viedli v osobitných evidenciách. Napriek tomu v návode na usporiadanie archívnych dokumentov vo vnútri fondu sa neuvádzajú spolu evidenčné denníky a v nich vedené spisy, ale podľa diplomatických kategórií je násilne roztrhnutá prirodzená väzba medzi nimi. Autor smerníc, keďže veľmi správne tušil, že spisy pôvodne manipulované podľa evidenčných denníkov nie je možné rozdeliť do chronologicko-numericky radených spisov, navrhol, aby boli ponechané ako osobitná skupina na konci jednotlivých ročníkov.

Smernice na spracovanie archívnych fondov, ktoré, ako sme už uviedli, boli vydané aj formou prípisu Slovenskej archívnej správy aj v publikovanej podobe, sa stali návodom na spracovanie fondov okresných úradov na veľmi dlhé obdobie.

Na preverenie uplatnenia týchto smerníc v praxi sme preskúmali niektoré archívne inventáre vyhotovené z fondov okresných úradov, a to *Okresný úrad v Ilave 1923-1945* vypracovaný v roku 1962 Kolomanom Ottingerom, *Okresný úrad v Sabinove 1923-1945* vypracovaný taktiež v roku 1962 Ernestom Borzom, inventár *Okresného úradu v Trenčíne 1923-1945* vypracovaný Alexandrom Zrebeným

a *Okresný úrad v Modre 1923–1945* vypracovaný Jánom Dubovským. Posledný z pochopiteľných dôvodov kopíruje smernice, podobne inventár Okresného úradu v Ilave aj inventár Okresného úradu v Trenčíne. V inventári Okresného úradu v Sabinove sa však vyskytujú nedostatky pri začleňovaní do skupiny úradných kníh, keď medzi evidenčnými knihami je uvedený “inventár kancelárskeho zariadenia” a “evidencia obecných záverečných účtov”. V prvom prípade pri inventári kancelárskeho zariadenia ide jednoznačne o nepochopenie podstaty úradnej knihy, ktorá bola zadefinovaná už aj v terminologickom slovníku z roku 1954. Pod úradnou knihou bolo už vtedy potrebné chápať v časovej následnosti vedené úradné záznamy, teda nie jednorazovo vyhotovený zoznam.

Pri spracovaní fondov okresných úradov sa odchýlky od uvedeného návodu na usporiadanie objavili až koncom 90. rokov. Nové pohľady na spracovanie fondov okresných úradov, ako napr. štúdia Evy Vrlákovvej „*Spracovanie a sprístupňovanie fondov okresných úradov 1923–1945*“⁶⁵ vznikali len ojedinele. Aj jej návod na spracovanie fondu len veľmi opatrne zasahuje do zaužívanej formy spracovania a prináša nové možnosti len pre usporiadanie pôvodne nečlenených chronologicko-numericke usporiadaných spisov. Nad otázkou spájania úradných kníh so spismi, a tým vytvorenia organických celkov, sa ani ona nezamýšľala.

V roku 1978 Slovenská archívna správa vydala smernice pre spracovanie fondov okresných národných výborov, ktoré patria medzi najväčšie fondy uchovávané v sieti dnešných pobočiek štátnych archívov. Ich spracovateľom bol archívár Emil Kufčák. Fond okresného národného výboru definuje ako súbor písomností z obdobia ľudovej demokracie z rokov 1944–1960. Časové vymedzenie fondu odzrkadľuje skutočnosť, že smernice boli vypracované necelé dve desaťročia po reorganizácii štátnej správy a moci v roku 1960 a tento termín považoval autor za hornú hranicu fondu. Dnes sa fond okresného národného výboru ohraničuje časovým rozpätím 1945–1990. Písomnosti z rokov 1960–1990 tvoria len manipulačné obdobie v rámci fondu. Smernice vcelku vymedzujú archívny fond v súlade s provenienčným princípom. To znamená, že napríklad aj fondy okresných komisárov a správnych komisií menovaných Poverenictvom vnútra, v počiatkoch národných výborov považuje za súčasť archívneho fondu, keďže disponovali tými istými kompetenciami ako inde už kodifikované okresné národné výbory. Usporiadanie dokumentov v rámci fondu vychádza z diplomatického členenia. Na úvod fondu sa podľa smerníc majú zaradiť úradné knihy, ktoré v súlade so *Základnými pravidlami* z roku 1958 navrhuje deliť na správne a evidenčné a v rámci nich vytvoriť série. Pre usporiadanie spisov navrhuje manipulačné obdobia. Spisy z prvého manipulačného obdobia z rokov 1945 – 1948 doporučuje usporiadať podľa agendy na prezidiálne a administratívne a v rámci jednotlivých agend chronologicko-numericke. V druhom manipulačnom období navrhuje členenie spisov v rámci referátov I. – XI. na ročníky a potom podľa desatinného systému, čiže podľa spisového plánu pre národné výbory. Na začiatok spisov v treťom manipulačnom období navrhuje zaradiť registrátne pomôcky za celé manipulačné obdobie, čiže za roky 1955–1960 a potom spisy podľa odborov 1–16. V rámci odborov sa spisy delia podľa ročníkov a podľa spisových značiek.

Celé usporiadanie navrhuje v súlade so *Základnými pravidlami* z roku 1958, čiže fond sa člení v prvom rade na diplomatické kategorie a v rámci nich sa snaží

⁶⁵ VRLÁKOVÁ, E.: *Spracovanie a sprístupňovanie fondov okresných úradov 1923 -1945*. In: *Slovenská archivistika*, roč. XLIV, 2009, č. 1, s. 3 – 15, ISSN 0231-6722.

kopírovať organizačnú štruktúru úradu a postupovať podľa spisového poriadku. Pri vymedzení fondu je postup aj v tomto prípade v súlade s provenienčným princípom, dodržiava celistvosť organického celku, no v rámci fondu sú uprednostnením diplomatického členenia porušené zásady provenienčného princípu. Najmä evidenčné knihy, ku ktorým by mali byť priradené aj spisy, sú uložené osobitne. Napríklad evidencia štátneho občianstva patrí medzi základné agendy okresných národných výborov. Evidenčná kniha je založená medzi úradnými knihami na začiatku fondu a k nej patriace spisy sú zaradené medzi chronologicko - numerecky radené spisy, ktoré tak strácajú spojitosť a nadväznosť. Takéto usporiadanie archívnych dokumentov nielen protirečí archívnym princípom, ale znamená aj ťažkosť pri spätnom vyhľadávaní archívnych dokumentov. Najmä v prvom manipulačnom období (1945–1948), kde v zmysle smerníc pre spracovanie archívnych fondov okresných národných výborov je inventárnou jednotkou, čiže aj základnou evidenčnou jednotkou ročník spisov jednej agendy, čiže celej administratívnej agendy, je mimoriadne ťažké nájsť konkrétny dokument vedený v osobitnej evidencii. Pokiaľ by bol dodržaný pôvodný princíp usporadúvania, k evidencii štátneho občianstva by mali byť priradené aj spisy, ktoré sú vedené v knihe. Takýmto spôsobom by bol vytvorený organický celok, ktorý pôvodne určite bol spolu aj manipulovaný. Evidencia štátneho občianstva však nie je jedinou evidenciou, ku ktorej boli vyhotovené písomnosti, takýchto evidencií vo fonde okresného národného výboru je viac. V druhom a treťom manipulačnom období, kde sa písomnosti členili na vecné skupiny, je situácia už odlišná, lebo jednotlivé obsahové celky, napr. dekréty o štátnom občianstve, sú manipulované v rámci určitého väčšieho celku, referátu (od 1955 odboru), v rámci jedného ročníka spolu. Aj keď tieto písomnosti nie sú priradené priamo k evidencijnej knihe, je možné ich ľahko nájsť a teda tento spôsob už poskytuje aj pre praktické vyhľadávanie lepšie možnosti. Správnejšie by bolo, keby evidencia mala tú istú spisovú značku a nachádzali by sa spolu v rámci referátu či odboru, ktorý agendu vybavoval.

Na overenie uplatnenia smerníc na spracovanie fondov okresných národných výborov sme skúmali niektoré ich inventáre. Predmetom nášho záujmu boli *Inventár Okresného národného výboru v Trnave 1945–1960* vypracovaný Máriou Stibrániovou, *Inventár Okresného národného výboru v Lučenci 1945–1960* vypracovaný Ivanom Červenákom, *Inventár Okresného národného výboru v Šali 1945–1960* vypracovaný Máriou Chovancovou, *Inventár Okresného národného výboru v Šamoríne 1945–1960* vypracovaný Editou Fehérovou a *Inventár Okresného národného výboru v Galante 1945–1960* vypracovaný Máriou Chovancovou. Všetky inventáre boli vypracované v súlade so smernicami na spracovanie fondov, teda archívne dokumenty sú v rámci fondu usporiadané podľa diplomatických kategórií. Príčinou prísneho dodržiavania metodického usmernenia ohľadom štruktúry archívneho fondu bola aj skutočnosť, že archívnu pomôcku do centrálnej evidencie vedenej na ministerstve vnútra, zapísali až po schválení riadiacim orgánom. Pokiaľ by inventár nerespektoval zásady smerníc, príslušný referent na ministerstve vnútra by ho vrátil na prepracovanie. Smernice sa však vo všetkom striktno nedodržiavali, najmä tvorba inventárnej jednotky v uvedených pomôckach nie je rovnaká. Tieto odlišnosti však neboli predmetom nášho záujmu, keďže bezprostredne nesúvisia so štruktúrou archívneho fondu. Pri usporiadaní fondov okresných národných výborov bol provenienčný princíp opäť porušený najmä členením archívnych dokumentov vo vnútri fondu podľa diplomatických kategórií.

Medzi najvýznamnejšie archívne fondy na Slovensku patria archívne fondy žúp, ktoré azda najviac postihli rôzne zmeny verejnej správy. Ako sme už v predchádzajúcom uviedli, menili aj svojich správcov, a tak ich usporiadanie a inventarizovanie bola a je úloha, ktorá si vyžaduje odborný prístup a poznatky z dejín správy, z pomocných vied historických, jazykov, ale aj z dejín vývoja vedenia úradnej agendy, z dejín, dnešnými slovami, správy registratúry. Smernice pre spracovanie fondov žúp boli vydané archívnu správou okolo roku 1959 a ich spracovateľom bol Jozef Kočiš.⁶⁶ Autor smerníc v roku 1958 vydal štúdiu pod názvom *Prehľad vývoja župnej správy na Slovensku do roku 1945*. Stanovenie hraníc fondov žúp sa uskutočnilo v roku 1955⁶⁷ po predbežnom výskume vo všetkých archívoch, kde boli tieto fondy uložené. Archivári nemali na vymedzenie hraníc fondu rovnaký názor, preto bolo potrebné stanoviť ich jednotne. Za samotný archívny fond sa vymedzil:

1. archívny materiál z činnosti župy od najstarších čias do roku 1922;
2. archívny materiál z činnosti veľkej župy z rokov 1923–1928;
3. archívny materiál z činnosti župy z rokov 1940–1945.

Pod archívnym fondom župy sa podľa týchto smerníc chápe „materiál župnej samosprávy i župy ako zložky štátnej politickej správy v obdobiach dočasnej likvidácie župnej autonómie, a to od vzniku šľachtickej župy, resp. od najstarších zachovaných písomností župy do 31. XII. 1922“. Dnes by sme mohli mať okrem terminológie námietky najmä kvôli spojeniu samosprávneho a štátneho úradu. Je otázne, či nebolo správnejšie vytvoriť samostatné fondy, ako napr. v Maďarsku, kde sú fondy šľachtických stolíc chápané ako samostatné fondy s časovou hranicou do roku 1848. Podobne sú vytvorené samostatné fondy žúp z obdobia absolutizmu, provizória. Za osobitný archívny fond sa považujú aj písomnosti Jozefínskej župy. Samostatné fondy sú vytvorené tiež z písomností sedrií. Časové hranice týchto fondov sú stanovené podľa vyššie uvedených fondov žúp. V našich archívoch chápaním súboru všetkých písomností z činnosti stolice a župy za jeden archívny fond vzniká zložitý fond s bohatým vnútorným členením. Túto skutočnosť odzrkadľujú aj smernice pre inventarizáciu. Podľa nich sa za osobitné fondy považujú súbory písomností žúp, ktoré boli zlúčené, prípadne rozdelené. Štruktúru fondu určujú smernice podľa 5 vývojových fáz župy:

1. obdobie šľachtickej stolice z revolúcie 1848/1849;
2. obdobie absolutizmu;
3. obdobie provizória;
4. obdobie dualizmu;
5. obdobie ČSR.

Písomnosti mali byť usporiadané podľa tejto štruktúry a v rámci jednotlivých časovo vymedzených úsekov sa delili ďalej. V prvom období do roku 1848/1849 sa písomnosti delili na správne a súdne písomnosti, pričom obe skupiny sa delia ešte na podskupiny podľa agend. Písomnosti z obdobia absolutizmu sa delia na správne písomnosti, v rámci ktorej sú opäť začlenené do agendových skupín. Písomnosti z obdobia provizória sa delia na správne a súdne písomnosti a každá skupina na podskupiny. Správne písomnosti sa ďalej členili podľa písomností organizačných

⁶⁶ KOČIŠ, J.: *Prehľad vývoja župnej správy na Slovensku do roku 1945*. In: *Sborník archívnych prací*, 1958, roč. 8, s. 24 - 67.

⁶⁷ PIVOLUSKA, J.: *Slovenská archívna správa a prvé roky činnosti štátnych archívov na Slovensku II*. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 2, s. 5 – 26, ISSN 49606.

zložiek či agend predstaviteľov. Súdne písomnosti boli delené na podskupinu normálie, občiansko-právne a trestné písomnosti. Písomnosti z obdobia dualizmu boli podobne rozdelené na správne a súdne, a v rámci každej na podskupiny opäť podľa agend funkcionárov, prípadne organizačných zložiek. Spisy hlavného župana a podžupana sa delili ešte ďalej na spisové skupiny. Písomnosti z obdobia ČSR sú začlenené do skupiny správne písomnosti, ktorá sa ďalej delí na písomnosti župana, župného zastupiteľstva, užšieho výboru, právneho nástupcu a župného archívára. *Smernice pre spracovanie fondov žúp* v návode na usporiadanie poznamenali, že „*ukladanie podľa diplomatických druhov sa má uplatňovať v rámci príslušných oddelení alebo organických útvarov fondu*“. Ani tieto smernice nezabudli poznamenať, že „*pri usporadovaní listín, kníh, registratúrnych pomôcok a účtovného materiálu treba postupovať zásadne podľa príslušných predpisov základných pravidiel pre prácu s archívnym materiálom*“. Napriek tejto vete však na konci kapitoly o usporiadaní pripúšťajú prípadný odklon, čo je podmienené súhlasom Slovenskej archívnej správy. Za nový prvok okrem uvedeného možného odklonu považujeme aj poučenie, podľa ktorého „*je možné zriadiť zvláštne oddelenie listín v župnom fonde z technických dôvodov, ale v príslušnom spisovom materiáli, s ktorým má listina súvislosť, zaradíme odkazový listok s poukazom, kde je listina uložená*.“ Táto veta jednoznačne dokazuje snahu o zachovanie väzieb medzi písomnosťami, teda snahu uplatniť provenienčný princíp.

Pri skúmaní inventárov vyhotovených z fondov žúp sme sa zamerali na usporadúvanie archívnych dokumentov vo fonde, keďže vymedzenie fondu v prípade žúp, ako sme to už vyššie uviedli, bolo stancvené pomerne jednotne a v celku v zásade s provenienčným princípom. Inventáre jednotlivých žúp boli hromadne vyhotovované začiatkom 60. rokov minulého storočia a vykazujú pomerne ustálenú štruktúru fondu, ktorá je v súlade so smernicami vydanými na vypracovanie inventárov žúp. Tieto fondy sú bohaté členené, čo vyplýva nielen z kompetencií žúp, ale aj z agend, ktoré sa vybavovali v rámci jednotlivých manipulačných období. Keďže jednotlivé agendy sú stanovené podľa pôvodného usporiadania písomností, fond má štruktúru v súlade s provenienčným princípom, avšak treba poznamenať, že delenie v rámci jednotlivých pododdelení a nižších organizačných jednotiek na úradné knihy a spisy opäť pôsobí rušivo a narúša inak dobre postavenú štruktúru fondu. Predmetom nášho skúmania boli niektoré inventáre – *Inventár župy Abovsko – Turnianskej* z rokov 1785–1922 vyhotovený Ladislavom Andrášim, *Inventár Oravskej župy I.* z rokov (1393) 1584–1849 vyhotovený Jozefom Kočišom, čiastkový inventár Župa bratislavská – podžupan, práca Pavla Hauptvogela a Jozefa Watzku, čiastkový *Inventár Župa Abovsko – Turnianska – podžupan* vypracovaný Ladislavom Andrášim v roku 1965. *Inventár Oravskej župy* bol ako jediný vydaný v roku 1972. Predmetom nášho záujmu mohli byť len inventáre, katalóg totiž neodzrkadľuje štruktúru archívneho fondu a teda nie je možné skúmať uplatnenie provenienčného princípu prostredníctvom neho. Všetky inventáre, ktoré sme skúmali, dodržiavali zásady zakotvené v *Smerniciach pre spracovanie žúp*, a ako sme už vyššie uviedli, provenienčný princíp narúšajú v zásade len pri uplatnení formálnych kritérií, keď osobitne ukladajú evidenčné pomôcky a spisy v nich podchytených. Ak by sme chceli uviesť konkrétne prípady, *Inventár Župy Abovsko – Turnianskej* uvádza medzi správnymi písomnosťami v podskupine všeobecno – právne písomnosti knihy, evidenciu škôd spôsobených živelnými pohromami, no jednotlivé spisy, ktoré konkrétne uvádzajú škody sú zaradené medzi spisy členené chronologicko-numericky, teda nie je organicky

spojená evidencia k nim patriacich písomností. Podobné prípady by sme našli aj v ďalších pomôckach, vcelku však tým, že župná agenda bola veľmi členená a evidencie, ku ktorým patria spisy, sa dostali vždy aspoň na úroveň patričného pododdelenia, v ktorom sa niekde, samozrejme na inom mieste, nachádzajú aj spisy. Azda môžeme konštatovať, že zložitost' archívneho fondu župy prinútila spracovávateľov týchto fondov viac uvažovať o štruktúre fondu a bolo aj veľkým prínosom, že Jozef Kočiš, ktorý vypracoval smernice, bol absolventom archívnictva a veľmi dobre poznal aj z praxe fondy žúp. Smernice vyšli po uverejení jeho štúdie o vývoji žúp v *Sborníku archívnych prací*.

Medzi kmeňové fondy okresných archívov patria fondy miest a mestečiek. *Smernice pre spracovanie „archívu mesta“* vydala Slovenská archívna správa v roku 1968. V zmysle smerníc rozumieme pod archívom mesta archívny fond, ktorý vznikol z činnosti správy mesta od najstarších čias priebežne až do roku 1945 i vyššie. Všeobecne pod archívnym fondom mesta však chápeme len písomnosti vzniknuté z činnosti mesta do roku 1945. Pri vymedzení fondu smernice už uvádzajú časovú hranicu do roku 1945 a upozorňujú na možné vývojové fázy správy miest. Konkrétne rozlišujú päť vývojových fáz, ktoré sú však závislé od právneho postavenia pôvodcu archívneho fondu. Pri usporiadaní fondu upozorňujú na nevyhnutnosť prihliadať na pôvodnú štruktúru fondu a na rešpektovanie manipulačných období kancelárskej manipulácie. Odporúčajú zistiť, či materiál už bol usporiadaný a či existujú nejaké pomôcky, aby bolo v prípade pozitívneho výsledku rešpektované pôvodné usporiadanie. Pripúšťajú však možnosť, že po zvážení pôvodného systému je možné na usporiadanie zvoliť podľa účelnosti nový systém. Kde nebol zistený žiadny systém, alebo bol zistený nevhodný systém, prikazujú voliť novú schému:

1. listiny,
2. úradné knihy,
3. spisový materiál,
4. účtovný materiál.

Takáto štruktúra sa vytvára v rámci manipulačných období, ktoré boli vytvorené aj v súlade s manipuláciou s písomnosťami u pôvodcu, ako aj v súlade so štruktúrou organizácie úradu. Táto zásada sa však netýkala listín, ktoré bolo potrebné zaradiť na začiatok fondu bez ohľadu na manipulačné obdobia. Smernice ešte uviedli, že manipulačné obdobia nie je potrebné uplatňovať ani pri „zbierkach“ (zbierky máp, plánov a pečatidiel), ktoré sa zaraďujú na koniec fondu. Každé manipulačné obdobie sa malo usporiadať podľa možnosti na:

- A. Písomností od snemov a vyšších orgánov
- B. Mestské zastupiteľstvo
- C. Mestská rada
- D. Odborné komisie
- E. Oddelenia mestského úradu (mešťanosta, prezídium, administratíva)
- F. Súdnictvo (do roku 1871)
- G. Policajný kapitanát
- H. Sirotská stolica
- I. Učtáreň
- J. Zariadenia a podniky mesta.

V jednotlivých skupinách sa mali usporiadať písomnosti podľa základných pravidiel, teda podľa diplomatických kategórií. Smernice pri usporiadaní úradných kníh obsahujú zaujímavú poučku, keď uvádzajú, že ak v rámci manipulačných

období spracúvame materiál podľa jednotlivých oddelení, knihy dávame vždy pred spisy oddelenia, respektíve skupiny, ku ktorej patria. Napríklad hospodárske knihy k hospodárskemu oddeleniu, zápisnice školskej komisie k školskému oddeleniu. Takéto konanie je pri určení štruktúry v súlade s provenienčným princípom a je návodom, ako tento princíp uplatniť aj pri usporadúvaní dokumentov v rámci fondu. Aj pri spisovom materiáli smernice predurčujú, že pomocné knihy je potrebné zaradiť k príslušným spisom. Smernice priniesli nový pohľad aj na usporiadanie spisov, a to v prípade, keď v určitom manipulačnom období nebol zavedený žiadny systém a spisy neboli signované. Pripúšťajú, že materiál je možné rozdeliť do vecných skupín podľa triedenia použitého v predchádzajúcom, alebo v nasledujúcom manipulačnom období, ktoré by zodpovedalo aspoň približnej organizácii úradu. V tomto ponímaní je možné konštatovať uplatnenie voľného provenienčného princípu ako možného riešenia v prípade nevhodnej spisovej manipulácie u pôvodcu. Smernice správne vystihli a upozornili aj na skutočnosť, že súdne písomnosti sa nepovažujú za písomnosti oddelenia mestskej rady a treba ich usporiadať samostatne v tom manipulačnom období, do ktorého patrí podstatná časť záznamov. V praktickom uplatnení tohto návodu sa však mohli vyskytnúť problémy v súvislosti s tým, že najstaršie súdne záznamy sa vyskytujú spravidla v zápisniciach mestskej rady, teda veľmi často v najstarších zápisniciach nie je možné oddeliť správnu a súdnu agendu.

Smernice poskytujú pomerne ucelený návod na spracovanie fondov miest. Je však zaujímavé, že k väčšiemu rozmachu spracovania týchto archívnych fondov ani napriek odbornej úrovni týchto smerníc nedošlo. Príčinu môžeme hľadať azda v personálnom obsadení niekdajších okresných archívov, v ktorých boli uložené fondy miest. O uplatnení smerníc v praxi je potrebné konštatovať, že neboli všeobecne prijaté, čoho azda najmarkantnejším dôkazom je inventár archívneho fondu *Mesta Bratislavy*, kde bola celá inventarizácia postavená a uskutočnená na jednotlivých diplomatických kategóriách, čiže osobitne sa vydávali inventáre listín, inventáre úradných kníh, inventáre spisového materiálu. Príčina takéhoto počínania je dozaista v rozsahu uvedeného fondu a azda aj v možnom praktickom uskutočnení sprístupňovacích prác. Z časového hľadiska najrýchlejším spôsobom sprístupnenia archívnych dokumentov bolo určite inventarizovanie podľa diplomatických kategórií, veď bez hlbšieho skúmania pôvodnej manipulácie bolo možné na základe formálnych znakov veľmi rýchlo rozdeliť archívne dokumenty do určitých skupín a následne ich v zmysle základných smerníc pre spracovanie sprístupniť. Takýmto počínaním však boli organické väzby medzi úradnými knihami a k nim patriacim spisom úplne narušené. Usporiadanie podľa diplomatických kategórií síce dáva aj dobré možnosti na štúdium, a zdá sa, že práve tento argument spôsobil porušenie provenienčného princípu.

Spomedzi inventárov miest sme skúmali aj inventár fondu *Mestský úrad v Bardejove* z časového rozpätia 1919-1945, ktorého spracovateľom bol Andrej Kačmárík. Inventár bol vyhotovený v roku 1962. Už samotný názov fondu je na zváženie, pretože v tom istom archíve sa nachádza samostatný fond *Magistrát mesta z rokov 1319-1922*. Hranicu týchto dvoch fondov bolo potrebné určiť podľa právnych predpisov, v prvom rade podľa zákona 243/1922 Zb. zákonov ČSR, v zmysle ktorého by mal mestský úrad časovú hranicu 1922-1945. Z inventáru vyplýva, že fond bol vo vnútri členený podľa základných pravidiel z roku 1958. Súpis správnych kníh v inventári naznačuje, že spracovateľ nepoznal jednotlivé diplomatické kategórie písomností, pretože medzi úradné knihy nesprávne zaradil aj

„Statút o vymetani komínov“, alebo „Pravidlá o vybavení obecnej dávky z nájomného“. Ani jeden z týchto dokumentov nie je úradnou knihou, nie sú to systematicky vedené záznamy v knižnej forme a pravdepodobne boli zaradené medzi úradné knihy na základe toho, že sú vyhotovené vo viazanej forme. Inventár z činnosti mestského úradu nebol vyhotovený v súlade s provenienčným princípom, a to nielen nesprávne stanovenou štruktúrou v rámci fondu, ale i vymedzením nesprávnych časových hraníc. Otázne je aj správne vymedzenie fondu, keďže v tom istom archíve je aj fond *Notársky úrad v Bardejove 1924–1945* a *Obvodný notársky úrad v Bardejove - okolie z rokov 1903–1944*.

V roku 1988 vydala po dlhej príprave Archívna správa Ministerstva vnútra príručku *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Jej autormi boli renomovaní archivári nielen z riadiacich štruktúr, ale priamo z praxe. Novú príručku sme skúmali najmä v časti vymedzenia archívneho fondu a v časti usporadúvania archívnych dokumentov vo vnútri fondu. Archívny fond príručka chápe ako súbor písomných a iných dokumentov, ktorý vznikol výberom pre vedecké, správne a prevádzkové účely z písomných a iných dokumentov, nazhromaždených organickou činnosťou určitej inštitúcie, prípadne jej operatívne alebo organizačne oddelenej časti. Archívny fond podľa príručky je aj súhrnom vybraných dokumentov úradnej i neúradnej povahy z politickej, vedeckej, hospodárskej, alebo inej verejnej činnosti jednotlivca. Definíciu, dozaista poznačenú časom jej vzniku, je možné považovať za definíciu, ktorá je v súlade s provenienčným princípom, teda vyjadruje organický celok z činnosti jedného pôvodcu. Pri usporadúvaní oproti základným pravidlám z roku 1958 je značný posun k provenienčnému princípu, keďže už neprikazuje striktné diplomatické delenie archívnych dokumentov v rámci fondu, ale prináša niekoľko schém na usporiadanie dokumentov vnútri fondu. Takéto členenie fondov už vychádza z praktických skúseností autorov archívárov, ktorí okrem písomných celkov pochádzajúcich z orgánov verejnej správy či justície mali skúsenosti aj s usporiadaním písomností hospodárskych celkov – podnikov, ale aj ďalších pôvodcov. Aj keď niektoré schémy usporiadania boli skôr umelo vykonštruované než na základe skutočnej praxe, poskytujú už návod archivárom použiť iné, než doteraz prikázané diplomatické hľadisko pri členení archívnych dokumentov v rámci fondu. Takýto postup na delenie fondov vo svojom príspevku Elemír Rákoš hodnotil kladne. Napriek možnosti členiť archívne dokumenty v rámci fondu podľa iného, než diplomatického hľadiska, v štátnych archívoch však boli archívne pomôcky naďalej vyhotovované podľa starých smerníc na spracovanie archívnych fondov. Zdá sa, že zaužívané smernice vydané niekedy v rokoch 1960 – 1988 mali prevahu nad novými možnosťami ponúknutými v príručke *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych fondov*.

Kvôli získaniu údajov k uplatneniu provenienčného princípu na Slovensku sme v centrálnej databáze archívnych pomôcok všimli aj inventáre vydané podnikovými archívmi. Niektoré z nich už začiatkom 60. rokov prezrádzajú, že problematike podnikových archívov bola na Slovensku už v počiatkoch organizovaného archívnictva venovaná pozornosť zo strany Slovenskej archívnej správy. *Inventár Tatramat, národný podnik*,⁶⁸ vypracovaný v podnikovom archíve v Matejovciach Eugenom Bohušom v roku 1962, dosvedčuje delenie fondu tohto pôvodcu do umelo vytvorených skupín, ktoré sú označené veľkými písmenami, teda

⁶⁸ V centrálnej evidencii archívnych pomôcok, č. 286.

osobitne v rámci fondu sú manipulované písomnosti V - vedenia, Z - zamestnancov, U - účtovníctva, O - ostatné, E - elektro. Jednotlivé vecné skupiny obsahujú pospájané ročníky písomností. Tento inventár by sme mohli považovať za inventár, ktorý je vypracovaný s prihliadnutím na voľný provenienčný princíp a v rámci určitého celku používa vecný, čiže pertinenciálny princíp. Samozrejme môžu byť diskutabilné jednotlivé vecné skupiny najmä v prípade, že pôvodca viedol pre svoje písomnosti podacie denníky v každom roku. V takomto prípade by vytváranie vecných skupín za celé obdobie bolo diskutabilné. Ďalší inventár „*Inventár Podnikového archívu Československej plavby dunajskej*“⁶⁹ z roku 1963 sa vyznačuje nerešpektovaním provenienčného princípu už aj z toho hľadiska, že neuvádza správne názov fondu a celý inventár je chaotický a usporiadanie archívnych dokumentov v rámci fondu je úplne neprehľadné. Archívne pomôcky vypracované skúsenými pracovníkmi podnikových archívov, ako napríklad Františkom Tkáčom, archívárom v podniku-archíve Chemického závodu Juraja Dimitrova, vykazujú už od 60. rokov dobrú úroveň a je v nich vidieť snahu uplatňovať zásady provenienčného princípu.

Pri skúmaní uplatnenia provenienčného princípu na Slovensku sme analýze podrobili aj pomôcky vydané osobitnými - špecializovanými archívmi. Pozornosť sme venovali najmä pomôckam vypracovaným niekdajším Literárnym archívom Matice slovenskej. V nich uvedené „fondy“ sa dnes nachádzajú v správe Archívu Slovenskej národnej knižnice. Inventarizovanie nesúrodých celkov sa uskutočnilo ešte v roku 1974. V úvode tlačou vydaného inventára rukopisov sa nachádza štruktúra spravovaných fondov. Už na prvý pohľad sú zrejmé nezrovnalosti. Fondy sú uvedené nasledovne:

- I. *starý fond – LAMS – A Korešpondencia*
- II. *starý fond – LAMS – B Literárne práce*
- III. *starý fond – LAMS – C Náučné a iné práce*
- IV. *fondy SNM – rôzna provenienciá*
- V. *fondy SNM – pozostalosti 1 – 50*
- VI. *fondy SNM – pozostalosti 51 – 110*

V úvode sa ďalej uvádza, že starý fond Literárneho archívu sa pôvodne rozčleňoval na viaceré skupiny, ktoré však boli v priebehu spracovania upravené a boli z nich vytvorené skupiny, ktoré sme uviedli vyššie. Staré delenie je uvedené nasledovne:⁷⁰

- A I Korešpondencia
- B I Poézia
- B II Próza
- B II Dráma
- C I Životopisy
- C II Topografia
- C III Bibliografia
- C IV Jazykové pamiatky
- C V Pedagogika. Národopis, História kultúrna. História literárna. Lingvistika. Právo. Filozofia

⁶⁹ *V centrálnej evidencii archívnych pomôcok*, č. 284.

⁷⁰ *Inventár rukopisov Literárneho archívu Matice Slovenskej III. Starý fond C – Náučné a iné práce*, Martin 1974, s. 5.

- C VI Prírodné vedy
- C VII Teológia
- D Texty výchovné
- E Spoločnosti
- G História cirkevná .

Z uvedeného vyplýva, že došlo len k spojeniu týchto skupín písomnosti do troch vyššie uvedených väčších celkov. Súbor označený ako starý fond I – III, teda skupiny A, B a C mali podľa úvodu k inventáru rozsah 421 škatúl. Ak sa pozrieme na obsah takto vytvorených „fondov,“ nachádzame napr. nasledovné archívne dokumenty. V časti *História kultúrna*:

C 665 Cechy - My cechmyster a Všickni Mystre poctiweho remesla...
Trenčín 1699;

- Cechová kniha štatútov, asi zo 17. stor.;

C 736 Lučenec - Zápisnica o ľudovom zhromaždení v Lučenci 28. 11. 1918 5 s. originál;

C 760 Nos Conventus Monasteri Sancte Mariae Virginis de Thurutz memoriam(!) commentamus(!)... Johannes et Laurentius filiis quondam Johannis Komorowsky... 1516, 1s.;

C 761 Nos comes Nicolaus Pálffy...1675;

C 878 Slovenská národná strana - Zápis z porady 1892, Zvolanie schôdze, rezolúcia z 4.6.1919;

C 1410 Martin - Kasíno, výbor k stanovám, Zápisnica 1906;

Martin - Korčuľovací spolok - účtovné doklady 1895-1898;

Ako sme vyššie uviedli, celý „fond“ má 421 škatúl, čo znamená niečo vyše 40 bm. Roztriedenie takéhoto množstva materiálu nemôže byť predsa v odbornej archívnej inštitúcii problémom, ak chce naplňať základnú úlohu archívov a uchovávať organické celky. V takomto nesúrodnom konglomeráte dokumentov nemá šancu ani archívár a už vôbec nie bádateľ niečo nájsť. Ved' dokument, ktorý sa začína len intituláciou, neposkytuje okrem mena vydavateľa žiadny údaj. Zjavné je aj to, že ten, kto opisoval jednotlivé jednotky, neovládal diplomatiku ako pomocnú vedu historickú a pravdepodobne aj jeho poznatky z latinčiny boli dosť medzerovité. V tom istom archíve sú v časti *Rukopisy historických knižníc* v zbierke „*rukopisy Františkánov vo Svätom Antone*“⁷¹ zaradené medzi „rukopisy“ aj úradné knihy kláštora, ako aj účtovné knihy. Prevažná časť fondu je však uložená v Štátnom archíve v Bratislave vo fonde *Mariánska provincia františkánov*, a tak bádateľ vzájomne úzko späté a na sebe nadväzujúce písomnosti musí študovať v dvoch inštitúciách, ktoré základnú archívnu terminológiu používajú odlišne.

Štvrtý zväzok tej istej série inventárov pod názvom *Archív Slovenského národného múzea - rôzna proveniencia* uvádza rôzne „rukopisy“, ktoré však nie sú vo všetkých prípadoch skutočnými rukopismi. Vedľa seba sú radené knižné práce, dokumenty, spisy. Zdá sa, že celý „fond“ je zostavený z časovej postupnosti zaevidovaných písomností od rôznych pôvodcov a s rôznym obsahom. Nájsť medzi nimi súvislosť je obtiažne. Časť písomností dozaista pochádza z osobných fondov, no časť pochádza z úradnej činnosti. Miestami sú v takto radených položkách opäť

⁷¹ RAGAČOVÁ, J. (zost.): *Informatívny sprievodca osobitných archívov Slovenskej republiky*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, odbor archívniectva a spisovej služby, 2001, s. 73, ISBN 80-967559-9-0.

aj listiny obsahujúce nanajvýš meno vydavateľa, ktoré sa v kontexte nesúrodého celku úplne strácajú.

Inventáre niekdajšieho Literárneho archívu nie sú inventármi v archívnom slova zmysle, aj keď to vo svojom názve uvádzajú. Môžu byť inventárom v zmysle všeobecnom, keď sa všetko spisuje do určitého zoznamu. *Inventáre Literárneho archívu I-IV*. neuvádzajú údaje o archívnom fonde, ale o nesúrodnom súbore náhodile zoradených a svojím pôvodom odlišných dokumentov. Tvorcovia neuplatnili z provenienčného princípu vôbec nič, ba ich zoradenie nemá nič spoločné ani s formami usporadúvania archívnych dokumentov v archívoch pred prijatím provenienčného princípu. V tom období sa vytvárali aspoň tematicky homogénne celky. V prípade inventára rukopisov nie je možné badať ani takéto ciele.

V súvislosti s vytváraním „fondov“ v niekdajšom Literárnom archíve Matice slovenskej, dnes v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, môžeme jednoznačne konštatovať, že písomnosti, ktoré boli odovzdané do tejto inštitúcie, neboli usporiadané podľa žiadnych archívnych princípov a vytvorené pomôcky tiež nie je možné chápať ako archívne pomôcky, keďže nerešpektujú archívne princípy. Je otázne, ako sa mohli v roku 1974 v tejto inštitúcii, ktorá bola zaradená medzi špecializované archívy, tak výrazne odkloniť od základných archívnych princípov.

Na základe analýzy archívnych pomôcok - inventárov vyhotovených v sieti štátnych, ako aj v iných archívoch, je potrebné skonštatovať, že provenienčný princíp sa na Slovensku začal uplatňovať v 50. rokoch 20. storočia najmä v sieti štátnych archívov, ktoré mali po vydaní vládneho nariadenia č. 29 z roku 1954 jednotnú sieť a postupne boli aj jednotne usmerňované. Podmienky na riešenie metodologických problémov sa začali zlepšovať už skôr, po zriadení Štátnej archívnej komisie pri Ministerstve vnútra Československej republiky v roku 1951 a následne vznikom Slovenskej archívnej komisie pri Povereníctve vnútra. Základom pre jednotné metodické usmerňovanie bol vznik Slovenskej archívnej správy v roku 1954 a menovanie členov Vedeckej archívnej rady v roku 1956. V polovici minulého storočia sa konečne vytvorili podmienky na prehlbenie teoretických poznatkov, no dôležité bolo, že sa vôbec zadefinovali základné termíny používané v archívoch a boli zjednotené aj úlohy archívov. Na základe praktických poznatkov postupne riadiaci orgán - Slovenská archívna správa vydala smernice na spracovanie jednotlivých typov archívnych fondov, ktoré mali v značnej miere prispieť k unifikácii postupu prác na jednotlivých fondoch. Pri určení hraníc archívnych fondov, aj po počiatkových terminologických nezrovnalostiach, sa v druhej polovici 50. rokov ustálila definícia publikovaná v *Základných pravidlách* z roku 1958, považujúca za archívny fond súbor písomných a iných príbuzných dokumentov, ktorý vznikol výberom pre účely správne, prevádzkové a vedecké z materiálu nazhromaždeného organickou činnosťou inštitúcie (úradu, korporácie, podniku, ústavu a pod.), alebo jej operatívne a organizačne oddelených častí.⁷² Táto definícia sa dostala prostredníctvom metodických pokynov do všetkých archívov, ktoré viac-menej už pri prvom súpise rešpektovali túto definíciu. Výnimkou boli najmä odborne slabo obsadené archívy a archívy rôznych inštitúcií. Základný postulát provenienčného princípu o organickej jednote fondu sa konečne mohol uplatňovať na celom území Slovenska. Ďalšie postuláty provenienčného princípu,

⁷² *Základné pravidlá pre prácu s archívnym materiálom*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1958. s. 11.

ktoré sa vzťahujú na sceľovanie dokumentov z jedného fondu na jedno miesto, teda na vytvorenie archívneho fondu, už neboli úplne rešpektované. Mnohé archívne fondy - ich časti sa nachádzali v rôznych archívoch a ich spojenie do organických celkov na jednom mieste nebolo vždy uskutočnené. Ako príklad môžeme uviesť fond rodiny Pálfi, ktorý bol a dodnes je v dvoch archívoch - v Slovenskom národnom archíve a v Štátnom archíve v Nitre. Tento prípad však nie je ojedinelý. Medzi písomnosťami uloženými v Literárnom archíve Matice slovenskej, teda v dnešnej Slovenskej národnej knižnici, sa nachádzajú mnohé písomnosti provenienčne patriace do fondov uložených v Štátnom archíve v Bytči pobočke Liptovský Mikuláš. Sú to písomnosti pochádzajúce z činnosti miestnych spolkov, ale aj iných pôvodcov, organizačne prislúchajúce do archívnej starostlivosti štátnych archívov či ich pobočiek. Na nezrovnalosti v uložení archívnych fondov mala Slovenskú archívnu správu upozorniť už začiatkom druhej polovice 20. storočia evidencia Jednotného štátneho archívneho fondu. Napriek tejto možnosti až vydanie súhrnného zoznamu archívnych fondov a zbierok pod názvom *Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky* ukázal v plnom rozsahu nerešpektovanie princípu scelenia fondov. Sprievodca sa stal podkladom pre delimitovanie archívnych fondov. Problém scelenia fondov bol v 90. rokoch 20. storočia čiastočne riešený, no písomnosti uložené v špecializovaných archívoch, ktoré provenienčne patria do fondov uchovávaných v štátnych archívoch, naďalej zostali nescelené a uložené na rôznych miestach.

Veľkým problémom sceľovania archívnych fondov, teda dôsledného dodržiavania provenienčného princípu organických celkov je skutočnosť, že zákon o archívoch a registratúrach č. 395 z roku 2002 Zb. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v úvodnom ustanovení, v § 2 pri základných pojmoch o archívnom dokumente hovorí nasledovne: „*Archívny dokument je záznam, ktorý má trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov. Archívny dokumentom nie je knižničný dokument a zbierkový predmet*“. S touto vetou nemožno súhlasiť a stotožniť sa s ňou. Archívny dokument nachádzajúci sa v inej pamäťovej inštitúcii (v múzeu, knižnici) je definovaný tak, ako keby nebol archívnym dokumentom. Takéto vnímanie časti archívneho fondu vyplýva z nepochopenia podstaty provenienčného princípu. Proveniencia je vlastnosť dokumentu, vyjadruje, že dokument niekam patrí a je súčasťou určitého organického celku. Príslušnosť k fondu je objektívna realita a dokumenty patriace do určitého fondu sú časťami fondu bez ohľadu na ich uloženie. Aj dokumenty uložené v týchto pamäťových inštitúciách sú archívnymi dokumentmi, lebo majú svoj organický pôvod a svoje miesto v určitom organickom celku, niekde vznikli a niekomu boli určené. Je zaujímavé, že v Čechách, kde bol vydaný tiež nový archívny zákon, podobnú situáciu riešili úplne inak - v prospech provenienčného princípu. V zákone bolo totiž zakotvené, že inštitúcie, v ktorých sa nachádzajú archívne dokumenty, majú oznamovaciu povinnosť smerom k archívu. Naši českí kolegovia, aj keď nedosiahli, že archívne fondy sú fyzicky scelené, aspoň majú vedomosť o častiach fondu mimo archívov.

Problémom sceľovania archívnych fondov je aj skutočnosť, že napriek oznamovacej povinnosti, zakotvenej vo vyššie uvedenom zákone o archívoch a registratúrach, súkromné osoby skutočnosť, že vlastnia archívne dokumenty nenahlasujú archívom, teda ustanovenie zákona nie je možné v praxi vymôcť. Archívy len zriedkavo získajú informácie o archívnych dokumentoch v súkromnom

vlastníctve, ktoré môžu provenienčne patriť aj do určitých archívnych fondov uchovávaných vo verejných či iných súkromných archívoch.

Medzi základné požiadavky provenienčného princípu patrí rešpektovanie vnútorného členenia archívneho fondu, ktoré vychádza z registratúrneho usporiadania písomností. Tento princíp bol od konca 19. storočia doplnený a popri prísnom provenienčnom princípe, ktorý prikazuje rešpektovať pôvodné usporiadanie, uznáva aj voľný provenienčný princíp, čiže nevhodné pôvodné usporiadanie archívár môže korigovať, v nevyhnutných prípadoch môže vypracovať novú štruktúru na základe poznatkov z dejín vývoja správy písomností pôvodcu, jeho organizačnej štruktúry a kompetencie. Na Slovensku však vnútorná štruktúra fondu a teda samotné usporadúvanie archívnych dokumentov v rámci celku bola podriadená až do roku 1988 jednoznačne formálnym kritériám. Členenie fondu bolo predpisované podľa diplomatických kategórií, čo malo negatívny vplyv na zachovanie pôvodných väzieb vnútri určitého celku, teda na väzby jednotlivých písomností v rámci archívnych fondov. Keďže príručka *Ochrana, sprístupňovanie a spracovanie archívnych fondov* z roku 1988 už kodifikuje aj iné možnosti na usporadúvanie písomností v rámci fondu ako diplomatické kategórie, dáva väčší priestor na uplatnenie postulátov provenienčného princípu ohľadne usporiadania jednotlivých častí určitého celku.

Problémom na Slovensku pri uplatňovaní provenienčného princípu sa javí aj skutočnosť, že naše archívy vytvárajú často archívne zbierky, ktoré sú neorganickými celkami, navyše často z pospájaných dokumentov bez spoločných znakov. Zbierka v archíve je cudzím elementom už aj z dôvodu, že je to neorganický celok a vzniká na základe subjektívneho rozhodnutia, najmä inštitúcie. Kým archívny fond je objektívnou realitou, zbierka je jeho opakom.

V záujme vytvorenia presnejšieho obrazu o uplatnení provenienčného princípu na Slovensku sme zisťovali aj to, aké zbierky sú v našich archívoch a z akých archívnych dokumentov sú tvorené. Na problém tvorby zbierok upozornila aj štúdia Petra Kartousa, ktorá bola publikovaná v roku 1970 na stránkach Slovenskej archivistiky pod názvom: *Zbierkový materiál v nemeckej archívnej teórii*.⁷³ Autor okrem zverejnenia výsledkov diskusie nemeckých archívnych teoretikov k problematike zbierok dospel k názoru, že na Slovensku je v prípade vytvorenia určitých zbierok porušovaný provenienčný princíp. Vyjadril presvedčenie, že výsledky diskusie nemeckých archívárov privedú našich archívárov k zrušeniu niektorých zbierok, pri tvorbe ktorých sa násilne porušil základný archívny princíp. Žiaľ, nestalo sa tak, ba naopak, zbierky vznikali a vznikajú ešte vo väčšom počte so zjavným porušením archívnych princípov. Otázkou zbierok v archívoch sme sa zaoberali už v osobotnom príspevku⁷⁴, na tomto mieste sme chceli upozorniť len na ich neadkvátne chápanie podľa provenienčného princípu.

Pri uplatňovaní provenienčného princípu na Slovensku je potrebné aj skúmať skutočnosť či sa uplatňuje teritoriálny princíp. Provenienčný princíp už vo svojich počiatkoch zakotvil zásadu, že archívne fondy sa majú ukladať na tom území, kde vznikli. *Handleiding* konkrétne v § 13 ustanovuje, že archívne fondy, ktoré boli následkom rôznych okolností uložené v cudzích archívoch, kde provinčne nepatria,

⁷³ KARTOUS, P.: Zbierkový materiál v nemeckej archívnej teórii. In: *Slovenská archivistika*, roč. V, 1970, č. 1, s. 110 - 125.

⁷⁴ NOVÁKOVÁ, V.: Sú na Slovensku archívne fondy fondami a archívne zbierky zbierkami? In: *Slovenská archivistika*, roč. XLVI, 2011, č. 1-2, s. 3 - 16, ISSN 0231-6722.

rešpektujúc ich celistvosť, sa majú premiestniť tam, kde patria. Túto zásadu neskôr rozvinuli najmä nemeckí archívni teoretici. Tejto problematike venuje osobitnú pozornosť Adolf Brenneke.⁷⁵ Podľa tohto princípu sa fondy majú uchovávať v archívoch v súlade s územím, na ktorom vznikali. Medzinárodný slovník definuje princíp nasledovne: „*Concept dérivé du principe du respect des fonds selon lequel les archives devraient être conservées dans le service d'archives du territoire dans lequel elles ont été produites.*“⁷⁶ Ak sa pozrieme na uloženie archívnych fondov v slovenských archívoch, zistíme odklon od tohto princípu. Nie v každom prípade sa totiž uchovávajú tam, kde vznikli. Príčinu tohto javu treba hľadať v organizácii archívov na Slovensku. Už aj archív Slovenskej muzeálnej spoločnosti preberal všetko bez ohľadu na provenienciu dokumentu. Jej archív však vznikol zberateľskou činnosťou, teda nezhrmažďoval tak, ako iné archívy archívne fondy z úradnej činnosti v zmysle územnej kompetencie. O možnosti uplatnenia teritoriálnej proveniencie môžeme hovoriť len po vzniku siete archívov, teda po roku 1954. Štátne archívy ale boli podľa vládneho nariadenia z roku 1954 len v krajských sídlach, prípadne pre nedostatok priestoru mimo sídla (okresné archívy vládne nariadenie nezaradilo do jednotnej organizácie štátnych archívov). Pri sústreďovaní archívnych fondov nebolo jasné, ktoré archívne fondy patria do kompetencie ktorého archívu. Preto fondy, okrem fondov, ktoré boli využívané pre správnu agendu, boli odovzdané do štátnych archívov, teda do neskorších štátnych oblastných archívov. Týkalo sa to všetkých „historických“ fondov aj na úrovni okresu. Aj fondy služnovských úradov do roku 1922 boli odovzdané do štátnych archívov. Archívne fondy hlavnoslužnovských a služnovských úradov boli však už v roku 1955 stanovené za samostatné fondy. No napriek tomu sa nedostali späť do okresných archívov. Predpokladáme, že príčinou takéhoto postupu bol názor o neodbornom personálnom obsadení okresných archívov. Aj cirkevné matriky provenienčne patriace do fondov farských úradov, ktoré by mali patriť podľa teritoriálnej proveniencie do okresných archívov, tiež z obavy ich neodbornej správy boli uložené v štátnych archívoch patriacich pod priame riadenie ministerstva vnútra. Obava pred neodbornou správou bola azda aj dôvodom na odovzdania niektorých osobných fondov, ktorých pôvodca pôsobil výlučne na území okresu. Je potrebné pripomenúť, že zásada teritoriálnej proveniencie nebola dodržaná ani v počiatkoch organizovaného archívnictva a nedodržiava sa ani dnes. Otázka delimitácie archívnych fondov na Slovensku nikdy nebola a nie je ani dnes populárna, no z hľadiska bádateľov regionálnych dejín robí súčasné uloženie fondov problémy v orientácii. Dnes by v odbornosti štátnych archívov nemali byť rozdiely, preto v budúcnosti bude treba zväziť najmä delimitáciu fondov služnovských úradov, ktoré sú v určitom zmysle predchodcami okresných úradov a mali by patriť medzi kmeňové fondy pobočiek štátnych archívov. Neakceptovanie teritoriálnej proveniencie spôsobuje veľké problémy aj v predarchívnej sfére.

Po vydaní príručky *Ochrana, spracovanie a prístupňovanie archívnych dokumentov* v roku 1988 nenastala okamžite medzi archívarmi diskusia o možnosti členení archívneho fondu a ako sme už uviedli, ani pri spracovaní archívnych fondov, pre ktoré boli vydané určité smernice, nedošlo k žiadnej zmene. Archivári

⁷⁵ BRENNKE, A.: *Archivkunde*. 2. vydanie. Leipzig: Koehler & Amelang, 1953, s. 56, ISBN 3-598-10785-4.

⁷⁶ VAHNE, P.: *Dictionary of Archival Terminology*. 2. vydanie. München – New York – London – Paris: K.G.Saur, 1988. heslo č. 454, s. 157, ISBN. 3-598-20279-2.

naďalej delili fond predovšetkým podľa diplomatických kategórií a v rámci nich, najmä pri spisoch, pri nečlenených sériách hľadali možnosť uplatnenia provenienčného princípu. Nové názory na usporiadanie fondov teda vo vnútri určitého celku začali vznikať na základe získaných praktických skúseností archivárov v oblasti predarchívnej starostlivosti. Už zákon č. 149 z roku 1975 kládol za povinnosť jednotlivých rezortov vypracovať vzorové spisové plány. Len málokto z nich si však túto povinnosť splnil a do praxe sa tieto smernice na nižších stupňoch takmer nedostali. Zákon č. 395 z roku 2002 o archívoch a registratúrach veľmi striktne prikázal všetkým pôvodcom registratúr vytvoriť registratúrny plán, čiže systém vecného členenia určitého celku písomností. Tentoraz, keďže zákon túto povinnosť prikázal pod hrozbou pomerne vysokej pokuty, už hromadne začali vznikať rôzne registratúrne plány, často aj vzorové, často len pro-forma nejaké všeobecné. Napriek nedostatkom mnohých registratúrnych plánov archivári začali tentoraz takmer z nutnosti viac uvažovať o štruktúre archívneho fondu. Smernice sa týkali aj organizácií napr. škôl, ktoré v predchádzajúcom období až na veľmi ojedinelé výnimky nepoužívali členenie svojej registratúry a práve preto po prevzatí archívnych dokumentov stála pred archivármi otázka, ako usporadúvať tieto písomnosti v rámci fondu. Diskusia o hraniciach archívnych fondov škôl dala podnet metodologickej komisii, ktorá pracuje pri odbore archívov, aby sa zaoberala problematikou pomenovania škôl a následne aj problematikou vypracovania smerníc pre sprístupňovanie fondov škôl po roku 1960. Na sprístupňovanie písomností fondov škôl do roku 1960 totiž existovali smernice vydané aj tento raz Slovenskou archívnu správou. Nelíšia sa od ostatných smerníc, ktoré prikazujú členiť archívne dokumenty vo vnútri fondu podľa diplomatických kategórií, teda klasicky úradné knihy, spisy, účtovné písomnosti a ostatné. V roku 2011 po určitej výmene názorov v rámci metodologickej komisie boli vydané smernice na spracovanie fondov škôl po roku 1960, ktoré vychádzajú už z registratúrneho princípu a doporučujú deliť písomnosti v rámci fondu podľa vecných skupín, podľa registratúrneho plánu konkrétnej školy. Tieto smernice sa azda stanú podnetom pre zamyslenie sa archivárov aj nad štruktúrou archívnych fondov národných výborov a samozrejme fondov, ktoré vznikli po roku 1990 z činnosti štátnej správy či samosprávy. Tieto fondy majú jedno spoločné, a to, že pôvodcovia v čase vzniku písomností mali k dispozícii vlastné registratúrne plány, ktoré mali povinne používať. Na základe týchto poznatkov je nelogické udržiavať naďalej názor, že vnútri fondu písomnosti sa delia podľa diplomatických kategórií. Bude nevyhnutné prehodnotiť smernice na spracovanie národných výborov na všetkých stupňoch a prispôbiť vnútorné členenie fondov podľa registratúrnych, v čase vzniku písomností nazývaných spisových, znakov. Takto štrukturovaný archívny fond dáva šancu aj na správne zaradenie elektronických záznamov, ktoré sa postupne na všetkých úradoch verejnej správy, ale aj v súkromnej hospodárskej sfére vytvárajú. Uplatnenie provenienčného princípu aj pri elektronických dokumentoch zohráva nenahraditeľnú úlohu. Aj elektronický záznam musí mať svoje pevné miesto v určitom celku, musí mať svoj identifikačný znak, ktorý toto miesto v celku predurčuje. Bez takéhoto „identifikátora“ dokument, elektronický záznam nebude hodnoverným dokladom a vytrhnutie elektronického záznamu z určitého celku môže mať z hľadiska posúdenia hodnovernosti záznamu nepredstaviteľné následky. Dnes, v čase nevídaného rozvoja informačných technológií, si možno len ťažko predstaviť, čo sa stane, ak nebudeme rešpektovať provenienčný princípu. Vytváranie rôznych databáz je už realitou, avšak ak v určitej databáze vytvorenej z úradných

písomností nebude jasne identifikovateľný dokument, stratí svoju hodnovernosť a možnosť spätnej kontroly, či je skutočne tým dokumentom, ku ktorému sa hlási, že je. Treba sa však zamyslieť aj nad štruktúrou fondov, vznikajúcich z činnosti pôvodcov, ktorí používajú registratúrne plány. Prílišné zovšeobecnenie, teda nekvalitné registratúrne plány môžu spôsobiť problémy aj v budúcnosti. Najväčším nebezpečenstvom používania všeobecného registratúrneho plánu, ktorý rozlišuje len vecné skupiny, no nijakým spôsobom nenaznačuje organizačnú štruktúru pôvodcu, môže spôsobiť problémy archivárom pri budúcim usporadúvaní archívnych dokumentov. Medzi výhody tohto usporadúvania samozrejme patrí aj skutočnosť, že niekdajšie úradné knihy, napr. evidencie, sa dostanú priamo k spisom, ktoré sú s nimi organicky spájané. Je ale veľmi dôležité, aby vecné skupiny v rámci určitého celku, čiže registratúrne značky, boli zoradené tak, aby poskytovali aj informácie o samotnom úradovaní toho - ktorého verejného orgánu. Pri registratúrnych poriadkoch je zatiaľ toto hľadisko málo rešpektované. Napríklad samotný registratúrny denník, ktorého vedenie je povinnosťou každého pôvodcu, je zaradený niekde do vecnej skupiny registratúra, čiže spravidla až na záver alebo do poslednej časti registratúrneho poriadku. Určite by bolo vhodnejšie, keby sa registratúrny poriadok, registratúrny denník zaradil úplne na začiatok. Podobne je potrebné sa zamyslieť nad určením miesta registratúrnej značky pre označenie zápisnice samosprávy v kontexte celého registratúrneho plánu. Vzhľadom na ich očakávanú vysokú informačnú sýtosť by mali byť zaradené na začiatku registratúrneho poriadku, ktorý by mal odzrkadľovať agendu najvyššieho orgánu samosprávy - zastupiteľstva. Týmito drobnými príkladmi sme chceli len naznačiť zodpovednosť archivárov pri schvaľovaní registratúrnych plánov, ktorá im v súčasnosti v zmysle zákona prislúcha. Prvé roky po vydaní tohto zákona by sme mohli označiť ako prvé obdobie získavania praxe archivárov s tvorením registratúr. Len málokto si uvedomuje, že archivár sa stáva „duchovným otcom“ štruktúry budúceho archívneho fondu. Po tomto období by mali nasledovať už kvalitnejšie štruktúry archívnych fondov, ak archivári budú k problematike pristupovať zodpovedne. Provenienčný princíp tu vďaka odbornosti archivárov dostáva nové rozmery. Je ale otázne, či pre takúto zodpovednú úlohu máme aj dostatočne kvalitných odborníkov. Žiaľ, v našich archívoch ani v súčasnosti nie sú všade archivári, ktorí majú aj dostatočné odborné znalosti. Súčasné začlenenie archívov a ich pracovníkov ako štátnych zamestnancov nedáva jednoznačne možnosť prijímať do archívov len odborných pracovníkov. Okrem nevyhnutnosti mať v archívoch odborníkov, je pre skvalitnenie inventárov ako výstupov práce archivárov a zároveň aj obrazu uplatnenia provenienčného princípu dôležité, aby boli z odborného hľadiska inventáre správne posudzované. V súčasnosti je to výlučne úloha referentov riadiaceho orgánu, v Maďarsku napríklad odbornosť práce jednotlivých archívov posudzuje Vedecké archívne kolégium. Táto inštitúcia má tiež kontrolné kompetencie, čo, dovoľujeme si tvrdiť, má v značnej miere pozitívny vplyv na odbornosť pracoviska. Aj keď sa nenazdáme, že všetko zahraničné treba kopírovať, dozaista je potrebné sa zamyslieť nad prácou Vedeckej archívnej rady na Slovensku a aktivizovať jej činnosť aj v smere kontroly odbornosti. Táto skutočnosť je aj z toho dôvodu aktuálna, že na Slovensku archívy často naďalej vypracúvajú inventáre, ktoré nespĺňajú ani požiadavky predchádzajúcich smerníc. Samozrejme nie sú problémy len s uplatňovaním provenienčného princípu, ale aj s ďalšími náležitosťami inventára. Inventár ako základná archívna pomôcka, jeho tvorba, pravidlá tvorby registrov, opisy jednotlivých celkov, boli predmetom základnej

príručky holandských archivárov a keď porovnáme rozsah strán v tejto príručke, venovaný otázkam celistvosti a štruktúry archívov, je potrebné skonštatovať, že samotnému inventáru a tvorbe inventára venujú väčší priestor než definícii archívneho fondu a usporadúvaniu dokumentov v rámci fondu. Samozrejme, poučky holandských archivárov z tejto oblasti sú príliš konkrétne pre činnosť archívov v súčasnosti. Je však nepopierateľné, že inventár ako finálny produkt práce archivára odzrkadľuje uplatnenie provenienčného princípu a samotnú štruktúru archívneho fondu, základného organického celku.

V závere našej práce môžeme konštatovať, že provenienčný princíp ako základný postulát pre prácu archivárov získal všeobecnú platnosť začiatkom 20. storočia. Na Slovensku, kde bol vývoj archívov oproti západnej časti Európy v značnej miere oneskorený, sa v medzivojnovom období tento princíp uplatňoval len veľmi zriedkavo. Príčinou tohto oneskorenia bola najmä skutočnosť, že neexistovala sieť archívov, teda neexistovalo jednotné riadenie ani po metodickej stránke. Dohľad nad archívmi mal až do roku 1928 len inšpektor archívov a knižníc Václav Chaloupecký, ktorý túto úlohu vzhľadom na množstvo archívov nemohol zvládnuť. Po vzniku Zemědělského archívu v Prahe sa síce občas objavili aj jeho pracovníci v archívoch veľkostatkov, kde sa snažili dohliadnuť aspoň na integritu, zachovanie týchto archívov. Situácia na Slovensku v medzivojnovom období bola taká vážna, že nielenže archívy nepracovali v zmysle provenienčného princípu, ale často dochádzalo k stratám archívnych dokumentov. Veľké archívne fondy, vzniknuté z činnosti žúp, ale v niektorých prípadoch aj miest, boli neodborne spravované, ak vôbec môžeme v určitých prípadoch hovoriť o správe písomností. Aj keď v roku 1924 vyšla príručka s návodom ako spracovať archívne fondy miest a v Čechách bola všeobecne zaužívaná, na Slovensku zostala málo známa, keďže aj mestské archívy v značnej miere stagnovali. V niektorých prípadoch došlo aj v komunálnej sfére napríklad k rozpredaju registratúry na účely balenia tovaru. Mierne zlepšenie nastalo po vzniku Krajinského archívu v roku 1928, ktorého prvým predstaviteľom sa stal Daniel Rapant, absolvent archívnej školy, ktorý sa snažil o sceľovanie fondov v zmysle provenienčného princípu. Jeho rozpor s Liptovským múzeom ohľadne sceľovania fondu Liptovskej župy je len príkladom, ako sa neuznával provenienčný princíp, keďže dokumenty boli predmetom záujmu rôznych múzeí, ktoré si z nich vytvárali svoje zbierky. Krajinský archív mal mať odborný dohľad aj nad archívmi bývalých žúp, no na túto prácu zjavne nemohol stačiť, keďže celý čas svojej existencie zápasil s personálnymi a priestorovými problémami. Neprijatie archívneho zákona z dôvodu súperenia dvoch rezortov Ministerstva vnútra a Ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky zapríčinilo, že o odbornom spracovaní a o uplatňovaní provenienčného princípu v archívoch na Slovensku v rokoch 1918-1938 nie je možné hovoriť. Situácia nebola lepšia ani počas Slovenského štátu, ktorý síce tiež plánoval prijatie archívneho zákona, čo sa však nezrealizovalo. Jedinou zmenou bolo, že sa zmenil názov Krajinského archívu na Archív Ministerstva vnútra, no prakticky sa nič nezmenilo. Povojnová situácia aj z hľadiska hospodárskeho, aj z hľadiska verejnej správy bola veľmi komplikovaná, a tak archívy opäť museli čakať. Z nevyhnutnosti vznikol Pôdohospodársky archív, ktorý ako prvý vybudoval svoje pracoviská aj mimo Bratislavu. Jeho pôsobnosť však bola obmedzená na archívy bývalých veľkostatkov a konfiškovaných majetkov. V tejto oblasti urobil značný kus práce a vďaka tomu, že v tomto archíve pôsobili odborníci, je možné konštatovať, že sa začalo s vedomým uplatňovaním provenienčného princípu, čo však v podmienkach

archívov veľkostatkov patrilo medzi najťažšie úlohy. Archívy bývalých žúp sa dostali do správy národných výborov a od zriadenia krajskej správy do pôsobnosti krajských úradov, pri ktorých postupne vznikali archívne oddelenia, archívy. Ani tieto však nemôžeme považovať v počiatkoch za odborné útvary, keďže veľmi často v krajských štruktúrach podmienkou pôsobenia bola určitá politická príslušnosť. Treba však konštatovať, že napriek problému, sa predsa začalo akési odborné riadenie archívov. Začiatkom 50. rokov boli obsadené aj miesta okresných archívárov, ktorí boli spočiatku pracovníkmi referátu pre vnútorné veci, ale postupne dochádzalo k ich osamostatneniu a vznikali okresné archívy. Situácia v archívnej oblasti sa začala zlepšovať po vzniku Slovenskej archívnej komisie, ktorá najskôr pracovala ako súčasť Archívnej komisie v Prahe. Prvý prelom v uplatňovaní provenienčného princípu nastal prijatím vládneho nariadenia č. 29 v roku 1954, odkedy môžeme hovoriť nielen o organizovanej sieti archívov, ale už aj o organizovanom riadení a usmerňovaní archívnej práce. Slovenská archívna správa spolu so Slovenskou vedeckou archívnu radou začali pôsobiť aj v oblasti archívnej terminológie a samozrejme aj v oblasti archívnej praxe. Postupne vychádzali prvé metodické usmernenia, prvé návody na evidovanie Jednotného štátneho archívneho fondu. Táto práca si už vynútila potrebu zedefinovania archívneho fondu, aby pracovníci archívov postupovali jednotne pri vyplňovaní základných údajov o archívnom fonde. V roku 1958 boli vydané *Základné pravidlá pre prácu v archívoch*. Zostavovatelia útlej brožúrky, ktorá kopíruje českú verziu, ani netušili, že ich dielo predurčí na ďalších takmer tridsať rokov prácu v štátnych archívoch. Príručka, ktorá v značnej miere prezentuje názory českých archívárov, spôsobila, že sa poučky provenienčného princípu neaplikovali celkom správne. Kým v oblasti vytvárania fondov ako súborov písomností jednej inštitúcie alebo jednej fyzickej osoby postupovala príručka v súlade s európskou praxou, v oblasti usporiadania dokumentov v rámci celku úplne vybočila z pôvodných princípov a uprednostňovala a preddefinovala formálne kritériá na delenie archívnych dokumentov v rámci fondu. Takýto odklon bol spôsobený najmä tým, že to bolo najjednoduchšie riešenie pre určité členenie archívnych dokumentov a azda aj tým, že to bolo obdobie, keď pomocná veda historická - diplomatika - v značnej miere ovplyvnila prácu v archívoch. Na Slovensku bolo formálne členenie dokumentov vhodné aj z toho dôvodu, že odborníkov ovládajúcich archívnu teóriu bolo len veľmi málo a v prevažnej väčšine archívov pôsobili pracovníci bez odborného vzdelania. Formálne členenie bolo také jednoduché, že aj pracovník bez vzdelania vedel rozlíšiť knihu od listiny či spisu. Začiatkom 60. rokov prvý archívny teoretik na Slovensku Michal Kušík upozornil na nekorektnosť v aplikovaní provenienčného princípu v našich archívoch, no napriek tomu, že zastával vedúcu pozíciu v slovenskom archívnictve, jeho názory zostali osamotené a na jeho podnety archívári nereagovali. Príčinou boli zrejme opäť personálne dôvody, keďže v archívoch stále prevládali neodborníci. Uplatnenie provenienčného princípu predpisovali všetky smernice vychádzajúce na spracovanie fondov, ku ktorým postupne pribúdali nové a nové. Vypracovanie smerníc sa stalo akousi nevyhnutnosťou kvôli jednotnému postupu pri tvorbe fondu, pri stanovení vnútornej štruktúry, no najmä pri inventarizácii archívnych fondov. Niektorí archívári sa už v 80. rokoch 20. storočia ozývali, že formálne členenie v rámci určitého celku je nevyhovujúce. Príručka *Ochrana, prístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov* z roku 1988 aj z tohto dôvodu prináša pre vytvorenie štruktúry archívnych fondov výrazné zmeny a povoľuje uplatňovať už nielen diplomatické

členenie fondu, ale aj ďalšie: členenie podľa organizačnej štruktúry, podľa registratúry, podľa jednotlivých odvetví a pod. Dozaista k zmene názoru na vnútornú štruktúru pôsobila aj skutočnosť, že najmä v podnikovej sfére, ale aj v oblasti predarchívnej starostlivosti už archívári získali prvé skúsenosti a svojimi poznatkami spätne ovplyvnili archívnu teóriu. Napriek možnosti tvoriť archívne fondy podľa nových pravidiel, v praxi nenastali výraznejšie zmeny. Jedine v dnešnom Slovenskom národnom archíve, a to dozaista aj vďaka Elemírovi Rákošovi, sa začalo vážne diskutovať o štruktúre archívnych fondov a poznatky z tejto diskusie boli postupne aj spätne uplatňované. V ostatných archívoch, najmä tam, kde neboli osobnosti skutočne znalé archívnej teórie, sa nič nemenilo. Naďalej sa sprístupňovali archívne fondy tak, že pri usporadúvacích prácach sa delili archívne dokumenty najmä z formálneho hľadiska, najčastejšie na úradné knihy, spisy a účtovný materiál. Bolo to zapríčinené aj tým, že nikto nezrušil pôvodné smernice na spracovanie archívnych fondov, čiže archívári pracovali podľa „zastaralých“ smerníc, pričom už základné pravidlá dávali iné možnosti. Do roku 1990 možno môžeme takýto počin archívárov ospravedlniť aj tým, že pozícia riadiaceho orgánu *Odboru archívnictva a spisovej služby MV SR* bola veľmi dominantná a nerešpektovanie smerníc pre spracovanie toho - ktorého fondu malo za následok vrátenie vypracovanej pomôcky. A tak si archívári zvykli, že je najlepšie aplikovať to, čo je zaužívané. V 90. rokoch v sérii publikované archívne články Elemíra Rákoša z oblasti archívnej vedy nemohli obísť ani provenienciu. Jeho podrobné vysvetlenia problematiky sa stali miestami, žiaľ, len dôvodom k zamysleniu sa nad vytváraním štruktúry archívneho fondu. Od začiatku 80. rokov sa našťastie v archívoch výrazne zmenila personálna situácia. Je to obdobie, keď do archívov hromadne nastupujú absolventi vysokoškolského štúdia archívnictva, ktorí po nadobudnutí určitých praktických skúseností začínajú dôslednejšie uplatňovať provenienčný princíp. Podkutí aj poznatkami z predarchívnej oblasti, pristupujú k tvorbe štruktúry archívnych fondov s uplatnením provenienčného princípu a vznikajú archívne pomôcky, ktoré už nekopírujú štruktúru fondu podľa diplomatických kategórií. V prvom rade však svoju pozornosť, aj pod vplyvom poznatkov Elemíra Rákoša, usmerňujú na chronologicko-numerické série spisov, ktoré postupne menia v súlade s provenienčným princípom na členené série, najmä podľa kompetencie či agendy pôvodcu. Používaním spisových plánov v praxi vzniká v registratúrach nová situácia, povinné vecné členenie už v registratúrnom štádiu dáva zároveň novú štruktúru aj archívnym fondom. V súčasnosti je možné sledovať vedomé využívanie provenienčného princípu v niektorých archívoch na Slovensku, najmä voľného provenienčného princípu, no treba priznať, že stále prevláda stereotyp a veľmi často sa aj naďalej používa formálne členenie archívnych fondov. Na Slovensku sú v súčasnosti najnovšie poznatky archívnej teórie takmer neznáme. Napr. o teórii kanadského archívára Terry Cooka doteraz nevyšla žiadna správa a jeho poznatky moderného provenienčného princípu tak na našu škodu zostávajú neznáme. Najnovšie medzinárodné normy vydané na štandardizovanie jednotlivých archívnych popisov prinútili mladú generáciu archívárov uvažovať o ich uplatňovaní. Slovensko sa totiž od vzniku organizovaného archívnictva niekedy menej, niekedy viac, snaží zúčastňovať medzinárodných podujatí, konferencií, kde sú tieto najnovšie názory spravidla prezentované. Keďže naše archívy sú z hľadiska pridelovania finančných prostriedkov už niekoľko rokov poddimenzované, týchto medzinárodných podujatí sa zúčastňuje veľmi úzky okruh pracovníkov riadiaceho centra a archívári s praxou

spravidla nemajú možnosť získať obraz o dani v archívnom svete. Azda aj to je príčinou, že Slovensko v súčasnosti v tejto oblasti opäť zaostáva za ostatnou časťou Európy. Odborníci vo svete v čase revolúcie informačných technológií majú rôzne názory na provenienčný princíp. Sú archivári, najmä v Austrálii, ktorí ohlasujú koniec tohto princípu, no na druhej strane sú archivári, ktorí tvrdia, že provenienčný princíp prežíva a bude prežívať svoj veľký rozmach aj v nasledujúcom období. Z nášho pohľadu, z našej predloženej práce vyplýva, že podľa nášho názoru v súčasnosti provenienčný princíp musí dostať ešte väčší priestor než doteraz, samozrejme, nie v pôvodnom ponímaní holandských archivárov, ale ako provenienčný princíp obohatený najnovšími poznatkami, no opierajúci sa o názory holandských archivárov. V dobe hromadného vzniku elektronických záznamov je nevyhnutné, aby každý jeden úradný záznam mal svoj identifikátor, ktorý určí jeho miesto v určitom celku, ktorý my archivári nazývame archívnym fondom.

Skúmanie archívnych pomôcok zaradených do centrálnej databázy potvrdilo, že na Slovensku sme veľmi dlho chápali provenienčný princíp odlišne, ako to bolo pôvodne zakotvené v známej holandskej príručke. Priblíženie k pôvodným poučkám na Slovensku sa začalo až v osemdesiatych rokoch minulého storočia. Dodnes však pretrvávajú nekorektnosti pri uplatňovaní tohto princípu a vôbec absentuje diskusia o uplatnení nových názorov, ktoré už desaťročia rezonujú v odbornej svetovej verejnosti o uplatňovaní provenienčného princípu.

PRINCIPLE OF PROVENANCE IN SLOVAKIA

Veronika Nováková

The study deals with the development of the principle of provenance and its position within Slovak archival science. In the first part, the author briefly analyzes several foreign publications that regard the principle, focusing especially on works by Johan Papritz, Adolf Breneke, and Hungarian and Czech archival theoreticians. It also conveys a brief description of the principal work on the principle of provenance titled *Handleiding*, which was published in 1898 and later translated to several languages.

The principle of provenance eventually gained dominance in Europe in the first half of 20th century. However, in Slovakia, application of this principle was delayed considerably. The author analyzes reasons of this phenomenon and states that the period from 1918, since the constituting of the Czechoslovak republic, was affected by the fact that archivists' positions were occupied by non-experts, but also, and even more importantly, by the absence of organization of archives. After 1918, Slovakia was a part of the Czechoslovak republic, where there was not a unified administrative structure. The situation in Slovakia stemmed from Hungarian administrative structure, therefore archives of various administrative units differed from Czech ones. Another negative factor was that in Czechoslovakia there was not established a unified supervision over archives, the Ministry of Education and National Edification conflicted the Ministry of Interior with regard to its establishing and managing. In general, there was a noticeable lack of interest of

Slovak offices, especially the minister of administration of Slovakia, in solving the situation of archives.

Until 1945, there had only been very limited instances of the principle of provenance being applied, and even those cases occurred merely thanks to Czech archivists carrying out mapping tasks with regard to archives in Slovakia, especially thanks to the graduates from Prague archival school, namely Daniel Rapant. The principle was not generally adopted and applied until the half of 20th century. Codification of archival terminology started no earlier than after the formation of organized archival science, the establishing of the Archives of Commissioner of Interior, the archives of national committees, and especially after the decree of government No. 29 of 1954. Nevertheless, in the mid-1950s the archival terminology was still unsettled. First directions for the processing of archival fonds initiated in 1950s and the principle of provenance was defined mainly in the reference manual Essential Rules from 1958. However, the manual coined the arrangement of archival documents within a fond according to diplomatic categories, which is basically in contradiction to the principle of provenance. In many cases, municipal and other fonds had been divided into diplomatic categories in the previous period, as well, especially on the basis of the work by Václav Vojtišek, so Essential Rules merely assisted at the spreading of this perception of the principle of provenance. Slovak archival management, following the Czech example, was continuously issuing directions for the processing of archival fonds and required the application of the processing of archival fonds according to diplomatic categories. The author of the paper examines reasons of this phenomenon and attempts to answer the question of since when the original perception of the principle of provenance started to alter. Division of archival documents within archival fonds according to diplomatic categories started to be criticized by experts as late as since 1980s, despite the fact that this inaccuracy had already been noticed by the founder of archival theory in Slovakia Michal Kušík. Since 1980s, the original arrangement and the application of the principle of provenance have been taken more in consideration, partly due to the fact that archives positions have been occupied by higher number of experts.

In the last part, the author notices new trends of the processing of archival documents, new perception of the quondam principle of provenance, while stating that the issue is not being discussed enough in Slovakia and most of foreign knowledge remains neglected.

Translated by Michal Švec

PRAMENNÁ HODNOTA ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV
OKRESNÉHO ÚRADU V DOLNOM KUBÍNE (1881) 1923 - 1945 (1959)

EVA VRLÁKOVÁ

Vrláková, Eva: Source Value of Archival Documents of the District Office in Dolný Kubín (1881) 1923 - 1945 (1959). Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 2, 2013, p. 69-78.

Fonds of district offices from the period of 1923-1945 are considerably rich in their content. They provide interesting and diversified pieces of information on the situation and life in the region in the first half of 20th century. The paper deals with powers of district offices and with written documents that have been preserved in the Fond of the District Office in Dolný Kubín (1881) 1923-1945 (1959). The written documents of this archival fond are frequently used by researchers.

Archival science. Archival fond. District office. Dolný Kubín.

Mgr. Eva Vrláková, Štátny archív v Bytči, pobočka Dolný Kubín, Matúškova 1654/8, 026 01 Dolný Kubín

Fondy okresných úradov patria v Štátnom archíve v Bytči, pobočke Dolný Kubín medzi najväčšie a najzachovalejšie, a preto sú obsahovo veľmi bohaté. Tieto fondy boli v minulosti spracované chronologicko-numerickým systémom a inventáre boli zamerané iba na určitú skupinu písomností. Informačná hodnota týchto inventárov nás priviedla k ich reinventarizácii. Začali sme Okresným úradom v Dolnom Kubíne, ktorý je najrozsiahlejší a mal na Orave najväčšie množstvo kompetencií.

Po spracovaní tohto fondu sa nám potvrdilo, že vďaka novému inventáru je výskum pre bádateľa oveľa jednoduchší, prehľadnejší, rýchlejší a efektívnejší. Nové spracovanie vyzdvihuje jedinečnosť zachovaných archívnych dokumentov vo fonde. S preinventarizovaním fondu sa objavilo množstvo zaujímavých a dokumentárne hodnotných písomností. Inventár je vypracovaný podľa schémy schválenej odborom archívov Ministerstva vnútra SR. V článku sa chceme zamerať na hodnotu archívnych dokumentov vo fonde Okresného úradu v Dolnom Kubíne.

Župné a okresné úrady zahájili svoju činnosť 1. januára 1923.¹ Podľa zákona č. 126/1920 Sb. z. a n. § 6 prešla na okresné úrady pôsobnosť bývalých slúžnovských úradov. V kompetencii ministerstva bolo presúvať niektoré záležitosti spadajúce do pôsobnosti okresného úradu na župné úrady a naopak. Na základe vládných nariadení č. 96/1928, č. 186/1929, č. 149/1936 prešli na okresné úrady ďalšie kompetencie, ale v roku 1939 množstvo z nich stratili v prospech žúp a notárskych úradov.² Okresné úrady boli zrušené nariadením Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 26/1945 Sb.

¹ Nariadenie vlády republiky Československej č. 310/1922 Sb. z. a n., ktorým sa zavádza župné zriadenie v niektorých častiach územia republiky Československej.

² Zákon č. 190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej.

Z odborných oddelení mal Okresný úrad v Dolnom Kubíne okrem zdravotnej a veterinárnej služby aj technické oddelenie pre okresy Dolný Kubín, Námestovo a Trstená; lesné oddelenie pre obvod okresov Dolný Kubín a Trstená a oddelenie hospodársko-technické pre obvod Dolný Kubín, Trstená a Námestovo.³ Strojná agenda okresov Dolný Kubín, Námestovo a Trstená patrila do pôsobnosti strojného oddelenia Okresného úradu v Liptovskom Mikuláši. Vodoprávne záležitosti vybavoval Okresný úrad v Martine.⁴

Okres Dolný Kubín mal 36 obcí (v roku 1941 bola Valaská Dubová pričlenená k okresu Ružomberok⁵), 8 notariátov (v Oravskom Podzámku, Dlhej nad Oravou, Veličnej, Párnici, Vyšnom Kubíne, Dolnom Kubíne, Medzibrodí nad Oravou, Zázrivej) a 6 žandárskych staníc. Na území okresu pôsobili traja štátni obvodní lekári. V okrese bolo 12 skupín vicinálnych ciest. Okresný úrad bol umiestnený v bývalom župnom dome na Hviezdoslavovom námestí v Dolnom Kubíne. Registratúra úradu z rokov 1925 - 1944 bola uložená na prvom poschodí v dvoch miestnostiach. Staršie ročníky písomností boli uložené v miestnostiach na prízemí.⁶

Knihy a registratúrne pomôcky tvoria veľkú súčasť fondu Okresného úradu v Dolnom Kubíne. Spolu s účtovnými knihami je ich 349. Zachovali sa registratúrne pomôcky prezidiálne, administratívne, vojenské, priestupkové, technického oddelenia a lesného oddelenia. Vedenie vojenských evidencií sa na okresných úradoch zastavilo na základe vládneho nariadenia č. 95/1932 Sb. z. a n. Vojenské protokoly, ktoré dovtedy viedli okresné úrady, mali byť odovzdané príslušným okresným vojenským veliteľstvám. V prípade Okresného úradu v Dolnom Kubíne sa tak nestalo, a preto ostali uložené v registratúre okresného úradu.

ZÁPISNICE

Voleným orgánom okresných úradov bol okresný výbor, ktorého kompetencie určil zákon č. 126/1920 Sb. z. a n. Skladal sa z 8 členov a 8 náhradníkov, ktorí boli volení na štyri roky. Predsedom okresného výboru bol okresný náčelník. Pri každom okresnom výbore bola zriadená finančná komisia. Predsedu komisie si volili členovia spomedzi seba.⁷ Dňom 1. júla 1928 vstúpil do platnosti zákon o organizácii politickej správy, na základe ktorého bolo v sídle každého okresu zriadené okresné zastupiteľstvo so širokou pôsobnosťou hospodárskou, pomocnou, poradnou a iniciatívnu a s pôsobnosťou v správnom súdnictve. Dve tretiny jeho členov bolo volených v riadnych voľbách a ostatných členov menoval minister vnútra z odborníkov prihliadajúc k hospodárskym, kultúrnym, národnostným a sociálnym pomeroch v okrese. Členovia okresného zastupiteľstva boli volení prípadne menovaní na

³ MV SR, ŠA By, pob. DK (ďalej ŠA By, pob. DK), fond Okresný úrad Dolný Kubín 1923 - 1945 (ďalej OÚ DK), agenda okresného náčelníka, 1931 prez., inv. č. 313, šk. 16.

⁴ Vyhláška ministerstva poľnohospodárstva č. 176/1928 Sb. z. a n. o vedení vodných kníh na Slovensku.

⁵ Zákon č. 50/1941 Sl. z. o zjednotení obvodov okresných úradov, okresných súdov, iných úradov a ich sídiel.

⁶ ŠA By, pob. DK, OÚ DK, agenda okresného náčelníka, 1944 adm., inv. č. 810, šk. 47.

⁷ § 69 - 98 zákona č. 126/1920 Sb. z. a n. o zriadení župných a okresných úradov v republike Československej.

obdobie šiestich rokov. Spomedzi členov okresného zastupiteľstva bol volený okresný výbor. Predsedom okresného zastupiteľstva bol okresný náčelník.⁸

Zápisnice zo zasadnutí okresného výboru, okresného zastupiteľstva a finančnej komisie sú veľmi významným prameňom informácií. Vyskytujú sa v nich zápisy o finančných príspevkoch obciam, spolkom, školám a občanom; o schvaľovaní rozpočtu a záverečného účtu obcí a okresu; prevodoch obecného majetku a zmenách chotárnych hraníc obcí; elektrifikácii obcí; rozdelení podpôr vicinálnym výborom na výstavbu a údržbu vicinálnych ciest; výstavbe škôl a obytných domov; podmienkach pôžičky na väčšie okresné stavby; organizovaní kultúrno-spoločenských podujatí; schválení uznesení obecných zastupiteľstiev o vyrubení obecných dávok; zakladaní spoločenských inštitúcií; o riešení záležitostí týkajúcich sa zamestnancov okresného úradu a pod.⁹

Okresný výbor a okresné zastupiteľstvo ako okresné samosprávne zbory zriadené podľa zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. boli dňom 31. decembra 1939 zrušené.¹⁰

EVIDENCIE

K bohatým prameňom informácií patria aj evidencie, ktoré okresný úrad viedol podľa predpisov. Z evidencií sa dá vytvoriť zaujímavá štatistika a informáciami z nich sa dajú nahradiť chýbajúce spisy. Vo fonde Okresného úradu v Dolnom Kubíne sa zachovala evidencia osôb prepustených zo štátneho zväzku, evidencia vydaných občianskych legitimácií, evidencie osvedčení o štátnom občianstve, evidencie cestovných pasov, evidencia cudzincov, evidencia spolkov, evidencie zakázanej tlače, evidencia zbrojných pasov, evidencia požiarov, evidencie stavebných povolení, evidencia kinematografických predstavení, evidencie trestných listov, evidencie vojakov v zálohe, evidencia evakuačných príspevkov, evidencie pracovných povolení, evidencia štátnych starobných podpôr, evidencia pôrodných asistentiek, evidencie lesov, evidencia predaja dreva, evidencia škôd zapríčinených živelnými pohromami, evidencia lesných hájnikov, evidencia volených členov urbárnych spoločenstiev, evidencia štátnych a súkromných lesných zamestnancov, evidencie poľovných práv, evidencie lesných priestupkov.¹¹ Menné indexy sa zachovali len k evidenciám osvedčení o štátnom občianstve. Evidencie sú usporiadané do skupín, tak ako ich uvádza Ján Dubovský vo svojom článku uverejnenom v Archívnom časopise.¹²

Podľa nariadenia vlády č. 385/1922 Sb. z. vydával okresný úrad cestovné pasy. Pasovú agendu viedol hlavný kancelársky referent pod dozorom okresného náčelníka. K agende viedol evidenčný denník a menný index. Evidencia pasov

⁸ Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n. o organizácii politickej správy; zákon č. 330/1920 Sb. z. a n. o voľbách župných zastupiteľstiev a okresných výborov (volebný poriadok) v znení zákona č. 126/1927 Sb. z. a n. o voľbách krajských a okresných zastupiteľstiev.

⁹ ŠA By, pob. DK, OÚ DK, zápisnice okresného výboru 1924 - 1939, zápisnice okresného zastupiteľstva 1929 - 1939, zápisnice finančnej komisie 1926-1927, inv. č. 1 - 32, šk. 1 - 4.

¹⁰ § 79 zákona č. 190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej.

¹¹ ŠA By, pob. DK, OÚ DK, evidencie okresného úradu, inv. č. 33 - 88, šk. 5 - 12.

¹² DUBOVSKÝ, J.: Spracovanie fondov okresných úradov na Slovensku. In: *Archivní časopis*, 1962, č. 2, s. 94 - 107.

obsahuje: číslo pasu, meno a priezvisko žiadateľa (prípadne manželky a detí), bydlisko, dátum a miesto narodenia, domovskú príslušnosť žiadateľa, dátum vystavenia pasu, zvláštne poznámky najmä dátum platnosti pasu a krajina, do ktorej je povolené vycestovať. V roku 1923 bolo v okrese Dolný Kubín vydaných 467 cestovných pasov a v roku 1924 ich bolo 395. V rokoch 1925 - 1930 predstavovali počty vydaných cestovných pasov v priemere okolo 150. Dôsledkom hospodárskej krízy a imigračnej politiky USA a Kanady od roku 1930 do roku 1935 neprekročil počet vydaných pasov ročne 63 a väčšina z nich bola vydaná len pre Európu. Najviac cestovných pasov vydal Okresný úrad v Dolnom Kubíne v rokoch 1939 (509 pasov) a 1940 (526 pasov). Bol to jeden z následkov druhej svetovej vojny. V Nemecku bol výrazný nedostatok pracovných síl, a preto väčšina pasov vydaných počas druhej svetovej vojny bola do tejto krajiny. V Okresnom úrade v Dolnom Kubíne sa zachovali evidencie pasov z rokov 1923 - 1944 a 28 archívnych škatúl cestovných pasov spolu so žiadosťami o vydanie cestovného pasu.¹³

K cudzineckej agende sa viedla predpísaná kartotéková evidencia, do ktorej boli zapisované všetky zmeny o pobyte a zamestnávaní cudzinca.

Evidenciu spolkov viedol hlavný kancelársky referent a uvádzal v nej názov spolku, účel založenia spolku (napr. dobročinný), finančné prostriedky získané na činnosť spolku (napr. členské), sídlo, dátum vzniku, číslo, pod ktorým boli schválené stanovky spolku (prípadne zmeny stanov). Zaujímavou informáciou v tejto evidencii sú mená, zamestnanie a bydlisko funkcionárov spolku (predsedu, podpredsedu, konateľa) a zmeny týchto funkcionárov po každých nových voľbách alebo vymenovávaní. V každej obci okresu Dolný Kubín bol založený dobrovoľný hasičský zbor. Zbory boli vedené v spolkovom registri.¹⁴ V celom okrese bola len jedna kinolienka. Evidenciu o premietaných filmoch viedol komisár politickej správy.¹⁵

Okresný lekár viedol celú agendu súvisiacu s verejným zdravotníctvom a všetky predpísané záznamy a evidencie. Medzi ne patrila aj evidencia pôrodných asistentiek (babíc). Uvádzalo sa tu meno a priezvisko, priezvisko za slobodna, vierovyznanie, dátum narodenia, adresa, rodinný stav (vydatá, vdova, slobodná), či bola ceduľová alebo diplomovaná, kedy a kde jej bol vydaný diplom, či je obecna alebo súkromná babica, pri obecných bola uvedená aj výška ročného platu.¹⁶

Lesné oddelenie viedlo evidenciu lesov pod štátnou správou, evidenciu predaja dreva, evidenciu lesných hájnikov, evidenciu volených členov spolkov bývalých urbarialistov (SBU), evidenciu lesných zamestnancov, evidenciu poľovníckych práv, evidenciu lesných priestupkov a základnú knihu lesov. Evidencia lesných hájnikov obsahuje: meno majiteľa lesa, meno a bydlisko hájnika, dátum jeho narodenia, deň nástupu do služby, dátum zloženia prísahy, dátum vydania služobného odznaku, ročný plat, dobu platnosti zmluvy, výmeru prideleného lesa, ukončenie služby. Evidencia volených členov SBU poskytuje tieto informácie: meno majiteľa lesa, číslo spisu lesného oddelenia, dátum voľby a mená zvolených funkcionárov - predsedu, pokladníka, horárskeho gazdu, zapisovateľa, členov výboru a ich ročný

¹³ ŠA By, pob. DK, OÚ DK, evidencie pasov 1923-1944, inv. č. 40 - 50, šk. 7 - 8; agenda cestovných pasov, inv. č. 1471, šk. 160-187.

¹⁴ Tamže, evidencia cudzincov 1925-1937, evidencia spolkov 1921-1947, inv. č. 53 a 55, šk. 8.

¹⁵ Tamže, evidencia kinematografických predstavení 1931-1950, inv. č. 63, šk. 10.

¹⁶ Tamže, evidencia pôrodných asistentiek 1929-1930, inv. č. 75, šk. 12.

honorár. Základná kniha lesov obsahuje meno majiteľa lesa, lesnú plochu podľa akosti pôdy, lesnú plochu podľa druhu drevín, lesnú plochu podľa vlastníckeho práva, ostatnú plochu patriacu k lesu.¹⁷

Z evidencie požiarov sa dozvieme dátum požiaru, meno majiteľa budovy (majetku), v ktorej vznikol požiar, miesto požiaru (či v intraviláne alebo extraviláne), pravdepodobnú príčinu požiaru, predmety (objekty), ktoré zhoreli, hodnotu zhorených predmetov, mená majiteľov zhorených predmetov (objektov), sumu, na ktorú boli predmety poistené. V poznámke sa vyznačovali veci súvisiace s požiarom, napríklad okolnosti, za ktorých požiar vznikol (veľký vietor, sucho, nepriateľské správanie susedov), skutočnosti, ktoré sťažili alebo uľahčili hasenie požiaru, ľudské obete, výnimočná pomoc občanov alebo hrdinstvo hasičov.

Počas požiaru v Chlebniciach v roku 1934 zhorelo 24 rodinných domov a 40 hospodárskych budov. Škoda bola vyčíslená na 800 000 korún. V roku 1944 sa v evidencii uvádza len jeden požiar a to vo Veličnej. Išlo o podpaľačstvo, kedy vdova úmyselne zapálila susedovi slamu. Poškodenému okrem slamy zhorelo aj seno, drobné hospodárske náradie a celá škridlová strecha na maštali. Spôsobila mu škodu vo výške 5785 korún. Obvinená konala zo žiarlivosti a nerozvážnosti, lebo sused (vdovec) jej sľúbil manželstvo a svoj sľub nedodrжал. Dňa 4. apríla 1945 bol pri ústupe nemeckých a maďarských vojsk založený požiar v Pucove, pri ktorom zhorelo 19 rodinných domov a občanom vznikla škoda vo výške 2 868 900 korún.¹⁸

Evidencie vhodne dopĺňujú zachované písomnosti.

SPISOVÝ MATERIÁL

Pri uložení spisového materiálu sme sa riadili princípom proveniencie. Písomnosti Okresného úradu v Dolnom Kubíne sú uložené v nasledovných celkoch: agenda okresného náčelníka, komisára politickej správy, kancelárskeho referenta, hospodársko-technického oddelenia, lesného oddelenia, technického oddelenia, zdravotníckeho oddelenia, veterinárneho oddelenia a účtovného oddelenia.

Okresný náčelník mal na starosti bezpečnostné záležitosti, činnosť politických strán, oslavy štátnych sviatkov a pamätných dní, organizáciu okresného úradu a notárskych úradov, dohľad nad činnosťou podriadených orgánov, personálne veci zamestnancov okresného úradu, revízie notárskych úradov, riešenie sťažností na starostov a notárov, národnostné a jazykové záležitosti. Zároveň bol predsedom okresnej vyživovacej komisie, odvodnej komisie, reklamačnej komisie, poradného zboru pre cenové otázky a klasifikačnej komisie evidencie koní.

Komisár politickej správy viedol policajné trestné súdnictvo, priestupkovú agendu, index s protokolom a evidenciu trestných listov. Vymáhal pokuty, mohol zmeniť uložené peňažné tresty na zatvorenie vo väznici, zabavené predmety zapisoval v evidencii a ukladal ich v osobitnej skrini. Väznica pre odsúdených v priestupkovom pokračovaní bola v suteréne budovy okresného úradu.¹⁹ Komisár politickej správy tiež dohliadal na školské záležitosti, zásobovanie obyvateľstva, kontroloval ceny, povoľoval zbierky na území okresu, mal na starosti voľby

¹⁷ Tamže, evidencia lesných hájnikov 1894 - 1941, evidencia volených členov SBU 1926 - 1946, inv. č. 80 - 81, šk. 12, základná kniha lesov 1938 - 1944.

¹⁸ Tamže, evidencia požiarov 1932 - 1947, inv. č. 59, šk. 9.

¹⁹ Tamže, agenda okresného náčelníka, 1944 adm., inv. č. 810, šk. 47.

a sčítanie, civilnú protiletenskú ochranu, mobilizáciu, brannú výchovu, ubytovanie vojska a dozor nad kinami. V cirkevných záležitostiach zisťoval a preskúmaval všetky príjmy a výdaje duchovných, rozhodoval o výške paušálu za úradné povozy, zisťoval peňažitú hodnotu naturálnych dávok. V záležitostiach domovskej príslušnosti rozhodoval o právach a povinnostiach príslušníka obce, prikázaní do zväzku obce, prípadne rozhodoval o spornej príslušnosti. K jeho povinnostiam tiež patrilo povoľovať ľudové zhromaždenia, vyslať zástupcu okresného úradu na verejnú schôdzu, zakázať zhromaždenie, prípadne ho rozpustiť. V tlačových záležitostiach okrem vedenia evidencie zakázanej tlače, evidoval aj povinné exempláre z tlačiarň, periodické časopisy v okrese, povoľoval vylepovanie plagátov a pod.

Jednou z kompetencií okresného úradu bolo vydávať osvedčenia o štátnom občianstve. V písomnostiach komisára politickej správy sa zachovali žiadosti o vydanie tohto osvedčenia. Išlo o 4-stranovú žiadosť (protokol, zápisnicu), ktorá sa spísala na príslušnom notárskom úrade. Na základe toho im okresný úrad vystavil svedectvo o štátnom občianstve. Táto zápisnica je veľmi cenným materiálom na zistenie genealogických údajov a vypovedá veľa o živote žiadateľa a jeho rodiny. Okrem základných údajov ako dátumu narodenia, náboženstva, zamestnania, bydliska, musel žiadateľ odpovedať na otázky týkajúce sa jeho *rodinného stavu* (uzatvorenie manželstva, úmrtie partnera, rozvod, rozlúčenie prípadne vyhlásenie manželstva za neplatné), *legitimačných dokladov* (domovský list, cestovný pas, legitimačný list, vojenský doklad, pracovná knižka), *domovskej príslušnosti* rodičov, kde sa zdržoval (od narodenia po súčasnosť), kde bol zamestnaný (a od kedy do kedy), *detí* (mená, deň a miesto narodenia, prípadne úmrtie, bydlisko a zamestnanie) a *súrodencov* (mená, deň a miesto narodenia, kde sa zdržujú, kde sú príslušní, kedy a kde zomreli, kde a kedy boli bratia vedení vo vojenskej evidencii, kde boli odvedení a za ktorú obec a kde slúžili). Nasledovali informácie o tom, odkedy sa menovaný zdržoval mimo hraníc Slovenskej republiky (na odstúpenom území prípadne mimo hraníc bývalého uhorského štátu, resp. ČSR; či sa vysťahoval sám alebo s rodinou; či bol prepustený z uhorského, prípadne čs. alebo slovenského štátneho zväzku a kedy), či nadobudol cudziu štátnu príslušnosť (kedy a na akom základe), či bol v zahraničí zamestnaný, kde sa zdržovali jeho predkovia k 10. 6. 1871, k 10. 10. 1938 a od 2. 11. 1928 do 1. 3. 1939. Ďalej nasledovali údaje o rodičoch a údaje o súrodencoch otca.²⁰ V Okresnom úrade v Dolnom Kubíne sa tieto písomnosti zachovali z obdobia druhej svetovej vojny.

Komisár politickej správy mal na starosti aj sčítanie obyvateľstva. Sčítací komisár odovzdal hárky príslušnému notárovi, ktorý bol sčítacím revízorom. Revízor vyhotovil obecné prehľady a celý materiál zanesol na okresný úrad. Okresný úrad preskúmaval sčítací materiál a na základe obecných prehľadov vyhotovil okresný prehľad. Vyšetrovací hárok za notariát obsahoval nasledovné rubriky: názov obce, celková plocha v ha, príslušné miestne časti obce s uvedením počtu domov a plochy miestnej časti, domové čísla v miestnej časti, uvedenie železničnej stanice alebo zastávky používaných pre dopravu osôb; poštový úrad, daňový úrad, okresný súd, do ktorého obec patrí; ústavy a iné inštitúcie nachádzajúce sa v obci (napr. škola, kostol, fara, spolky, úrady).

²⁰ Tamže, agenda komisára politickej správy, 1939 - 1945 adm., inv. č. 1097, 1114, 1130, 1145, 1161, 1175, 1185, šk. 78, 80 - 89, 92 - 94, 96 - 97, 99 - 101.

Okresný prehľad o sčítaní ľudu v roku 1930 poskytuje základné údaje o počte obytných domov a počte osôb v jednotlivých obciach. Z tohto prehľadu zistíme, že v okrese Dolný Kubín bolo 4400 rodinných domov, z toho bolo 340 neobývaných. Počet osôb v okrese bol 20 906. Najväčšou obcou bola Zázrivá, ktorá mala 735 domov a 3298 obyvateľov.²¹

V agende z roku 1938 sa zachovali štatistické hárky k sčítaniu. Pre každý dom vyplnil sčítací komisár jeden sčítací hárok a uviedol v ňom všetkých obyvateľov bytu alebo domu. Osoby nemuseli byť viazané rodinnými vzťahmi. Najprv zapísal hlavného člena domácnosti, potom manželku alebo družku, detí podľa veku, ostatných príbuzných, ktorí v tom istom dome viedli vlastnú samostatnú domácnosť, nasledovali chovanci, hostia, služobníci a iní zamestnanci, podnájomníci a nocľazníci. V podnikoch a ústavoch vyplnili do popisného hárku majiteľa alebo nájomcu alebo správcu podniku. Popisný hárok obsahoval tieto základné informácie: okres, obec, ulica, číslo domu, priezvisko, meno, dátum narodenia, štátna príslušnosť, národnosť, náboženstvo. Každá samostatná domácnosť sa od druhej oddelila silnejšou vodorovnou čiarou.²² Na základe sčítacích hárkov sa dá vypracovať rekonštrukcia dediny podľa čísiel domov a ich majiteľov.

Písomnosti ohľadom sčítania poskytujú informácie o demografickom vývoji obyvateľstva, nielen o počte obyvateľov v jednotlivých obciach a okresoch, ale aj o ich vekovom zložení a náboženskom vyznaní. Výsledky umožňujú analyzovať bytové pomery, koľko ľudí prípadne rodín (domácností) bývalo v jednom dome. Je tu možnosť overiť si údaje o počte domov, zastavanosti obce, o vývoji priezvisk v obci, o umiestnení napr. kostola, fary, židovského spolku a pod.

Kancelársky referent mal na starosti stavebné záležitosti, štátnu stravovaciu akciu, matričné záležitosti, povoľovanie kultúrnych a športových podujatí, kontrolu a evidenciu motorových vozidiel, živnostenské záležitosti. Okresné úrady boli súčasne prvostupňovými živnostenskými úradmi a k ich právomoci patrilo aj vydávanie živnostenských oprávnení. Kancelársky referent viedol evidenciu spolkov, schvaľoval stanovky a mal dozor nad činnosťou spolkov, prijímal oznámenia o spolkových schôdkach a o zvolených členoch predstavenstva spolku, povoľoval založenie pobočiek. V týchto písomnostiach sa zachovali aj stanovky spolku Dolnokubínskeho kasína z roku 1899.

Agenda židovských záležitostí obsahuje doklady o správe židovských domov, o zásahoch do vlastníckych práv židovského obyvateľstva, o obmedzovaní živnostenských oprávnení Židov, arizácii lekární, pozemkovej reforme, zamestnávaní Židov, úplnom vyvlastnení a poštátnení majetku židovskej komunity. Na jeseň 1941 vyšiel židovský kódex a celý majetok vystaňovaných Židov prepadol v prospech štátu. Od jesene 1942 až do zániku Slovenskej republiky sa likvidovali a odpredávali zvyšky židovského majetku vyvlastneného štátom najmä formou dražieb.

Hospodársko-technické oddelenie rozhodovalo vo veciach poľnohospodárstva, schvaľovalo uznesenia o trojpoľnom hospodárstve, určovalo postrek ovocných stromov a plochy k výsadbe stromov, rozhodovalo o povinnosti chovať plemenníkov, o spoločnej pastve,²³ zabezpečovalo podporu pre roľníkov, ktorí prišli

²¹ Tamže, agenda komisára politickej správy, 1930 adm., inv. č. 946, šk. 59.

²² Tamže, agenda komisára politickej správy, 1938 adm., inv. č. 1078, šk. 71 - 74.

²³ Vládne nariadenie č. 96/1928 Sb. z. a n.

o úrodu následkom živelných pohrôm, rozdeľovalo finančné prostriedky na nákup strojov, zvierat aj hnojiva, vyhotovovalo mesačné správy o situácii v okrese, usporadúvalo odborné poľnohospodárske kurzy pre roľníkov.

Medzi kompetencie **lesného oddelenia** patrili: likvidácia zmlúv, predpisovanie a vymáhanie poplatkov za štátnu správu lesov, vymáhanie lesopolícajných pokút, štátne horárske skúšky, podávanie návrhov na zalesňovanie a udržiavanie lesných škôlok, dozor nad zalesňovaním, zriaďovaním lesných škôlok, prijímanie oznámení o riadnych ťažbách, povoľovanie mimoriadnych a kalamitných ťažieb, prijímanie kaucii z mimoriadnych ťažieb, schvaľovanie prenájmu obecných poľovačiek, návrh na opatrenie proti pytliactvu, povoľovanie pasenia dobytku v lese. Písomnosti lesného oddelenia podávajú vyčerpávajúce spravodajstvo o poľovníctve a lesníctve. Podľa vládneho nariadenia č. 97/1930 Sb. z. a n. bol majiteľ lesa povinný okresnému úradu na vyzvanie predložiť hospodársky plán lesa.

Okresný lekár viedol záležitosti verejného zdravotníctva²⁴ - nariad'oval zdravotné prehliadky škôl (vyučovacích ústavov), lekární a úradných väznic, nemocníc, verejných a súkromných ústavov; nariad'oval zatvorenie škôl v určitých prípadoch; mal dozor nad verejnými a súkromnými zdravotnými a dobročinnými ústavmi; povoľoval prevoz mŕtvov; mal dozor nad očkovaním prevádzaným obvodnými lekármi; nad všetkým lekárskeým a zdravotným personálom okresu; skúmal a registroval diplomy nových lekárov a pôrodných asistentiek v okrese, podával príslušné návrhy na pôrodné asistentky; návrhy na potlačovanie mastičkárstva; mal lekárske dozor nad liečením nemajetných chorých na verejné náklady; intervenoval pri odvodných komisiách; mal na starosti sociálno-humanitnú agendu ČSČK a Masarykovej Ligy proti tuberkulóze; nariad'oval zdravotné opatrenia proti vzniku a šíreniu epidemických chorôb; mal právo zakázať lekárske prax; povoľoval, aby dve obce mohli mať za určitých podmienok spoločnú pôrodnú asistentku; schvaľoval ročný plat pôrodnej asistentky; ustanovoval zodpovedného správcu lekárne; prijímal oznámenia o prijatí aspiranta v lekární. Z písomností okresného lekára sa napríklad dozvieme, že lekáreň v Dolnom Kubíne vznikla v roku 1753 alebo tu môžeme nájsť diplom pôrodnej asistentky z roku 1906.

Veterinárny komisár povoľoval porážku a zužitkovanie dobytku, evidoval zverolekárov, zisťoval vznik a zánik nákazy u zvierat a evidoval ich, povoľoval očkovanie, zabitie zvierat, vydával opatrenia o dobytčích pasoch, viedol výkazy o pľúcnej nákaze, mal na starosti dozor nad dobytčiami trhmi, obchodom, dopravou dobytku, vykonával kontrolu dobytčích pasov a zverolekárske agendu vôbec.

Okresný úrad v Dolnom Kubíne mal aj **technické oddelenie**. Podľa vyhlášky č. 22/1923 Sb. z. a n. sa pre odbor štátnej stavebnej služby prideliili odborní úradníci a zriadení pre okresy Dolný Kubín, Námestovo a Trstená. V súvislosti s touto kompetenciou sa zachovala jedinečná stavebná agenda. Napríklad projektová dokumentácia budovy bývalého župného domu (okresný úrad); Čaplovičovej knižnice, gymnázia (budova štátnych škôl), objektov na štátnej ceste Budapešť - Banská Bystrica - Krakov. Prednosta technického oddelenia vybavoval záležitosti jedného okresu a pridelený inžinier dvoch okresov. Zachoval sa tiež projekt kostola v Ústí nad Oravou z roku 1896, ktorý už neexistuje a bol zatopený pri výstavbe Oravskej priehrady. Podľa vládnych nariadení č. 190 a 191/1926 Sb. z.

²⁴ Nariadenie vlády republiky Československej č. 385/1922 Sb. z. a n. o presunoch pôsobnosti administratívnych úradov na Slovensku.

a n. presunula sa na okresné úrady táto pôsobnosť: starať sa o riadne udržiavanie ciest, zisťovať pri pravidelných prehliadkach stav ciest a objektov na nich, zhotovovať technické operáty pre stavbu a udržiavanie ciest, dohliadať na výkon a činnosť zamestnancov župnej cestnej a mostnej služby, dávať im služobné pokyny, mať priamy dozor nad výkonným cestným personálom, stanovovať príspevky pre obce, obstarávať technickú agendu obecných ciest. V písomnostiach týkajúcich sa ciest a mostov môžeme nájsť aj mapu siete štátnych ciest na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi alebo spracovanú históriu ciest na Orave.

V agende **okresného účtovníka** sa nachádzajú rozpočty a záverečné účty okresu a obcí, pravidlá vyberania obecných dávok a poplatkov, doklady o obecných dlhoch a pôžičkách, inventár majetku obcí, zápisnice z kontrol hospodárenia obcí, pridelovanie príspevkov z okresného alebo krajského rozpočtu. V účtovnej agende sa tiež zachovalo 87 účtovných kníh, medzi nimi hlavné peňažné knihy štátneho hospodárstva, denníky príjmov a výdavkov, denníky chlebovej akcie, denníky stravovacej akcie, hlavné knihy okresného hospodárstva, evidencia rozpočtov obcí, evidencia záverečných účtov obcí a pokladničné denníky okresného hospodárstva.²⁵

MOŽNOSTI VYUŽITIA FONDU

Vo fondoch okresných úradov sa nachádza množstvo originálnych, hodnotných a výpovedných archívnych dokumentov, ktoré poskytujú širokú škálu možností historického bádania a vytvárajú vhodný priestor pre tvorivú vedeckú činnosť. Bádateľovi sa už pri čítaní inventára ponúkajú nové zaujímavé témy na spracovanie a zároveň ukazuje, kam sa vo výskume uberať. Z množstva písomností sme v článku spomenuli len zlomok tých, ktoré nás zaujali pri inventarizácii fondu.

Písomností okresných úradov poskytujú základné, ale aj doplnkové informácie dôležité pre dejiny prvej a druhej svetovej vojny, prvej Československej republiky, veľkej hospodárskej krízy, politických strán a hnutí, záujmových spolkov, vystá-hovalectva, verejnej správy, školstva, lesníctva, zdravotníctva, Slovenského štátu, židovskej komunity v regióne, Slovenského národného povstania a oslobodenia Oravy od fašizmu. Spisy podávajú jednoznačný a vyčerpávajúci prehľad o regióne, jeho politickom, hospodárskom a sociálnom vývoji a sú dôležitým prameňom pre poznanie dejín obcí. Zachované cestovné pasy občanov s ich fotografiami a osobnými údajmi sú významným genealogickým prameňom pre výskum rodov, ktorý rapidne rastie. Niektoré fotografie možno datovať do konca 19. storočia. Pasové fotografie kultúrnych dejateľov Oravy sú vzácné a unikátne.

²⁵ Nariadenie vlády republiky Československej č. 367/1922 Sb. z. a n. o obstarávaní pokladničnej služby u okresných úradov a účtovníckej služby pre hospodárenie okresov na Slovensku; Vládne nariadenie č. 115/1943 Sl. z. o výkone poukazovacieho práva a o pokladničnej, účtovnej a kontrolnej službe na župných a okresných úradoch.

Jedinečnost a výpovedná hodnota písomností je aj v tom, že fond je dobre zachovaný, a hoci je ohraničený vznikom a zánikom okresného úradu 1923 - 1945, zachovali sa v ňom dokumenty, ktoré svojím obsahom dokresľujú aj staršie skutočnosti.

LA VALEUR DE SOURCE DES DOCUMENTS D'ARCHIVES
DU BUREAU DE DISTRICT DE LA VILLE DE DOLNÝ KUBÍN (1881)
1923 - 1945 (1959)

Eva Vrláková

Dans nos archives, les fonds des bureaux de district appartiennent aux plus recherchés. Ils offrent des informations intéressantes portant sur l'histoire de la communauté juive, des associations d'intérêt, de l'éducation, de la santé publique, de la sylviculture, du commerce et des métiers, des partis et des mouvements politiques, du développement social et économique de la Première république tchécoslovaque, de la première et de la deuxième guerres mondiales.

Le nouveau traitement des fonds d'archives du Bureau de district de la ville de Dolný Kubín souligne l'unicité des documents d'archives y ayant été conservés. Dans l'étude présente, nous avons d'abord décrit brièvement le district de la ville de Dolný Kubín et, ensuite, nous nous sommes orientée vers des documents écrits de différents préposés et sections. Nous avons commencé par des procès-verbaux et des enregistrements qui représentent une riche source d'informations.

En traitant les documents écrits, nous n'avons pas oublié des documents du chef de district, du commissaire d'administration politique, du préposé au bureau, de la section économique et technique, de la section de sylviculture, du médecin de district, du vétérinaire de district, de la section technique et du chef comptable de district. Nous avons prêté une attention particulière sur la délivrance des certificats de citoyenneté et sur le recensement de la population qui sont les documents très précieux pour des recherches généalogiques. L'intérêt pour acquérir des informations concernant les familles et les rapports parmi leurs membres va chaque année de plus en plus augmentant.

La valeur de source des documents écrits qu'on a conservés dans les fonds du Bureau de district de la ville de Dolný Kubín est extrêmement riche et leur valeur de contenu est très importante pour des recherches historiques.

Traduit par Kristína Kapitáňová

JOZEF KOČIŠ – JEDEN ZO ZAKLADATELOV MODERNÉHO
SLOVENSKEHO ARCHÍVNICTVA

HELENA HOLLÁ

Hollá, Helena: Jozef Kočiš – One of the Founders of Modern Slovak Archival Science. Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 2, 2013, p. 79-102.

The paper, on the basis of research and interviews, aims at the description of life and work of the archivist – historian Jozef Kočiš, his 'service in Slovak archival science', his publishing activities, which resulted from many years of researches. At the same time, we attempted to present his expert work and his methods of processing archival documents that he later used to support his published works. Jozef Kočiš contributed considerably to historical knowledge and, most of all, to the professional processing of archival sources referring to history of the Turiec, Orava, Liptov, Kysuce and Upper Váh regions.

Archival Science. Archivist. Historian. Genealogy. Jozef Kočiš. Bytča.

Mgr. Helena Hollá, Štátny archív v Bytči, pobočka Považská Bystrica, Slovenských partizánov 1135/55, 017 01 Považská Bystrica

Jozef Kočiš – archívár a historik – patrila do generácie archívárov, ktorá sa aktívne podieľala na budovaní základov archívnictva na Slovensku. Je uznávanou osobnosťou slovenského archívnictva a regionálnej historiografie. Ako archívár skúmal dejiny Slovenska i Slovákov v archívoch v Maďarsku, Poľsku, Rakúsku, Francúzsku, Taliansku a pod. Patrila medzi uznávaných teoretikov archivistiky ako vedy, rozpracoval metodiku spracovania a sprístupňovania archívnych fondov orgánov miestnej štátnej správy a samosprávy od 16. do 20. storočia.

Jozef Kočiš sa narodil 28. 1. 1928 (Stará Ďala – dnešná časť Hurbanova) otcovi Štefanovi a matke Márii Kočišovej, rod. Kečkešovej, pochádzajúcej z Demadíc. Bol piatym z ôsmich detí. Aj keď život v tej dobe nebol jednoduchý, rodičia Jozefa Kočiša sa snažili, aby početná rodina netrpela núdzou. Jozef Kočiš si často spomínal na svoje detstvo prežité v kruhu rodiny, na idylické letné prázdninové dni strávené s ujom, ktorému vraveli Pišta báči, na melónové pole, riekú Žitavu. V spomienkach sa často vracal späť do rodnej obce, v ktorej bola hviezdáreň, na ktorú boli miestni obyvatelia hrdí. Napriek náročnej poľnohospodárskej práci si mama vždy našla čas na čítanie pre svoje deti – hlavne večer, keď už mala všetko porobené. Jej syn Jozef ju tiež v tom nasledoval a knihy si požičiaval v školskej knižnici. K jeho obľúbeným žánrom patrili historické práce, cestopisy a dobrodružná literatúra od Julesa Verna a Karla Maya. Ako dieťa túžil poznávať nové krajiny, zvlášť ho zaujímala Južná Amerika a Afrika. Jeho detstvo nebola len škola, rád hral futbal a bol dobrým bežcom. Veľmi sa mu páčil cirkus a obdivoval kúzelníkov, ktorí prichádzali do obce.¹

Práve rodinné prostredie, v ktorom Jozef Kočiš vyrastal, malo zásadný vplyv na jeho ďalší vývin. Boli to jeho rodičia, ktorí mali na mysli jeho vzdelanie a výchovu a boli pre neho útočiskom istoty. Rodina mu dala základné morálne a kresťanské

¹ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 31. 08. 2010.

hodnoty, podľa ktorých žil. Rodičia boli pre neho príkladom a on si ich vážil a bol vďačný im aj súrodencom, že mohol študovať.²

Napriek tomu, že rodina nemala dostatok finančných prostriedkov (skoro ako každá v tej dobe), dali rodičia svojho šikovného a usilovného školáka ďalej na štúdiá. Situácia v oblasti južného Slovenska však bola v rokoch 1938 – 1945 komplikovaná. V dôsledku Viedenskej arbitráže sa zmenili južné hranice a Hurbanovo sa stalo súčasťou Maďarska, v roku 1939 vypukla druhá svetová vojna.

PhDr. Jozef Kočiš a PhDr. František Sedlák, študijná cesta v Budapešti (1962)

Na maďarské gymnázium do Nových Zámkov, ktorého riaditeľom bol Jozef Mrenna, zobrali Jozefa Kočiša bez prijímacích skúšok. Gymnázium navštevoval od 1. septembra 1940 do 14. októbra 1944. Od prímý študoval latinský jazyk, od tercié nemčinu a od kvinty sa podľa výberu učila francúzština alebo taliančina. Na francúzštinu chodil k profesorovi Krammerovi, ktorého veľmi obdivoval a veľmi si ho oblúbil. Profesor Krammer učil 17 rokov v Lyone na gymnáziu a počas celého školského roka hovoril so žiakmi len po francúzsky, preto Jozef Kočiš už po dvoch školských ročníkoch ovládal pomerne dobre francúzsky jazyk. V tom čase ešte netušil, ako tento jazyk v budúcnosti využije. Počas štúdiá sa gymnazista Jozef Kočiš nevedel rozhodnúť, či bude ďalej študovať medicínu alebo históriu v kombinácii s geografiou. Gymnaziálne štúdiá dali študentovi Jozefovi Kočišovi dobrý základ pre jeho nasledujúce vzdelávanie. Tu práve získal výborné znalosti z jazykov a všeobecných dejín. Študent Jozef Kočiš 24. mája 1948 ukončil gymnázium maturitnou skúškou s dobrým prospechom. Nakoniec sa rozhodol pre

² KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 31. 08. 2010.

štúdiu medicíny na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od októbra 1948 nastúpil na vysokú školu. Keďže nemal rád cvičenia v pitevni počas prvého zimného semestra, rozhodol sa po dlhých úvahách, že prestúpi na Filozofickú fakultu v Bratislave. Tu ho bez problémov prijali. Prvý semester z Lekárskej fakulty mu započítali, keďže mal absolvované všetky cvičenia.³

Na Filozofickú fakultu prestúpil v priebehu druhého semestra v akademickom roku 1948/1949. Študoval kombináciu predmetov dejepis a filozofia. Ako študent býval Jozef Kočiš na štátnom vysokoškolskom internáte, kde jeho spolubývajúcim bol Igor Hrubec z Banskej Štiavnice, budúci archeológ (po štúdiu pôsobil na Archeologickom ústave SAV v Nitre). Na vysokej škole spoznal aj Milana Rúfusa, ktorý študoval slovenčinu. Ďalším blízkym priateľom bol Ján Števček, z Mýta pod Ďumbierom, poslucháč estetiky a literatúry. Za blízkeho priateľa považoval aj Juraja Žudela, s ktorým po štúdiu spoločne pôsobili v Slovenskom ústrednom archíve. Juraj Žudel neskôr prešiel na Geografický ústav SAV ako špecialista na demografiu a staršie dejiny. Medzi priateľov zo štúdií počítal aj Ivana Šedibu, ktorý študoval právo.

Počas vysokej školy Jozef Kočiš dosahoval dobré študijné výsledky a poberal aj štipendium. Keď sa začali na univerzite prednášať pomocné vedy historické, rozhodol sa v treťom ročníku pre zmenu študijnej kombinácie, ktorá mu bola umožnená na základe rozhodnutia dekana Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave č. 2320/1950 zo dňa 5. októbra 1950.⁴ Ako prvý predmet si zapísal pomocné vedy historické a ako druhý predmet zostal zapísaný dejepis.

Už na fakulte Jozef Kočiš naplno využíval svoje jazykové znalosti a to nielen pri štúdiu odbornej literatúry, ale neskôr aj pri čítaní a preklade archívnych prameňov. Počas štúdia sa o správnosti svojej voľby ešte viac utvrdil, lebo na Katedre archívniectva a histórie bol veľmi spokojný. „*Asi to tak malo byť, študoval som to, čo ma bavilo a zaujímalo a ešte som tu stretol aj svoju budúcu manželku, s ktorou sme mali spoločné záujmy*“.

Počas svojich vysokoškolských štúdií zažil aj neprijemné veci, na ktoré si zaspomínal.

„*V tom čase sa na škole diali zvláštne veci, vraveli tomu demokratizácia. Prebiehali čistky, na ktoré bol určený - vybraný vyššou mocou mladý 23-ročný muž Bauer, ktorý neskôr, keď pochopil na čo bol zneužitý, nezvládol tlak na neho vyvíjaný a emigroval do Austrálie. Nikto nevedel odkiaľ prišiel, sedel na prvom poschodí a na dverách mal dve svetlá zelené a červené a nápis Fakultný tajomník. Všetci sa ho báli.*

„*Ako sa čoskoro ukázalo, bolo sa aj čoho báť. V tom čase museli zo školy odísť viacerí študenti. Boli to jednak študenti zo zámožnejších rodín, či deti bohatších gazdov, ktorí nevstúpili do JRD. Vtedy boli dokonca odstránení aj niektorí pedagógovia Rapant a Štúr. Na hostujúcich profesorov nesiahol, napr. prof. Varsík prednášal zrejme zo strachu všeobecné dejiny stredoveku podľa stredoškolskej*

³ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 18. 03. 2011.

⁴ Od začiatku fungovania FF UK v Bratislave v roku 1919 vznikli ešte podľa starých zaužívaných zvykov v monarchii a platných zákonov semináre a prosemináre pre jednotlivé odbory. Podľa nového VŠ zákona, ktorý bol prijatý v roku 1950, sa história prednášala v rámci historického seminára a historického proseminára. Namiesto zrušených seminárov sa vytvorili katedry. Spočiatku to bola Katedra všeobecných dejín a archeológie a Katedra československých dejín, v rámci ktorej sa prednášalo aj archívniectvo.

sovietskej učebnice od Jozífova. V prípade profesora Rapanta to bolo veľmi smutné s jeho elitným vzdelaním, vedomosťami a skúsenosťami skončil v univerzitetnej knižnici“.⁵

Jozef Kočiš a jeho spolužiak Juraj Žudel boli jednými z prvých žiakov profesora Alexandra Húščavu, ktorý viedol novozaloženú Katedru histórie a archívniectva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Počas štúdií Jozefa Kočiša prednášala archívniectvo doc. Darina Lehotská, ktorá bola zároveň aj vedúcou Archívu mesta Bratislavy sídliacom na Primaciálnom námestí, kam chodili študenti na prax. Dejiny správy prednášal hosťujúci profesor Hromada z Brna, antické dejiny profesor Vojtech Ondrouch. U profesora Macourka absolvoval Jozef Kočiš prednášky zo stredoveku. Ako nepovinný predmet si zapísal slovenskú archeológiu u profesora Vojtecha Budinského - Kričku. Napriek pohnutým pomerom a atmosfére neistoty, štúdium Jozefa Kočiša veľmi bavilo a jeho záujem o poznanie bol veľký. Počas povinnej praxe v spomínanom archíve si vybral aj tému svojej diplomovej práce *Hospodárske knihy mesta Bratislavy v 15. storočí*. Pri spracovaní danej témy musel prejsť celkovo 126 švabachom písaných hospodárskych kníh. Jeho práca bola založená na originálnom pramennom materiáli, ktorý bol rozsiahly a ťažko čitateľný. V práci sa Jozef Kočiš venoval hospodárskemu významu mesta Bratislavy v XV. storočí, triednemu rozvrstveniu jej obyvateľstva a rozboru jej kancelárie. Upozorňoval na dôležitosť mestských hospodárskych kníh, ktoré sú významným prameňom pre poznanie hospodársko-sociálneho vývinu mesta. Ďalej sa venoval analýze kníh z hľadiska diplomatiky, paleografie a chronológie a obsahovému rozboru prameňov podľa jednotlivých druhov hospodárskych kníh. Zmieňoval sa o strategickom význame mesta a hradu, prináša informáciu, kto stál na čele mesta, o význame magistrátu. V práci sa tiež venoval etnickému zloženiu obyvateľstva a jednotlivým národnosťami, ktoré v meste žili. Zameriava sa na mestskú kanceláriu a personálne obsadenie, venuje pozornosť jednotlivým úradníkom.⁶

Prvý posudok na diplomovú prácu, vypracoval Alexander Húščava, druhý posudok vyhotovila Darina Lehotská. Diplomovú prácu obhájil v júni 1953. Po obhajobe ho čakala ešte štátna skúška. Táto záverečná skúška pozostávala z dvoch častí: písomnej a ústnej. Písomná časť bola z archívniectva a jej zadanie znelo: *Pripravte písomnosť do tlače, určite jej druh, urobte z nej inventárny zápis a úplné katalógové záznamy*. Na spracovanie mu bola pridelená listina Bela IV. z roku 1245.

Súčasťou štátnej skúšky bola aj ústna skúška a tá pozostávala z troch predmetov – marxizmu-leninizmu, pomocných vied historických a archívniectva. Z marxizmu-leninizmu bol jeho skúšajúcim Lev Hanzel. Z pomocných vied historických odpovedal na tri otázky u skúšajúceho profesora Alexandra Húščavu. Z tretieho predmetu, ktorým bolo archívniectvo, dostal rovnako tri otázky. Skúšajúcou bola Darina Lehotská.⁷

Počas štúdiá na vysokej škole Jozef Kočiš viackrát vážne ochorel, no jeho pevná vôľa, húževnatosť, rodinná podpora a chuť do života mu pomohli tieto zdravotné problémy prekonať. V roku 1953 Jozef Kočiš teda úspešne zakončil štúdium na

⁵ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 18. 03. 2011.

⁶ Registratúrne stredisko Filozofickej fakulty Dekanát FiF SU v Bratislave: reg. zn. DP číslo 1221/1953.

⁷ Registratúrne stredisko Filozofickej fakulty UK v Bratislave (ďalej RS FF UK): reg. zn. C/IV./1-A –DŠ 1953.

Filozofickej fakulte UK v Bratislave a bol promován ako historik pre odbor archívniectvo. Po celkovom zhodnotení bol doporučený na prácu do archívu s novovekým materiálom.⁸

Po ukončení štúdia sa naskytna Jozefovi Kočišovi pracovná príležitosť v Ústrednom archíve v Prahe, kde v tom čase potrebovali odborného archívára so znalosťou maďarského jazyka. Túto ponuku nevyužil.

Dňa 2. marca 1953 nastúpil Jozef Kočiš ako vedecký pracovník do Slovenského ústredného archívu v Bratislave, kde v čase od 1. mája 1954 do 1. mája 1955 zastával funkciu zástupcu riaditeľa. 1. mája 1955 bol menovaný za vedúceho štátneho archívu v Bytči. Funkciu riaditeľa tunajšieho archívu vykonával až do roku 1990, keď odišiel do dôchodku.⁹

V archíve pracovala aj Alojzia Zbínová, s ktorou sa oženil 17. januára 1953.¹⁰ Pre oboch bola práca v archíve poslaním nie zamestnaním, archív pre nich predstavoval druhý domov.

V čase, keď pracoval ako riaditeľ archívu v Bytči, si zvyšoval svoje odborné vzdelanie. Na rigorózne štúdium sa prihlásil v októbri 1967. Rigoróznou prácu, v ktorej sa venoval *Župnej a patrimoniálnej správe*, posudzovali Darina Lehotská a Jozef Novák. Podľa protokolu o rigoróznom pokračovaní a podľa vyhlášky 26/1966 Zb. pre odbor pomocné vedy historické si kandidát zvolil za vedný odbor československé dejiny. Na ústne skúšky po prijatí rigoróznej práce boli stanovené predmety: pomocné vedy historické, dejiny filozofie, československé dejiny. Skúška sa konala v októbri 1970 z vedného odboru pomocné vedy historické. Skúšajúcimi boli Darina Lehotská a Jozef Novák. Z vedného odboru dejiny filozofie ho skúšal Suchý, z vedného odboru československé dejiny Matúš Kučera.¹¹

V máji roku 1977 obhájil Jozef Kočiš kandidátsku prácu na tému *Stoličná správa na Orave v období feudalizmu* a Vedeckým kolégiom SAV pre vedu a spoločnosť mu bol udelený titul kandidát historických vied (v skratke CSc.).

Dlhodobá odborná činnosť a iniciatíva Jozefa Kočiša bola ocenená viacerými vyznamenaniami. V roku 1953 dostal poctivé uznanie Povereníctva vnútra za obetavú prácu v Slovenskom ústrednom archíve a ministrom vnútra mu bolo udelené v roku 1975 čestné uznanie za rozvoj archívniectva. Zásluhy na rozvoji archívniectva ocenil v osobnom liste námestník ministra vnútra Slovenskej socialistickej republiky v roku 1978. V spomínanom roku dostal Jozef Kočiš aj ďakovný list od riaditeľa archívnej správy Bohumíra Kostického, v ktorom mu blahoželal k jeho životnému jubileu a ďakoval mu za jeho neoceniteľné zásluhy pri budovaní slovenského archívniectva.¹²

⁸ RS FF UK: fond FF UK, reg. zn. D IV/1 A-DŠ 1953, študijný spis.

⁹ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 18. 03. 2011.

¹⁰ Pochádzala z Beluše a bola stredoškolskou učiteľkou histórie a zemepisu. Po ukončení vysokej školy dostala umiestnenku na gymnázium do Dolného Kubína. Neskôr pracovala na Zdravotnej škole v Trstenej. V roku 1953 prestúpila učiť do Bratislavy. Od 1. októbra 1954 začala pracovať v Štátnom archíve v Bytči, kde uplatnila svoju jazykovú (ovládala latinčinu a nemčinu) a historickú odbornosť. V archíve robila preklady listín a špecializovala sa na genealogický výskum. Spracovávala archívne fondy, vypracovala viacero inventárov. Ako spoluautorka sa v roku 1970 podieľala na práci *Cesty za poznaním minulosti*.

¹¹ RS FF UK, D V/1, A-rig.sk 1970.

¹² Prejav riaditeľa archívnej správy na oslave 50. narodenín Jozefa Kočiša v roku 1978.

Jozef Kočiš patril medzi prvých držiteľov medaily Pavla Križku (1979) za svoju vysoko odbornú prácu a prínos pre slovenské archívniectvo. Prímeranej úcty sa mu dostalo i v roku 1983 od mesta Žilina udelením pamätnej medaily za rozvoj okresu.¹³ V máji 1986 sa mu dostalo pocty v podobe osobného pozvania v paláci Bouguoy v Prahe od veľvyslanca Francúzskej republiky v Prahe Pierra Henriho Dessauxa a jeho manželky.¹⁴

V roku 1988 dostal hneď dve ocenenia, jedno bola medaila za obetavú prácu udelená prezidentom republiky ČSSR a druhým bolo ocenenie za dlhoročnú prácu v slovenskom archívniectve od riaditeľa Archívnej správy MV SR. Od ministra vnútra v roku 1989 dostal ocenenie a čestné uznanie za dlhoročnú a obetavú prácu v odbore archívniectvo. Ďalším ocenením v roku 1989 bolo čestné uznanie riaditeľa Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici za prácu v slovenskej historiografii. V roku 2004 sa mu dostalo pocty v podobe štátneho vyznamenania za kultúrny rozvoj SR. Prezidentom Slovenskej republiky mu bol udelený v roku 2007 Pribinov kríž III. triedy. V tom istom roku dostal od Literárneho fondu ocenenie za rozvoj slovenskej vedy doma aj v zahraničí.¹⁵ Za svoju celoživotnú prácu a prínos pre obec dostal Jozef Kočiš cenu obce Beluša v roku 2010.¹⁶

K záľubám Jozefa Kočiša patrila v mladšom veku turistika v okolí Beluškých Slatín, mal rád poéziu, dokonca aj sám napísal krátke básne. Vo voľnom čase vo svojom rodinnom dome väčšinou vo večerných hodinách tvoril a písal.

Jozef Kočiš žil v Beluši, odkiaľ pochádzala jeho manželka. Po jej smrti (†1. jún 2004) sa o neho starala dcéra Dana.

Ani roky na dôchodku netrávil Jozef Kočiš nečinne. Neprerušil kontakty s archívom i naďalej sa zaujímal o jeho osud, tešil sa z tvorivých úspechov svojich bývalých kolegov. I pracovníci bytčianskeho archívu si často spomínajú na svojho bývalého kolegu, ako na riaditeľa a vynikajúceho archívára. Podľa ich slov bol zodpovedný, mal rád precíznu prácu, bol ohľaduplný. Prísny nebol len na podriadených, ale v prvom rade sám na seba. Pre mnohých sa stal vzorom a príkladom v odbornej práci.

Medzi významné slovenské archívy patrí Štátny archív v Bytči, ktorý vznikol na základe vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve. Svoju činnosť však zahájil až 2. mája 1955 ako právny nástupca Krajského archívu v Žiline. Po vydaní tohto vládneho nariadenia o archívniectve, po doplnení personálneho stavu a získaní priestorov sa v roku 1955 stal sídlom štátneho archívu Bytčiansky zámok, postavený v roku 1574.¹⁷

Počas existencie štátneho archívu sa v jeho službách vystriedalo viacero archívárov a historikov. Jeho počiatky sú však spájané práve s osobou Jozefa Kočiša. Od roku 1957 Jozef Kočiš ako riaditeľ Štátneho archívu v Bytči spravoval

¹³ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 18. 03. 2011.

¹⁴ Stalo sa tak pri príležitosti vyznamenania riaditeľa Slovenskej archívnej správy PhDr. Petra Kartousa, CSc., člena Medzinárodnej archívnej rady v Paríži za „Rytiera umenia a literatúry“ v paláci Bouguoy v Prahe. Jozef Kočiš o tejto udalosti povedal: „*Bolo to milé pozvanie a tešilo ma to ešte viac, lebo s Petrom Kartousom nás spája dlhoročné priateľstvo a vážim si ho ako človeka, archívára a kolegu.*“

¹⁵ KURUCÁROVÁ, J.: Jubileum PhDr. Jozefa Kočiša. In : *Slovenská archivistika*, roč. XXXVIII, 2008, č. 2, s. 203 - 204.

¹⁶ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 31. 08. 2010.

¹⁷ KOČIŠ, J. : *Bytčiansky zámok*. Martin : Osveta, 1974. 188 s.

94 archívnych fondov. Zároveň pod jeho pracovné povinnosti spadali úpravy depotov, administratívnych miestností, študovne a fotolaboratória.

Kolektív pracovníkov bytčianskeho archívu sa musel pustiť do budovania archívu od začiatku. Bolo potrebné doplniť materiálovú základňu, sústrediť písomnosti roztrúsené na viacerých miestach. Archívu v tom čase prináležala územná kompetencia vtedajšieho žilinského kraja, stredné Považie, Kysuce, Rajecká dolina, Orava, Liptov a Turiec. Archív najskôr prebral fondy verejnosprávnych a justičných orgánov (žúp, slúžnovských úradov), potom prebral fondy feudálnych panstiev, rodov, registratúry poľnohospodárskej a lesnej správy. V dôsledku územia reorganizácie archív prebral aj písomnosti zrušených krajských inštitúcií.¹⁸

Po ukončení presunu archívneho materiálu pod vedením Jozefa Kočiša bytčianski archívári usporadúvali a sprístupňovali prevzaté archívne fondy. Niektoré písomnosti bolo treba najskôr ošetriť a konzervovať, zamedziť šíreniu plesne. Jozef Kočiš a jeho spolupracovníci postupne vypracovali odborné archívne pomôcky, ktorými sprístupnili archívne dokumenty od roku 1860 pre širší okruh bádateľov.¹⁹

Jozef Kočiš spracoval v archívnych pomôckach archívne dokumenty povahy hospodárskej, účtovnej, štátnej správy a aj osobné fondy. Každá z týchto pomôcok má inú štruktúru a svoje špecifiká. Najskôr musel vytvoriť metodiku práce spracovania fondu a prihliadať na osobitosť archívnych dokumentov. Bol vlastne priekopníkom medzi slovenskými archívami, keďže ako prvý na Slovensku spracoval archívny fond župy, vytvoril jeho štruktúru a celú metodiku spracovania, podľa ktorej sa postupuje až doteraz.

Jozef Kočiš pri tvorbe metodického pokynu k sprístupňovaniu archívnych pomôcok spolupracoval s archívnu správou, s Dr. Michalom Kušikom a Dr. Bohumírom Kostickým. Do archívu v Bytči sa chodili k Jozefovi Kočišovi zaškoliť v oblasti sprístupňovania fondov viacerí noví kolegovia z iných archívov. Okrem sprístupňovania archívnych fondov im poskytol rady aj všeobecne ku chodu archívu, k administratívnej, organizačno - riadiacej práci a pod. Pri hodnotení vypracovaných inventárov patrilo archív v Bytči od svojho vzniku k najlepším medzi slovenskými archívami.²⁰

Slovenská archívna správa našla v osobe Jozefa Kočiša odborne schopného a zdatného archívára. Pri jeho nástupe kolektív tvorili piati archívári, postupne bolo treba doplniť odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a archívárov s nadstavbovým archívnym vzdelaním, no i manipulačných pracovníkov.

Jozef Kočiš musel okrem odbornej a vedeckej práce ako riaditeľ správne naplánovať a načasovať, čo bude daný pracovník v priebehu roka spracovávať a ako bude spracovávať. Často sa táto práca nedala „nanormovať“, veď každý materiál si vyžadoval osobitný prístup. Tým, že sám spracoval takmer všetky druhy archívnych fondov a vytvoril k nim pomôcky, bol svojim kolegom príkladom a vedel im poradiť. Zároveň vedel citlivo pristupovať k riešeniu osobných problémov. Prístup Jozefa Kočiša k podriadeným bol objektívny a ľudský. V archíve od nich vyžadoval poctivo odvedenú prácu a náročný bol tak isto aj k sebe. Pracovné podmienky v archíve neboli ideálne, no Jozef Kočiš sa usiloval o ich postupné zlepšenie.

¹⁸ KOL.: *ŠOBA Bytča*. Žilina : Jozef Bláha, 2002. s. 3. ISBN 80-88948-06-1.

¹⁹ KOČIŠ, J. et al.: *Štátny archív v Bytči : Sprievodca po archívnych fondoch I*. Bratislava : Slovenská archívna správa Poverenictva vnútra, 1959. s. 5 - 6.

²⁰ KURUCÁROVÁ, J.: osobná komunikácia, 18. 3. 2011.

Podľa slov Jozefa Kočiša: „*pri mojich pracovných začiatkoch bolo slovenské archívniectvo ako prales, čakalo nás veľa práce, dôležité bolo hlavne odborné sprístupňovanie dokumentov, aby sa mohol spracovaný materiál predkladať bádateľom. Nemenej dôležitá bola aj jeho úschova a ošetrovanie*“.²¹ V takomto duchu sa uberala aj jeho činnosť, ktorá postupne prinášala pozitívne výsledky.

Štátny archív v Bytči sa pod jeho vedením stal jedným z najlepšie riadených archívov na Slovensku, dosahujúcim mimoriadne výsledky v odborných archívnych činnostiach, ako aj kultúrno-výchovných podujatiach a budovaní historického povedomia občanov.²² Tomu nasvedčuje aj skutočnosť, že Jozef Kočiš a jeho kolegovia boli ocenení za svoju vysoko odbornú a kvalitnú prácu v archíve.

Jozef Kočiš počas svojho celoživotného pôsobenia v Štátnom archíve v Bytči dokázal, že je v prvom rade archívár. Osobne sprístupnil osem náročných fondov a vytvoril k nim analytické pomôcky – inventáre. Do archívu prevzal písomnosti bývalých žúp – Trenčianskej (1481 – 1931), Turčianskej (1486 – 1922), Liptovskej (1391 – 1922) a Oravskej (1582 – 1922), ktorú aj sprístupnil.

Spracovanie archívnych fondov bolo komplikované a zložité. Niektoré boli veľké rozsahom a boli náročné na čas, iné boli menšieho rozsahu, ale boli zložité po jazykovej stránke. Jozef Kočiš tu mohol plne využiť svoju znalosť jazykov. Jeho snahou bolo sprístupniť archívny fond na vysokej odbornej úrovni, ale zároveň veľmi citlivo pristupoval k zachovaniu a vyzdvihnutiu pôvodnej identity fondu.

Medzi prvé syntetické pomôcky vypracované Jozefom Kočišom v bytčianskom archíve patril *Sprivodca po archívnych fondoch Štátneho archívu v Bytči*. Táto archívna pomôcka zároveň patrila medzi prvé archívne pomôcky tohto druhu. Vydaná bola v roku 1959 a zostavovateľom bol Jozef Kočiš. Touto prácou chcel prezentovať širokej verejnosti, aké významné archívne dokumenty historických žúp, súdov, slúžnovských úradov i ďalších inštitúcií z územia Liptova, Oravy a Turca sa zachovali a ktoré boli sústredené do novozriadeného štátneho archívu.²³

V prvom diele *Sprivodcu po archívnych fondoch* zosumarizoval výsledky práce bytčianskych archívárov za prvé štyri roky existencie. Tu hovorí o jednej z hlavných úloh archívu v tomto období, o sprístupňovaní a zverejňovaní kultúrno-historického bohatstva.

V roku 1965 vypracoval druhý diel *Sprivodcu po archívnych fondoch*. Táto syntetická pomôcka bola zároveň vydaná v knižnej podobe. Spracoval fondy feudálnych panstiev a archívy lesnej a poľnohospodárskej správy, celkovo 92 archívnych fondov a zbierok za roky 1263 – 1955. K väčšine významnejších fondov bol vypracovaný inventár, ktorý slúži ako prvotná pomôcka pre bádateľov.²⁴ Tieto podrobne a prehľadne vypracované syntetické pomôcky slúžia dodnes.

V roku 1960 Jozef Kočiš v spolupráci s kolegyňou F. Hrtánkovou sprístupnil formou inventára archívny fond *Štátny policajný úrad v Žiline 1938 – 1945*. Pri usporiadaní fondu bola obnovená pôvodná spisová manipulácia. Písomnosti fondu tvoria prezidiálne a administratívne spisy. Prezidiálna agenda sa delí na dve

²¹ KOČIŠ, J.: osobná komunikácia, dňa 31. 08. 2010.

²² KARTOUS, P.: PhDr. Jozef Kočiš CSc., laureátom štátneho vyznamenania. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXIV, 2004, č. 1, s. 3.

²³ SPIRITZA, J.: PhDr. Jozef Kočiš CSc. - šesťdesiatročný. In: *Slovenská archivistika*, roč. 22, 1987, č. 2, s. 224 - 225.

²⁴ KOČIŠ, J. et al.: *Štátny archív v Bytči : Sprivodca po archívnych fondoch II*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1965. s. 5 - 7.

manipulačné obdobia. Celkový rozsah spisového materiálu fondu je 292 archívnych skatúl. Archívny fond poskytuje informácie predovšetkým pre politické dejiny.²⁵

Veľké odborné a jazykové nároky boli na Jozef Kočiša kladené pri spracovávaní *Thurzovských písomností*²⁶. Okrem spracovávania mal aj zodpovednosť za chod archívu, čo nebolo vždy jednoduché spojiť pri takejto náročnej práci. Práve spracovaním turzovských písomností a badaním v archívoch u nás aj v zahraničí sa Jozef Kočiš môže označiť za skutočného znalca oravsko-bytčianskej vetvy Turzovcov.²⁷

V roku 1962 Jozef Kočiš vypracoval inventár k archívnemu fondu – *Oravský komposesorát – turzovská korešpondencia 1541 – 1626*, ktorý bol vydaný Slovenskou archívnou správou. Listy, ktoré sú obsahom inventára, boli určené nasledovným adresátom: I. Františkovi Turzovi, II. Jurajovi Turzovi, III. Alžbete Coborovej, IV. Imrichovi Turzovi, V. Barbore Turzovej.²⁸ V Slovenskej archivistike publikoval Jozef Kočiš podrobnejšie štúdie ku korešpondenciám Juraja Turzu, Alžbety Coborovej, Imricha Turzu.

Korešpondenciu Juraja Turzu možno považovať za najcennejšiu časť fondu, už len s prihliadnutím na fakt, že bol uhorským palatínom a zastával aj iné významné funkcie. To sa odzrkadľuje v skladbe a obsahu listov. Pisatelia listov zachytili významné historické udalosti, vzťahy a často aj zákulisie mnohých dejov, napríklad na kráľovskom dvore. Súbor korešpondencie (1587 – 1616), ktorú tvorí 2516 listov prijatých Jurajom Turzom, pri spracovaní Jozef Kočiš rozdelil do štyroch skupín: rodinná korešpondencia, korešpondencia Juraja Turzu ako zemepána, hlavnožupanská korešpondencia, korešpondencia Juraja Turzu ako krajinského hodnostára. Rodinnú korešpondenciu tvorí 529 listov prevažne osobnej povahy. Korešpondenciu Juraja Turzu ako zemepána tvoria listy od členov panského

²⁵ KOČIŠ, J., HRTÁNKOVÁ, F.: *Štátny archív v Bytči: Štátny policajný úrad v Žiline 1938 – 1945*. Bytča : Štátny oblastný archív Banská Bystrica pobočka, 1960, s. 5.

²⁶ Rod Turzovcov patril k najvýznamnejším rodom v Uhorsku. Zakladateľom oravsko-bytčianskej vetvy Turzovcov bol František Turzo (1512 - 1574). V správe krajiny zastával viaceré významné hodnosti. Pôsobil ako oravský hlavný župan, kráľovský radca, predseda Bratislavskej a Spišskej komory. Po jeho smrti (1574) sa hlavným dedičom majetkov stal Juraj Turzo (1609 - 1616) bol uhorským palatínom a dedičným hlavným županom Oravskej župy, jeho manželkou bola Alžbeta Coborová, týmto sobášom získal aj tokajskú oblasť. Turzovci, hlavne Juraj Turzo, mali významné postavenie v reformačnom hnutí.

²⁷ Bytčiansky dvor Turzovcov bol v tom čase centrom humanistickej vzdelanosti na Považí. V Bytči pôsobili dve kancelárie, jedna bola kancelária panstva a druhá palatína. V službách bytčianskych Turzovcov pôsobili viacerí pisári, napr. Štefan Sexti, ktorý pochádzal z Talianska, Ján Sexti, Michal Čerko a pod., zrejme tu pre každý používaný jazyk v kancelárii pôsobil jeden pisár. Preto aj písomnosti z bytčianskych kancelárií sú viacjazyčné. Okrem latinčiny sa písomnosti vystavovali v slovenčine, maďarčine a v nemčine. Listy, vyhotovené formou tzv. „litterae clausae“, odosielatelia opatrili prsteňovou pečaťou. Podľa používaného typu písma a používania mäkkého slovenskom texte, skratiek pri písaní latinských textov a dotovaní možno vidieť dobrú úroveň bytčianskej kancelárie Turzovcov.

²⁸ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči. Oravský komposesorát – turzovská korešpondencia 1541 - 1626*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1962. s. 5 - 7.

personálu a dvoranov.²⁹ Viac ako 15 listov od oravského správcu svedčí o násilnostiach hajdúskych vojsk na Orave v rokoch 1605 – 1606. Do tejto podskupiny listov spracovateľ zaradil 488 listov. V korešpondencii patronátnej povahy spracoval 175 listov, ktoré súvisia s postavením Juraja Turzu ako zemepána, z čoho vyplývala jeho patronátna činnosť. Jozef Kočiš ich podľa toho usporiadal a upozornil na zaujímavé listy, napr. od Jána Nozitia – farára ev. a. v. z Bytče, či od ev. a. v. superintendanta Eliáša Lániho a pod. V tretej skupine pod názvom Hlavnožupanská korešpondencia je zaradených 43 listov. V týchto listoch sa Jozef Kočiš venoval korešpondencii Juraja Turzu ako bytčianskeho zemepána a hlavného župana na Orave. Listy odzrkadľujú pomery na Orave, násilnosti bočkajovských vojsk a pod. V poslednej štvrtéj časti nazvanej Korešpondencia Juraja Turzu ako krajinského hodnostára sa nachádza korešpondencia, ktorú písal ako radca panovníka, kapitán preddunajských vojsk a uhorský palatín.³⁰

Na záver štúdie, v ktorej sa Jozef Kočiš podrobne venuje spracovaniu inventára, upozorňuje na listy Turzových vyslancov a poverencov, prostredníctvom ktorých bol palatín informovaný o dianí v okolitých štátoch. V tejto korešpondencii sú zachované viaceré listy v spojitosti s riešením prípadu Alžbety Bátoriovej. Sú to najmä listy syna Pavla Nádašdyho a zaťa Mikuláša Zrínskeho.

Spracovanie listov bolo náročné nielen po jazykovej, ale často aj po paleografickej stránke.³¹ Väčšina listov bola písaná v latinskom jazyku, v slovenskom jazyku je zachovaných 240 listov. Ďalšie jazyky (maďarčina, nemčina, čeština, poľština a taliančina) sa vyskytovali len sporadicky.

Listy Alžbete Coborovej predstavujú súbor 1404 listov adresovaných Alžbete Coborovej. Viac než polovica listov (764) je od jej rodinných príslušníkov (manžela, dcér, syna a ďalšieho príbuzenstva). Zvyšok tvorí korešpondencia, ktorú Alžbeta Czoborová dostala v súvislosti s jej postavením majiteľky panstva, oravskej županky a v neposlednej miere vdovy po palatíni. Formálna stránka listov svedčí o šikovnosti a vyspelosti pisárov v kanceláriách na turzovských panstvách. Zaujímavosťou je, že v korešpondencii Coborovej je 194 listov napísaných slovenským jazykom. Pritom ona pôvodne neovládala slovenčinu a do roku 1593 nevedela ani čítať a písať. Podrobné štúdium listov umožňuje aj poznanie historického vývinu slovenského jazyka - skracovanie slov, písanie „w“, „g“ a používaním „mäkčeňov“, s ktorým sa v korešpondencii môžeme stretnúť.³²

Listy Imrichovi Thurzovi tvorí korešpondencia v počte 235 listov, ktoré sú adresované Imrichovi Turzovi. Ich skladba je podobná ako u ostatných príjemcov.

²⁹ Súčasť tejto korešpondencie tvoria dochované záznamy o výstavbe panského pivovaru v Bytči v roku 1605, o páde meteoritu pri Lietavskom hrade 21. 11. 1607, o osídlení Valachov v Kotešovej roku 1614.

³⁰ Korešpondenciu Juraja Turzu ako radcu panovníka tvorí 55 listov od sekretára vo Viedni a 145 listov od Pompeiusa Paara z Bratislavy a J. Himmelreicha z Prahy. Pri týchto listoch spracovateľ dáva do pozornosti užšie kontakty Turzu s arcikniežaťom Matejom. Korešpondencia kapitána preddunajských vojsk obsahuje 348 listov, v ktorých sa Jozef Kočiš venoval správam s vojenskou tematikou. Ako uhorský palatín prijal Juraj Thurzo 963 listov. Odosielateľmi boli vysokopostavení svetskí a cirkevní hodnostári, napr. panovník Matej II., rakúske knieža Maximilián, olomoucký kardinál F. Dietrichstein a pod.

³¹ KOČIŠ, J.: Juraj Thurzo a jeho korešpondencia 1587 - 1616. In : *Slovenská archivistika*, roč. XXV, 1990, č. 2, s. 65 – 76.

³² KOČIŠ, J.: Korešpondencia Alžbety Coborovej (1592 - 1626). In : *Slovenská archivistika*, roč. XXV, 1990, č. 1, s. 104 - 113.

Sú to listy od rodinných príslušníkov, dvoranov, z Witenbergu, od oravských stoličných hodnostárov a v spojitosti s rokovaniami o mieri.

Táto skupina listov je dôkazom toho, že aj palatínov syn začal diplomatickú dráhu, hoci na rozdiel od svojho otca na strane Gabriela Betlena.

Z uvedeného archívneho fondu Jozef Kočiš najviac čerpal pri písaní svojich prác. Fond nemá veľký rozsah, ale je veľmi cenný svojím obsahom. Po spracovaní ho tvorí 32 archívnych škatúl. Odborne vypracovaný inventár má 215 strán a miestny, vecný a osobný register. Fond vzhľadom na rôznorodosť pisateľov bol mimoriadne jazykovo náročný. Prevláda maďarčina, latinčina, vo väčšej časti aj nemčina, pomerne bohato je však zastúpená aj slovenčina.³³

Turzovská korešpondencia bola pôvodne usporiadaná číselne v rámci rokov. Ku korešpondencii boli vypracované aj dva elenchy, no tieto neposkytovali dobrú orientáciu v dokumentoch. Ich vypracovanie bolo veľmi nepresné a chybné, autori sa pri vypracovaní dopustili veľa omylov, ako napríklad: nesprávne napísané mená, neprehľadnosť, nepostačujúci obsahový opis a podobne. Jozef Kočiš pri vypracovaní novej archívnej pomôcky musel archívne dokumenty opätovne usporiadať tak, aby jeden odosielateľ a jednotlivé listy tvorili jeden celok. Pri tomto novom usporiadaní previedol vnútorné vyradenie. Týkalo sa to takých archívnych dokumentov, ktoré tu zostali po neodbornej manipulácii a na fond nemali previazanosť. Išlo napr. o účtovný materiál, kalendáre a pod. Nová signatúra sa skladá z rímskeho čísla (I - V), ktorým je označený adresát, z počiatočného písmena priezviska odosielateľa (A-Z) a z poradového čísla inventárnej jednotky v rámci písmena. V inventárnom zázname Jozef Kočiš uvádza aj počet listov, časové rozpätie a jazyk, v ktorom bol list napísaný. Pri spracovaní fondu zachoval provenienčný princíp a urobil výstižný obsah dokumentov. Dôležité informácie uvádza aj v úvode inventára, kde poskytuje údaje o dejinách fondu od jeho vzniku, pôvodnom uložení, resp. usporiadaní v čase nadobudnutia a preberania do bytčianskeho archívu.

Jozef Kočiš v tomto archívnom fonde upozorňuje na významné a historicky zaujímavé písomnosti, ktoré majú vysokú výpovednú hodnotu a bádatelia môžu prostredníctvom nich vidieť aj pozadie historického diania týchto rokov. Zároveň poukázal na viaceré sloveniká v tomto fonde.

Inventár vznikol v roku 1961. So spracovaním podobného typu dokumentov bolo tiež relatívne málo skúsenosti, preto treba vidieť aj prínos Jozefa Kočiša k metodike sprístupňovania takejto korešpondencie.

K ďalšiemu archívnemu fondu, ktorý Jozef Kočiš spracoval, patrí *Oravský komposesorát – hlavný právny zástupca 1857 – 1923*. V roku 1962 k tomuto fondu vytvoril inventár v rozsahu 25 strán, ktorého súčasťou je úvod a registre. Archívny fond po spracovaní obsahuje 44 archívnych škatúl. Tieto písomnosti tvoria samostatné oddelenie fondu Oravského komposesorátu. Písomnosti hlavného právneho zástupcu obsahujú mnohé významné údaje k regionálnym dejinám Oravy koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Najvýznamnejšie sú z obdobia 1877-1923, keď túto funkciu hlavného právneho zástupcu vykonával Mikuláš Kubínyi, preto tento fond označovali aj Kubínyiho archívom. Za kritérium pri spracovaní Jozef Kočiš zvolil princíp obnovy pôvodného usporiadania. Písomnosti rozdelil do 8 skupín nasledovne: 1. Majetkové záležitosti. 2. Lesné záležitosti. 3. Stavebné

³³ KOČIŠ, J.: Imrich Thurzo a jeho korešpondencia (1609 - 1621). In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIII, 1988, č. 2, s. 80 - 91.

záležitosti. 4. Patronátne záležitosti. Účtovné a pokladničné záležitosti. 6. Zdravotné záležitosti. 7. Kultúrne záležitosti. 8. Osobné záležitosti zamestnancov Oravského komposesorátu.

Časť písomností, pri ktorých sa nedalo obnoviť pôvodné usporiadanie, je spracovaná dvojakým spôsobom: jedna časť - číselne chronologickým, druhá časť - vecne. Za inventárnu jednotku spracovateľ určil jeden ročník spisov alebo jednu vecnú skupinu spisov. Jozef Kočiš inventárny záznam vypracoval veľmi prehľadne a vecne a to nasledovne: inventárne číslo, signatúra, časové rozpätie, názov, číslo archívnej škatule. Záznam zachytáva samotný obsah písomnosti, jazyk vyhotovenia, rozmer, väzbu, stav zachovalosti jednotlivcej písomnosti³⁴.

V roku 1963 vypracovaním inventára Jozef Kočiš sprístupnil ďalší fond *Oravský komposesorát – účtovné materiály 1770 – 1920*. Inventár obsahuje 84 strán a má vecný register. Archívny fond po spracovaní má 1529 archívnych škatúľ. Spracovanie fondu bolo veľmi náročné predovšetkým na čas. Pri spracovaní účtovných materiálov oravského komposesorátu sa Jozef Kočiš pridrižoval spôsobu vtedajšieho manipulácie účtovných materiálov. Účtovné materiály sa pôvodne delili na dve hlavné skupiny a to písomnosti vzniknuté v rokoch 1700 - 1869 a písomnosti vzniknuté v rokoch 1870 - 1920. Archívne dokumenty uvedeného fondu poslúžia nielen pri štúdiu dejín Oravského komposesorátu, ale aj dejín regiónu Oravy.

Účastníci Medzinárodnej štáže archivarov v Paríži, Jozef Kočiš druhý sprava (1970)

³⁴ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči: Oravský komposesorát – hlavný právny zástupca 1857 – 1923*. Štátny oblastný archív Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1962. s. 6.

Zároveň môžu nájsť využitie pre národopisný výskum, pretože sú tu zachované inventáre budov a ich zariadení.³⁵

Pri sprístupňovaní archívneho fondu *Štátne okresné lesné správy 1885 – 1922*, ktorý Jozef Kočiš spracoval v roku 1963, musel vlastne spracovať 5 fondov jednotlivých lesných správ. Pisomnosti okresných lesných správ usporiadal číselne v rámci ročníkov. Lesné prevádzkové operáty usporiadal podľa obcí. Za inventárnu jednotku pri spisoch určil jeden ročník spisov. Práca Jozefa Kočiša pri usporiadaní bola sťažená, pre neúplnosť zachovalých spisov a nesprávne uvádzané spisové čísla. Z hľadiska regionálnej vlastivedy upozornil na zaujímavé údaje, ktoré poskytujú súpisy pamiatok z roku 1922 a hlásenia o sťahovavom vtáctve.³⁶

K archívnemu fondu *Krajský národný výbor v Žiline – odbor organizačný 1949 – 1959*, vypracoval dočasný inventár v roku 1963. Spisový materiál prebral Štátny archív v Bytči po zániku Krajského národného výboru (KNV) ešte v roku 1960 a hneď v 60. rokoch vznikli prvé dočasné inventáre. Jozef Kočiš sa podieľal na príprave metodickej inštrukcie pre spracovanie archívneho materiálu KNV z rokov 1949 – 1960, čo bolo možné len po dôkladnom oboznámení sa s príslušnou legislatívou a internými úpravami spisovej služby KNV.

Ďalší archívny fond, ktorý spracoval a vytvoril k nemu inventár, bol v roku 1964 archívny fond *Štátny lesný úrad v Dolnom Kubíne a Liptovskom Mikuláši 1883 – 1922*. Tento archívny fond po spracovaní má 28 archívnych škatúl. Pôsobnosť týchto úradov sa vzťahovala na jednotlivé územia župy a podľa toho ich aj spracoval. Pisomnosti oboch štátnych lesných úradov usporiadal číselne v rámci ročníkov. Lesné prevádzkové operáty usporiadal pre lepšiu orientáciu podľa obcí. Za inventárnu jednotku pri spisoch určil jeden ročník, pri lesných prevádzkových operátoch dal za jednotku obec. Za archívne dokumenty s najväčšou výpovednou hodnotou označil lesné operáty a plány, správy o činnosti, výkazy o zalesňovaní a spisy o ochrane fauny a flóry.³⁷

K najrozsiahlejším archívnym fondom, ktoré Jozef Kočiš spracoval patrí fond *Oravská župa I. (1393) 1584 – 1849*, ktorý vyšiel v tlačenej podobe v roku 1972. Na tomto archívnom fonde pracoval takmer tri roky. Odborné sprístupnenie fondu bolo náročné, zároveň sa muselo prihliadať aj na dôsledné dodržiavanie provenienčného princípu a dôležitý bol aj opis obsahu listín. Inventár fondu má po spracovaní 336 strán, archívny fond tvorí 909 archívnych škatúl. Súčasťou inventára Oravskej župy je úvod, ktorý má 19 strán a súpis inventárnych jednotiek rozdelených do dvoch kapitol. Úvod je svojím obsahom rozsiahlou štúdiou o vývoji stoličnej správy na

³⁵ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči: Oravský komposesorát – účtovné materiály 1770 – 1920. Štátny oblastný archív Banská Bystrica, pobočka Bytča*, 1963, s. 7.

³⁶ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči: Štátne okresné lesné správy 1885 – 1922. Štátny oblastný archív Banská Bystrica, pobočka Bytča*, 1963, s. 5.

³⁷ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči: Štátny lesný úrad v Dolnom Kubíne a Liptovskom Mikuláši 1883 – 1922. Štátny oblastný archív Banská Bystrica, pobočka Bytča*, 1964, s. 4 – 5.

Slovensku. V podrobnom úvode nám prezentuje činnosti úradu a sídlo a históriu úradu, z ktorého pochádzajú písomnosti.³⁸

Po prevzatí tohto materiálu do bytčianskeho archívu sa pristúpilo po počiatočnom čiastkovom konzervovaní a ošetrovaní časti písomností k obnoveniu pôvodného usporiadania archívnych dokumentov. Písomnosti rozdelil na verejnosprávne a súdne. Prvá kapitola sa venuje – *verejnosprávnym písomnostiam* a obsahuje 13 podkapitol. Druhú kapitolu – *súdne písomnosti* rozčlenil na dve podkapitoly *civilné a trestné záležitosti*. V civilných spisoch spracoval archívne dokumenty, ktoré poukazujú často aj na dlhotrvajúce dedičské spory medzi členmi zemianskych rodov, medzi obcami a komposesorátom. Za významné označil dôležité dokumenty zmiešanej komisie o určení hraníc medzi Oravskou župou a Poľskom a taktiež spisy sirotských pozostalostí, ktoré pre lepšiu orientáciu usporiadal podľa obcí. Ďalej civilné písomnosti rozdelil na 18 častí.

Vzhľadom k tomu, že spracovateľ Jozef Kočiš v zásade ponechal pôvodné členenie a usporiadanie písomností, pri ich štúdiu je možné používať pôvodné elenchy. Pri inventarizácii župy za inventárnu jednotku spracovateľ J. Kočiš určil jednotlivú listinu, pri materiáli knižnej povahy jednu úradnú alebo pomocnú knihu. Pri spisovom materiáli určil jeden fascikel spisov za najnižšiu registratúrnu jednotku a ten spravidla vytvára aj inventárnu jednotku. Fascikel v rámci príslušnej podkapitoly zvyčajne obsahuje písomnosti z jedného roku, v niektorých prípadoch z časti roku, sporadicky i z niekoľkých rokov. Inventárnu jednotku vytvárajú ďalej súpisy vzťahujúce sa na jednu obec pri urbárskych písomnostiach, kanonické vizitácie jednej farnosti pri náboženských písomnostiach a účet pri účtovných písomnostiach. Pri tvorbe inventárnych jednotiek prihliadal na vtedy platné smernice SAS, jednak na možnosti, ktoré poskytoval samotný materiál. Inventárny záznam pri listinách vypracoval, veľmi prehľadne a vecne a to nasledovne: rok, mesiac a deň, názov mesta v ktorom bola vydaná listina, samotný obsah písomnosti, originalita listiny, aký materiál bol použitý, rozmer, spôsob uchytenia pečate, jazyk, stav zachovalosti písomnosti.

Pri archívnom fonde „Oravskej župy“ upozornil Jozef Kočiš na historicky významné a cenné dokumenty, a to nielen pre históriu regiónu Oravy, ale i pre vedné odbory etnografiu a dejiny umenia. Zdôrazňuje tu výskyt početných slovník, ktoré sú tu zastúpené najmä v súdnych spisoch. Podľa jeho skúseností a slov tieto

³⁸ Sídlom archívu Oravskej župy bola v tom čase Veličná. V roku 1683 po útoku litovského vojska, ktoré prechádzalo cez Oravu a spustošilo vyše 27 obcí, zhorel pri takomto prepade aj župný archív. Z tohto dôvodu každá písomnosť Oravskej župy pochádzajúca pred roku 1683 je vzácnosťou. V roku 1762 sa sídlom župy stal Dolný Kubín, kam bol prenesený aj župný archív. V roku 1772 vicenotára Gabriela Revického poverili registráciou župného archívu. Zásluhu na usporiadaní archívu a vypracovaní elenchov k väčšine písomností majú traja župní archívári, ktorí pôsobili v prvej polovici 19. storočia. Boli to Michal Meško, Benjámín Koroda, a Alexander Országh. Výsledkom ich práce bolo rozčlenenie písomností župy do vených oddelení, ich uloženie do fasciklov v číselnom a časovom poradí ako aj signovanie. Tieto elenchy umožňujú lepšiu orientáciu v materiáli. Župný archív sa nachádzal na poschodí župného domu. V predmníchovskej republike bol archív dislokovaný do prízemných vlhkých, studených miestností. Pri tejto manipulácii došlo k porušeniu systému uloženia a neadekvátne podmienky pre úschovu písomností sa odrazili aj na ich stave. Napriek upozorneniam, v akom stave sa nachádza archív Oravskej župy, bol v týchto nevyhovujúcich podmienkach až do roku 1955. Po zriadení archívu v Bytči sa presun a spracovanie tohto vzácného fondu stalo prvoradou úlohou novej inštitúcie už v roku 1955.

pisomnosti dovoľujú robiť výskum v oravských nárečových prvkoch a vývine dejín národného jazyka. Ďalej uvádza využitie pre demografický vývoj regiónu pri spisoch, ktoré dokumentujú majetkové pomery. Ako dôležitú informáciu v archívnom fonde Oravskej župy označuje písomné pramene k slovensko-poľským vzťahom.³⁹

Známe prirovnanie, že historik má byť aj archívárom a archívár historikom sa v prípade Jozefa Kočiša naplnilo v plnej miere. Práve dlhodobá pracovná spätosť s archívom sa prejavila v jeho publikačnej činnosti. Svedčia o tom štúdie uverejnené v odborných publikáciách na Slovensku. K regionálnym dejinám vytvoril niekoľko monografií, ktoré vyšli v knižných podobách. Zároveň uverejňoval články a štúdie v Slovenskej archivistike, zborníkoch, historických časopisoch a regionálnych novinách. Boli to desiatky odborných príspevkov s archívnu a historickou tematikou.

Jozef Kočiš vstúpil do slovenskej historiografie svojimi prácami, pre ktoré podklady čerpal z archívnych prameňov. Pri spracovávaní rôznych tém z histórie sa na základe štúdia archívnych dokumentov usiloval vyvrátiť mnohé mýty a legendy, ktoré boli dovtedy známe. Spracoval zaujímavé námety a spoločensky i dnes stále atraktívne témy, ktoré sú dlhodobo predmetom záujmov v odbornej, populárno-vedeckej a nakoniec aj bulvárnej tlači a médiách.

Opakovanými archívnymi výskumami chcel cez fakty priniesť nový pohľad do historiografie a konkretizovať životné osudy, skutky, úsilia a aktivity takých známych historických postáv ako Juraj Jánošík, Alžbeta Bátoriová či Žofia Bosniaková. Takýmto typom práce chcel jednotlivé historické postavy predstaviť verejnosti ako obvyčajných ľudí so svojimi kladnými a zápornými stránkami.

Cieľom jeho jednotlivých publikácií a postáv nebolo glorifikovanie, demonizovanie či zatracovanie, ale priblíženie/poľudštenie a tým aj umožnenie širokej verejnosti vytvoriť si svoj vlastný obraz o jednotlivých osobách a historických udalostiach. Jeho práce mali veľký dosah a ohlas. Nereagovali na ne len odborníci, ale aj široká verejnosť. Jednoznačne prevažovali pozitívne ohlasy. Laická verejnosť, ktorá nemá možnosť, resp. predpoklady pátrať v archívoch, ocenila predovšetkým sprístupnenie obsahu archívnych dokumentov touto formou. V neposlednom rade čitatelia ocenili faktografiu - dostali sa k informáciám, ktoré autor nemusel fabulovať. Odborná verejnosť vítala práce Jozefa Kočiša ako prínos k literatúre faktu. Takéto práce v našom prostredí dosť chýbali. Recenzie zo strany historikov boli len pozitívne. Vari jediná práca vyvolala kontroverznejšie reakcie a to dielo týkajúce sa Alžbety Bátoriovej. Problém, či bola liečiteľkou, alebo mučiteľkou „živili“ kritici Jozefa Kočiša predovšetkým zo senzácie, chtivosti, ale predovšetkým z neznalosti základných archívnych dokumentov.

Monografické práce Jozefa Kočiša nie sú veľké rozsahom. Ide o brožované publikácie, ktoré sú svojou obsahovou stránkou plné faktov podložených dobovými prameňmi a sú prístupné rôznym kategóriám čitateľov.

Jozef Kočiš v roku 1974 našu historiografiu obohatil prvou monografickou prácou pod názvom *Bytčiansky zámok*, ktorú vydal vo vydavateľstve Osveta v Martine. Na jej stránkach spolu možno sledovať 400-ročný osud Bytčianskeho zámku, ktorý patrí medzi najvýznamnejšie diela renesančnej architektúry na Slovensku a osobitné miesto tu zaujíma tzv. Svadobný palác. Základom tejto práce

³⁹ KOČIŠ, J.: *Štátny archív v Bytči: Oravská župa I. (1393) 1584 – 1849*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 4 – 8.

sa stal výskum pôvodných, doteraz väčšinou nepublikovaných prameňov z bytčianskeho a Maďarského krajinárskeho archívu. Autor prácu rozdelil do dvoch celkov: v prvom sa venuje histórii zámku a jeho majiteľom Turzovcom. V závere tohto celku predstavil zámok ako sídlo archívu.

V druhom časti priblížil obsadenie zámku v roku 1605 hajdúchmi Štefana Bočkaja, venoval sa turzovskej korešpondencii i prípadu Alžbety Bátoriovej, svadbám a pohrebom, ktoré sa tu konali a zámockému personálu. Autor podľa prameňov zistil aj presný čas vzniku nástenných malieb na nádvorí. Okrem samotných textov je kniha doplnená vedeckým poznámkovým aparátom, zoznamom literatúry, resumé v ruskom, nemeckom, anglickom, francúzskom a maďarskom jazyku.⁴⁰

K 20. ročnému jubileu Štátneho archívu v Bytči a v rámci osláv 600. výročia mesta Bytča vydal Jozef Kočiš vo vydavateľstve Osveta v Martine 34 stranovú publikáciu, ktorú príznačne nazval *Exkurzia do archívu* (1975). Za pomoci publikácie predstavil čitateľovi bohaté archívne pramene ukryté v depote bytčianskeho archívu. Snahou autora bolo zviditeľniť za pomoci tejto publikácie bytčiansky archív a zaujať tak pozornosť domácich a zahraničných bádateľov. Základ tejto práce tvorí oboznámenie s poslaním archívu a archívne fondy. Obsah knihy tvoria osobitné kapitoly: O archíve, jeho fondoch a poslaní; Unikátne písomnosti; Študijné možnosti; O zámku; súčasťou knihy sú aj zaujímavé obrazové prílohy.⁴¹

Ďalšou jeho prácou, ktorá vyšla vo vydavateľstve Osveta v Martine, na ktorej sa Jozef Kočiš podieľal ako spoluautor (1978) je *Bytča 1378 – 1978*. Publikácia o rozsahu 344 strán bola vydaná k 600. výročiu mesta. Cieľom publikácie bolo priblíženie histórie a kultúry mesta Bytča. Za pomoci nepublikovaných archívnych prameňov z vlastného výskumu predstavuje širokej verejnosti mesto Bytča. Autor upriamil pozornosť na jej dôležité postavenie už za feudalizmu a zároveň predstavuje Bytču ako centrum renesančnej vzdelanosti na Považí, ktoré sa prejavilo v staviteľstve, školstve a literatúre.⁴² Jozef Kočiš napísal nosné kapitoly – Z dejín bytčianskeho panstva a Bytče v rokoch 1526 - 1626, ako i kapitolu Štátny oblasťný archív v Bytči.

Životný príbeh Alžbety Bátoriovej bol viackrát predmetom záujmov autorov o pretvorenie tohto námetu do knižnej podoby. Táto téma zaujala viacerých autorov, ale v rôznych umeleckých smeroch. Samotný Jozef Kočiš mal za cieľ svojimi prácami vyvrátiť rôzne „*ľúbivé i odstrašujúce a nepodložené tvrdenia*.“ Prvýkrát sa tejto téme venoval v útlej knižnej práci, ktorá vyšla v roku 1981 vo vydavateľstve Osveta v Martine pod názvom *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo* (1981). Po dopracovaní a doplnení textu vyšla v roku 2007 v tom istom vydavateľstve kniha pod názvom *Alžbeta Báthoryová a jej obeť, pravda o čachtickej panej*. Publikácia osvetľuje príbeh grófký Alžbety Bátoriovej, ktorá bola súdená a odsúdená za svoje činy. Zmieňuje sa o jej povahových vlastnostiach, približuje aj obdobie, v ktorom žila. Publikáciu dopĺňajú prílohy z úryvkov výpovedí svedkov, korešpondencie a viacero ilustrácií s dobovým materiálom.

⁴⁰ K rukopisu sa v roku 1974 vyjadrili poprední slovenskí historici prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., PhDr. Ladislav Šášky.

⁴¹ Rukopis posúdil Vendelín Jankovič a Vladimír Horváth.

⁴² KOČIŠ, J.: *Bytča 1378 - 1978*. Martin : Osveta, 1978, s. 8.

V najnovšom vydaní knihy *Alžbeta Bátoriová a jej obeť, pravda o čachtickej panej* (2007) poukazuje Jozef Kočiš aj na snahy niektorých historikov „rehabilitovať“ Alžbetu Bátoriovú.

Jánošíkovskej tematike sa v historiografii venovalo viacero autorov. Oproti mýtickému Jánošíkovi postavil J. Kočiš vecný a reálny obraz tohto hrdinu. Kočišovým výsledkom je literatúra faktu o Jánošíkovi, ktorá stojí medzi vecnou a umeleckou literatúrou. Touto pôsobivou dobovou a dejovou freskou autor zverejnil netradičný a skutočne neznámy portrét bývalého kuruca, nakrátko cisárskeho vojaka a napokon „hôrneho chlapca“ Juraja Jánošíka.⁴³

Jozef Kočiš ukázal, že Jánošík naozaj nebol len obyčajný zbojník, akých sa v tom čase túlalo po krajine veľa. Jeho neobyčajnosť viedla k tomu, že sa práve Jánošík stal našim národným hrdinom a štúrovci si ho zvolili za symbol revolty. Jozef Kočiš svojim dielom konkretizoval obraz Jánošíka, priniesol celý rad nových informácií, korigoval rôzne názory prevzaté z legiend. Vďaka týmto novým poznatkom mala publikácia značný ohlas v čitateľskej verejnosti.⁴⁴

Autor vo svojej knihe využil dovtedy ešte nepublikované archívne pramene, ktoré poskytli nové poznania k osobe Juraja Jánošíka a tiež obsiahlejšie ozrejmil udalosti prebiehajúce na Slovensku koncom 17. storočia a začiatkom 18. storočia. Touto publikáciou Jozef Kočiš vyvrátil mnohé mýty a legendy viažuce sa k osobe zbojníka Juraja Jánošíka.

Historické fakty, ktoré Jozef Kočiš načerpal zo zachovalých archívnych dokumentov, zúročil aj v pútavej publikácii o hradoch stredného Považia *Od Čachtíc po Strečno* (1989). Informácie k tejto publikácii, v ktorej opisuje spolu pätnásť hradov, zbieral Jozef Kočiš viac ako 25 rokov nielen v domáciach, ale aj v zahraničných archívoch. V predhovore knihy autor uvádza, ktoré hrady a v akom rozsahu sa zachovali.⁴⁵ Keďže z väčšiny hradov zostali len ruiny, nadobúdajú význam písomné pramene, ktoré súvisia s minulosťou týchto objektov. Sú to najmä inventáre hradov, súpisy zariadenia, ktoré vznikli pre hospodárske potreby majiteľov, prípadne pri konfiškácii majetku. V malom množstve sa zachovala účtovná agenda alebo agenda spojená so stavebnou činnosťou. Za cenné pramene sú považované i zachované medirytiny a kresby. Podľa autora je pre faktografiu dôležitejšie pridržať sa, aj keď v mnohých prípadoch o neúplné archívne pramene, ako o nepodložené legendy. Touto prácou zaznamenal Jozef Kočiš ďalší pozitívny ohlas širokej verejnosti

Ďalšia práca pod názvom *Žofia Bošňáková a Teplička nad Váhom* vyšla v knižnej podobe po prvýkrát v roku 1993 vo vydavateľstve Bláha v Žiline. Táto malá knižka v rozsahu 66 strán zaujala natoľko, že v rokoch 1996 a 1998 boli realizované ďalšie vydania.

Snahou Jozefa Kočiša bolo vytvoriť dielo zo zachovalých archívnych dokumentov, ktoré si overoval sám ako bádateľ vo viacerých archívoch, napr. MOL

⁴³ SPIRITZA, J.: PhDr. Jozef Kočiš, CSc.- šesťdesiatročný. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXII, 1987, č. 2, s. 224 - 225.

⁴⁴ K publikácii *Neznámy Jánošík* bola uverejnená v dennej tlači *Sloboda* z 2. 4. 1987, č. 14, s. 5 reakcia Juraja Fabiána, ktorý vysoko hodnotí túto prácu a uvádza, že štúdia Jozefa Kočiša zaplňuje biele miesta v poznaní jánošíkovských reálií. V denníku *Hlas ľudu* zo dňa 14. 2. 1987, ročník 33, č. 37 vyšiel ďalší priaznivý ohlas Štefana Packu.

⁴⁵ Jozef Kočiš sa venoval hradom: Čachtice, Tematín, Beckov, Trenčín, Vršatec, Košeca, Lednica, Bystrica, Bytča, Súľov, Hričov, Budatín, Lietava, Strečno, Starý hrad.

v Budapešti, Štátny oblastný archív v Bytči, Štátny okresný archív v Žiline, Archív Rímskokatolíckej farnosti v Tepličke nad Váhom.

Autor sa v diele nevenuje výlučne len osobe Žofie Bošňákovej, ale zmieňuje sa aj o samotnom rode. Objasňuje život manžela Žofie Bošňákovej po jej smrti, dokonca zachytáva i životný osud jeho druhej manželky. Ako vyplýva z názvu jeho práce venuje sa aj počiatkom existencie obce Teplička nad Váhom a farnosti.

V spolupráci s Obecným úradom v Beluši Jozef Kočiš vydal v roku 1994 monografiu *Beluša 1330 – 1995 pohľady do dejín*. Potom nasledovalo doplnenie tejto monografie pod názvom *Beluša 1330 - 2002 pohľady do dejín*, druhé doplnené vydanie vyšlo v roku 2002.

V úvode autor vysvetľuje, aké dôvody ho priviedli k napísaniu monografie o obci Beluša. „Keď som sa pred rokmi ocitol vo veľkej študovni a honosnej bádateľni parížskeho Archives Nationales – Národného archívu – študujúc písomnú dokumentáciu Svetovej výstavy v Paríži v roku 1900, ani ma vo sne nenapadlo, že jeden z tisícov dokumentov, čo sa mi dostali do rúk, sa vzťahuje na Belušu. Ešte väčšie udivenie, keď som zistil, že je to dokument o belušskej košíkárskej škole, ktorá na prelome dvoch storočí prezentovala svoje umenie...“⁴⁶

Dôvodov k napísaniu monografie mal viacero. Jedným z nich bolo vyjadrenie vďaky a úcty všetkým občanom Beluše. On ako archívár a historik vnímal históriu regiónu intenzívnejšie ako jeho okolie. I keď Jozef Kočiš nie je rodákom z Beluše, prežil tam najväčšiu časť svojho života. Beluša sa stala pre neho druhým domovom, tu si založil rodinu a spolu s manželkou vytvorili pravé rodinné zázemie.

Jozef Kočiš získaval informácie v rôznych archívoch a inštitúciách, napr. v Paríži, vo Viedni, v MOL v Budapešti, Oblastnom archíve v Bytči, Okresnom archíve v Považskej Bystrici, v Nitrianskom diecéznom archíve, Trenčianskom múzeu, vo farskom úrade v Beluši a pod. Na rozdiel od iných beletristicky poňatých monografií priniesol Jozef Kočiš reálny historický a spoločenský obraz o obci. Do pozornosti dáva bohatú históriu regiónu a významné historické udalosti obce. Monografiu je určená pre širšiu verejnosť, no hlavne pre mladú generáciu k poznaniu svojich koreňov.

V roku 2005 uplynulo 675 rokov od prvej písomnej zmienky obce Beluša (1330), 630. výročie povýšenia obce na mesto (1375) a 60. výročie ukončenia druhej svetovej vojny (1945). V spolupráci s Obecným úradom v Beluši vydal Jozef Kočiš ďalšiu publikáciu s obrazovou prílohou pod názvom *Podoby dávnej a súčasnej Beluše*.

Jozef Kočiš sa na zaslúženom dôchodku snažil žiť čínorodým životom. Svoje odborné znalosti dokázal zúročiť aj vo vysokom veku. Dôkazom toho je jeho posledná práca *Palatín - Životné osudy Juraja Thurzu* z roku 2012, na ktorej spolupracoval so svojou nástupkyňou - riaditeľkou bytčianskeho archívu s PhDr. Janou Kurucárovou. V intenciách všetkých prác Jozefa Kočiša aj toto je súhrn faktov, založených na podrobnom poznaní archívnych dokumentov. Približuje nielen životné osudy palatína a jeho rodiny, ale aj nepokojné časy na Slovensku a v ostatnej časti Uhorska na rozhraní 16. a 17. storočia.

Jozef Kočiš v rámci svojho vedeckého a odborného pôsobenia publikoval rôzne štúdie najmä na stránkach Slovenskej archivistiky, kde uverejnil asi 20 článkov so zameraním sa na problematiku turzovskej korešpondencie, župnej správy,

⁴⁶ KOČIŠ, J.: *Beluša 1330 – 1995. Pohľady do dejín*. Žilina : Jozef Bláha, 1996, s. 3. ISBN 80-966996-3-6

publikoval články bibliografického charakteru a pod. Boli to predovšetkým štúdie: Denníky Juraja a Imricha Thurzu, Daňová a účtovná agenda Oravskej stolice, Mikuláš Kubín a jeho písomná pozostalosť, Korešpondencia Alžbety Czoborovej, Juraj Thurzo a jeho korešpondencia. Témy pochádzali z obdobia od 16. storočia až po dvadsiate roky 20. storočia.

V Zborníku Považia boli uverejnené dva články, v ktorých písal o bytčianskom archíve a hajdúskom vojsku. V Historickom časopise uverejnil tri články, ktoré sa týkali bytčianskeho archívu, druhov účtovných písomností bytčianskeho panstva a osoby Františka Rákociho II. V českých historických časopisoch mu boli publikované tri štúdie a tie sa zameriavali na súpisy MOL Budapešť.

Jozef Kočiš vo svojej pracovni (1989)

V regionálnej tlači Belušan vyšla Jozefovi Kočišovi desiatka príspevkov k histórii obce a rodákom obce. V ostatných periodikách boli publikované články k regiónu Oravy, bytčianskym Turzovcom a Bytčianskemu zámku.

Historické štúdie vždy tematicky vychádzali z dôvernej znalosti archívneho materiálu uloženého predovšetkým v Štátnom archíve v Bytči. Niektoré zo štúdií predchádzali neskorším knižným vydaniám.

Odchodom Jozefa Kočiša sme stratili vynikajúceho odborne erudovaného archivára, historika, človeka a priateľa. Hoci to vyznieva sentimentálne, jeho osoba je v archíve stále prítomná prostredníctvom archívnych pomôcok a jeho publikácií, z ktorých čerpajú pracovníci archívu i bádatelia. Svojou prácou prispel k poznaniu regionálnych a slovenských dejín. Venoval sa prít'azlivým historickým témam, ktoré pre verejnosť a bádateľov spopularizovali aj médiá.

Významný spišský archivár a historik Doc. Ivan Chalupecký si na svojho kolegu a priateľa Jozefa Kočiša takto spomína:

„Dr. Jozef Kočiš patrí medzi ľudí a kolegov, ktorých si najviac vážim. Poznáme sa roky a vždy to bol človek čestný, plne zodpovedný a vážny, ale pri tom vedel aj žartovať. Uznávam ho za najlepšieho odborníka na rod Thurzovcov (popri docentovi Skladanom), zvlášť preto, že podrobne pozná a spracoval thurzovskú korešpondenciu, ďalej na problémy, ktoré sa na Slovensku často reflektujú. Ide o Jánošíka a o čachtickú pani. Mal to šťastie, že v jeho archíve sú zápisnice zo súdnych procesov s oboma, včítane početných výsluchov svedkov. On ich nielen spracoval, ale aj kriticky zhodnotil a vypublikoval. Je obdivovateľom a znalcom hradov a zámkov na Považí, o čom tiež publikoval. Vážim si ho aj pre jeho silnú, nie deklarovateľnú, ale prežívanú vieru. História sa venuje aj v starobe. V tlači je jeho kniha o palatínovi Thurzovi, ktorá iste na Slovensku zarezonuje najmä po tom, čo ho filmári predstavili v najhoršom svetle. Ako riaditeľ Štátneho archívu v Bytči z neho urobil vzorovú archívnu inštitúciu a postaral sa aj o renováciu kaštieľa, v ktorom je archív umiestnený. Aj teraz mi občas zavolá a pohovárime sa o spoločných záujmoch a problémoch. Je to vzácna osobnosť v pravom zmysle slova.“⁴⁷

PhDr. Jozef Kočiš, CSc. zomrel nečakane dňa 4. januára 2013. Pochovaný je na cintoríne v Beluši, miestna časť Hloža.

⁴⁷ Vyjadrenie Ivana Chalupeckého z Levoče, archivára - historika 24. 03. 2011.

BIBLIOGRAFIA JOZEFA KOČIŠA

Monografie

1. *Bytčiansky zámok*. Martin : Osveta, 1974. 188 s.
2. *Exkurzia do archívu*. Martin : Osveta, 1975. 33 s. (kolektív autorov)
3. *Stoličná správa na Orave v rokoch 1684 - 1849*. Bratislava : SAV, 1976. 278 s.
4. *Bytča 1378 - 1978*. Martin : Osveta, 1978. 344 s.
5. *Sto rokov dobrovoľného požiarneho zboru v Beluši 1878 – 1978*. Beluša, 1978. 45 s.
6. *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo*. Martin : Osveta, 1981. 128 s.
7. *Neznámy Jánošík*. Martin : Osveta, 1986. 144 s.
8. *Od Čachtíc po Strečno*. Martin : Osveta, 1989. 232 s.
9. *Žofia Bošňáková a Teplička nad Váhom*. Žilina : Jozef Bláha, 1993. 66 s.
10. *Beluša 1330 – 1995 : Pohľady do dejín*. Žilina : Jozef Bláha, 1996. 116 s.
11. *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo. Pravda o čachtickej panej*. Žilina : Jozef Bláha, 1996. 103s.
12. *Beluša 1330 – 2002 pohľady do dejín*. Žilina : Jozef Bláha, 2002. 120 s.
13. *Podoby dávnej a súčasnej Beluše*. Žilina : Jozef Bláha, 2005. 112 s.
14. *Palatín - Životné osudy Juraja Thurzu*. Žilina : Georg, 2012. 152 s. (spoluautorka Jana Kurucárová)

Archívni sprievodcovia

1. *Štátny archív v Bytči : Sprievodca po archívnych fondoch I*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1959. 179 s. (v spolupráci s kolektívom autorov)
2. *Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka Bytči : Sprievodca po archívnych fondoch II*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1965. 199 s.

Archívne pomôcky (inventáre)

1. *Štátny policajný úrad Žilina 1938 – 1945*. Bytča : Štátny oblastný archív, Bytča, 1960. 39 s. (spoluautorka Františka Hrtánková)
2. *Oravský komposesorát Thurzovská korešpondencia 1541 - 1626*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1962. 215 s.
3. *Oravský komposesorát. Hlavný právny zástupca 1857 - 1923*. Banská Bystrica : Štátny archív, Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1962. I-II, 25 s.
4. *Oravský komposesorát. Účtovný materiál 1700 - 1920*. Banská Bystrica : Štátny archív, Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1963. I-III, 85 s.
5. *Štátne okresné lesné správy 1885 – 1922*. Banská Bystrica : Štátny archív, Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1963. I-III, 30 s.
6. *Krajský národný výbor Žilina – odbor organizačný 1949 – 1959*. Banská Bystrica : Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1963. I-II, 11 s.
7. *Štátny lesný úrad v Dolnom Kubíne a Liptovskom Mikuláši 1883 – 1922*. Banská Bystrica : Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Bytča, 1964. 20 s.
8. *Oravská župa I. (1393) 1584 – 1849*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972. 370 s.

Slovenská archivistika

1. Denníky Juraja a Imricha Thurzu. In: *Slovenská archivistika*, roč. II, 1967, č. 2, s. 107 - 116.
2. Pramene k dejinám Slovenska v niektorých fondoch a zbierkach Maďarského Krajinského archívu v Budapešti. In: *Slovenská archivistika*, roč. III, 1968, č. 2, 1968, s. 380 - 391.
3. Mikrofilm v službách archívov. In: *Slovenská archivistika*, roč. IV, 1969, č. 1, s. 185 - 189.
4. Správa o študijnej ceste do Juhoslávie. In: *Slovenská archivistika*, roč. V, 1970, č. 1, s. 178 - 184.
5. Súdna prax oravskej stolice. In: *Slovenská archivistika*, roč. XIII, 1978, č. 1, s. 42 - 58.
6. Daňová účtovná agenda Oravskej stolice. In: *Slovenská archivistika*, roč. XIV, 1979, č. 1, s. 59 - 72.
7. Vojenská funkcia Oravskej stolice. In: *Slovenská archivistika*, roč. XIV, 1979, č. 2, s. 85 - 95.
8. Stoličná zdravotnícka starostlivosť na Orave. In: *Slovenská archivistika*, roč. XV, 1980, č. 1, s. 109 - 116.
9. Prehľad matrík na Slovensku do zoštátnenia matričnej agendy. In: *Slovenská archivistika*, roč. XV, 1980, č. 1, s. 109 - 116.
10. Mikuláš Kubíni a jeho písomná pozostalosť. (k 145. výročiu jeho narodenia) In: *Slovenská archivistika*, roč. XX, 1985, č. 1, s. 64 - 75.
11. Zahraničné uznanie riaditeľovi Archívnej správy Ministerstva vnútra SSR. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXI, 1986, č. 2, s. 228 - 229.
12. Pohľad na dokumentáciu svetovej výstavy v Paríži roku 1900. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXII, 1987, č. 1, s. 157 - 161.
13. Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIII, 1988, č. 2, s. 131 - 133.
14. Imrich Thurzo a jeho korešpondencia (1609 - 1621). In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIII, 1988, č. 2, s. 80 - 91.
15. PhDr. Stanislav Palkovič šesťdesiatročný. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 2, s. 206 - 207.
16. Korešpondencia Alžbety Coborovej (1592 - 1626). In: *Slovenská archivistika*, roč. XXV, 1990, č. 1, s. 104 - 113.
17. Juraj Thurzo a jeho korešpondencia 1587 - 1616. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXV, 1990, č. 2, s. 65 - 76.
18. Palatinát Juraja Thurzu 1609 - 1616. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXVII, 1992, č. 1, s. 83 - 93.
19. Niekoľko poznámok o právnom postavení a správe mestečka Beluše v 16. - 19. storočí. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXX, 1995, č. 2, s. 104 - 112.

Historický časopis

1. O práci Štátneho archívu v Bytči. In: *Historický časopis*, roč. 5, 1957, č. 5, s. 156-160.
2. Druhy účtovných písomností na bytčianskom panstve v roku 1606 - 1626. In: *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 11, s. 219 - 226.
3. Príspevok k vzťahu Rákócziho Františka II. k Slovensku. (Trenčianska stolica a Onódsky snem). In: *Historický časopis*, roč. 26, 1978, č. 26, s. 272 - 282.

Vlastivedný zborník

1. Päť rokov práce Štátneho archívu v Bytči. In: *Vlastivedný zborník Žilinského kraja*, roč. 3, 1959, s. 117 – 118.
2. Akcia hajdúskych vojsk proti Bytčianskemu panstvu roku 1605. In: *Vlastivedný zborník Považia*, roč. 10, 1968, s. 112 - 113.

Ostatné periodiká

1. Bibliografia k archívom na Slovensku. In: *Archivní časopis*, roč. 4. 1954, s. 124 - 125.
2. Vydávanie základných súpisov archívov v Maďarsku. In: *Sborník archivních prací*, 1954, s. 189 - 190.
3. Archívnictvo v Maďarsku. In: *Archivní časopis*, roč. 5. 1955, s. 211 - 217.
4. Stav a úlohy archívneho výskumu na Orave. In: *Sympóziu o regionálnom výskume Oravy. Oravský Podzámok*. 1968, s. 48 - 55.
5. Odkaz minulosti dnešku : Štátny oblastný archív v Bytči. In: *Príroda a spoločnosť*, roč. 33, 1984, s. 52 - 56.
6. Nové archívne poznatky k histórii Bytčianskeho zámku. Talianski majstri v službách Turzovcov. In: *Pamiatky a príroda*, roč. 19, 1988, s. 10 - 11.
7. Pravda o čachtickej panej. In: *Trenčianske noviny*, roč. 52, 1995, s. 9.
8. Bytčianski Turzovci. In: GAJDIČIAR, Ivan a kol.: *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 16 - 24.
9. Tomáš Uhorčík. In: GAJDIČIAR, Ivan a kol.: *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998. 419 s.

Belušan

1. Najstaršie listiny o Beluši. In: *Belušan*, roč. 28, 1995, č. 4, s. 1.
2. Významné roky v dejinách Beluše. In: *Belušan*, roč. 28, 1995, č. 4, s. 2.
3. Zbohom páter Zacko. In: *Belušan*, roč. 29, 1996, č. 1, s. 2.
4. Historické jubileá Beluše v roku 1996. In: *Belušan*, roč. 29, 1996, č. 2, s. 3.
5. Pozoruhodná správa beluškého richtára z roku 1866. In: *Belušan*, roč. 29, 1996, č. 4, s. 2.
6. Historické jubileá Beluše v roku 1997. In: *Belušan*, roč. 30, 1997, č. 1, s. 2.
7. Výročia z dejín Beluše v roku 2001. In: *Belušan*, roč. 34, 2001, č. 1, s. 5.
8. Výročia z dejín Beluše v roku 2002. In: *Belušan*, roč. 35, 2002, č. 2, s. 1.
9. Za MUDr. Ladislavom Kvasničkom. In: *Belušan*, roč. 35, 2002, č. 2, s. 3.
10. Tri výročia obce Beluša. In: *Belušan*, roč. 38, 2005, č. 5, s. 2 - 3.
11. Svetová výstava v Paríži v roku 1900. In: *Belušan*, roč. 39, 2006, č. 2, s. 4.
12. O pôvode beluškého erb. In: *Belušan*, roč. 39, 2006, č. 3, s. 3.
13. Ešte raz o počiatkoch Beluše. In: *Belušan*, roč. 39, 2006, č. 3, s. 4.
14. Za profesorom Gezom Runkovičom. In: *Belušan*, roč. 39, 2006, č. 3, s. 5.
15. Výročia z dejín Beluše v roku 2006. In: *Belušan*, roč. 39, 2006, č. 1, s. 5.
16. Farský Kostol sv. Alžbety Uhorskej. In: *Belušan*, roč. 40, 2007, č. 5, s. 4 - 5.
17. O pôvode beluškého erb. In: *Belušan*, roč. 43, 2007, č. 2, s. 10.

JOZEF KOČIŠ – L'UN DES FONDATEURS DE L'ARCHIVISTIQUE
SLOVAQUE

Helena Hollá

L'objectif de l'étude était d'approcher la personnalité de l'archiviste-historien Jozef Kočiš appartenant aux représentants remarquables de la génération de l'archivistique slovaque laquelle, dans les années cinquante du 20e siècle, fut activement présent pendant l'édification des fonds de l'archivistique moderne slovaque. Nous l'avons présenté, en même temps, comme l'historien lequel, grâce aux sources d'archives, éclaircit des faits historiques. Ce fut justement Jozef Kočiš lui-même qui, en tant qu'archiviste, plus connu au public plutôt par l'intermédiaire de la littérature de faits sur Janošik, Elisabeth Báthory, Sophie Bosniak, nous incita à écrire ce travail. L'un des objectifs du travail présent était aussi de présenter en bref la vie d'étudiant et la vie personnelle de Jozef Kočiš, d'attirer l'attention sur son apport à l'archivistique slovaque, de présenter des fonds concrets d'archives qu'il avait rendus accessibles à la large société de chercheurs et de faire une courte revue de ses travaux professionnels – des monographies. En écrivant ce travail, nous avons profité des rencontres personnelles avec Jozef Kočiš lui-même et, ensuite, des informations précieuses lesquelles nous avaient été offertes très sincèrement de la part de ses anciens collègues archivistes et de ses amis. Nous avons profité également des documents d'archives, des matériels instructifs d'archives, des études savantes et des publications de Jozef Kočiš. Dans notre travail, nous avons essayé de présenter la carrière de vie de Jozef Kočiš, l'oeuvre de cet homme bien érudit dans sa profession, exigeant et conséquent dans son travail, harmonique dans sa vie personnelle, plein d'achèvement et d'humanité. La bibliographie de Jozef Kočiš fait partie de l'étude présente.

Traduit par Kristína Kapitáňová

RECENZIE A REFERÁTY

KAČÍREK, L. – RAGAČ, R. – TIŠLIAR, P.: *MÚZEUM A HISTORICKÉ VEDY*. Vysokoškolská učebnica. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 285 s.

Vysokoškolská formácia v oblasti historických vedných disciplín v poslednom období môže disponovať s viacerými publikáciami a učebnými textami, ktoré výrazne môžu napomôcť poslucháčom príslušných študijných odborov osvojovať si základné poznatky aj z pomocných vied historických. Tie, ako je všeobecne známe, sú nevyhnutným predpokladom pre úspešné zvládnutie aj ďalších historických disciplín a následne tiež aj prácu s historickým a archívnym materiálom. Preto každá takáto učebná pomôcka vzbudzuje veľký záujem odbornej verejnosti vo vysokoškolskom prostredí, no o to viac aj v praxi. Navyše sa ukazuje, že zostavenie súbornej príručky pomocných vied historických je už nanajvýš aktuálne, pretože od vydania posledného súborného učebného textu pre vysokoškolských poslucháčov uplynuli dve desaťročia, počas ktorých sa naše poznatky v mnohých pomocnovedných historických disciplínach na základe štúdia slovenských reálií sprecizovali. V tomto zmysle je posudzovaná učebnica autorskej trojice veľmi vítaná a oprávnené možno očakávať, že sa stane štandardnou odporúčanou študijnou literatúrou. Ako už ale napovedá názov príručky, nejde tu tak úplne o klasicky poňatú učebnicu pomocných vied historických, pretože primárne je určená poslucháčom študijného odboru muzeológie a kultúrneho dedičstva. Ako čitateľa informuje knižná tiráž, publikácia je výsledkom projektu Vzdelávacej nadácie Jána Husa: Cursus Innovati „Podpora aplikácie historických vied pre študijný program Muzeológia a kultúrne dedičstvo na FiF UK v Bratislave“. Príručka je postavená tak, aby poslucháči uvedeného študijného odboru získali základné poznatky o jednotlivých disciplínach a tie mohli využiť pri svojej práci v budúcnosti. Z toho vyplýva, že jednotlivé pomocné vedy historické sa čitateľom a študentom predstavujú v základnej schéme a v redukovanom objeme poznatkov len na tie najnevyhnutnejšie aspekty, potrebné v práci budúcich muzeológov. Je potešiteľné, že napriek tomu, sú texty koncipované aj s ohľadom na slovacikálne špecifiká a to aj preto, že autori príručky sami patria medzi aktívnych bádateľov v jednotlivých disciplínach. Toto je veľmi dôležité, lebo pre budúcich absolventov uvedeného študijného odboru je znalosť slovenských reálií viac ako potrebná a so všeobecnými poznatkami z pomocných vied historických by sa v praxi určite neuplatnili. Tento moment vysokoškolskej učebnice treba pokladať za kľúčový a aj pre písanie iných učebníc z vysokoškolského prostredia by mal pre každého autora byť inšpiratívny. Vzhľadom na zameranie príručky je pochopiteľné, že medzi predstavenými disciplínami dominuje základná veda, ktorou je muzeológia a je jej preto venovaný aj najväčší priestor (74 strán textu). Jej autor Ľuboš Kačírek predstavuje celý systém tohto vedného odboru, jeho postavenie a vzťah k iným disciplínam, predmet jeho výskumu a metodológiu. Ďalej muzeologickú disciplínu člení na historickú, teoretickú a aplikovanú muzeológiu, čím poslucháčom predstaví všetky základné východiská odboru. Zvyšné predstavené pomocné

vedy historické sú už štandardným výberom z tých, ktoré sú pre poslucháčom študijného odboru muzeológie a kultúrneho dedičstva neprehliadnuteľné. Ide o disciplíny zoradené v poradí diplomatika, paleografia, epigrafika a kodikológia (P. Tišliar), heraldika, sfragistika, vexilológia, chronológia, genealógia, historická metrológia (R. Ragač), numizmatika (P. Tišliar) a faleristika (R. Ragač). Štruktúra výkladu týchto disciplín je štandardná; pozostáva z predstavenia základnej definície, predmetu, metodologických postupov a cieľov pomocnej vedy historickej, ďalej sa predstavujú stručné dejiny samotného odboru, doterajších významných bádateľov a ich základné diela, vývoj predmetu výskumu danej vedy a napokon základné definície a opisy charakteristík podľa osobitostí tej ktorej vedy. Vysokoškolský študent tak dostane ucelený a systematicky štruktúrovaný text, ktorý mu jednotlivú disciplínu predstaví uceleným a zmysluplným spôsobom. Samozrejmosťou súčasťou každej kapitoly (pomocnej vedy historickej) je aj použitá a odporúčaná literatúra, ktorá má pomôcť záujemcom zorientovať sa v prípade, ak bude mať záujem o prehĺbenie si poznatkov z niektorej z uvedených a predstavených disciplín. Samozrejme, ide o subjektívny výber autorov tej literatúry, ktorú pokladajú za prínosnú a zásadnú pre daný odbor, čo je ich autorské oprávnenie. Ak však po príručke siahne aj záujemca s istými bádateľskými skúsenosťami, môžu mu niektoré práce v zoznamoch chýbať.

Pedagogický počin autorskej trojice treba nepochybné vnímať veľmi pozitívne a sympaticky. V limitoch, ktoré určovali spracovanie príručky (zameranie študijného odboru, pre ktorý je učebnica primárne určená a potreby uchádzačov) ide o vydarený text, po ktorom určite budú siahat' aj študenti ostatných disciplín, ktorých spoločným základom sú dejiny. Učebnica je však súčasne aj výzvou pre historickú a archívársku obec, aby zostavila rozsiahlejšie spracovanú syntetizujúcu príručku pomocných vied historických, primárne cieľenú do historickej a archívárskej obce, postavenú predovšetkým na štúdiu domáceho historického a archívneho materiálu a zohľadňujúcu domáci historický vývoj i nové trendy vychádzajúce z formovania ďalších tzv. nových pomocnovedných historických disciplín. To sa, prirodzene, nezaobíde bez širšieho autorského zázemia a praktických znalostí a skúseností v jednotlivých disciplínach.

Vladimír Rábik

SOKOLOVSKÝ, L.: *PEČATE A ZNAKY STOLÍC NA SLOVENSKU*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2010, 239 s.

Je paradoxné, že si táto veľmi dôležitá a svojím obsahom i rozsahom ojedinelá pôvodná vedecká práca, na Slovensku niekoľko rokov od svojho vydania nenašla svojho recenzenta a bola zväčša len objektom „povinných“ anotácií. Je to na zrejmu škodu a zreteľne dokumentuje aj úroveň odbornej diskusie u nás. Ide vo všeobecnosti o podobne koncipovanú encyklopedickú prácu ako *Pečate miest a obcí na Slovensku* z pera prof. Jozefa Nováka, s úvodnou štúdiou a abecedne radenými heslami venovanými jednotlivým stoliciam, dokonca vzniknutú v rámci toho istého projektu. Dosiahnuté výsledky autora sú aj v tomto prípade zjavne podnetné.

V prípade úvodnej kapitoly a vo všeobecnosti celej práce oceňujem autorovu snahu o komplexnosť, úspešné zapojenie nových poznatkov získaných archívno-historickým výskumom a interdisciplinárne presahy práce. Osviežujúco pôsobia aj reálne zmapovanie problematických miest vykonaného výskumu (neprístupnosť niektorých archívnych súborov, časová tieseň atď.). Veľmi oceňujem aj pravidelné používanie trojrozmerného muzeálneho materiálu (najmä stoličné pečatidlá, zástavy) a tiež stoličných erbov umiestnených na architektonických pamiatkach – zväčša na stoličných domoch. Chápem tiež autorov zámer teritoriálne smerovať prácu na územie dnešného Slovenska, i keď to so sebou prinieslo možnú legitímnu otázku o komplexnosti práce a miery relevantnosti dosiahnutých výsledkov v kontexte celého bývalého Uhorska.

Kapitolám o jednotlivých stoliciach sa autor snažil dať jednotnú formu, avšak vzhľadom na rozdielne množstvo získaných poznatkov o jednotlivých stoliciach sú medzi kapitolami prirodzene zreteľné rozdiely (rozsah, hĺbka). Z hľadiska vymedzenia témy práce by sa dalo polemizovať, prečo si v publikácii svoje miesto nenašli napríklad predialisti ostrihomského arcibiskupstva, ktorí až do prvej polovice 19. storočia žili vo svojich vlastných drobných samosprávnych stoliciach. Vznik predialistických stolíc spadá už do obdobia stredoveku a väčšinou ležali na území dnešného Slovenska (napríklad Vráble a Vojka nad Dunajom). Na tomto mieste sa nebudem venovať otázkam odbornej terminológie používanej v recenzovanej práci, autorovi sa taktiež pri excerpcii odbornej literatúry nepodarilo zachytiť všetku relevantnú uhorskú a maďarskú produkciu, ale sčasti aj slovenskú literatúru, hlavne z posledného časového obdobia.

Veľmi dobré výsledky autor dosiahol pri rozsiahlom archívnom výskume, ktorý trval niekoľko rokov. Problematickým miestom je to, že sa mu nepodarilo nájsť minimálne trojicu zachovaných originálov slovacikálnych stoličných erbových listín, v súčasnosti uložených v slovenských archívoch. Kurióznym príkladom je dnes oficiálne nezvestná erbová listina pre Trenčiansku stolicu z roku 1550, ktorá síce v Štátnom archíve v Bytči už dlhé roky chýba, ale s jej vyobrazením sa stretávame na propagačných materiáloch Trenčianskeho samosprávneho kraja. Jedna z dvojice erbových listín pre Turčiansku stolicu, bola vystavená v rámci projektu *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia* v Slovenskej národnej galérii v Bratislave a miniatúra publikovaná v katalógu, druhá zo stoličných erbových listín pre Turčiansku stolicu v rámci výstavného projektu Slovenskej národnej galérie *Krv*. Uvedené hiáty neumožnili bez bielych miest uspokojivo dotiahnuť kapitoly najmä venované Turčianskej a Trenčianskej stolici. V prípade Turca tak autorovi unikla unikátna informácia z blazonu erbovej listiny z roku 1557 o tom, že vodná plocha zobrazená v spodnej časti štítu je v ňom jednoznačne identifikovaná ako rieka Turiec. Takéto vyobrazenie konkrétneho geografického prvku je v heraldike unikátne. V prípade časti práce venovanej Hontianskej stolici absentuje dôležitá informácia, že erbová listina z roku 1550 v origináli existovala ešte v prvých desaťročiach 20. storočia. Erbová listina zrejme zanikla spolu so stoličným archívom počas druhej svetovej vojny. V prípade Zvolenskej stolice je potrebné zvážiť, či neidentifikovaná figúra v strede stoličného erbu nemôže byť zobrazením mostu z vtáčej perspektívy. Obdĺžniková časť figúry by mohla predstavovať mostovku (povrch mostu) a doposiaľ bližšie neidentifikované guľôčky, umiestnené po oboch stranách, drevené koly, časti podpornej konštrukcie dreveného mostu. K uvedenej hypotéze je potrebné na tomto mieste poznamenať, že stredoveký zvolenský „Hronský most“, významná dominanta okolia, kde sa

vyberalo aj mýto, od stredoveku susedil s poľom nazývaným Rákoš a spájal ho s mestom Zvolen. Na poli Rákoš sa tradične konávali kongregácie zvolenskej stoličnej šľachty, ktorá ho teda musela ako stavbu dôkladne poznať.

Z hľadiska dejín správy autor venoval pomerne veľkú pozornosť aj časovému obdobiu pred rokom 1550, hlavne zo sfragistického hľadiska. V tejto časti bolo však potrebné podľa môjho názoru ešte o niečo viac pozornosti venovať stredovekým dokladom o používaní stoličných pečatí, resp. stoličných erbov, napríklad v prípade Šariša a tiež prípadu Liptovskej provincie. V tomto kontexte je najzreteľnejším príklad erbovej listiny pre Šomoďskú stolicu, ktorú v roku 1498 vydal uhorský kráľ Vladislav Jagelonský. V texte listiny je doslovne uvedené, že udelený erb mala stolica používať na spôsob iných kráľovských miest a stolic používajúcich erby - „...*more aliarum nostrarum civitatum et comitatum regni nostri armis utentium*...“. Udelený erb mal podľa listiny svojím obsahom odkazovať na úrodnosť pôdy. Rovnako mala podľa listiny vzniknúť aj autentická stoličná pečať s udeleným erbom a stolica listinou zároveň získala aj právo používať červený vosk. Z citovaného textu listiny vyplýva, že erbová listina z roku 1498 s najväčšou pravdepodobnosťou nebola jediná svojho druhu. Dokazujú to aj iné neskorostredoveké teritoriálne erbové listiny.

Napriek uvedeným čiastkovým pripomienkam je zrejmé, že recenzovanú publikáciu profesora Leona Sokolovského o stoličných pečatiach a znakoch je potrebné považovať za veľmi vydarený krok k lepšiemu uchopeniu tejto, v slovenskom prostredí doposiaľ veľmi zanedbanej, problematiky a patrí nepochybne medzi vrcholy jeho vedeckej tvorby. Publikácia má napriek spomínanému „zúženému pohľadu“ potenciál zaujať aj v širšom stredoeurópskom kontexte.

Radoslav Ragač

Z *MINULOSTI SPIŠA*. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči. Zostavil Ivan Chalupický. Ročník XX, 2012, Levoča 2012. 285 s.

Členom Spišského dejepisného spolku sa na valnom zhromaždení v marci 2013 dostala do rúk ročenka Z minulosti Spiša XX 2012. Následne bola doručená ako povinný výtlačok na všetky určené miesta. Záujem o ňu prejavujú rôzne inštitúcie, školy, študenti, súkromné osoby aj napriek tomu, že sa jej nerobí takmer žiadna reklama.

Dvadsaťročná tradícia vydávania zborníka Z minulosti Spiša je pokračovaním činnosti predchodcu terajšieho spolku – Spišského dejepisného spolku (1883 - 1946) a Krúžku historikov Spiša pri Slovenskej historickej spoločnosti (1965 - 1991). Jeho význam spočíva hlavne v edičnej činnosti; vydával ročenky - 13 ročníkov, štvrt'ročné Správy z dejín Spišskej župy - 16 ročníkov a edície prameňov, ktoré sa používajú dodnes. Redakčnej rade, na čele so zostavovateľom doc. PhDr. Ivanom Chalupickým, záleží na publikovaní hodnotných príspevkov, ktoré odznali nielen na vlastných seminároch, ale aj na mimospolkových podujatiach. Zaradeniu štúdií a článkov v ročenke, samozrejme, nemusia predchádzať ich ústna prezentácia. K štúdiám sa vyjadruje aspoň jeden lektor. Autormi príspevkov sú väčšinou členovia spolku, ale aj iní autori domáci i zahraniční.

Richárd Horváth je autorom úvodnej štúdie *Funkcionári Spišskej župy v neskorom stredoveku 1459 – 1526*, upozorňuje v nej na absenciu centrálného kráľovského archívu k danej téme. K objavovaniu dejín Karpatskej kotliny konštatuje, že je k takému výskumu v súčasnosti dostupný archivovaný materiál v digitálnej fotografii originálnych listín. Jadro štúdie tvoria štyri skupiny mien úradníkov s časovým vymedzením pôsobenia vo funkcii. Úrad spišských podžupanov sa skoro vždy zhodoval s funkciou kastelána Spišského hradu. Štúdiu z maďarčiny preložila Beáta Vida a posúdil ju František Žižčák. Text obsahuje veľké množstvo cenných odkazov poznámkového aparátu, týkajúcich sa tejto témy, skúmanej viacerými bádatelmi.

O jednom z najkontroverznejších panovníkov na českom tróne pripravil štúdiu David Papajík s názvom *Osobnosť cisára a kráľa Zikmunda Lucemburského z pohľadu českých historiků*. V prvej časti stručne popisuje politickú kariéru cisára a kráľa Žigmunda Luxemburského (1368 – 1437). Po smrti kráľa Václava IV. sa stal legitímnym nástupcom na českom tróne, bol rímsko-nemeckým a uhorským kráľom v období husitských nepokojov. Spočiatku husitská časť Čiech ho ako kráľa odmietala, ale po porážke husitov v bitke pri Lípanoch (r. 1434) sa stal českým kráľom. Osobnosť tohto panovníka je českými historikmi hodnotená rôzne. Autor, na jeho pôsobenie cituje nejednoznačný pohľad Františka Palackého, zakladateľa českého moderného dejepisectva, Jozefa Pekára, historika husitskej doby a iných historikov. Jozef Macko, František Šmahel, František Kafka, Václav Drška a Peter Čornej smerujú skôr ku kladnému hodnoteniu kráľa.

Miroslav Števík je autorom príspevku *K vývoju sídelných pomerov na území Spišského zálohu v rokoch 1412 - 1772*. O zálohovanom území na severovýchode Spiša písali viacerí autori zo Slovenska aj z Poľska. Autora zaujímajú pomery na začiatku zálohu, viackrát cituje štúdiu Ivana Chalupeckého Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši, publikovanej v roku 1963 a štúdiu Richarda Marsinu K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia (1973). Autor na základe výskumu zálohovaných revízií (lustrácií) v konkrétnych lokalitách počas 350-tich rokov konštatuje, že prešli zložitým vývojom. Niektoré vznikali, iné zanikali. Na konci štúdie uvádza zoznam sídiel z roku 1764 a mapku sídiel z roku 1412.

Miroslav Hut'ka napísal štúdiu *Augustiniánsky kláštor sv. Alžbety v Spišskom Podhradí*. Pri skúmaní dejín miest, ich urbanizačnej štruktúry je potrebné od 13. storočia všimnúť si aj kláštory. Kláštory v stredovekých mestách bolo treba vydržiavať, okrem iného poslania, zasahovali aj do ekonomiky mesta, ale boli aj prejavom kultúrnosti mesta. Spišské Podhradie patrilo k takým mestám. A práve zložitou štruktúrou kláštora, účinkovania Rehole pustovníkov sv. Augustína sa autor zaoberá na základe všetkých dostupných písomných dokumentov. Poukazuje na činnosť v sociálnej oblasti priorátu Rehole pustovníkov sv. Augustína v Spišskom Podhradí od konca 14. storočia do prvej polovice 16. storočia, teda do začiatku protestantizmu.

Štúdia *Nález a publikovanie kópie traktátu Stanislava Heraklia Lubomirského* od Marie Marcinowskej je vlastne informácia o obsahu kópie traktátu z pera Stanislava Heraklia Lubomirského z roku 1671, nájdeného v budapeštianskom archíve. Autorka informovala o tom v prednáške na konferencii k 600. výročiu spišského zálohu v novembri 2012 v Spišskej Novej Vsi. Kópia vznikla v spišskom piaristickom kolégiu v Podolínci. V prvej polovici štúdie autorka podrobne opisuje názory doterajšieho publikovania úvodu traktátu. V druhej časti je text traktátu, vo

verzii prepísanej z originálu samotnou autorkou. Preklad štúdie vyhotovil Miroslav Števík a posúdil Ivan Chalupecký.

Jedným z najzaujímavejších príspevkov v zborníku je štúdia Heleny Liptákovej *Starostlivosť štátu o vidiecku chudobu na hornom Spiši v 50. rokoch 19. storočia*. Autorka na základe štúdia archívnych dokumentov v sústave slúžnovských úradov a poznajúc fungovanie štátneho aparátu v danom období - Spišského vládneho komisariátu, neskôr Župného úradu a jeho aparátu, oboznamuje čitateľa s tým, čo konkrétne robili na záchranu Spiša v 50. rokoch 19. storočia pred hladomorom. Najnižšie jednotky v sústave verejnej správe boli slúžnovské okresy. Autorka sledovala hlavne činnosť v okrese Spišské Podhradie, Stará Lubovňa a Spišská Stará Ves (spolu 49 obcí). V Štátnom archíve v Levoči je nosným fondom Spišská župa. V ňom sú Núdzové písomnosti, z ktorých sa dozvedáme, ako sa vládny aparát pokúsil riešiť nepriaznivú situáciu v nákupe obilia z verejných prostriedkov a jeho rozdeľovanie najchudobnejším. Vláda poskytovala pomoc podľa presných pravidiel a kontrolovala úrady, ktoré to mali robiť. Aplikované núdzové opatrenia naznačili spôsob a cesty poskytovania sociálnej pomoci. Štúdia Heleny Liptákovej na konkrétnych príkladoch činnosti štátneho aparátu a konkrétnych príkladoch správania sa k obyvateľstvu podáva plastický obraz hospodárskych a sociálnych pomerov na hornom Spiši.

Michal Marták prispel do zborníka štúdiou *Z dejín Nemešian v období medzi svetovými vojnami*. Konštatuje, že doteraz nebola vydaná komplexná monografia tejto obce v okrese Levoča, ležiacej v blízkosti Spišského hradu a Spišskej Kapituly. Do povedomia verejnosti sa obec dostala vďaka známej archeologickej lokalite v jej chotári - zaniknutej stredovekej obci Zalužany. Autor k napísaniu štúdie najviac informácií získal z novodobých fondov uložených v Štátnom archíve v Levoči a levočskej pobočke archívu; z fondu Obvodný notársky úrad v Spišskom Hrhove, do ktorého Nemešany patrili, Slúžnovský úrad a neskôr Okresný úrad v Levoči. Autor chronologicky zaznamenáva dianie v obci z hľadiska politického (napr. voľby), kultúrno-spoločenského (spolky, škola, knižnica, divadlo) a hospodárskeho hľadiska (budovanie obce, elektrifikácia). Ku takmer komplexnej charakteristike obce chýbajú pre čitateľa údaje o zaradení obce do cirkevnej štruktúry. Štúdiu posúdil Peter Zmátlo.

Pavol Bohačíak je autor štúdie *Prenasledovanie katolíckej cirkvi štátnou mocou na príklade „Levočskej vzbury“ v roku 1949*. História o situácii v katolíckej cirkvi na Slovensku po februári 1948 je už v mnohom zdokumentovaná. Najsilnejšia vlna odporu a proticirkevných zásahov, vedených komunistami, začala odpočúvaním na biskupskej konferencii v Dolnom Smokovci v marci 1949. Tzv. „Katolíckou akciou“ začali radikáli z komunistickej strany boj proti cirkvi. V Levoči sa odohrala 25. – 26. júna 1949 vzbura proti provokácii štátnych orgánov. Autor celý sled udalosti, priebeh vzbury, následné súdy so zúčastnenými i nezúčastnenými, citoval z textov štúdie Ivana Chalupeckého a Eduarda Pavlíka: 50 rokov od „Levočskej vzbury“ v roku 1949 uverejnenej v zborníku *Z minulosti Spiša 1997 – 1998*. Účastníci boli odsúdení na vysoké tresty.

Študent cirkevného Gymnázia sv. Františka z Assisi v Levoči Matúš Kaščák sa zaoberal životom a osobnosťou Gašpara Haina, autora levočskej kroniky v príspevku *Život Gašpara Haina na základe jeho kroniky*. História slobodného kráľovského mesta Levoča je zachytená v mnohých podobách odborných i populárnych knihách. V kronike je však história, ktorú autor sám zažil, alebo ktorá sa odohrala za jeho života. Ku kronikám zvyčajne nemá každý prístup. Výnimkou je

kronika Gašpara Haina, ktorá ako jediná vyšla v tlačenej podobe. Zo štúdie sa dozvedáme o rodinnom zázemí a osobnom živote Gašpara Haina (1632 – 1687), o jeho náboženských a politických názoroch, ako aj o živote šľachtica rektora Levočskej mestskej školy a senátora v mestskej rade. Vrcholom profesijnej kariéry Gašpara Haina bolo zvolenie za richtára mesta. Kronika Gašpara Haina nám umožňuje poznať historický obraz doby, v ktorej žil a čo ovplyvňovalo jeho životné kroky.

Rímskokatolícka cirkevná správa Lubovnianskeho dekanátu v rokoch 1591 – 1772 je názov štúdie, ktorú Peter Žarnovský napísal v roku okrúhleho výročia 600 rokov zálohovania časti Spiša uhorským kráľom Žigmundom Luxemburským, poľským kráľom (záloh trval 360 rokov) a 240. výročia vrátenia zálohovanej časti Uhorsku. Územie zálohu pozostávalo z 13 spišských miest spolu s mestom Lubovňa, Hniezdne a Podolíneč, s hradnými panstvami Lubovňa a Podolíneč. Lubovniansky hrad bol centrom zálohovaného územia, ktoré bolo súčasťou uhorskej koruny. Ako to bolo s cirkevnou správou tohto územia, ako si to vysvetľujú poľskí historici a historici zo Slovenska, to je predmetom tejto štúdie. Lubovniansky dekanát v rokoch nastupujúcej reformácie (po roku 1517) bol začlenený pod krakovskú jurisdikciu, pôsobili tu poľskí kňazi. Po roku 1876 prešiel pod Spišské biskupstvo. V štúdiu je cenný podrobný zoznam kňazov s miestom a časovým obdobím ich pôsobenia.

V kapitole Články sú uverejnené príspevky štyroch členov Spišského dejepisného spolku. Eva Spaleková napísala článok *Reštaurovanie hlavného Oltára sv. križa v Kostole sv. Križa v Kežmarku* a Katarína Potanková *Z dejín Tatranských elektrických železníc*. Jozef Jendrichovský prispel článkom: *Alfons Wolfgang Czibulka (1842 -1894)*. Čitateľom priblížil život a tvorbu hudobného skladateľa divadelného a vojenského dirigenta, rodáka zo Spišského Podhradia. Andrej Janovský v článku *Významné hudobné výročia Kežmarku* pripomenul jubileá troch významných osobností spojených s kultúrnym, najmä hudobným životom na Spiši. Boli to Karel Jan Zoubek, Ernest Genersich a Ján Móry.

Kapitola Recenzie a bibliografia obsahuje šesť recenzií. Michal Marťák napísal recenziu knihy *Kronika mesta Spišské Podhradie slovom i obrazom*. Zost. František Žižčík. Spišské Podhradie. 2. vydanie, Spišské Podhradie 2011. Monika Pavelčíková napísala recenziu publikácie Stanislaw Trebunia-Staszal – Ján Olejnik: *Z Nowego Targu do Kieżmarku. Stroje ludowe pogrnicza Polsko-Słowackiego. (Z Nowého Targu do Kežmarku. Ludový odev poľsko-slovenského pohraničia. Nowy Targ 2012.)* Zuzana Kollárová recenzovala zborník *Ad honorem Richard Rybarič*. Zost. Janka Petöczová. Bratislava 2011. Tá istá autorka napísala recenziu knihy Nižňanský, Eduard a kol.: *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov 2009. Na knihu s poetickým názvom *Električka do tatranského nebička*, ktorú napísal Mikuláš Argalács, upozornila Božena Malovcová. Štúdiu Miroslava Števíka *Národnostné pomery na Spiši v 17. storočí* podľa Sigrayovej vizitácie z roku 1700. In: Spiš. Vlastivedný zborník 6. Spišská Nová Ves 2012, s. 92 – 104 posúdila Milica Majeriková-Molitoris.

Bibliografiu kníh o Spiši, vydaných najmä v rokoch 2011 – 2012 vyhotovil Ivan Chalupecký. V spomínanom období vyšlo o Spiši 52 titulov.

V kapitole Zo života SDS nechýba ani v tejto ročenke správa o činnosti SDS v roku 2012, menoslov funkcionárov a zoznam členov SDS. V správe tajomníčka, Dana Rosová, kladne hodnotila prípravu valného zhromaždenia a konferenciu

venovanú životnému jubileu predsedovi SDS doc. PhDr. Ivanovi Chalupeckému a vydaniu zborníka Pocta Ivanovi Chalupeckému. Spolok pripravil aj dve ďalšie vydarené konferencie: Dejiny dopravy na Spiši a Dejiny zálohovaného územia Spiša (táto konferencia sa konala na dvoch miestach, v Spišskej Novej Vsi a na Lubovnianskom hrade. Na jeseň sa 80 členov spolku zúčastnilo exkurzie Kežmarok a okolie. V súčasnosti má spolok 344 aktívnych členov. V rokoch 1992 – 2012 mal celkom 523 členov.

Poslednou kapitolou sú Osobnosti. Ivan Chalupecký napísal o dlhoročných členoch spolku, ktorí zomreli v roku 2012:

PhDr. Jozef Kočiš, CSc. (1928 – 2013) zakladateľ a dlhoročný riaditeľ v Štátnom archíve v Bytči, historik Považia bol zakladajúcim a čestným členom spolku.

Profesor Dr., Dr. h. c. Ilpo Tapani Piirainen (1941 – 2012), fínskej národnosti, pôsobil na univerzite v Münsteri, prednášal na mnohých svetových univerzitách. Na Slovensku študoval nemecké rukopisy zo 14. storočia a vydal veľké množstvo prameňov z našich archívov vlastným nákladom. Germanista svetového mena mal rád Slovensko a Slovákov.

Úplne poslednou časťou zborníka Z minulosti Spiša XX je bibliografia I. T. Piirainena. Manželka nebohého prof. Piirainena Elisabeth Piirainen poskytla do ročenky text: *Bibliografia (Schriftenverzeichnis) prof. Dr. Dr. h. c. Ilpo Tapani Piirainena*. Od roku 1968 do roku 2011 tvorbu svojho manžela rozdelila na kapitolu *Knihy – Bücher, Knihy pred vydaním – In Vorbereitung, Vydavateľská činnosť – Herausgebertätigkeit, Štúdie a články – Artikel a Recenzie – Rezensionen*.

Môžeme predpokladať, že jubilejný dvadsiaty ročník zborníka Z minulosti Spiša sa stane, tak ako aj jeho doterajšie ročníky, zaujímavým čítaním. Niektoré príspevky môžu slúžiť ako návod či pomôcka na ďalšie štúdium v danej téme. Záujemca o veci minulé, najmä zo Spiša, nájde v zborníku nové informácie, doložené usilovným bádáním autorov štúdií a článkov.

Agnesa Žiľčáková

JESENSKÝ, M. *MUZEOLÓGIA NA KYSUCIACH*. Čadca : Kysucké múzeum a Magma 2012. 255 s.

V novom miléniu zaznamenáva regionálna kysucká historiografia výrazný vydavateľský „boom“, aj zásluhou doslova publikačnej explózie Kysuckého múzea (KM), ktoré, najmä v posledných rokoch vydalo hneď niekoľko prác v edícii Zlatý fond KM. Štyri, doteraz vydané tituly, boli zamerané na propagáciu kysuckých dejín širokej, najmä laickej verejnosti, preto sú tieto publikácie písané ľahším, populárnejším štýlom (s jednou výnimkou – GALLIK, J. *Ján Haranta*). Na popularizácii dejín by určite nebolo nič zlé, keby zmienené diela nevykazovali mnoho iných nedostatkov. Nie je tomu inak aj v prípade predkladanej práce, riaditeľa KM Miloša Jesenského.

Publikácia, ktorá vyšla pri príležitosti 40. výročia založenia KM, má však s muzeológiou, v jej vlastnom slova zmysle, spoločný len názov a jeden odsek, v ktorom autor opisuje vznik múzea a vymenúva jednotlivých riaditeľov. Ďalší obsah je už o niečom úplne inom. Publikácia je rozdelená do štyroch väčších

kapitol, každá z nich obsahuje menšie podcelky. Už názvy kapitol a podkapitol (Skôr než prišli múzejníci, Navrstvený čas, Na mapách a pergamenoch atď.) jasne naznačujú populárny charakter práce. Po úvodných predhovoroch nasleduje prvá kapitola – *Skôr než prišli múzejníci* (s. 15 - 70). Jednoducho by sa dala klasifikovať ako historiografický prehľad, kde autor sleduje viaceré známe i menej známe práce, ktoré sa zaoberali minulosťou Kysúc, resp. opisujú Kysuce v istej časovej perióde (vo svojej súčasnosti), no dnes ich už využívame ako pramenný zdroj. Niektoré diela si všima detailnejšie, inde spomenie len ich názov. Kapitola začína priblížením Belovej monumentálnej práce *Notitia Hungariae novae*, konkrétne rukopisu časti o Trenčianskej stolici. Opisuje ju asi na piatich stranách, ale už tu sa objavujú prvé nedostatky. Napr. autor spomína, že notície o Trenčianskej stolici nedávno vydal v edícii v maďarskom jazyku Gregor Tóth (Budapešť, 2011). Toto tvrdenie znamená, že edíciu alebo nevidel alebo nedokáže rozoznať maďarský jazyk od latinského. Už samotný fakt, že ide o edíciu vylučuje použitie maďarčiny, keďže M. Bel svoje dielo písal v latinskom jazyku. Je pravdou, že Gregor Tóth pripravil edíciu Trenčianskej stolice, no v maďarčine je písaný len úvod (s. 9 - 20), podobne je úvod preložený aj do anglického jazyka. Ostatný text je samozrejme v latinčine.

Jesenského text o Notíciach je kompletne vyhotovený na základe štúdie autora recenzie *Kysuce v Belových Notíciach* (Zborník KM, 2008, 11, s. 126 - 147), spočiatku dokonca bez uvedenia citácie. Rovnako preklady opisov vrchov a niektorých obcí sú doslovne opísané z tejto štúdie, hoci M. Jesenský sa odvoláva na rukopis Notícií uložený v Literárnom archíve SNK v Martine. Ak by ho bol autor skutočne použil, neboli by preklady v spomínanej štúdii a v predkladanej práci stylisticky i lexikálne totožné. Okrem toho sme toho názoru, že autor nielenže doslova vykradol (vhodnejšie slovo na túto metódu práce nenachádzame) text štúdie, ale i jej poznámky. Zreteľne to dokazuje, keď uvádza jednotlivé rukopisy Notícií, kde spomína odpis Aurela Rutšeka, uložený v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave a odkazuje na štúdiu Petra Ratkoša *Maginova Apológia Slovákov a Belove rukopisy o Trenčianskej stolici* (HČ, 25, 1977, 3, s. 419 - 430). Iróniou je, že P. Ratkoš vo svojej štúdii nespomína, že by bol Rutšekov rukopis uložený v SNA a neuvádza ani jeho signatúru, túto informáciu obsahuje Veličkova štúdia. Z nej sú, ako inak, bez citácie, prevzaté aj latinské opisy kysuckých riek, pohorí a obcí, v recenzovanej práci uvedené v poznámkovom aparáte. Bez citácie, či už prameňa alebo iného zdroja je spomínaný binárny názov Vysokej nad Kysucou Lúpežov na s. 20.

Od Bela autor pokračuje k Bernolákovcom, resp. kňazom pôsobiacim na Kysuciach, členom pobočného stánku Slovenského učeného tovarišstva vo Veľkom Rovnom. Ako pramenný zdroj je použitý článok z regionálneho týždenníka, čo dostatočne vypovedá o tom, aké úsilie autor vynaložil pri heuristike. A to aj napriek tomu, že danej problematike sa veľmi fundovaným spôsobom ešte v 60. rokoch minulého storočia venoval vtedajší čadčiansky kaplán, Ladislav Belás. Od bernolákovcov autor prechádza k Alojzovi Medňanskému a jeho *Malebnej ceste dolu Váhom*. Hoci uvádza Medňanského stručný životopis, opäť „zabudol“ uviesť odkiaľ čerpal. Ďalej M. Jesenský predstavuje rôzne národopisné diela, v ktorých sú opísané zvyky, odev, obuv či bývanie hornotrenčianskeho obyvateľstva (diela J. Čaploviča, A. W. von Sydowa, L. de Laveauxa). Ako M. Jesenský pracoval s literatúrou vidieť z informácie o Jánovi Lottnerovi, kde je ako zdroj uvedená publikácia Š. Brezányho *Dejatelja Kysúc v kultúre, umení a vede*. Ak si však porovnáme tento text so staťou v štúdii P. Marákyho o regionálnom výskume

Kysúc, publikovanom v zborníku Stredné Slovensko 5 (1985), ktoré Jesenský aj neskôr cituje, až priveľmi sa podobajú. Znamená to teda, že údaj o Lottnerovi prevzal nie od Brezányho, ale priamo od Marákyho aj s príslušnou poznámkou. Nasledujú opisy kresieb a etnografických materiálov Josefa Mánesa. Budeme sa opakovať, no na s. 59 M. Jesenský píše o kňazovi a národnom buditeľovi Františkovi Tagánim a opäťovne nenachádzame prameň, z ktorého tieto informácie čerpal. Ďalšie životopisné dáta Romualda Zaymusa sú už opatrené poznámkou, ale zdrojom bol príspevok v týždenníku Žilinský večerník. Na niekoľkých stranách sa potom venuje kysuckému dejepisnému nadšencovi Rudolfovi Matterovi, ktorého veľmi odvážne, ale absolútne neoprávnene, tituluje „tunajším Herodotom.“ Zdrojom bol autorovi opäť novinový článok Blanky Králikovej, ktorá čerpala z príspevku D. Veličku *Dejepisný nadšenec Rudolf Matter* (Terra Kisucensis, III, 2010, s. 162 - 164). Veľmi zvláštne pritom vyznieva vyjadrenie B. Králikovej, ktorá polemizuje s dvoma rôznymi správami o počte Matterových súrodencov. Nie je nám dost' jasné, čo jej bráni v tom, aby si tieto sporné údaje overila a uviedla na pravú mieru. Vo výpočte rôznych nepresností a lapsusov by sa dalo pokračovať, za všetky v danej kapitole uvedieme aspoň to, že autor považuje veľké monografické dielo prof. V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska* za štúdiu (!) (s. 76).

Druhá kapitola pod názvom *Navrstvený čas* (s. 81 - 141) je venovaná kysuckej archeológii. Autorov vklad je znova takmer nulový, ide len o ďalší a treba podotknúť, že nevelmi vydarený kompilát už známych faktov, publikovaných Karolom Anelom, Antonom Petrovským-Šichmanom, Marcelou Ďurišovou, no najmä Ondrejom Šedom, ktorého výskumy a vedecké výstupy z nich tvoria podstatnú časť tejto state. Poslední dvaja menovaní pracovali v KM ako archeológovia. Druhá časť kapitoly sa zaoberá pohraničným obranným systémom v Jablunkovskom priesmyku Šanciam. Ich zvyšky sa sčasti zachovali na Kysuciach (v katastroch obcí Čadca – reduta v lokalite Megoňky, Svrčinovec – Staré šance a Čierne – Malé šance). V minulom roku prebiehal na Malých šanciach záchranný archeologický výskum pod vedením archeológa Petra Bednára, ktorého výsledky boli zahrnuté do recenzovanej práce.

V tretej časti práce s titulom *Na mapách a pergamenoch* (s. 143 - 173) sa M. Jesenský venoval dejinám mesta Krásna nad Kysucou (svojho bydliska), vlastne len jeho vybraným problémom. Začína spomenutím listiny na zem Kysuca z roku 1244, ktorej text, celkom zbytočne, v pôvodnom znení uvádza v poznámke a preberá ho z Fejérovho diela *Codex diplomaticus Hungariae*, hoci z odborného hľadiska by bolo vhodnejšie použiť *Codex diplomaticus Slovaciae* od Richarda Marsinu. Autor však nepoužil Fejérov IV. zväzok v knižnej podobe, ale CD databázu Maďarského krajinského archívu, ktorú vydala spoločnosť Arcanum. Na tom by nebolo nič zlé, keby si dal aspoň tú námahu, aby prekopírovaný text z CD vyčistil od označenia strán, číslo strany 345 tak jasne prezrádza, akým spôsobom sa text listiny dostal do publikácie. Potom už prechádza priamo k dejinám Krásna n. K. Na s. 144, v súvislosti s názvom mesta uvádza : „V roku 1352 sa zmieňuje ako latinský prepis *Crassna* a tento názov sa udržal až do roku 1508, keď sa zmenil na *Krasno*. Ten sa používal viac ako dvesto rokov, v roku 1773 sa obec nazývala *Krásno*, v roku 1786 *Kraszan*.“ Z tohto vyjadrenia je evidentné, že autor vôbec nevie o čom hovorí. Podľa tejto logiky by sa totiž názov Krásna v priebehu rokov 1507 - 1549 musel meniť hneď niekoľkokrát, pretože v roku 1507 sa Krásno spomína ako *Krazna*, v roku 1508 *Crassna*, ale aj *Chrazino*, 1509 *Krassna*, 1514 *Kraszna* a 1549 ako *Krazenko*. To, že sú zachytené rôzne podoby toho istého názvu

predsa neznamená, že sa menil názov, ale ide o vplyv konkrétneho pisára. Po etymologickom-historickom exkurze sa zaoberá aj lokalitou Kalinov, ktorú na základe archeologického prieskumu A. Petrovského-Šichmana považuje za dôkaz slovanského osídlenia, v súvislosti so starým zvykom východných Slovanov sadiť na mohyly kríky kaliny. Archeológ O. Šedo skúmal tieto mohyly a nepotvrdil Šichmanove závery. Obdobne to bude aj s názvom Kalinov, ktorý sa do Krásna s najväčšou pravdepodobnosťou dostal až s valašským osídlením v prvej polovici 16. storočia, keď máme písomne doloženého valacha Kalinu, pôvodom z Nesluše. Aj posesívny sufix -ov hovorí skôr v prospech tejto alternatívy. Pri opise dejín Krásna M. Jesenský evidentne vychádzal z kapitol, ktoré pre monografiu mesta pripravila historička KM Andrea Paráčová (*Krásno nad Kysucou, prechádzky storočiami*, vyd. Magma, 2006), ale tak, ako vo viacerých predchádzajúcich prípadoch, ani v tomto mu to neprekážalo. A. Paráčová sa mihne v poznámkovom aparáte len akoby mimochodom, no jej texty i poznámky sú zväčša použité bez uvedenia zdroja.

Autor pokračuje a naďalej rozvíja témy, ktoré mu evidentne nie sú blízke. Spomína známu metačnú listinu Krásna z roku 1417 a snaží sa ju interpretovať. K tomu možno len dodať, že Fejér nepublikoval jej latinský originál, ale použil odpis listiny z Jankovičovej zbierky, kde sú mnohé miestne názvy skomolené a s týmito nepresnosťami ju opäť prevzal od Fejéra aj M. Jesenský. To, že na podporu svojich domnienok použil popularizačnú či skôr literárnu prácu doktora medicíny (*Čadca. Legendy, fakty, poklady*. Vyd. Mesto Čadca, 2010), asi už nemôže prekvapiť. Vrcholom etymologicko-historických snáh autora je interpretácia hydronyma *Chathapataka* z metačnej listiny, ktorý namiesto logického Čadčianskeho potoka vysvetľuje: „*Aby sme však boli presnejší, mali by sme hovoriť o Chatovom potoku v zmysle opisného „potok pri chate“ alebo „chata pri potoku.“*“ Toto už skutočne nestojí za akýkoľvek komentár.

Z obsahového hľadiska sa zmienime ešte o ďalšej záležitosti, keď autor na s. 173 hovorí o prvých písomných zmienkach niektorých kysuckých obcí – Klubina 1535 (správne 1648), Čadca 1565 (1534), Zborov n. B. 1583 (1635), Turzovka 1601 (1580), Vysoká n. K. 1619 (1616), Horelica (1593), Raková (1601), Svrčinovec (1613) a Staškov 1640 (1614), Čierne (1638) a Oščadnica 1641 (1624), Skalité 1648 (1641). Ak by táto publikácia vyšla pred 20 rokmi, tieto dátumy by vyjadrovali vtedajší stav bádania, ale prezentovať ich v roku 2012, je absolútne nevhodné, pretože regionálna historiografia dávnejšie pracuje s aktuálnejšími údajmi. To dosvedčuje ako dôkladne sa autor vyzná v tunajších reáliách.

Záverečnú kapitolu tvorí rozprávanie o cestovateľke Nelly Rasmussenovej, ktorá sa dostala až do Bystrickej doliny, kde sa zaujímala o rôzne formy spracovania dreva v zaniknutých obciach Harvelka a Riečnica. Úplnou bodkou za celou prácou je príloha, kde bol v pôvodnom znení uverejnený Kysucký dejepis od Rudolfa Mattera, pôvodne vydaný v roku 1927. Bezpochyby prínosnejším by bolo zhodnotenie tohto diela komentovanou reedíciou, ale k tomu by bolo treba vyvinúť väčšie úsilie, ako len mechanicky prepísať 85 rokov starú prácu.

Zopár poznámok a postrehov k forme poznámkového aparátu a obrazovej dokumentácii. Hoci je publikácia populárnou a určenou širokej verejnosti, ak už autor pracoval s poznámkovým aparátom, mal by ho vyhotoviť v patričnej forme. Žiaľ, poznámkový aparát je vyhotovený tak, že sa nedá hovoriť ani o nejakom vlastnom systéme (keď už nepoužíval platnú normu). Krstné mená autorov sú uvedené len skratkami, rozlišovanie názvov monografií, resp. odborných periodík

kurzívou je neznámym pojmom, poradie rok, ročník číslo v prípade periodík je rôzne (v jednom prípade dokonca namiesto ročníka 25, je uvedené číslo 25, hoci zborník vychádza štyrikrát ročne), používanie skratky c. d. a ed. je pre autora podľa všetkého „španielskou dedinou“ a mohli by sme pokračovať. K poznámkovému aparátu treba Jesenskému pripomenúť, že významný slovenský historik, ktorého niekoľkokrát citoval sa nevolal Benko, ale Beňko. Osobitnou kapitolou by mohlo byť uvádzanie zdrojov pri obrazovej dokumentácii, ktoré takmer nejestvuje. V tiráži je uvedená fotografia: archív Kysuckého múzea, archív autora. Tzn., že zrejme všade, kde nie je uvedený zdroj, pochádza obrázok z niektorého z vyššie spomenutých „archívov“. Ako je potom možné, že na s. 142 je na celej strane publikovaná časť mapy, kde nie je napísaný zdroj a mapa pochádza z fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v B. Štiavnici uloženom v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici? Ako je možné, že bez uvedenia zdroja sú tu publikované plány Veľkých šanci pochádzajúce z Ústredného vojenského archívu v Prahe (fond Sbirka plánů pevnosti Olomouc) či z Kriegsarchivu vo Viedni (fond KPS, Österreich-Ungarn: Tschechoslowakei – Böhmen, Mähren, Schlesien)? Autorovi zrejme nič nehovoria autorské práva ani v týchto prípadoch. Na s. 162 - 163 je publikovaný originál (nie prepis) listiny z roku 1352 na Krásno a ako zdroj je uvedená neexistujúca Maďarská národná databáza. Ide o databázu Maďarského krajinského archívu, kde je listina uložená pod signatúrou DL 87 274.

Záverom možno konštatovať, že recenzovaná práca M. Jesenského *Muzeológia na Kysuciach*, je určite najmenej vydareným vydateľským počinom KM v jeho 40 ročných dejinách. Autor chcel popisovať také fakty a javy z kysuckej minulosti, ktoré mu nie sú blízke, nie sú predmetom jeho výskumu a tak ich spracoval len veľmi povrchné a zväčša aj chybné. Vymenovať všetky faktografické, metodické a metodologické „prešľapy“ recenzovanej práce nemožno kvôli rozsahu recenzie. Zamerali sme sa len na vypichnutie niektorých. Výraznou pracovnou metódou autora, ako to vyplýva z vyššie uvedeného, bolo plagiátorstvo, čo neslúži ku cti nielen jemu, ale je mimoriadne zlou a dehonestujúcou vizitkou aj pre múzeum ako také. Propagácia dejín verejnosti takouto formou je určite veľmi nešťastným spôsobom prezentácie. Kysuckú historiografiu síce rozšíril ďalší publikačný počín, rozhodne ju však neobohatil, skôr naopak.

Drahomír Velička

BŔBOVÁ, M. – SNOPKOVÁ, B. (zost.): *16. STOROČIE VZRKADLE KNIŽNEJ KULTÚRY*. Zborník príspevkov. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2012. 265 s.

Publikácia vznikla ako zborník príspevkov z rovnomennej konferencie, ktorá sa konala v dňoch 6. – 7. novembra 2012 na pôde Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine – Sekciou dejín knižnej kultúry, Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Zborník pozostáva z 21 príspevkov, ktoré odznali na spomínanej konfe-

rencii. Prvá časť je venovaná otázke kultúrneho pozadia knižnej kultúry a skladá sa zo štyroch štúdií.

Eva Frimmová vo svojej štúdií poukazuje na knižnú kultúru ako špecifikum, ktoré podobne ako politicko-hospodárske a náboženské udalosti charakterizuje 16. storočie na Slovensku v stredoeurópskom kontexte na začiatku novoveku. V politickej oblasti venuje značnú pozornosť prítomnosti Turkov v Uhorsku a politickému systému, v duchovnej časti rozoberá náboženskú roztrieštenosť na Slovensku. Nielen vo vede a výskume, ale i v knižnej kultúre podľa autorky mala značný vplyv talianska renesancia a reformačný humanizmus.

Eva Márza (v angličtine) píše o mecenášstve starých rumunských tlači zo strany viacerých významných osobností cirkevného a svetského života, najmä však od rodín sedmohradských kniežat ako Bátori, či Betlen. Autorka rozoberá i tradičný názor historiografie o vplyve členov rodiny Rákociovcov na vydávanie kníh v Sedmohradsku.

Andrea Goótszová podáva obraz Turka v historických piesňach zo 16. storočia, pričom sa zamerala na piesne opisujúce bitky, dobýjanie hradov, či ukrutnosti Turkov. Zdôrazňuje, že historické spevy v pravom slova zmysle nemožno chápať ako historiografický prameň, najmä pre skreslenie celkového popisu a vnímania dejinných udalostí a súvislostí.

Miloš Kovačka približuje projekt edičného sprístupnenia faksimilného vydania Bardejovského – Malého katechizmu Martina Luthera z roku 1581, v rámci edícií Pramene k duchovným dejinám Slovenska. Bardejovský katechizmus je považovaný za najstaršiu slovenskú knihu, na ktorej príprave vydania pracuje medzinárodný tím so snahou sprístupniť odbornej i laickej verejnosti jeden z najvýznamnejších dokumentov národného kultúrneho dedičstva. V práci autor uvádza tematickú štruktúru a prezentuje dosiahnuté výsledky.

Druhá časť zborníka pozostáva z troch štúdií zahraničných autorov, ktorí sa venujú otázke digitalizácie tlači a elektronickým databázam, respektíve projektom digitalizácie starých tlači s prihliadnutím na 16. storočie.

Mirosława Koćwin predstavuje tlače zo 16. storočia zozbierané poľskou Verejnou knižnicou vojvodstva v Opole (Wojewódzka Biblioteka Publiczna), kde podstupujú tieto zbierky konzerváciu a následne digitalizáciu, čo vytvára podmienky pre spoluprácu s ďalšími inštitúciami v regióne. V štúdií autorka popisuje i technickú stránku digitalizácie a súčasťou je aj zoznam konzervovaných tlači.

Gábor F. Farkas píše o prvej etape digitalizácie starých tlači v Séčeního knižnici v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár). Zdôrazňuje, že celý projekt pozostáva z troch krokov – zhromaždenia, digitalizácie a online sprístupnenia týchto prvotlači. V štúdií približuje zhromažďovanie a postupné získavanie uhorských inkunábul od významných osobností spoločenského života v priebehu 19. a 20. storočia, približuje ich charakter či obsahovú stránku.

Jaroslava Kašparová vo svojom príspevku oboznamuje s projektom PROVENIO, ktorý si za cieľ kladie vytvorenie textovo-obrazovej databázy tlači, rukopisov a prvotlači z obdobia rokov 1501 - 1800. V druhej časti príspevku na konkrétnych príkladoch prezentuje ukážku bibliografických hesiel významných bibliofilov, ktorých knihy sa zachovali v českých a ostatných zahraničných inštitúciách.

Tretiu časť zborníka tvoria príspevky zaoberajúce sa tvorbou renesančných osobností ako Erasmus Rotterdamský, Johannes Metzler a Thomas Jordan. Jeden príspevok v tomto bloku prezentuje analýzu portrétov autorov starých tlačí.

Michaela Sibyllová píše o portrétoch autorov tlačí vo fonde Univerzitetnej knižnice v Bratislave, vymedzenej časovo na 16. storočie, pričom si všima formálne znaky portrétu autora, nie umelecké vyhotovenie. Zdôrazňuje dôležitosť renesančných vzdelancov a vedcov, ktorých portréty sa stávali súčasťou kníh. Autorka identifikovala 75 portrétov patriacich 53 renesančným osobnostiam (hlavne nemeckého a talianskeho pôvodu) a štyri portréty stredovekých autorov. Z nášho prostredia sa v tomto fonde nachádzajú portréty Jána Sambuca a Mikuláša Oláha. V príspevku autorka rozoberá aj charakteristické atribúty portrétovaných osobností a na záver uvádza súpis skúmaných tlačí.

Dana Chalupeková predstavuje súpis diel Erazma Rotterdamského, ktoré sú uložené vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Väčšina týchto diel sa nachádza v Knižnici prvého kňazského seminára sv. Karola Boromejského Banskobystrickej diecезy, ktorú Štátna vedecká knižnica spravuje. Autorka uvádza jednotlivé diela E. Rotterdamského s krátkou anotáciou.

Vlasta Okoličányová približuje osobu Johanna Metzlera, významného pedagóga a verejného činiteľa, rodáka z Banskej Bystrice. Jeho život skúma z viacerých pohľadov – z oblasti pedagogiky vyzdvihuje autorka najmä jeho učebnicu gréckej gramatiky a preklady a komentáre antických autorov. Ako potomka Turzovcov z Betlanoviec predstavuje v krátkosti rodinné zázemie, zaoberá sa i jeho osobnou charakteristikou a povahovými vlastnosťami na základe zachovanej korešpondencie. Záverom uvádza zoznam vydaných diel J. Metzlera.

Zita Perleczká v štúdiu o Thomasovi Jordanovi poukazuje na jeho diela vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Na úvod predstavuje jeho život, uvádza stručnú charakteristiku jeho diel, pričom analyzuje aj marginálie, respektíve porovnáva s rukopisnými poznámkami a hľadá identitu majiteľa knihy.

Posledná, štvrtá časť zborníka ponúka čitateľovi pohľad na doterajší stav bádania knihovedného výskumu starých tlačí zo 16. storočia, nielen z územia Slovenska. Skladá sa z desiatich príspevkov.

Klára Komorová a Helena Saktorová približujú výskumný projekt – *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*, ktorého podstatou je registrovať, spracovávať a publikovať záznamy starých tlačí zo 16. storočia, zachovaných na území Slovenska. Takýchto tlačí sa zachovalo približne 27 000 kusov. Autorky v príspevku charakterizujú jednotlivých 15 zväzkov tohto generálneho katalógu a jeho spracovanie v elektronickej forme.

Marcela Domenová informuje o stave spracovania tlačí zo 16. storočia v jednotlivých knižniciach v Prešove – v Štátnej vedeckej knižnici tvoria tieto tlače len nepatrné množstvo, cca 0,1 %. V Kolegiálnej knižnici, ktorej prvé zmienky siahajú do roku 1667 je výskum ukončený, vzhľadom na predchádzajúci výskum Kamila Lacka, ktorý tieto tlače zmapoval. V Eparchiálnej knižnici, ktorá patrí gréckokatolíckej cirkvi, spravuje fond Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity. Napokon v Knižnici Rímskokatolíckeho farského úradu v Prešove sa v roku 2011 realizoval heuristický výskum, pričom z 587 záznamov identifikovali 51 tlačí zo 16. storočia. Autorka komentuje aj aktuálne prebiehajúci výskum.

Andrej Szeghy predstavuje výnimočné tlače uložené v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach z pohľadu ich zachovania, proveniencie a posesorských záznamov. Všima si aj obsahovo predmetové hľadisko, napríklad pri teologických

či kontroverzných dielach. V príspevku je zahrnutý aj výber tlačí ojedinelých počtom zachovania a miestom vydania, autor poukazuje i na jazykovú a autorsky hodnotnú stránku tlačí zo 16. storočia.

Mária Kohútová podľa zápisníc kanonických vizitácií zo 17. storočia poukazuje na tlače vo farských knižniciach na príklade Šaštínskeho a Komárňanského arcidiakonátu a podľa údajov zo zápisníc rekonštruje ich stav. Skúma aj knižnice na farách v Tekovskej stolici, ako prílohu uvádza aj zoznam kníh z niektorých farností tejto stolice.

Edina Zvara píše o zberateľoch a ich knihách z Esterháziavskej bibliotéky, ktorej časti sa nachádzajú vo viacerých zahraničných zbierkach. Vo svojom príspevku neopomína zberateľov ako Zachariáš Mošovský, Mikuláš Oláh, či rodinu Turzovcov alebo Listiovcov.

Jacob Mârza skúma slovenské tlače z knižného fondu kardinála Christophu Migazziho ako súčasť knižnice *Batthyaneum* v rumunskej Albe Julii. Autor identifikoval provenienčne 46 slovenských titulov (*libri slovacici*), z ktorých 37 bolo vytlačených v Trnave, ostatné v Bratislave a Košiciach.

Renata Jedláková informuje o stave spracovania tlačí v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne a o postupnom prepracovávaní a dopĺňaní katalógu v knižnici pomocou knižnično-informačného systému KISMaSK. V rámci jednotlivých skupín tlačí, autorka prezentuje výber z najrôznejších vedných odborov s krátkym abstraktom.

Lívia Fábryová prezentuje vybrané tlače zo 16. storočia uchovávané v inštitúciách v rámci Nitrianskeho samosprávneho kraja a Nitrianskej diecézy, medzi ktorými spomína tlače zo vzácnnej Aponiovskej knižnice v Oponiciach, z Trenčianskeho múzea a archívu, z Tekovského múzea v Leviciach a mnohých ďalších.

Marián Bovan píše o šiestich knižných vydaniach zo 16. storočia z fondu Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici vo vzťahu k ich vlastníkom, držiteľom, či užívateľom. Autor rozoberá exlibrisové záznamy, či posesorské a užívateľské poznámky v jednotlivých tlačiach, napríklad záznam Michala Miloslava Hodžu v najstaršej tlači z tohto obdobia, uložennej vo fonde múzea – v diele *Biblij Česká* z roku 1549.

Mária Bôbová a Barbora Skubachová prezentujú výsledky výskumu zachovaných tlačí z Banskej Bystrice, ktoré tvoria zväzok už spomínaného Generálneho katalógu tlačí. V príspevku sú zahrnuté informácie o mieste a dátume vydania, jazyku a obsahovej stránke skúmaných tlačí. Druhá časť príspevku predstavuje inštitúcie, ktoré jednotlivé tlače vlastnili a inštitúcie, ktoré neskôr prebrali zbierky od pôvodných majiteľov.

Adrián Lančarič

HERMANN, I. - KARLINSZKY, B. (zost.): *MEGYETÖRTÉNET. EGYHÁZ-ÉS IGAZGATÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG 1009. ÉVI ADOMÁNYLEVELE TISZTELETÉRE*. Veszprém : Veszprémi Érseki és Főkaptalani Levéltár-Veszprém Megyei Levéltár, 2010. 488 s.

Rozsiahly anotovaný zborník štúdií bol vydaný v edičnej rade publikácií vesprémskeho župného archívu, ako výstup z vedeckej konferencie usporiadanej pri príležitosti tisícročia vydania donačnej listiny kráľa Štefana I. pre vesprémske biskupstvo z roku 1009. Na vydaní anotovaného zborníka sa okrem spomínaného archívu podieľal aj Archív vesprémskeho biskupstva a kapituly. Rovnako aj na príprave spomínanej vedeckej konferencie sa podieľali viaceré regionálne kultúrne a náboženské inštitúcie. Obsah zborníka je rozdelený do dvoch približne rovnako veľkých častí. Prvá časť zborníka je venovaná dejinám vesprémskeho biskupstva, druhá časť zborníka je venovaná dejinám stoličnej (župnej) správy v Uhorsku. Prvá časť zborníka obsahuje spolu 11 štúdií. Géza Érszegi sa venuje v prehľadnom príspevku už spomínanej svätoštefanskej donačnej listine, ktorá je v prílohe štúdie aj publikovaná. Balázs Karlinszky sa venuje majetkom vesprémskej kapituly v stolici Zala. Opisuje ich správu na úrovni menších celkov zvaných už v stredoveku *oficioláty* a ich správu. Irén Bilkei predstavuje hodnoverné miesta pôsobiace na území diecézy v období stredoveku a raného novoveku. Najväčšiu pozornosť venuje hodnoverným miestam pri benediktínskych kláštoroch v Zale a Kapornaku, ktoré zanikli v súvislosti s tureckou okupáciou v polovici 16. storočia. Dániel Siptár sa venuje kláštorom františkánov (Nagykanizsa, Székesfehévár) a kapucínov (Mór), ktoré vznikali na území diecézy oslobodenom spod nadvlády Turkov a ich pastoračnej činnosti. Pastoračná činnosť spomínaných kláštorov v 18. storočí je kvalitne spracovaná v prehľadných tabuľkách. Tamás Dénesi opisuje *katolícku obnovu* na území vesprémskej diecézy v období 18. storočia, pri ktorej hrali aktívnu úlohu aj jezuiti a františkáni. Vilmos Mihalik Béla sa na pomerne veľkej ploche podrobne venuje správe biskupských majetkov v období 18. storočia - začiatku 19. storočia so zameraním na panstvo Súmeg rozdelenú na obdobia podľa jednotlivých vesprémskych biskupov. V prílohe je publikovaná aj tabuľka zemepanských úradníkov spomínaného panstva. István Hermann predstavuje jednotlivých členov vesprémskej kapituly v rokoch 1700 - 1777. Podotýkame, že časť z nich pochádzala z územia dnešného Slovenska, zväčša z prostredia drobnej šľachty. Réka Jakab v ďalšej štúdií opisuje z ekonomického, právneho a sociálneho pohľadu otázku židovských komunít žijúcich na biskupských a kapitulských majetkoch pred rokom 1848. Gergely Mózessy sa venuje postojom a osudom dvojice maďarských biskupov Józsefa Mindszentyho a Lajosa Shvoya v období nyílašovského teroru v rokoch 1944 - 1945, obaja boli v tomto období internovaní. Máté Gárdonyi sa venuje otázkam zmien v pastoračii a náboženskom živote diecézy v druhej polovici 20. storočia. Zo štatistických údajov vyberáme, že v roku 1992 bolo 45 percent farností neobsadených a počet seminaristov oproti roku 1949 klesol z 82 na 15.

Druhá časť zborníka venovaná dejinám stoličnej (župnej) správy v Uhorsku obsahuje spolu sedem štúdií. Attila Zsoldos opisuje otázku uhorských veľžúp, konkrétne otázky ich vzniku, ktorý datuje do samých počiatkov budovania uhorského štátu. Osobitnú pozornosť venuje tzv. veľžúpám, ktoré opisuje slovom *oriás a átlagok*. V prípade čanádu napríklad predpokladá, že ide o bývalú Ajtoňovu majetkovú doménu. Norbert C. Tóth sa venuje verejnej správe v žigmundovskom

období s prihliadnutím na vesprémsku stolicu. V prílohe je publikovaná archontológia predstaviteľov Vesprémskej stolice v rokoch 1387 - 1458. Richárd Horváth sa venuje garaiovským a neskôr zápoľskovským hradným majetkom vo vesprémskej stolici. Opisuje rast majetkovej základne a politického vplyvu rodu Zápoľských v období panovania Mateja Korvína vrátane edície kráľovskej listiny z roku 1461. István Tringli sa venuje peštianskej a pilišskej stolici v období pred tureckou okupáciou. Uvádza, že od začiatku 13. storočia do roku 1342 bol na čele peštianskeho stoličného súdu podpalatín (vicepalatinus) a až od tohto obdobia štyria slúžni z radov stoličnej šľachty. Péter Dominkovits vo svojej štúdií opisuje správu stolíc Šopron a Vaš v období 17. storočia. István M. Szijártó spracúva otázku úradníckych elit šopronskej stolice v 18. storočí. Základom boli dokumenty o ich voľbách zo spomínaného obdobia. Významným fenoménom bola profesionalizácia (byrokratizácia) stoličného úradníckeho prostredia. Antal Szántay sa v poslednom príspevku venuje politike Jozefa II. vo vzťahu k uhorským stoliciam. Opisuje jeho veľmi kritické názory na jej fungovanie aj na základe nemeckého dokumentu – Begriffe z roku 1784 s výrazným sarkastickým podtónom, za ktorého spoluautora považuje Jozefa Izdenczyho. Za omnoho lepšie oproti tradičnému cisár považuje zriadenie – *Bezirksverwaltung* zavedené v roku 1785. Spomínaný dokument je publikovaný v prílohe. Zborník uzatvára osobný register. Prílohami zborníka je séria historických a aktuálnych máp členenia vesprémskej diecézy. Na záver môžem jednoznačne skonštatovať, že ide o veľmi zaujímavú prácu prinášajúcu nové historické poznatky, ktorej pendanta by som rád videl aj v slovenských podmienkach, osobitne v oblasti výskumu stoličnej správy.

Radoslav Ragač

DELIUS, Ch. T.: *POUČENÍ O ZRUČNOSTI HORNICKÉ, O TEORII A UŽITÍ, VČETNĚ POJEDNÁNÍ O PRINCIPECH HORNICKÉ KAMERÁLNÍ VĚDY*. Praha 2012. 504 + 150 s.

Christoph Traugot Delius (1728 - 1779) bol nielen jedným z vedúcich banských úradníkov habsburskej monarchie, ale aj medzinárodne renomovaným vedcom, ktorý sa významným spôsobom podieľal na formovaní banských vied ako akademickej disciplíny. Jeho meno je napriek mnohým pozíciám, ktoré v priebehu svojho života zastával, nerozlučne spojené najmä s vysokou školou v Banskej Štiavnici. Tunajšia banská akadémia, ktorá vznikala v rokoch 1762 až 1770, bola na necelé tri roky nielen jeho pôsobiskom, ale aj silnou motiváciou pre intenzívnejšie pokračovanie vo vedeckej činnosti. Ako jeden z prvých profesorov tejto centrálnej vysokej školy pre celú habsburskú monarchiu mal za úlohu zostaviť podrobné kompendium predmetov, ktoré tu vyučoval. Delius mal pritom na starosti vyučovanie v poslednom, treťom ročníku, ktorého náplňou boli hlavne náuky o baníctve, ale aj úvod do lesníctva a prehľad banského práva. Učebnicu *Anleitung zur Bergbaukunst* (1773) pripravil do tlače tesne po svojom preložení na miesto dvorského radcu do Viedne. Pokrýva síce len prvú časť týchto predmetov, no napriek tomu predstavuje základné kompendium baníctva druhej polovice 18. storočia. Preklad tohto Deliovhovho najvýznamnejšieho diela, ktorý pred svojím

náhlym skonom pripravil Ing. Jiří Hlávka, má preto zásadný význam pre bližšie poznanie baníctva tohto obdobia. Staršie baníctvo, jeho technológie, strojové vybavenie a aj súvisiace ekonomicko-správne usporiadanie sa tak vďaka tomuto prekladu stávajú prístupnými aj pre dnešných čitateľov v Česku a na Slovensku.

Deliovo dielo predstavuje bez pochyb jeden zo základných prameňov k starším dejinám rudného baníctva v Európe a jeho význam je porovnateľný snáď len s príručkou Georga Agricolu *De re metallica libri XII* (1556). A to napriek tomu, že sa zameriava len na problematiku vyhľadávania, dobývania a úpravy rúd, bez opisu ich ďalšieho hutníckeho spracovania. Banskí odborníci raného novoveku si veľmi dobre uvedomovali komplikovanosť, ale aj jazykovú neprístupnosť baníctva a s ním súvisiacich odvetví, čo dokladá už samotná práca G. Agricolu, ktorá obsahuje aj krátky výkladový slovník baníckych pojmov. Výkladové slovníky baníckych a hutníckych termínov a výrazov sa potom objavujú čoraz častejšie predovšetkým v priebehu 18. storočia, hlavne v nemčine, ako hlavnom odbornom jazyku montanistov. Špeciálna terminológia, ktorá sa vytvárala počas celých storočí, bola v tomto období už natoľko vzdialená bežnému odbornému jazyku, že vyvstávala akútna potreba podobných pomôcok. Aj z tohto dôvodu si Hlávku preklad zasluguje výnimočné ocenenie. Z problematickými pojmami sa v drvivej väčšine prípadov popasoval veľmi úspešne a pre lepšie pochopenie na mnohých miestach zachytil v zátvorkách za preloženým výrazom aj jeho pôvodnú podobu v nemčine. Malé nezrovnalosti unikli jeho detailnému pohľadu len veľmi zriedkavo, ako napr. na s. 274 a n., keď správne prekladá „Josephi Schacht“ ako jáma, resp. šachta Josef, no „Caroli Schacht“ ako šachta Caroli, a nie správne ako šachta Karol, resp. Karel. (Obe boli totiž pomenované na počesť synov cisára Leopolda I. a jeho nástupcov na tróne Jozefa a Karola.) Celkovo vysokú úroveň prekladu však podobné detaily nemôžu ohroziť.

Pražské vydavateľstvo Academia sa po formálnej stránke rozhodlo zachovať štruktúru knihy podľa jej pôvodného usporiadania, verne sa pridržavajúc prvého vydania. Výnimkou sú priložené tabuľky s detailnými ilustráciami, ktoré v preklade neboli umiestnené na konci knihy, tak ako to bolo zaužívané pri viazaní kníh v 18. storočí, ale priamo do textu – približne na miesto, kde sa v texte nachádzajú príslušné odkazy na zobrazenia. Toto riešenie umožňuje čitateľovi pohodlnejšie prechádzať od odkazu na zobrazenie v tabuľke a späť k textu, a tým jednoznačne zvyšuje čitateľský komfort.

Preklad Deliovej učebnice nebol ponechaný bez komentára, ale vydavateľ k nemu pripojil stopäťdesiatstranový dodatok Jiřího Hlávku vo forme 39 voľných komentárov, nemecko-českého a česko-nemeckého slovníka baníckych výrazov a prehľadu historických mier a váh. V rámci knihy je tento dodatok oddelený použitím iného papiera aj vizuálne. Žiaľ, práve tento dodatok predstavuje problematickú časť tohto vydania, a to hneď z viacerých dôvodov.

Ako uvádza autor predslovu Václav Cílek, po nečakanej smrti Ing. Hlávku sa vydavateľstvo rozhodlo pre „pietne vydanie“ bez väčších zásahov do pripravených textov. Osobne toto rozhodnutie nepovažujem za veľmi šťastné, akokoľvek je z ľudskej stránky pochopiteľné. Pre lepšie pochopenie tohto významného historického textu, ako aj množstva dobových údajov, ktoré obsahuje, by si totiž preklad tejto úrovne zaslúžil kvalitatívne zodpovedajúce komentáre. Je to poľutovaniahodné, no uverejnené komentáre vzbudzujú v čitateľovi skôr dojem, že ide iba o rozsiahlejšie rukopisné poznámky prekladateľa, ktoré v tejto podobe nikdy nemali vyjsť tlačou. V tom lepšom prípade sú plné geologicko-mineralogických

popisov jednotlivých lokalít, s pripojenou málopočetnou literatúrou k téme. V tom horšom prípade sú, žiaľ, ako v prípade väčšiny ostatných komentárov, plné údajov zo starších a novších popularizačných prác (ako napr. *Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bd. V, 1900*) alebo dokonca citujú zo sprievodcov po muzeálnych expozíciách. Špeciálne poľutovaniahodný je hlavne komentár č. XIV týkajúci sa Banskej akadémie, pre ktorú bola Deliova učebnica priamo určená. Nielenže obsahuje viacero nepresností a logických protirečení, ale necituje ani jednu relevantnú prácu, ktorá k jej dejinám v priebehu posledných 150 rokov vyšla. Citácie zo zdrojov ako internetová encyklopédia *Wikipedia* sa neodporúčajú ani len študentom na začiatku ich vysokoškolského štúdia, o to menej by sa mali objavovať v podobnej publikácii.

Je preto poľutovaniahodné, že kvalitný preklad nebol doplnený podobne kvalitným odborným komentárom. Ten by totiž mal reflektovať i vedecký kontext Deliovej učebnice a poskytovať spoľahlivé údaje o osobách, inštitúciách a lokalitách spomínaných v práci. Odkazy na existujúcu odbornú literatúru by pritom mali byť rovnakou samozrejmosťou, ako podrobný biografický profil autora a analytická štúdia k dielu takéhoto významu. Zostáva len dúfať, že sa tak udeje pri prípadnom druhom vydaní.

Peter Konečný

BANAT-BERGER, F. - DUPLUOY, L. - HUC, C. (zost.): *L' ARCHIVAGE NUMÉRIQUE À LONG TERME. LES DÉBUTS DE LA MATURITÉ?* Paris : La Documentation française, 2009. 284 s.

Príručková práca o dlhodobom ukladaní elektronických dokumentov (záznamov), ktorú v roku 2009 vydalo Riaditeľstvo francúzskych archívov, zatiaľ na Slovensku dosť nezaslúžene unikala pozornosti archívárov. Otáznik v podnadpise práce (počiatky zrelosti?) nie je v prípade príručiek, ktoré zväčša prinášajú už praxou overenú a zatriedenú materiu, zvyčajný. V tomto prípade je však veľmi výstižný. Ide o zhrnutie doterajších výsledkov skúmania ukladania elektronických dokumentov z pohľadu francúzskych archívárov (Françoise Banat-Berger), ale aj knihovníkov (Laurent Dupluoy) a vedcov venujúcich sa tejto oblasti (Claude Huc), z verejného aj súkromného sektora. Rovnako široký je aj predpokladaný okruh používateľov spomínanej príručky. Vzhľadom na príručkový charakter práce každá z kapitol obsahuje nielen definície a rozdelenie jednotlivých procesov, ale aj rôzne odporúčania a praktické rady.

Krátkym úvodom prispela riaditeľka Martine de Boisdeffre. Prvá kapitola práce je všeobecným úvodom do problematiky s podčiarknutím rôznorodosti (diverzity) rozličných skúmaných oblastí, s ktorou je potrebné sa vyrovnáť. Druhá kapitola sa venuje základom informatiky vo vzťahu k skúmanej téme - definícii pojmov, integrite, kódovaniu, prístupu, aplikačným modelom, e-architektúre. Tretia z kapitol je venovaná aj u nás známym štandardom (records management, MoReq2, OAIS) v kontexte definovania úloh (zodpovednosti) archívov, prenosových modelov, paketovania, certifikačných mechanizmov a špecifických právnych noriem používaných v oblasti elektronických dokumentov. Štvrtá kapitola práce sa

venuje problematike ochrany nosičov elektronických informácií, rôznym degradačným faktorom, vplyvu prostredia, požadovaným nárokom kladeným na archívne nosiče, kontrole, politike migrácií uložených dát a pod. Ďalším intenzívne riešeným problémom je problematika skladovania elektronických dokumentov. Prezentované pohľady sú od všeobecnej roviny definovania možností ukladania (úložiská) po konkrétne príklady. Vo všeobecnosti sa ukladanie elektronických dát môže riešiť internými prostriedkami organizácie, externalizáciou, zväčša v komerčnom prostredí a rôznymi zmiešanými modelmi. Piata kapitola sa venuje používaným formátom rôznych druhov elektronických dokumentov (text, obraz, audiovizuálny...). Definuje kvalitatívne požiadavky na archívne formáty, opisuje v súčasnosti používané archívne formáty a tiež validačné mechanizmy. Piata časť práce je zameraná na riešenie problematiky risk (rizikového) manažmentu v danej oblasti. Snaží sa definovať a zatriediť riziká. Delí ich do štvorice veľkých skupín: riziká prostredia (preventívna ochrana, priestory, prostredie), riziká organizačné a finančné (rozpočtové), technologické riziká (formáty, nosiče) a riziká spojené s prístupom. Šiesta kapitola je venovaná finančným nákladom, manažmentu a procesualnej stránke riadenia. Siedma a ôsma kapitola sú venované platnému francúzskemu legislatívnemu rámcu v danej oblasti a analýze rastu elektronickej administratívy (e-government). Posledná kapitola je návratom k praktickým skúsenostiam veľkých francúzskych verejných a vedeckých organizmov s uchovávaním elektronických dokumentov. Osobitná pozornosť je venovaná priekopníkom s dlhodobými skúsenosťami v tejto oblasti, ktoré siahajú už niekoľko desaťročí dozadu (CNES, BNF).

Krehkosť elektronických dokumentov, kde existuje veľmi reálna možnosť ich poškodenia, či úplnej straty (nečitateľnosti), je dobrým dôvodom na to, aby sme sa tejto problematike začali aj v slovenskom archívniectve konečne reálne venovať.

Radoslav Ragač

STEFFEN, A. – HEDWIG, A. (zost.): *VISUALISIERTE KOMMUNIKATION IM MITTELALTER- LEGITIMATION UND REPRÄSENTATION*. Marburg : Hessisches Staatsarchiv, 2010, 150 s.

Anotovaný podnetný zborník z produkcie Hesenského štátneho archívu v Marburgu (č. 23 edície *Schriften des Hessischen Staatsarchivs Marburg*), ktorého zostavovateľmi sú Arndt Steffen a Andreas Hedwig, je venovaný problematike vizualizácie/vizuálnosti komunikácie v období stredoveku, legitimizovaniu a reprezentácii. V niekoľkostranovom úvode jeden zo zostavovateľov zborníka, Andreas Hedwig, predstavuje spomínanú konferenciu a výstavu *Färbiges Mittelalter*, ktorá bola v roku 2009 inštalovaná vo foyeri marburského zemského archívu a predstavuje jednotlivé príspevky zborníka. Theo Kölzer publikuje svoj príspevok *Färbiges Mittelalter?*, ktorý odznel pri otvorení marburskej archívnej výstavy v júni 2009. Je venovaný chápaniu stredoveku a významu/hodnote, ktorý mu bol pripisovaný v jednotlivých historických obdobiach. Steffen Arndt v štúdiu *Komunikácia ako mocenský nástroj v dejinách* predstavuje rôzne stredoveké dokumenty od liturgických kódexov až po dobovú karikatúru analyzuje ich možný

komunikačný potenciál. Heinrich Meyer zu Ermgassen sa okrem histórie a pamiatok mesta Marburgu venuje konkrétnemu knižničnému dokumentu - *Codex Eberhardi* pochádzajúcemu z významného kláštora Fulda. Kódex pochádza z obdobia okolo roku 1160. Autor ho vďaka jeho bohatej iluminovanej výzdobe predstavuje ako príklad *okna do farebného sveta stredoveku*. Albert Kopp na príklade neskorostredovekých súkromných listín archívu ríšskeho kláštora vo Fulde zo 14.-15. storočia analyzuje rôzne zistené metódy ich zneplatňovania. Alexander Seibold sa venuje iluminovaným predreformačným odpustkovým listinám, ktoré sa istou mierou nadsadenia považuje za ekvivalent dnešných plagátov – tzv. *skoré plagáty*. V širšie koncipovanom príspevku opisuje aj dobovú *plagátovú kultúru*, ktorej súčasťou sa postupne stali v 16. storočí aj rôzne letáky, pamflety a plagátové noviny. Ich úloha sa zásadne zvýšila v období reformácie a náboženských bojov. Na základe zistených poškodení odpustkových listín (stopy po klincoch, prirobené pergamenové ušká, odrezané časti listín a pod.) autor predpokladá, že odpustkové listiny bývali vystavované v stredoveku širokej komunite veriacich (Schauobjekten) ako súčasť vizuálnej komunikácie prebiehajúcej v cirkevnom prostredí a fungovali tiež ako prostriedok neskorostredovekého a ranonovovekého *duchovného turizmu*. Steffen Krieb sa vo svojom príspevku venuje rukopisnej kronike Wiganda Gerstenberga, hesenskej a durínskej zemskej kronike pochádzajúcej z obdobia okolo roku 1500, konkrétne analýze jej výzdoby zobrazujúcej vládcov a heraldickým prvkom. Na jednej z príloh štúdie je zobrazená svätá Alžbeta so svojim manželom a rodinou a tiež s uhorským erbom. Otfried Krafft analyzuje výzdobu iluminovaných pápežských únijných búl z rokov 1439 a 1442 (koncil vo Florencii). Zborník uzatvára štúdia Hansa K. Schulzeho venovaná sobášnej zmluve byzantskej cisárovnjej Teofano (Theophanu) a cisára Ota II., ktorá je súčasťou svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Unikátna, bohato zdobená pergamenová listina, ktorá vznikla v Ríme, pochádza z roku 972 a je unikátnym dielom otonského iluminátorského umenia. Pri jej výzdobe sa vizuálne uplatnila kombinácia purpuru, tvoriaceho podklad listiny, striebra a zlata, rôznych figúr a monogramov.

Radoslav Ragač

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 76, Number 1, Spring/Summer 2013.

Gregory S. Hunter, *Thoughts of Spring, From the Editor* (3 – 6). Editor periodika informuje o inováciách, ktoré zmenili dlhoročnú a ustálenú podobu časopisu. Aktuálne číslo sa už vyznačuje novým, modernejším vzhľadom a samostatnejším postavením jednotlivých štúdií, k čomu prispieva i umiestnenie poznámok a informácií o autoroch za príslušným textom. Tieto zmeny majú prispieť k dosiahnutiu hlavného zámeru – pripraviť časopis na šírenie v elektronickej podobe. – Robert P. Spindler, *Introduction, Presidential Address* (7 – 9). Autor uvádza osobnosť prezidenta Spoločnosti amerických archivárov (SAA) Gregora Trinkaus-Randalla. – Gregor Trinkaus-Randall, *The Good, the Bad, and the Ugly: The Archival Profession and Future Challenges, Presidential Address* (10 – 18). V prejave prednesenom v kalifornskom San Diegu v auguste 2012 prezident SAA bilancuje výsledky dosiahnuté za uplynulé obdobie. Odporúča archivárom, aby sa vymanili z úzkeho rámca vlastných inštitúcií a začali aktívnejšie spolupracovať s inými archivármi i kolegami z príbuzných oblastí (kníhnic, múzeí a informačných technológií), pretože to je jediný spôsob ako čeliť výzvam kladeným na ich profesiu. – Pamela H. Mayer, *Like a Box of Chocolates: A Case Study of User-Contributed Content at Footnote* (19 – 46). Laureátka ceny T. C. Peaseho pre začínajúcich archivárov za rok 2012 navrhuje využiť vkladanie obsahu užívateľmi ako prostriedok s potenciálom prispieť k zúženiu priepasti medzi úrovňou popisu (resp. inventárnych záznamov), ktorú sú schopné poskytnúť archívy s limitovanými prostriedkami na jednej strane a požiadavkami bádateľa na strane druhej. Aj keď sa takýto postup až doposiaľ širšie nepoužíva, najmä v prípade rozsiahlych zbierok umiestnených na webe, výskum naznačuje, že ak sa bádateľovi umožní prispieť k obsahu, môže to rozšíriť tradičný popis a tým súčasne aj využívanie dokumentov. Autorka v tejto súvislosti upozorňuje na dôležitosť informácií o samotnom obsahu popisu a jeho spolutvorcoch. Vo svojej prípadovej štúdií využíva skúsenosti z webovej stránky Footnote (v súčasnosti premenovanej na Fold3) obsahujúcej on-line zbierky, ktorá má k dispozícii aj funkciu užívateľského vkladania. Výsledkom jej výskumu sú zistenia, že najväčšia skupina používateľov má k zbierke rodinné väzby, najvyhľadávanejšie sú informácie o osobách a najčastejším typom vkladania obsahu sú anotácie. Autorka v súvislosti s obsahom vloženým užívateľom podčiarkuje dôležitosť otázok konzistencie, autenticity a kontextu. – Christine Anne George, *Archives Beyond the Pale: Negotiating Legal and Ethical Entanglements after the Belfast Project* (47 – 67). Autorka štúdie upozorňuje na dilemu, pred ktorou sa môže ocitnúť archivár na základe rozporu medzi zákonnou povinnosťou poskytovať informácie príslušným úradom na jednej strane a podmienkami dohody uzavretej s darcom dokumentov na strane druhej. Ako príklad využila široko medializovaný právny spor z roku 2011 vo veci tzv. Belfastskeho projektu – archívneho fondu uloženého na Bostonskej univerzite (Boston College). Uvedený fond obsahuje záznamy rozhovorov s členmi

severoírskych polovojenských organizácií, teda aktívnymi účastníkmi ulsterského konfliktu. Tieto osoby poskytli svoje výpovede výlučne pod podmienkou absolútnej dôvernosti, ktorú však americký právny systém neuznáva. Autorka uvádza všeobecné princípy, ktorými americká legislatíva upravuje ochranu pred povinnosťou vypovedať a poskytovať informácie a skúma ako sa uplatňujú vo vzťahu k novinárom a vedcom. Na záver uvažuje nad možnosťou zavedenia takýchto ustanovení i vo vzťahu k archívnym fondom a vyzýva archivárov, aby v tejto otázke podnikli príslušné kroky. – Wendy M. Duff, Elisabeth Yakel, Helen Tibbo, *Archival Reference Knowledge* (68 – 94). Autorky štúdie skúmajú problematiku požiadaviek kladených na vedomosti tzv. referenčných archivárov pracujúcich v bádateľni, pričom využívajú tzv. „Model vzdelanosti archivára“, ktorý v minulosti vypracovali E. Yakelová s D. Torresovou. Podklady získali na základe vyhodnotenia rozhovorov s 29 bádateľmi z univerzitných archívov (učiteľov i študentov) a s 29 bádateľmi z verejných archívov (genealógovia, verejní zamestnanci a bežní bádatelia). Ich výskum bol súčasťou dlhodobšieho a rozsiahlejšieho „Projektu archívneho merania“. Na základe vlastného výskumu autorky štúdie vyvinuli „Model archívnych referenčných vedomostí“, ktorý rozdeľuje vedomosti referenčných archivárov do troch oblastí. Prvou je technika a metódy bádania a práce s dokumentmi, druhou sú poznatky o archívnych fondoch a treťou inštitucionálna a personálna interakcia. Každá z uvedených oblastí pozostáva zo špecifických typov znalostí, ktoré autorky v štúdií detailne analyzujú. V závere konfrontujú uvedený model s viacerými smernicami o vzdelávaní archivárov. – Tracy B. Grimm, Chon A. Noriega, *Documenting Regional Latino Arts and Culture: Case Studies for a Collaborative, Community-Oriented Approach* (95 – 112). Konštruktívna diskusia o teórii dokumentácie a komplexnej podstate identity, ako i úlohe archivára vo svetle postmodernej prebieha už viac rokov. Napriek tomu výzvy adresované archivárom, aby venovali pozornosť dokumentovaniu minorít a iných historicky marginalizovaných skupín, zostávajú zväčša bez odzvy. S výnimkou niekoľkých málo špecializovaných inštitúcií a programov zaostáva identifikácia a uchovávanie hispaník za potrebami rýchlo rastúceho národa. Autori štúdie analyzujú postupy, ktoré využívali knižnice dvoch akademických inštitútov počas siedmich rokov pri identifikácii, zbere a ochrane archívnych fondov a dokumentov miestneho hispánskeho umenia a kultúry. Autori ponúkajú praktický model a náhľady na prekonávanie každodenných problémov pri identifikácii a uchovávaní dokumentárneho dedičstva hispánskych komunit. – Michelle Caswell, *Rethinking Inalienability: Trusting Nongovernmental Archives in Transitional Societies* (113 – 134). Spor medzi kambodžskou vládou a neštátnym archívom Dokumentačného centra Kambodže o právo archivovať dokumenty Červených Kmérov priviedol autorku prípadovej štúdie k názoru, podľa ktorého je vhodnejšie, aby neštátne archívy žiadali o možnosť archivovania záznamov pochádzajúcich z činnosti štátnych inštitúcií a dokumentujúcich podporu porušovania ľudských práv zo strany štátu. Autorka vyslovuje predpoklad, že pocit dôvery verejnosti voči inštitúcii je vhodnejším etickým rámcom, cez ktorý možno nazerať na problematiku archivovania, než vyhlásenie o nescudziteľnosti - pojmu, ktorý je primárne založený na nacionalizme. Dokazuje, že v tranzitívnych spoločnostiach smerujúcich k demokracii sú neštátne archívy často dôveryhodnejšími správcami záznamov dokumentujúcich porušovanie ľudských práv. V závere štúdie vyslovuje úvahu o potrebe prehodnotiť princíp proveniencie, na ktorom je tiež založená nescudziteľnosť. V prípade záznamov dokumentujúcich

porušovanie ľudských práv by mal provenienčný princíp zahrňať aj prežívšich, resp. rodiny obetí ako záujmovú stranu. – Daniel J. Caron, Richard Brown, *Appraising Content for Value in the New World: Establishing Expedient Documentary Presence* (135 – 173). Autori sa v štúdiu zameriavajú na problematiku úloh a kompetencií spravovania informácií a archívov v oblasti verejnej správy v digitálnom veku. Tieto otázky zasadzujú do súčasného obdobia, v ktorom vzniká fenomén definovaný ako dokumentárny moment. Je to zlom, keď si spoločnosť začína uvedomovať krehkosť verejnej pamäte a pociťuje nevyhnutnosť prijať rozhodnutia, ktoré zabezpečia efektívnu správu a uchovávanie jej zdrojov informácií. Autori sa zamerali na teórie, stratégie, metodológie a procesy, ktoré používali Knižnice a archívy Kanady (Library and Archives Canada – LAC) pri identifikácii archívnej a historickej hodnoty informačných zdrojov verejného sektora. V tejto súvislosti skúmajú nové problémy, ktoré prináša digitálny vek, pričom osobitne upozorňujú na dva momenty: krízu archívnej i historickej hodnoty a krízu správy informácií. Autori tiež skúmajú, či je potrebné zmeniť filozofický a metodologický prístup ako reakciu na stratégiu (napr. makro-hodnotenie, resp. vyradovanie), ktorú inštitúcie prijímajú v súčasnosti. Vyjadrujú presvedčenie, že mnohé postupy, ktoré LAC uplatňuje pri uchovávaní záznamov a jej rozhodnutia v oblasti vyradovania môžu byť inšpiráciou i pre subjekty pôsobiace v mimokanadskom kontexte. – Jane Zhang, Dayne Mauney, *When Archival Description Meets Digital Object Metadata: A Typological Study of Digital Archival Representation* (174 – 195). V odbornej literatúre doposiaľ neprebehla explicitne zameraná diskusia o vzťahu medzi archívnym popisom, resp. pomôckou a deskriptívnymi metadátami zdigitalizovaných objektov. Takáto diskusia by pritom mohla prispieť k pochopeniu vzťahu medzi archívnym kontextom a digitálnym obsahom, ktorý je dôležitým problémom v digitálnom prostredí prepojenom sieťou. Údaje získané autorkami štúdie ukazujú, že archívári sa cieľavedome usilujú vzájomne prepojiť tradičný archívny popis, ktorý archívny dokument zasadzuje do širšieho viacvrstvového kontextu s metadátami jednotlivých zdigitalizovaných objektov, pri ktorých sa centrum pozornosti presúva z kontextu na obsah. Výsledkom archívnej digitalizačnej praxe sú reprezentatívne modely. Avšak na úrovni integrácie archívneho kontextu a digitálneho obsahu v podobe digitálnej archívnej reprezentácie sa od archívárov očakáva, že výsledkom ich aktivity bude širšie sprístupnenie digitálnych archívov a ich lepšia kontextualizácia v digitálnom svete. – Elisabeth A. Novara, *Documenting Maryland Women State Legislators: The Politics of Women's Political Papers* (196 – 214). Autorka sa v štúdiu venuje problematike špecifických postupov, ktoré sa vyžadujú od inštitúcií pri dokumentovaní politickej činnosti žien, osobitne členiek zákonodarných zborov členských štátov Únie. Ako príklad využíva Osobitné fondy obsahujúce najdôležitejšie dokumenty o členkách zákonodarných zborov, ale aj materiály týkajúce sa žien v politike a ich problémov, ktoré už 40 rokov zhromažďuje College Park na Marylandskej univerzite. Autorka pomenúva špecifické problémy spojené so zhromažďovaním a výberom dokumentov tohto typu a poskytuje všeobecné odporúčania pre vypracovanie základných kritérií, ktoré je vhodné využiť pre tieto činnosti. V krátkosti sa dotýka aj motivácie využívania, resp. obchádzania uvedeného fondu bádateľmi. – Margaret Procter, „*A Smart Parchment-Rooter*“: *Hubert Hall, British Archives and American Scholarship, 1880 – 1940* (215 – 236). Profesionálne i osobné vzťahy a kontakty na medzinárodnej úrovni sú jednou z podnetných oblastí výskumu v rámci dejín archivistiky. Autorka vo svojej štúdiu skúma britskou optikou kontakty britských a amerických odbor-

níkov v období, keď sa na prelome 19. a 20. storočia archivistika vyčleňovala z oblasti histórie a ustanovovala sa ako samostatná vedná disciplína. Zdôrazňuje, že niektoré vzájomné kontakty boli dôležité nielen pre zainteresované osoby, ale mali širší dosah, lebo ovplyvňovali vývoj archívnictva na oboch stranách Atlantiku. Uvedené skutočnosti sa významne odrážajú na príklade osobnosti Huberta Halla (1857 – 1944), pracovníka vtedajšieho Britského štátneho archívu (British Public Record Office), propagátora anglických archívov a ich využívania. Jeho nadšenie americkými vedeckými postupmi vo všeobecnosti, no najmä podpora, ktorú poskytoval mladým americkým vedcom ho situovali do centra jedného z americko-britských profesionálnych prepojení. Spolupráca Halla s americkými kolegami a ich podpora sa datuje od posledného desaťročia 19. storočia až do jeho smrti. – Donghee Sinn, *Collaborative Education between Classroom and Workplace for Archival Arrangement and Description: Aiming for Sustainable Professional Education* (237 – 262). V prípadovej štúdií sa autorka zameriava na odborníkmi doposiaľ obchádzanú problematiku výučby v praxi, počas ktorej študenti sprístupňujú reálne archívne fondy. Takéto kurzy sú súčasťou študijnej disciplíny Archívna reprezentácia, ktorú študentom poskytuje Albanská univerzita (University at Albany, State University of New York) v dĺžke jedného semestra od roku 2009. Autorka skúma, či praktický kurz zavedený v rámci uvedenej disciplíny prispel k rozšíreniu poznatkov študentov. Všima si aj prínos spolupráce medzi pedagógmi a archivármi pre naplnenie učebných plánov i pre samotné archívne inštitúcie. Na základe vyhodnotenia skúseností z priebehu praktickej výučby študentmi i archivármi autorka analyzuje jej pozitíva i problémy s ňou spojené a napokon aj faktory, ktoré prostredníctvom takejto formy učenia môžu podporiť trvalé profesionálne vzdelávanie. – *Reviews* (263 – 287) – *The American Archivist Editorial Policy* (288 – 290).

Milan Belej

ARCHIWA, BIBLIOTEKI I MUZEA KOŚCIELNE. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. 2012, Tom 98.

Aktuálne vydanie poľského zborníka *Cirkevné archívy, knižnice a múzeá* je tradične rozdelené do troch častí – Štúdie a materiály, Recenzie a informácie a Bibliografický prehľad.

Štúdie a materiály anotovaného čísla obsahujú 16 príspevkov. V úvodnej štúdií *Kniha Bratstva najsvätejšej Trojice vo farnosti Dywin z rokov 1763-1800* (5-18) Włodzimierz Bielak približuje zaujímavý archívny dokument z farnosti Dywin, ktorá pôvodne prislúchala do diecézy Luck-Brest, ale dnes sa nachádza na území Bieloruska. Bratstvo najsvätejšej Trojice vzniklo v roku 1763 a svoju činnosť vyvíjalo do konca 18. storočia. Kniha bratstva obsahuje zoznam cirkevných sviatkov pre členov bratstva, povinností členov, slávnosti spojené s prijímaním nových členov a ich zápis z uvedeného obdobia. Zápisy z knihy tvoria edičnú prílohu. Grzegorz Bujak si všima zmeny v organizácii dekanátov v diecéze Kielce v príspevku s názvom *Dekanátna organizácia v Kieleckej diecéze v rokoch 1925-1939* (19-26). Uvádza, že zmeny boli zapríčinené na jednej strane prispôbovaním

nových hraníc diecéz, ktoré boli vytvorené po konkordáte uzatvorenom medzi Poľskom a Svätou stolicou v roku 1925 a na strane druhej dynamickým rozvojom mesta Kielce. Biskupstvo v danom období pozostávalo z 24 dekanátov. Mladý historik Marcin Danielewski prispel do zborníka štúdiou *Zvyšky románskej sakrálnej architektúry Inowroclawia a Strzelna vo svetle Meydenlenderových fotografií z roku 1887* (27-50). Venuje sa kolekcií fotografií z konca 19. storočia, ktoré vyhotovil nemecký fotograf Meydenlender a v súčasnosti sú uložené v oddelení ikonografického štúdia špeciálnych zbierok v Univerzitnej knižnici v Poznani. Na fotografiách je zachytený stav románskych sakrálnych stavieb, Kostola P. Márie v Inowroclawi, Rotundy Svätého križa v Strzelne a kláštorného Kostola najsvätejšej Trojice a Panny Márie v rovnamej lokalite. Autor sa najskôr venuje vzniku a dejinám fotografií, nasleduje ich fyzický opis a v prílohe sú fotografie publikované ako ilustračný materiál. Józef Dębiński opisuje *Katolícke mládežnícke spolky vo Włocławskej diecéze v rokoch 1918-1939* (51-66). Po roku 1918 sa katolícka mládež združovala v Spolku poľskej mládeže, ktorej členom sa mohol stať ktokoľvek medzi 14.-25. rokom života. Hlavným cieľom spolku bolo vychovávať mladých ľudí ako inteligentných a praktizujúcich kresťanov. V roku 1931, keď vznikla Katolícka akcia, bol Katolícky spolok poľskej mládeže inkorporovaný do tejto organizácie. Mládež bola organizovaná v združení chlapčenskej mládeže a združení dievčenskej mládeže. Pred vypuknutím druhej svetovej vojny fungovali tieto spolky prakticky vo všetkých farnostiach diecézy. Maria Dębowska v príspevku *Katedrálna kapitula v Lucku v dokumentoch z prelomu 18. a 19. storočia* (67-96) publikuje dokumenty pochádzajúce z fragmentu archívu katedrálnej kapituly v Lucku, ktorá je dnes časťou diecézneho archívu v tomto meste. Obsahujú osobné údaje, obligácie členov kapituly, príjmy prelátov a kanonikov a tiež výkazy majetkov kapituly. Najstarší a najpodrobnejší dokument obsahuje aj údaje o príslušníkoch nižšieho kléru spojených s kapitulou i o študentoch seminára. *Trestné právo v Plockej kodifikácii biskupa Jakuba Korzkvu (1396-1425)* podrobuje analýze Patrycja Ewa Herod (97-119). Predstavuje osobu biskupa Jakuba, poukazuje na jeho prácu v rímskej kúrii, vzťah k rádu Nemeckých rytierov, ale aj jeho duchovnú a pastoračnú činnosť. Celý text je prezentáciou rôznych represívnych opatrení, prijatých legislatívou v tejto klasickej práci poľského stredovekého cirkevného práva. Piotr Jamioł zamerail svoju pozornosť na *Farské knižnice v krakovských dekanátoch Lelów a Wolbrom v 18. storočí* (121-148). Autor ako prameň využil vizitácie, ktoré dokazujú, že klérus sa staral o zbierky kníh. Kňazi oceňovali „pomocnú úlohu“ kníh pri vyučovaní a kázňach. Množstvo teologických kníh zároveň, podľa Jamioła, dokazuje, že miestni kňazi boli sčítanými osobami. Spočiatku si kňazi zháňali knihy podľa vlastných potrieb, neskôr ich darovali farskej knižnici vo svojom pôsobisku. Zbierky kníh vo farských knižniciach reflektujú pohľad na ľudí, ktorí ich vytvárali a používali. Štúdia Grzegorza Kloskowského má názov *Karmelitáni observanti veľkopoľskej provincie v 17.-19. storočí* (149-271). Po stručnom úvode, kde autor hovorí o dejinách rádu (Poľská provincia Rádu bratov najsvätejšej Panny Márie z hory Karmel bola vytvorená v prvej polovici 16. storočia, od roku 1686 vytvorili veľkopoľské kláštory osobitnú kongregáciu „strictionis observantiae“), prináša predovšetkým akýsi katalogizačný súpis základných bibliografických údajov rehoľníkov, zostavený na základe rukopisu z Archívu karmelitánov v Krakove. Łukasz Krucki vo svojej štúdií *Správa kňaza Michala Sopočekého o stave katolíckej Cirkvi v Litve a západnom Bielorusku po skončení druhej svetovej vojny* (274-283)

prináša pohľad kňaza z Vilnius, očitého svedka perzekúcií Cirkvi, na podmienky náboženského života v Sovietskom zväze po roku 1945. Profesorka Jolanta M. Marszalska sa vo svojom príspevku *Niekoľko úvah o potrebe praktickej gramotnosti v stredovekých monastériách* (285-290) zamýšľa nad stredovekým monastickým písomníctvom, resp. gramotnosťou. Hovorí, že opisovanie základných náboženských textov, na rozdiel od čítania a meditácie, predstavuje obsah literárnej kultúry stredoveku. Okrem náboženskej gramotnosti, ktorá bola stále obľúbenou v kláštorňoch a katedrálňoch skriptóriách, začala sa rozvíjať aj praktická gramotnosť, čo malo za následok zlepšenie každodenného života a to najmä v oblasti politickej a hospodárskej. Agata Muc sa zamerala na *Propagačné akcie akademických cirkevných knižníc na príklade Teologickej knižnice Sliezskej univerzity v Katoviciach* (291-307). Propagačná činnosť Teologickej knižnice Sliezskej univerzity je zameraná najmä na informovanosť návštevníkov a ponuku služieb. Na dosiahnutie tohto cieľa knižnica využíva vybrané a potrebné akademické knižnice prispôbené propagačné nástroje ako sú výstavy, reklamy alebo osobná propagácia. Krzysztof Rafał Prokop pokračuje v publikovaní prameňov k životopisom biskupov a opátov už XI. časťou (310-392). *Kresťania a bohatstvo v učení Klementa Alexandrskeho* (393-406), tak znie názov štúdie Piotra Szczura. Autor prezentuje Klementove názory na bohatstvo, ktoré analyzuje na základe biblického podobenstva o bohatom mužovi z evanjelia podľa Marka. Autor tvrdí, že pohľad Klementa na podobenstvo možno chápať alegoricky, pretože rada vzdať sa materiálneho bohatstva hovorí skôr o túžbe a nezriadenej podriadenosti ako o bohatstve či peniazoch samotných. Všetko, čo sa udeje vo vnútri ľudskej duše je oveľa dôležitejšie ako vonkajší stav bohatej alebo chudobnej osoby. Poľskej katolíckej misii vo Francúzsku je venovaný príspevok Józefa Szymańskiego s titulom „*Nechceme sa skrývať*“ očami svedkov. *Situácia poľského duchovenstva v severnom Francúzsku v roku 1928* (407-417). Založenie misie 13. 5. 1922 prinieslo spôsob ako garantovať stotisícovej poľskej komunite riadnu náboženskú starostlivosť. Avšak ako uviedol jeden z kňazov, misia nemala legálny základ, existovala len na základe problematickej dohody medzi kardinálom Dalborom a parížskym arcibiskupom, kardinálom DuBois. I z toho dôvodu nebolo možné zabrániť francúzskym biskupom v rôznych činnostiach, ktoré neboli naklonené národnému duchu poľskej migrácie. Edovaný dokument je príkladom, ako sa poľskí kňazi pokúsili postaviť odnáródňovacím tendenciám krajanov. Anna Wiśnicka predstavuje novodobé kultové miesta z pohľadu architektúry v štúdiu *Kultové miesta z betónu a skla. Vývoj a prehľad najvážnejších trendov v modernej sakrálnej architektúre po druhej svetovej vojne* (419-426). Autorka na niekoľkých príkladoch kostolov z 20. a 21. storočia prezentuje veľké zmeny, ktoré v sakrálnej architektúre nastali počas sledovaného obdobia. Podľa nej tieto príklady ukazujú novú perspektívu v tradícii kresťanského staviteľstva. Posledným príspevkom v prvej časti zborníka je *Vernosť, charisma a lojalita štátu, saleziánska misia počas rektorátu kňaza Michala Rua* (427-455) od Stanisława Zimniaka. Autor zachytáva postoje a správanie rektora saleziánskej kongregácie Michala Rua a saleziánov a v tejto súvislosti zameriava pozornosť najmä na vonkajšie hodnotenie ich poslania.

Druhú časť zborníka tvoria recenzie a informácie. Stať tvoria informácie Marie Dębowskej *Kto, kedy a kde vyhotovil zoznam osôb z farnosti Ostrovka, zavraždených 30. augusta 1943 ukrajinskými nacionalistami z ukrajinskej povstaleckej armády* a Tomasza Moskala *Stav a perspektívy publikovania cirkevných vizitácií zo*

staropoľského okresu. Justyna Sałata približuje vedeckú konferenciu s názvom biskup Marcin Kromer (1512-1589), v službe Cirkvi, vlasti a Bieckej krajiny, ktorá sa konala pri príležitosti 500. výročia narodenia M. Kromera 12. novembra 2012 v jeho rodisku, mestečku Biecz (Malopoľské vojvodstvo, okres Gorlice). Nasledujú štyri recenzie: Jerzy Flaga (rec.): Maria Dębowska. *Klaztor norbertanek w Imbramowicach. Studia i materiały*. Lublin 2012; Krzysztof R. Prokop (rec.): Bolesław Przybyszewski. *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej w 18. wieku*. Kraków 2009; Bohumila Warzachowska (rec.): Maciej Bała - Stanisław Dziekoński (red.): *Strategia i metoda digitalizacji i udostępniania zbiorów kościelnych*. Warszawa 2012; Magdalena Winiarczyk (rec.): Joachim Trenkner. *Niemieckie lustro*, prel. Anna Syba. Warszawa 2010.

Poslednú časť zborníka tvorí bibliografický prehľad, ktorý pripravil Artur Hamryszczak. Formou stručnej anotácie prezentuje štyri nasledujúce publikácie: Maria Dębowska. *Klaztor norbertanek w Imbramowicach. Studia i materiały*. Lublin 2012; Maria Dębowska. *Kościół parafialny w Lubomlu. Wizytacje generalne z lat 1796-1839*. Lublin 2012; Leszek Wilczyński. *Abc kancelarii i archiwum parafialnego*. Poznań 2012 a A. Barańska – W. Matwiejczyk (red.). *Narrata de fontibus hausta. Studia nad problematyką kościelną, polityczną i archiwistyczną ofiarowane Janowi Skarbowski w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Lublin 2010.

Drahomír Velička

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Levéltárosok Egyesülete a Magyar Országos Levéltár és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata. 62. évfolyam 2012/1.- 3. szám.

Číslo 1. - Károly Kecskeméti, *Levéltár és emlékezet. Levéltári paradoxonok* (5-17). Štúdiá bývalého generálneho tajomníka (1992-1999) Medzinárodnej rady archívov zaoberajúca sa dejinami archívov, archívnu vedou a sprístupňovaním archívnych dokumentov v Európe od čias osvietenstva, cez Veľkú francúzsku revolúciu, liberalizmus 19. st. a silnejúci vplyv USA na Európu v 30. rokoch 20. st. až po využívanie nových technológií archívmi koncom minulého storočia. – *Magánirat vagy közirat? Konferencia a Magyar Országos Levéltárban* (18-21). Informácia o konferencii s medzinárodnou účasťou na tému „*Verejné spisy v súkromných rukách*“ usporiadanou 7. februára 2012 Maďarským krajinským archívom (MKA). Prednášajúci, vedúci archívov, vedeckých a vysokoškolských inštitúcií, sa vo svojich príspevkoch zamerali na: 1. riešenie otázky sprístupnenia „*poloúradných/neoficiálnych*“ písomností vedúcich predstaviteľov politických strán a vlád z obdobia rokov 1945-1989 uložených vo verejných a súkromných verejných archívoch; 2. potrebu novelizácie archívneho zákona z roku 1995, resp. prijatie zákona nového. – György Vámos, *A Magyar Rádió archívumának hánytatasai* (25-39). Príspevok venovaný dejinám archívu Maďarského rozhlasu (MR), ktorého počiatky siahajú do konca 90. rokov 19. st., keď spoločnosť Uhorský telefónny oznamovateľ (Magyar Telefonhírmondó) začala 15. februára 1893 ako prvá na svete vysielat’ „*po drôte*“ pravidelný program - burzové správy a neskôr aj niektoré predstavenia Opery a ľudového divadla. Aby pred daňovými úradmi mohla dať

odpočet svojho hospodárenia a aby sa vyhla zbytočným reklamáciám zo strany autorov, zriadila si na ukladanie daňových a ekonomických dokladov, resp. lektorovaných rukopisov, spisovňu. V roku 1930, pri príležitosti 5. výročia začatia oficiálneho vysielania MR (1.12.1925) vydal rozhlas z dokumentov uložených v archíve jubilejnú publikáciu. V 30. rokoch 20. st. vedenie MR zriadilo múzeum rozhlasu, v ktorom boli uložené zbierky technického zariadenia historickej hodnoty, zbierky voskových, decelitových a pyrelových platní (súdobé umelohmotné, resp. kovom potiahnuté platne nemeckej a francúzskej výroby), zbierky fotografií a filmov. Na uloženie dokumentov – partitúr hudobných diel, scenárov divadelných hier a iných diel literárnej povahy – vytvorili osobitné oddelenie. Začiatkom 40. rokov minulého st. mal MR zbierku 12 tisíc platní a knižnicu s partitúrami cca 4 tis. orchestrálnych a 5 tis. jazzových a populárnych skladieb, scenármi 120 operiet a 3 tis. textov dialógov. Z obdobia druhej svetovej vojny sa nezachoval takmer žiadny materiál - asi tretina technických exponátov a platní sa stratila pri evakuácii MR (XI.-XII. 1945) pred blížiacim sa frontom do Mosonmagyaróváru a ďalšie dokumenty boli zničené pri bombardovaní rozhlasového štúdia. Najväčšie „pustošenie“ v zbierkach a fondoch MR však spôsobilo nariadenie rady ministrov zo septembra 1951, keď v rámci masívneho vyradovania zostalo z dovtedy uchováwanej cca 30 tis. dokumentácie len torzo. Aby sa zachránila aspoň časť na zničenie určených záznamov, vymenovalo vedenie MR 2 pracovné skupiny, ktoré skontrolovali záznamy. Z celkového množstva sa jej podarilo vytriediť a uložiť do vriec asi 100 q archívnych dokumentov, medzi nimi napr. aj zbierku ľudových piesní zhromaždených Z. Kodályom a B. Bartókom v rokoch 1938-1942. Pracovníci Úradu na ochranu bezpečnosti štátu (ÚOBS) však dokumenty zdržali a odviezli na neznáme miesto. Časť z nich je v súčasnosti uložená v Historickom archíve štátnej bezpečnosti. V tomto období boli dokumenty z obdobia prvého desaťročia pôsobenia MR deponované v MKA. Napriek pokračujúcej praxi v „decimovaní“ dokumentov v 60. rokoch, keď z dôvodu „ochrany práv obetí kultu osobnosti“ boli záznamy dotknutých osôb odovzdané ministerstvu vnútra, ktoré ich dalo spáliť, sa zbierky rozrastali - v roku 1961 archivoval MR viac ako 35 tis. platní a 75 tis. magnetofónových kotúčov. V rokoch 1973-1983 sa v MR uskutočnilo systematické mikrofilmovanie v archíve uložených písomných záznamov (napr. denné správy, predpovede počasia, správy o stave vodných tokov), založená filmotéka pozostávala z 279 filmových kotúčov. O desaťročie neskôr začal MR s prepisom asi 720 záznamov s hudobnými nahrávkami z analógových nosičov na CD, práce boli dokončené koncom 90. rokov – János Lakos, *Jelentés a Levéltári Szakfelügyelet 2011. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatairól* (40-48). Správa Odbornej archívnej komisie o kontrole činnosti 45 verejných archívov (župné, mestské a štátne odborné archívy) a 20 verejných súkromných archívov (cirkevné archívy) v roku 2011. Pri kontrole verejných archívov sa komisia zamerala na: 1. dopĺňanie a vedenie archívneho evidenčného systému e-Archivum; 2. pripravenosť skladových priestorov na ich nastávajúcu kontrolu v roku 2012; 3. dodržiavanie zásad pri vypracovávaní záznamov o fonde z roku 2002 verejnými a verejnými samosprávnymi archívami; 4. pripravenosť Komory verejných notárov na zriadenie archívov verejných notárov, ktoré mali byť založené do konca r. 2012 v Debrecíne, Győri, Pécsi a Szolnoku; 5. kontrola zápisníc o vyradovaní záznamov a plány vyradovania záznamov v župných archívoch. Pri verejných súkromných archívoch boli kontrolované: 1. webové stránky archívov, 2. dodržiavanie predpisov na ochranu fondov. – Tamás Csik, *Vallási-társadalmi konfliktusok és a győri vásári*

nap a 19. század második felében (49-55). Opis konfliktu medzi obyvateľmi/mestskou radou Győru a silnejúcou miestnou židovskou komunitou, ktorá sa z hospodárskych a neskôr i náboženských dôvodov v roku 1862, 1866 a 1875 domáhala preloženia trhových dní zo stredy a soboty na utorok a piatok. Mestská rada rozhodla na zachovaní trhových dní udelených mestu privilégium Máriou Teréziou (1743), potvrdeným Františkom II. (1798). – *Hadisírok, hősi emlékművek* (64). Oddelenie opatrovania vojenských tradícií a vojenských hrobov pri Ministerstve obrany Maďarska vytvorilo 28. februára 2012 webovú stránku www.hadisírok.hu, na ktorej je sprístupnená databáza s údajmi o viac ako 70 000 maďarských vojakoch padlých na bojiskách východného frontu a na území bývalého Uhorska počas druhej svetovej vojny. Neskôr budú na internet „zavesené“ aj údaje o hroboch vojakov padlých v prvej svetovej vojne a hroboch cudzích vojakov padlých v Maďarsku/Uhorsku. – Piroska Kocsis, *Ötven éve történt. A Kádár-rendszer megszilárdulásának levéltári forrásai. Tudományos konferencia a Magyar Országos Levéltárban 2011. október 28.* (69-81). Dňa 28. októbra 2011 usporiadal MKA v súčinnosti so Sekciou MKA pri Spoločnosti maďarských archívárov (SMA) v priestoroch archívu vedeckú konferenciu na tému *Stalo sa pred 50. rokmi. Archívne pramene dokumentujúce upevnenie Kádárovho režimu*. Prednášajúci, terajší alebo penzionovaní archívári MKA, vo svojich príspevkoch podali analýzu kultúrneho, politického, náboženského a ekonomického života a upevňujúcej sa medzinárodnej pozície porevolučnej Maďarskej ľudovej republiky. Pri stanovení časového rozsahu sa zhodli, že 60. roky v Maďarsku nie sú ohraničené rokmi 1960 a 1969, ale sa začali rokom 1956, keď nastal zlom nie v zmene politického systému, ale v myslení a vo vzťahu ľudí, bez ohľadu na vládnucu garnitúru alebo nimi ovládaných, k fungujúcemu režimu. – Redakcia, *Az év kutatóhelye díj átadása. 2012. január 25.* (91-92). Informácia o udelení *Ceny bádatel'na roka* pre maďarský a zahraničný archív. Podmienkou udelenia ceny, zriadenej v roku 2011 Maďarskou genealogickou spoločnosťou, boli: odborná zdatnosť personálu študovne, jeho ústretovosť voči bádatel'om, digitalizácia archívnych dokumentov a ich internetové sprístupnenie. Do súťaže bol zaradený aj Štátny archív Nitra, pobočka Levice. Cenu v kategórii domácich bádatel'ni získal Archív arcidiecézy Kalocsa, cenu zahraničných bádatel'ni udelili Maďarským archívnym delegáciám Rakúskeho štátneho archívu. – Felhívás: *A Magyar Történelmi Társulat régi hagyományait felelevenítve 2012-ben ismét országos vándorgyűlést rendez* (93). Pozvanie na putovné zasadnutie Maďarskej historickej spoločnosti, ktoré sa uskutoční v dňoch 25. – 26. mája 2012 v Pécsi. Nosnými témami podujatia boli *Maďarská historiografia v medzinárodných súvislostiach* a *Najnovšie vedecké výsledky mladých historikov Južného Zadunajska*. – Zsolt Reszegi, *Levéltári kutatás a freiburgi Német Szövetségi Hadilevéltárban* (94-96). Informácia o podmienkach štúdia, fondoch a službách, ktoré poskytuje bádatel'om Spolkový vojenský archív (Bundesarchiv – Militärarchiv) vo Freiburgu.

Číslo 2. - Zsuzsanna Mikó, *Gondolatok a Magyar Nemzeti Levéltárról* (5-8). Autorka príspevku, generálna riaditeľka MKA, predkladá plán činnosti Maďarského národného archívu (MNA, zriadeného archívnym zákonom č. LXI./2012) na rok 2013. Okrem riešenia hospodárskych a organizačných úloh vyplývajúcich z nového archívneho zákona, v zmysle ktorého sú župné archívy podriadené MNA, sa zamerala aj na využitie možností odbornej spolupráce so župnými archívmi zameranej na riešenie týchto problémových okruhov: 1. zosúladenie činnosti archívov v oblasti preberania a ukladania registratúrnych záznamov; 2. projekt

elektronického archívu realizovaného najskôr v Archíve hlavného mesta Budapešti (AHMB) a MNA; 3. sprístupňovanie archívnych dokumentov bádateľom; 4. spracovanie archívnych dokumentov a vypracovanie archívnych pomôcok; 5. ochrana archívnych fondov a z dôvodu znižujúcej sa štátnej dotácie vypracovať projekt centrálného archívneho depozitára; 6. rozšírenie služieb verejnosti napr. formou dní otvorených dverí archívov. - László Domokos, *Válság és/vagy megújulás* (9-12). Prejav predsedu Najvyššieho kontrolného úradu Maďarska prednesený na konferencii *Archívy v službe národnej kultúry a vedy* usporiadanej 12. decembra 2011 v knižnici Maďarskej akadémie vied. V príhovore poukázal predovšetkým na nedostatok financií poskytovaných archívom zapríčinený predošlými vládami a nesprávnym hospodárením župných a mestských samospráv. - György Nagy, *A levéltári érték használata a médiában, avagy a betű tisztelete* (12-17). Poďakovanie redaktora Maďarskej televízie pracovníkom archívov za spoluprácu pri zostavovaní seriálu z dejín Uhorska/Maďarska –*Magyar Történelem*. - Gábor Ujváry, *A levéltárak nemzeti hivatásáról* (17-23). Príspevok uverejnený pri príležitosti 145. výročia založenia Maďarskej historickej spoločnosti (1867) hodnotí úlohu archívov pri upevňovaní národného povedomia - od putovných zasadnutí spoločnosti v rokoch 1868-1909, keď členovia počas týždenného trvania podujatia mohli študovať v archívoch takmer celého Uhorska a výsledky svojho bádania uverejňovali v odborných časopisoch (Századok a Magyar Történelmi Tár) a v prvých diplomatároch (Zichy-család okmánytára, Székely oklevéltár); cez založenie Maďarského historického inštitútu vo Viedni (1920), obnovenie činnosti Maďarského historického inštitútu v Ríme (1923) a vyslanie generácie mladých historikov a archívárov na študijné pobyty do zahraničných archívov (napr. Sándor Domanovszky, Jenő Házi, Domokos Kosáry, Győző Ember, B. Lajos Kumorovitz), založenie stavovskej organizácie Spoločnosť maďarských knihovníkov a archívárov (1935); až po povojnové roky 20. st., keď sa začalo odborné univerzitné vzdelávanie archívárov (1949) a zriaďujú sa odborné verejné archívy (1969). – *Elindult a Nyitott Levéltárak programsorozata* (23). Informácia o zahájení programu *Otvorené archívy* Zoltánom Baloghom, ministrom ľudských zdrojov dňa 11. júna 2012 v AHMB. – András Horváth, *Levéltár elmélet a posztmodernig és vissza* (24-41). Teoreticky zameraná štúdia analyzujúca dielo amerického archívneho teoretika a historika Johna Ridenera: *From polders to postmodernism. A concise history of archival theory*, vydaného v roku 2009 v Minnesote. Ridenerova práca je postavená na 4 archívnych postulátoch/3 archívnych školách: 1. na provenienčnom princípe; 2. na postupoch pri spracovávaní archívnych dokumentov kanonizovaných v tzv. Holandskom manuáli (S. Muller, J. A. Faith, R. Fruin: *Manuel pour le classement et la description des archives*, 1898.); 3. na rozšírení definície spisu, na absolutizovaní jeho organickej súvislosti a jednotnosti prezentovanú Angličanom Hilary Jenkinsonom v práci: *A manual of archive administration*, 1937; 4. na dynamicky ponímanom hodnotení a spracovávaní spisov vychádzajúcim z masovej produkcie spisov, ktoré Američan Theodor Schellenber rieši v diele: *Modern Archives. Principles and Techniques*, 1956 metódami „krízového manažmentu“. Takto zostavenú publikáciu rozširuje novými tzv. postmodernistickými prístupmi na riešenie teórie hodnotenia a tvorby spisov v 70. rokoch minulého storočia. Prvým predstaviteľom tejto skupiny (Kanadania Hugh Taylor, Terry Cook, Heather MacNeil, Američan Brian Brothman, Holanďan Eric Ketelaar a ďalší), ktorý vystúpil s kritikou dovtedajších postupov, bol Kanadčan Gerlad Ham vytykajúci v štúdií: *The Archival Edge*. In: *American Archivist*. roč. 1975, č. 1 Th.

Schellenberovi úzku hierarchizáciu spisov/záznamov viažucu sa len k inštitúcii pôvodu, nepočítajúc pritom so širokým spektrom ľudských prejavov. Okrem problematiky dejín medzinárodnej archívnej teórie v 20. st. venuje J. Ridener pozornosť aj prehodnoteniu spoločenského postavenia archívu/archivára a hľadá možnosti využitia moderných vymožeností techniky na zaujatie výhodnejšieho postavenia archívu/archivára v spoločnosti.– Bendegúz Gergő Cseh, *Allamvédelem és állományvédelem. Tömeges irat-savtalanítási program a Történelmi Levéltárban* (42-51). Príspevok hovorí o realizácii programu na riešenie problému tzv. kyslého papiera archívnych dokumentov – vypísanom v roku 2009 ministerstvom kultúrneho dedičstva a tzv. Nórsnym fondom - vo fondoch Historického archívu štátnej bezpečnosti (HAŠB). Do riešenia projektu, ktorý trval od januára 2010 do apríla 2011, bolo zapojených 21 pracovníkov HAŠB a 9 externých spolupracovníkov, ktorí na technologickom zariadení NESCHEN C900 chemicky ošetrili 1,5 mil. strán archívnych dokumentov na tzv. kyslom papieri z rokov 1944-1990. – Attila Csöngé, „*Vagy írott törvény van vagy igazság!*” *Adalékok az 1945-ös földosztás történetéhez* (52-60). Autor príspevku opisuje priebeh pozemkovej reformy v obci Újszállás (župa Jász-Nagykun-Szolnok) v roku 1947 a jej využitie Maďarskou komunistickou stranou v nastávajúcej volebnej kampani. – Piroska Kocsis, *A Magyar Országos Levéltár 200 éves jubileumának megünneplése 1956-ban* (61-82). Retrospektíva na prípravu a priebeh jubilejných osláv 200. výročia založenia Archivum Regni (*1.3.1756, ktorý MKA považuje za svojho historického predchodcu) organizované Krajinským ústredím archívov (KÚA *30.7.1950) a Krajinským archívom (KA, predchodca MKA) v dňoch 12.-16. júna 1956 v Budapešti. Súčasťou osláv bola aj vedecká konferencia, ktorej hlavným cieľom bolo nadviazanie, resp. rozšírenie už jestvujúcich osobných kontaktov s vedúcimi osobnosťami zahraničných archívov. Od r. 1950 mohli totiž archívy v MLR uzatvárať dohody so zahraničnými archívami len prostredníctvom KÚA. Až postupom rokov sa začali maďarským kolegom otvárať dvere do zahraničia, tak na Kongrese maďarských historikov v Budapešti (1953), ktorého sa zúčastnili historici i archivári zo socialistického tábora došlo k nadviazaniu spolupráce s archívami v ZSSR, ČSR, PĽR, NDR, RLR a BLR. So západoeurópskymi kolegami udržiavali styk len s Rakúskom (mikrofilmovanie v Štátnom archíve vo Viedni), SRN (výmena odborných časopisov) a Talianskom (mikrofilmovanie v archívoch). Nasledujúci rok už mohli archivári uskutočniť prvé zahraničné študijné pobyty – Győző Ember v PLR, Endre Varga a Albert Schöner v ČSR. V roku 1955 bola MLR prijatá do Medzinárodnej rady archívov (MRA). S myšlienkou osláviť 200-ročnicu vyšiel Iván Borsa, vtedajší riaditeľ KÚA, ktorý sa v apríli 1955 obrátil na kultúrne oddelenie Rady ministrov so žiadosťou o súhlas na jej usporiadanie a finančnú podporu. Po odsúhlasení žiadosti (26. 10. 1955) ministerstvom školstva a straníckymi orgánmi oslovil I. Borsa riaditeľov archívov, aby sa vyslovili k programu osláv a konferencie. Reakcie boli rôzne – jedni žiadali usporiadať oslavy len za účasti domácich archivárov, druhí ich chceli využiť k nadviazaniu stykov so zahraničím, ďalší navrhovali, aby sa zamerali len na odborné prednášky a pod. Dňa 12. júna bola v slávnostnej sieni Maďarskej akadémie vied otvorená medzinárodná vedecká konferencia, ktorej sa zúčastnili zástupcovia 10 krajín, medzi ktorými boli aj Charles Braibant, čestný predseda MRA a riaditeľ Národného archívu v Paríži (1948-1959) a Gebhardt Rath, riaditeľ Rakúskeho štátneho archívu. Prednášky domácich archivárov boli tematicky zamerané na dejiny archívov v Uhorsku/Maďarsku – napr. Gy. Ember, riaditeľ KA na 200 rokov KA-u, I. Borsa na

maďarské archívnictvo po oslobodení. Príspevky zahraničných prednášateľov boli tematicky pestré: napr. prehľad dejín národných archívov – ako V. Dedi z Albánska a N. Nedjalkov z BLR -, alebo ideologicky podfarbené príspevky – napr. L. I. Jakovlev zo ZSSR o organizácii sovietskych archívov, ktoré aj v roku 1956 pôsobia na „leninských princípoch“ položených v roku 1918, W. Nissen z NDR, ktorý si neodpustil „zabudovať“ do príspevku prenikanie „imperialistického štvania“ zo SRN. Na konferencii vystúpil aj Michal Kušík, ktorý v prednáške hľadal paralely v otázkach rozvoja archívnictva v MLR a ČSR, so zdôraznením výhod centrálného riadenia archívov. Ch. Braibant sa vo svojom príhovore zameril na prax vo francúzskych archívoch spočívajúcu vo vzájomnej výmene archívnych dokumentov a mikrofilmov. Maďarským kolegom odovzdal zoznam hungarik nachádzajúcich sa v Národnom archíve v Paríži. Konferencia mala pozitívny vplyv na vybudovanie vzťahov so zahraničím – delegácia maďarských archívárov bola pozvaná do Florencie na tretí Medzinárodný archívny kongres. V deň začatia osláv bola vo výstavných priestoroch ministerstva výstavby otvorená pracovníkmi KA a Múzea umeleckých remesiel výstava tematicky zameraná na dejiny písomníctva a archívov v Uhorsku/Maďarsku. - Redakcia, *Tisztelettel és szeretettel köszöntjük a hetven éves Gecsényi Lajost* (91). Laudácia k sedemdesiatinám doc. Dr. Lajosa Gecsényiho, CSc., významného maďarského archívára a historika, ktorý po absolvovaní archívnictva na FiF ELTE v Budapešti (1965) zastával v r. 1965-1974 funkciu riaditeľa Archívu dejín ÚV Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSRS). V r. 1971-1974 bol vymenovaný za odborného inštruktora pre župné archívy MSRS, v rokoch 1974-1997, s istým prerušením, za riaditeľa Archívu župy Győr-Sopron. Na odporúčanie Maďarskej archívnej expozitúry pri ministerstve kultúry vo Viedni bol poverený vedením Maďarských archívnych delegácií Rakúskeho štátneho archívu (1987-1994). Od 1. júla 1997, s prerušením v rokoch 2002-2003, zastával do konca roku 2009 pozíciu generálneho riaditeľa MKA. Počas pôsobenia vo funkcii riaditeľa archívov bol šéfredaktorom odborných časopisov *Levél-tári Szemle* (1985-1992) a *Levél-tári Közlemények* (1997-2009). Vo svojej vedeckej práci sa zaoberal problematikou spoločenských a hospodárskych dejín Uhorska v 16. – 17. st. a rakúsko-maďarskými vzťahmi v 20. st. Okrem práce archívára a vedca bol aj pedagogicky činný – od roku 1970 takmer nepretržite prednáša na Katedre dejín stredoveku a raného novoveku a Katedre PVH FF ELTE, od roku 2003 ako titulárny profesor.

Číslo 3. Redakcia, *Állami kitüntetések az augusztus huszadikai nemzeti ünnepen* (5). Zoznam archívárov a historikov, ktorým udelili pri príležitosti národného sviatku Maďarska 20. augusta 2012 štátne rády a vyznamenania. – András J. Horváth, *Közgyűjteményi összefogással a szakmai megújulás reményében. Beszélgetés Kenyeres Istvánnal, az NKA Közgyűjtemények Kollégiuma elnökével* (7-14). Interview s Istvánom Kenyeresom, predsedom Kolégia verejných zbierok pri Ministerstve kultúrnej základiny (KVZ), v ktorom sa A. J. Horváth, hlavný archívár AHMB zaujímal, či v zreorganizovanom KVZ, v ktorom došlo roku 2011 k zníženiu počtu stálych členov, kurátorov a kolégií, budú zástupcovia archívov v kolégiu presadzovať: 1. stavovské záujmy – napr. pri uchádzaní sa a čerpaní zdrojov zo štruktúrálnych fondoch župnými archívmi, keď tieto v roku 2013 stratia právnu subjektivitu; pri rozšírení spolupráce medzi rôznymi domácimi spoločnosťami archívárov – napr. medzi SMA a archívmi vysokoškolských inštitúcií, cirkevnými archívmi, mladými archívarmi; pri vydávaní zbierok prameňov a archívnych pomôcok a pod. 2. spoluprácu s inými inštitúciami – napr.

s knižnicami, múzeami a galériami pri digitalizácii rukopisných zbierok uložených v týchto ustanovizniach, usporadúvaní spoločných výstav a pod. - Vilmos Zsidi, *Szakdolgozat – irat, kézirat?* (15-20). Autor príspevku, vedúci Archívu Korvínovej univerzity v Budapešti, sa zaoberá problematikou vyradovať alebo ukladať odborné a diplomové práce na tradičných nosičoch do univerzitných a vysokoškolských archívov. Od roku 1952 bolo v Maďarsku podmienkou na získanie absolútoria predloženie odbornej práce v rozsahu cca 25-35 strán. Diplomová práca, v rozsahu minimálne 40-60 strán, bola jej „zdokonalenou verziou“, ktorú kandidát nadobudol po 12-týždňovej záverečnej odbornej praxi, jej obhajoba bola súčasťou štátnej skúšky. Tento predpis platil len pre študentov denného štúdia, študenti ostatných foriem štúdia obhajovali len diplomovú prácu. Autor prieskumom zistil, že z 18 univerzitných a vysokoškolských archívov len dva deponujú odborné a diplomové práce vo svojich fondoch. U ostatných vysokoškolských inštitúciách sú súčasťou knižničných fondov príslušnej univerzity/vysokej školy. Nakoľko v zmysle v Maďarsku platných predpisov, ani odborná, ani diplomová práca nie je verejnou listinou, archívy ich nepreberajú, môžu však do svojich zbierok uložiť niekoľko exemplárov ako dobový dokument. – István Hermann, *Megyei és Városi Levéltárának Vezetőinek Tanácsa – tájékoztató és alapszabály* (21-32). Legislatívne zmeny prijaté v roku 2011 výrazne ovplyvnili nielen organizačnú štruktúru archívov, ale aj činnosť záujmových spoločností archivárov. Jednou z nich bola aj Rada samosprávnych archívov (*1994), ktorá ako spoločnosť s kolektívnym členstvom presadzovala odborné a odbornopolitické záujmy mestskými a župnými samosprávami zriadených a spravovaných archívov. Ešte pred prevzatím župných archívov pod správu štátu, ktorá nastala 1. januára 2012, sa členovia Rady rozhodli zmeniť názov spoločnosti na Radu župných a mestských archívov. Zriadenie Maďarského národného archívu (MNA) v roku 2012 a v priebehu roka prijaté rozhodnutia vlády týkajúce sa župných archívov (ŽA), ich integrovaní do MNA, ktorý ako štatutár ich bude môcť len on zastupovať, vyvolalo medzi zástupcami ŽA obavy, že ich odborné záujmy nebude mať kto presadzovať. Aby sa tejto hrozbe vyhli, zvolali členovia Rady na 29. mája 2012 valné zhromaždenie, na ktorom prijali zmenu názvu spoločnosti na Radu vedúcich župných a mestských archívov a nový štatút, ktorý umožňoval aj individuálne členstvo v spoločnosti. - Eszter Gaálné Barcs, *Igazságszolgáltatásból jogszolgáltatás. A bírósági szervezet átalakításának hatása Pest megyére 1945 után* (33-50). Príspevok analyzuje príčiny a priebeh reorganizácie súdnictva v povojnovom Maďarsku a v župe Pešť, ktoré tak ako ostatné krajiny patriace pod sféru vplyvu ZSSR, si postupne začalo prispôsobovať orgány zákonodarnej i výkonnej moci sovietskemu vzoru. – Irén Bilkei, *16.-18. századi polgári perek a Zala megyei levéltárban* (51-57). Popis pracovných postupov pri usporadúvaní spisov v občiansko-právnych sporoch z rokov 1592-1706 uložených v Archíve župy Zala v rokoch 2011-2012; organizačnej štruktúry súdnictva župy v 17.-18.st.; priebehu súdneho konania v občiansko-právnych sporoch a kategorizácie spisov v občiansko-právnych sporoch v uvedenom období. Záverečná časť príspevku je zameraná na využiteľnosť spisov ako historického prameňa pre odborníkov zaoberajúcich sa dejinami správy, kultúry a hospodárstva regiónu – Krisztina Bataalka, Rolf Müller, *Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2012. évi vándorgyűléséről. Szeged, 2012. június 18.-20.* (85-91). V dňoch 18.-20. júna 2012 sa v spolupráci SMA, AHMB, MKA, Archívu župy Csongrád a Národnej informatívnej a komunikačnej služby uskutočnilo v Segedíne putovné zasadnutie Spoločnosti maďarských archivárov. Prvý deň

podujatia bol po privítaní predstaviteľov zahraničných archívnych spoločností, odovzdaní vyznamenaní *Za zásluhy o archív*, krátkom príhovore štátneho tajomníka ministerstva verejnej správy a spravodlivosti venovaný organizačným a personálnym záležitostiam spoločnosti – správe o činnosti za posledné 4 roky a voľbe funkcionárov a členov výboru. Na druhý deň pokračovalo podujatie odbornými prednáškami na tému *Elektronika vo verejnej správe – elektronické archívy*, najskôr príspevkami zahraničných účastníkov – napr. príspevok Kuldara Aasa, zástupcu riaditeľa Národného digitálneho archívu Estónska, ktorého 20 pracovníkov vykonáva digitalizáciu záznamov Národného archívu a všetkých vládnych inštitúcií a Bertholda Kanratha, vedúceho oddelenia digitalizácie Rakúskeho štátneho archívu, ktorý predstavil od roku 2004 používaný softvér elektronickej registratúry ELAK (Elektronischer Akt). Z domácich prednášateľov vystúpil napr. Zoltán Szatucsek, zástupca generálneho riaditeľa MKA, ktorý oboznámil prítomných s projektmi s on-line prístupom, István Kenyeres, zástupca generálneho riaditeľa AHMB oboznámil prítomných o archívnom informačnom systéme a špičkových knižných skeneroch Zeuschel na skenovanie dokumentov na štandardnom formáte A/1 a A/2. Na treťom dni podujatia odzneli odborné prednášky zaradené do piatich sekcií. V prvej – medzinárodná sekcia – diskutovali domáci a zahraniční odborníci o financovaní e-projektov a e-archívoch. V druhej – hospodárska sekcia – sa prednášajúci zamerali predovšetkým na úlohy spojené s odovzdávaním a preberaním inventárov právnej subjektivity zbavených župných archívov. V tretej – sekcia na vydávanie prameňov – sa zaoberali napr. problematikou vydávania prameňov k dejinám verejnej správy na tradičných a elektronických nosičoch. V štvrtej – sekcia na ochranu fondov – sa venovali napr. problematike technologických zariadení a postupov pri hromadnej digitalizácii. V piatej – sekcia informatiky – sa prerokovávali napr. otázky e-vlastníctva. – Veronika Keresztes, *Digitalizálási munka a Pozsonyi Állami Levéltárban* (100-102). Informácia o priebehu digitalizácie historických prameňov spoločného rakúsko-slovenského projektu *Pamät' bez hraníc*, ktorého partnermi sú Rakúsky štátny archív a Štátny archív v Bratislave (ŠA). Zámerom projektu je bezplatným on-line prístupom archívnych dokumentov v elektronickej forme umožniť širokej bádateľskej verejnosti spoznávať spoločné dejiny rakúsko-slovenského pohraničia. Súčasťou projektu je aj digitalizácia kompletnej zbierky úradných dokumentov mestskej správy uloženej v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy v rozsahu cca 120 tisíc záberov, s predpokladaným termínom ukončenia do konca roku 2015. Podrobnejšie o projekte na:

<http://crossborderarchives.eu/our-goals/project-partners-2/?lang=sk>.

Viliam Csáder

MITTEILUNGEN DES INSTITUTS FÜR ÖSTEREICHISCHE GESCHICHTS-FORSCHUNG. 121. Band, Teilband 1. Themenschwerpunkt Rezensionswesen Erkundungen in einer Forschungslücke. 2013 Böhlau Verlag Wien Köln Weimar, R. Oldenbourg Verlag München. 266 + IX strán.

Prvý zväzok 121. ročníka MIÖG je netradične úplne monotematický. Okrem zvyčajnej časti o novej odbornej literatúre, ktorá je neobyčajne bohatá, sa v časti štúdií venuje pozornosť spôsobom recenzovania odborných a vedeckých prác z rozličných argumentov.

V úvode zväzku Martin Scheutz a Andrea Sommerlechner konštatujú, že termíny recenzie a recenzovanie sa používajú už od 18. storočia a v 19. storočí sa stali pevným odborným termínom; môže mať viaceré formy, no nie sú určené kritériá na rozlišovanie medzi krátkou charakteristikou, referátom, anotáciou, správou. Recenzie informujú vedcov a zainteresovanú verejnosť o nových publikáciách, ich obsahu, o spôsobe spracovania, hodnotení, interpretácii, kvalite, čo pomáha všetkým záujemcom; za predchodcu recenzie možno svojim spôsobom pokladať encyklopedické práce a vývoj viedol až k pravidelnému začleňovaniu recenzií do vedeckých časopisov. Od tretiny 18. storočia sa stali predmetom recenzií predovšetkým monografie. Zvyčajne sa pravidelnými (organizovanými) uverejňovateľmi recenzií stali historické časopisy. Za najvýznamnejšie možno pokladať *Historische Zeitschrift* (od 1859), *Revue historique* (1890), *Rivista storica italiana* (1876), *English historical Review* (1884), *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* (1889), *American Historical Review* (1895), MIÖG (1880). Od začiatku sa v recenziách uplatňovalo skúmanie z rozličných aspektov (jazyk, témy, metódy, spôsob výberu, kritika, charakteristika autorov), no neraz išlo o recenzie po dohode, na želanie atp. Pri pohľade na našu slovenskú historiografiu však, žiaľ treba konštatovať, že v našom hlavnom periodiku *Historickom časopise* sa nepodarilo recenznú činnosť dostať na takú úroveň, ako je to napr. v MIÖG, alebo v *Českom časopise historickom*, lebo ide skôr o náhodnú ako cieľavedomú systematickú činnosť. Jedine naša Slovenská archivistika od svojich začiatkov si vytýčila konkrétny plán informovať archívársku verejnosť pravidelne o zahraničných archívnych periodikách, čo dodržiava dodnes.

Ines Peper sa venuje výskumu rakúskeho učeného (učeneckého) sveta včasného 18. storočia na podklade protestantských recenzných spisov. Rozsah vydávania vedeckých časopisov od poslednej tretiny 17. storočia ustálil recenziu ako jeden z prostriedkov vedeckej výmeny názorov. Sleduje sa tu najmä, ako sa o učencoch z okruhu cisárskeho dvora písalo v protestantských časopisoch, uverejňujúcich recenzie v rokoch 1715 - 1725 a ako oni na to odpovedali. Johann Gottlieb Krause založil v Lipsku časopis nazvaný *Nové správy o vedeckých záležitostiach* (1715 - 1788), ktorý vychádzal týždenne (od 1717 dvakrát do týždňa) a sústavne sledoval vedecké periodiká. Recenzie boli písané vo vecnom tóne a informovali čitateľov o obsahu v konkrétnych štúdiách. Aj v náboženskej sfére sa vyvíjalo úsilie o vecné, nie hodnotiace informovanie, tak pri katolíckych ako aj protestantských publikáciách, hoc sa aj vyskytovali polemiky. Od 1719 aj dvaja benediktíni z Melku, bratia Pezovci sa venovali tejto činnosti a pripisujú sa im zásluhy o zavádzanie kritického skúmania dejín.

Thomas Wallnig sa zaoberá recenzným časopisom, ktorý pod viacerými názvami vydávali benediktíni opátstva v Banzí (Fransko) v rokoch 1772 - 1798. Bol

to katolícky recenzný časopis, vychádzal štvrtročne, sledoval literatúru katolíckeho Nemecka, no všimal si aj zahraničnú literatúru, aj protestantskú. Vybrané recenzie bývali pravidelne členené do šiestich skupín a poskytovala sa aj možnosť odpovedí (reagovania na uverejnené recenzie). Christine Ottner v príspevku nazvanom „Medzi referátom a recenziou“ skúma štrukturálne, odborné a politické aspekty v správach o literatúre uverejňovaných v MIÖG od ich založenia 1880 až do 1900. Pozornosť sa venovala predovšetkým dejinám mnohonárodnostného štátu, vydávaniu prameňov a správy o literatúre tvorili zvyčajne 20 - 25 % v rámci zväzku. Pri edíciách sa zdôrazňuje kritické posudzovanie publikovaných textov; ani registry sa nemajú robiť mechanicky, ale zmysluplne. Spôsobu recenzovania v MIÖG v rokoch 1920 - 1939 sa venuje Martin Scheutz. Poukazuje aj na to, že pri recenziách mohlo niekedy ísť aj o osobné vzťahy medzi recenzentom a recenzovaným, a že sa mohlo zachádzať aj ku kritike nepodstatného atp. V šestnástich ročníkoch MIÖG, ktoré vyšli medzi rokmi 1920 - 1939 vyšlo spolu 1010 recenzií, najviac od H. Srbika a Heinza Zatscheka (profesora na nemeckej univerzite v Prahe). Zo 167 autorov recenzií bolo 67 členov IÖG, od 81 autorov vyšlo len po jednej recenzii. Recenzie sa chápali ako prostriedok poukazujúci na možnosť skvalitnenia recenzovaného, ale aj ako prostriedok na informovanie historikov o novej odbornej literatúre. V prílohe je abecedný zoznam všetkých autorov recenzií.

Uršula Klingenberg tiež na základe rozboru v MIÖG sa venuje úvahám textovo-jazykového a pragmatického charakteru a zdôrazňuje, že od 70. rokov 19. storočia sa vedecká recenzia chápe ako samostatný druh odborného textu; má svojím spôsobom vypracovanú terminológiu v tom, že napr. pre pozitívne aj negatívne hodnotenie sa zvyknú používať rovnaké výrazové prostriedky; v recenziách v MIÖG je podľa nej polemický štýl zriedkavý a dôraz sa kládol na stredovek. Pri vedeckých recenziách podľa nej všeobecne platí, že recenzent aj jeho čitateľ sú členmi tej istej skupiny vedeckej komunity.

Celý blok štúdií o recenziách je ukončený katalógom otázok a odpovedí od rozličných historických časopisov, prevažne z nemeckej jazykovej oblasti, no aj z Francúzska, Anglicka, USA aj Česka; z tohto prehľadu odpovedí sa možno dozvedieť aj odkedy pravidelnejšie vychádzali v príslušných regiónoch či krajinách historické časopisy. Ide vlastne o päť skupín otázok obsiahnutých formulovaných, z ktorých možno stručne vyzdvihnúť: odkedy uverejňuje časopis recenzie a aký priestor im venuje; čo sa recenzuje a čo nie (čo sa vylučuje z recenzovania); aká je predstava o podarenej recenzii a aké sú dôvody na odmietnutie poslanej recenzie; prečo sa recenzie uverejňujú a či možno výberom recenzií nejako pôsobiť, alebo usmerňovať; aký je názor na elektronické recenzie a aký je ich vzťah k tlačným recenziám? Vo všetkých opýtaných periodikách sa recenzie uverejňujú, no priestor im venovaný je rozličný; správu o Českom časopise historickom (vychádza od 1894) podal František Šmahel, jeho šéfredaktor v rokoch 1989 - 2003.

V tomto zväzku MIÖG recenzná časť tvorí skoro polovicu zväzku, ako zvyčajne prevažne z nemeckej odbornej literatúry; no sú tu (čo je výnimočné) aj recenzie, týkajúce sa bezprostredne slovenských dejín. V rámci vydávania prameňov k rakúskym dejinám, v treťom oddelení (Právne pramene) vydali Judit Majorossy a Katalin Szende v roku 2010 prvú časť protokolu testamentov Bratislavy (*Das Pressburger Protocollum testamentorum*) za roky 1410/1427 - 1487 (525 stránm); druhá časť (do 1529) vyjde neskôr. Všetky testamety sú v nemeckom jazyku; ako výnimočný je označený testament mestského pisára Liebharda Egkenfeldera (lebo sa v ňom spomínajú aj jeho knihy), čomu už predtým u nás venoval pozornosť Juraj

Spiritza. Je tam aj veľká kladná recenzia v Cambridgi 2011 publikovanej práce *Slovakia in History* (413 strán), ktorej editormi (či autormi) sú Mikuláš Teich (napísal záver), Dušan Kováč (je autorom úvodu) a Martin D. Brown; autormi 21 po sebe chronologicky nasledujúcich kapitol sú prevažne pracovníci Historického ústavu SAV (vrátane D. Kováča). Okrem toho je tu aj recenzia v Stuttgarte 2010 vydannej edície *János Kalmár - János J. Varga, Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688 -1690)* v plnom znení publikujúcej projekt novej organizácie Uhorského kráľovstva po vydobytí Osmanskou ríšou okupovaných území, vypracovaný kardinálom Leopoldom Khollichom (514 strán).

Richard Marsina

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Vydává odbor archivní správy a spisové služby MV v Tiskárně Ministerstva vnitra, s. p. o. Praha 2012, ročník LXII, číslo 1, 2.

Číslo 1 – Jan al Saheb, *Územní vývoj přímé majetkové držby olomouckých biskupů* (3–40). Štúdia pojednáva o vývoji pozemkovej základne biskupstva v Olomouci. Chronologicky ju autor vymedzil rokmi 1553 a 1619, teda rokom nástupu Mareka Khuena na biskupský stolec (1553) a nedobrovoľným odchodom biskupa Františka Ditrichštejna z krajiny v dôsledku výbuchu stavovského povstania na Morave (1619). Počas tohto obdobia môžeme sledovať expanzívnu územnú politiku najvyšších katolíckych cirkevných hodnostárov na Morave. Proces scelovania a rozširovania územného rozsahu domínií súvisel s príchodom nových ekonomických a hospodárskych podmienok a s tým spojených vývojových trendov. Nástupom rezižného veľkostatku sa i olomouckým biskupom otvorila cesta k postupnému pohlcovaniu drobnejších, ekonomicky znevýhodnených panstiev. Pred Bielou horou vlastnilo olomoucké biskupstvo 8-10 % z celkového pozemkového majetku na Morave. – Petr Kopicčka, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic sestře Johance z Lobkovic z roku 1612* („Lux in tenebris“ poznání světa rodiny nejvyššího českého kancléře, 1609-1617) (41-82). Štúdia sa zaoberá listami, ktoré napísal v priebehu mája až júla 1612 najvyšší kancelár českého kráľovstva Zdeněk Vojtěch z Lobkovic počas svojho pobytu vo Frankfurte nad Mohanom, kde prebiehali voľby, korunovácia a oslava nového rímskeho cisára Mateja Habsburského, svojej sestry Johanke z Lobkovic, ktorá sa starala o jeho vtedy 3-ročného syna Václava Eusebia, pretože i jeho manželka Polyxena bola s ním (sprevádzala Annu Tirolskú). Listy Z. V. Popela z Lobkovic považuje samotný autor štúdie za najpôsobivejšie aké kedy čítal: „Hoci sú nevelkého rozsahu, oplývajú citovou úprimnosťou. Informujú málo, prvoplánovo vyjadrujú starosť, túžbu a smútok pisateľa. Pôsobivo približujú, akým neobyčajne milujúcim otcom Zdeněk Vojtěch Lobkovic bol.“ Osobitnú kapitolu venoval aj priblíženiu rodinného života kancelára do roku 1617. V druhej časti štúdie autor predkladá čitateľom edíciu piatich listov Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic sestry Johanke z Lobkovic z volebnej a korunovačnej cesty do Frankfurtu nad Mohanom v roku 1612.

Rubrika Dokumenty: – Hana Pátková, *Jedenáct dopisů z dvanácti let (korespondence Josefa Emlera s Theodorem von Sickelem)* (83-102). Ako už samotný názov napovedá, ide o edíciu korešpondencie medzi J. Emlerom

a T. Sickelom, ktorí sa zoznámili na viedenskom Inštitúte pre rakúske dejiny (Institut für österreichische Geschichtsforschung), kde T. Sickel pôsobil ako profesor a J. Emler sa v roku 1861 stal prvým českým absolventom tohto ústavu. Kontakty učiteľ a bývalý žiak udržiavali aj v nasledujúcich rokoch, čoho dôkazom je aj 11 listov zachovaných v Sickelovom osobnom fonde pochádzajúcich z rokov 1879-1891. Listy sú faktograficky bohaté, sú cenným materiálom k dejinám českej historiografie na sklonku 19. storočia. Text listov je reprodukován v úplnosti. Pri každom liste v edícii sa v záhlaví uvádza dátum a regest v češtine, nasleduje samotný text listu v nemčine. Za textom listu sa uvádza poznámkový aparát. – Ivana Bakešová, *Československo-čínske vzťahy v době II. světové války v archiváliích pražských archivů* (103-246). Výskum československo-čínskych vzťahov počas druhej svetovej vojny doteraz unikal pozornosti bádateľov, a preto sa autorka rozhodla aspoň čiastočne tento deficit odstrániť. Uskutočnila výskum v niekoľkých českých archívoch, kde sa nachádza dostatočné množstvo dokumentov, ktoré osvetľujú vzťahy týchto dvoch krajín. Výsledkom výskumu je predkladaná edícia 89 dokumentov, ktoré pochádzajú z Archívu ministerstva zahraničných vecí (fond Londýnsky archív dôverný, osobné spisy, súbory odoslaných a prijatých telegramov, politické správy), z Národného archívu (Archiv Huberta Ripky, Předsednictvo ministerské rady – Londýn, Státní rada – Londýn, Ministerstvo vnitra – Londýn, Zahraniční tiskový archív), v Archíve Národného múzea, v Masarykovom ústave a v Archíve Akadémie vied ČR (vo všetkých troch fond E. Beneša) a vo Vojenskom historickom archíve (fond Ministerstvo národní obrany – Londýn). Samozrejme k danej téme sa nachádzajú dokumenty aj v ČLR a na Taiwane, avšak tie nie sú súčasťou edície, pretože autorka nemala možnosť študovať v týchto archívoch. Predkladaná korešpondencia objasňuje oficiálne diplomatické styky oboch krajín v rokoch 1939-1946. Všimá si napr. aj činnosť Československého krúžku v Šanghaji, krajanskej organizácie, ktorá v prvých rokoch vojny suplovala činnosť neexistujúceho veľvyslanectva. Dokumenty v edícii sú zoradené chronologicky, obsahujú stručné záhlavie a za každým dokumentom je odkaz na príslušný archív, v ktorom je uložený.

Rubrika Recenze: – Ivan Hlaváček, *Ze zahraničních novinek k papežské a kuriální diplomacie s dodatkem o práci ke krakovským biskupským úřadům* (247-266). Prof. Hlaváček informuje čitateľov o šiestich zahraničných prácach k pápežskej diplomatii: *Papsturkunden des frühen und hohen Mittelalters. Äussere Merkmale - Konservierung - Restaurierung* (Leipzig 2011); *Bene Valette. Entwicklung und Typologiedes Monogramms in Urkunden der Päpste und anderer Aussteller seit 1049* (Leipzig 2011); *Regesta Imperii III. Salisches Haus 1024-1125. Fünfte Abteilung Papstregesten 1024-1058. Zweite Lieferung 1046-1058* (Köln – Weimar- Wien 2011); *Regesta Imperii IV. Lothar III. und ältere Staufer. Vierte Abteilung Papstregesten 1124-1198. Teil 4: 1181-1198, Lieferung 3, 1185-1187 Urban III. und Gregor VIII.* (Köln – Weimar- Wien 2012); *Päpste, Privilegien, Provinzen. Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte* (Wien – München 2010); *Die Papsturkunden des Hauptstaatsarchivs Dresden Erster Band – Originale Überlieferung, Teil 1 1104-1303 (Codex diplomaticus Saxoniae)* (Hannover 2009). Dáva do pozornosti aj publikáciu, ktorá sa týka poľskej regionálnej cirkevnej diplomatiky: *Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego do polowy XVI wieku* (Kraków 2010).

Číslo 2. – Kateřina Pařízková: *Pražská korunovace krále Matyáše dne 23. května 1611 ve světle dobových pramenů* (275-368). Štúdia vznikla v rámci

vedeckovýskumnej činnosti na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe v akademickom roku 2010/2011 vďaka podpore z projektového štipendia. Autorka sa podujala na základe dochovaných prameňov podrobne zmapovať priebeh korunovácie Mateja Habsburského za českého kráľa dňa 23. mája 1611. Pri svojom výskume sa snažila zhromaždiť dostupné pramene nachádzajúce sa v českých a moravských archívoch, knižniciach a múzeách. Zo zahraničných využila archívne dokumenty z Viedne a z Drážďan. Štúdiu rozdelila do štyroch väčších kapitol. V prvej kapitole sa venuje doterajším výsledkom bádania, prameňom a literatúre k danej téme. Druhá kapitola prináša rozbor a popis dobových prameňov rukopisnej povahy (denníky, kroniky a historické zápisy, pamäti a anonymné rukopisy, korešpondencia, oficiálne správy vyslancov), novinových správ a letákov; tlačených prameňov (literárne popisy korunovácie, oslavné tlač); obrazových prameňov a prameňov hmotnej povahy. Tretia kapitola sa už zaoberá samotnou korunováciou: zahŕňa rokovania pred samotnou korunováciou a vlastnú prípravu, všima si ochranu a obranu mesta počas korunovácie, opisuje deň korunovácie a porovnáva Matejovu korunováciu s korunováciou Karola IV. Poslednú kapitolu tvorí popis situácie tesne po korunováci a samotný záver. Na základe dochovaných prameňov vypracovala zoznam účastníkov korunovácie (bez vyslancov). – Mária Nováková, *Vzťah štátu a jeho zamestnanca na území Slovenska v rokoch 1867-1990 vo svetle osobného spisu štátneho zamestnanca* (369-408). Autorka si všima výpovednú právno-historickú hodnotu osobného spisu a osvetľuje aspekty jeho zrodu a vývinu na základe výskumu dochovaných osobných spisov vo fonde Okresného národného výboru Bratislava-vidiek (1960-1990), odbor kádrovej a personálnej práce. Definuje pojem osobný spis, skúma jeho vnútornú štruktúru, venuje sa problematike vývoja lehôt uloženia záznamov v osobnom spise, prináša právno-historický vývoj postavenia štátneho zamestnanca a upozorňuje na osobný spis ako na prameň pre dejiny verejnej správy a regionálne dejiny.

Rubrika Dokumenty: – David Hubený, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček: *Hubert Ripka: Záznamy o rozhovorech s Edvardem Benešem 1939-1944* (409-490). Edícia dokumentov poskytuje čitateľom záznamy osobných alebo telefonických rozhovorov medzi H. Ripkom, archivárom, novinárom a politikom, a E. Benešom. Publikované dokumenty pochádzajú z fondu Archiv Huberta Ripky, ktorý je uložený v Národnom archíve v Prahe. Informácie získali aj pri výskume fondu Eduarda Beneša v Masarykovom ústave a v Archíve Akadémie vied ČR a vo fonde 305 (Ústredná Státní bezpečnosti) v Archíve bezpečnostných zložiek. Záznamy sú usporiadané chronologicky, priebežne sú očíslované (31 záznamov). V záhlaví je uvedený stručný obsah dokumentu. Za dokumentom nasleduje citácia (skratka archívu, sídlo archívu, skratka fondu, signatúra, číslo škatule), spôsob dochovania a vyhotovenia, poznámkový aparát (textové a edičné vysvetlivky, vecné poznámky a komentáre). Edičné spracovanie dokumentov vychádza zo zásad pre vydávanie novovekých historických prameňov. Autori vypracovali k edícii register všetkých osôb vyskytujúcich sa v edovaných dokumentoch spolu s uvedením vtedajšej ich pracovnej pozície/politickej funkcie. Pripojili aj dve prílohy: tabuľku stretnutí H. Ripku a E. Beneša a prehľad návštev H. Ripku u E. Beneša v rokoch 1939-1944 vytvorené na základe informácií z denníka a diára návštev, ktorý viedol Eduard Tábořský, osobný tajomník E. Beneša.

Rubrika Recenze: V príspevku *Paginae historiae jako specifický fenomén českého archivního tisku* (491-499) sa prof. Ivan Hlaváček zameril na analýzu zborníkov vydávaných archívmi. Svoju pozornosť sústredil najmä na zborník

Paginae historiae, ktorý vydáva od roku 1992 Národný archív. Zborník sa snaží nadviazať na slávnu minulosť svojich predchodcov - Sborníka Archivu MV a Zpráv Českého zemského archivu, ktoré počas svojho pôsobenia získali veľké renomé.

Júlia Ragačová

PORADY RIADIACICH ORGÁNOV ARCHÍVNICTVA ČLENSKÝCH KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE V ROKU 2013

Národný archív Írska bol v apríli hosťiteľom 27. zasadnutia EBNA, 14. zasadnutia EAG, Riadiaceho výboru EÚ projektu APEX, Výkonného výboru regionálneho združenia pre Európu (EURBICA), zasadnutia DLM Fóra a stretnutia „národných“ konzervátorov. Na ostatných dvoch podujatiach Slovensko zastúpenie nemalo.

27. zasadnutie EBNA (European Board of National Archivists)

Po slávnostnom otváracom príhovore ministra pre umenie, kultúrne dedičstvo a Gaeltacht pracovnú časť rokovania viedla riaditeľka Národného archívu Írska Frances McGee. Predmetom rokovania boli dve hlavné témy, a to „Archívy a legislatíva“ a „Archívy a výročia“.

K prvej téme odznelo šesť vystúpení, z ktorých prvé dve patrili hosťiteľom. Obaja referujúci (Peter Charleton, Tom Quillan) vo svojich vystúpeniach paralelne mapovali vývoj národných archívnych inštitúcií a ich činnosť upravujúcej legislatívy. Národný archív Írska vznikol v roku 1988 ako nástupca State Paper Office (1702) a Public Record Office of Ireland (1867), a to na základe zákona o archívoch z roku 1986. Úlohou národného archívu je preberať dokumenty pochádzajúce z činnosti ústredných orgánov a ich organizácií po uplynutí 30 rokov od ich vzniku. Prístup k nim, až na ustanovené výnimky, sa tiež spravuje pravidlom 30-ich rokov.

V ďalších štyroch vystúpeniach odzneli informácie o archívnej legislatíve v Poľsku (Barbara Barska), Dánsku (Poul Olsen), Anglicku (Julie Lennard) a Estónsku (Priit Pirsko). Archívny zákon v Poľsku od svojho prijatia v roku 1983 bol predmetom dvadsiatich novelizácií; referujúca uviedla výpočet dôvodov a oblastí vyžadujúcich si nový prístup. Dánsky referujúci sa zamerával na výklad ustanovení upravujúcich prístup, kde platí pravidlo 20 rokov a pri osobných údajoch 75 rokov. Zástupkyňa Anglicka podrobne opísala vývoj anglických archívnych inštitúcií a ich pôsobnosti a s tým súvisiacich právnych úprav. Optimalizácia rámca e-government-u v Estónsku v roku 2010 (MoReq2 je súčasťou legislatívy) mala dopad aj na archívnu legislatívu Estónska, ktorá reaguje na prechod k elektronickým záznamom. Ukladacia/preberacia lehota je, až na ustanovené výnimky, desať rokov. Referujúci konštatoval, že 99% bádateľskej agendy predstavujú on-line dožiadania.

Aj rokovanie k druhej hlavnej téme „Archívy a výročia“ bolo rozdelené do dvoch blokov. V prvom odzneli tri vystúpenia zástupcov hosťiteľa. Všetky tri sa venovali najvýznamnejším úsekom írskych dejín, 100. výročiu prvej svetovej vojny a formám ich sprístupnenia/zverejnenia digitalizátov na webových stránkach archívu. Archív venuje pozornosť nielen archívnym dokumentom pochádzajúcim z činnosti štátnych orgánov; k významným patrí sprístupňovanie informácií týkajúcich sa padlých v írskej revolúcii a prvej svetovej vojne. Z tohto pohľadu bolo

zaujímavé vystúpenie mapujúce zmeny v prístupe k historickým udalostiam na príklade stavania pamätníkov a nápisov na nich. Všetci traja referujúci poukázali aj na možnosť komerčného využitia výročí pri prezentácii archívov. Národný archív Írska navyše plánuje vybudovať zbierku všetkých dostupných prameňov z neoficiálnych zdrojov. V druhom bloku odznelo vystúpenie zástupcu Bulharska (Martin Ivanov), Nemecka (Michael Hollman) a Litvy (Ramojus Kraujelis). Bulharský referát obsahoval prehľad podujatí národného archívu za ostatné tri roky pri využití archívnych dokumentov, osobných archívov a osobných dokumentov vrátane dokumentov poskytnutých verejnosťou. Národný archív si je vedomý významu osobných dokumentov, a preto dva roky propagoval ich význam v médiách. Obsahom prezentácie bolo výročie balkánskych vojen (open-air výstava v parku), na webovej stránke archív zverejnil digitalizované zoznamy 48 tis. padlých. V budúcnosti archív plánuje uzatvárať dohody s profesionálnymi združeniami s cieľom získať ďalšiu dokumentáciu k významným výročiam; v tejto súvislosti sa chce zamerať aj na menšiny a archívy ženských hnutí; zameria sa aj na zoznamy padlých v prvej svetovej vojne. Archív plánuje v roku 2014 na svojej webovej stránke zverejniť dokumenty z ľudových súdov (1944–1945) ako aj obetí komunistickej represie. Jeho mediálna kampaň sa zameria na získavanie starých svadobných fotografií, z ktorých opäť pripraví open-air výstavu. Nemecký zástupca informoval o využívaní archívnych dokumentov pochádzajúcich z obdobia národného socializmu, druhej svetovej vojny, dokumenty pochádzajúce z činnosti orgánov a organizácií bývalej NDR ako aj dokumenty z činnosti Stasi. Jeho referát obsahoval aj stručnú históriu získavania a preberania týchto dokumentov do správy Spolkového archívu Nemecka. Pri výskume dokumentov z obdobia národného socializmu prevažuje organizovaný výskum zameraný na štátny systém. Stasiakten spravuje osobitná inštitúcia (Gauckova nadácia) v osobitnom režime. Litovský príspevok mal tri časti. Prvá obsahovala historický exkurz po dejinách baltických krajín, s dôrazom na 90. roky minulého storočia, ktorých najvýznamnejším momentom je obnovenie štátnosti. Príkladom kolektívnej pamäti je dokumentácia „Baltic Way“ (23.08.1989) zapísaná v roku 2009 do registra UNESCO Memory of the World. Využitie archívnych dokumentov pri výročiach a pamätných dňoch je niekedy zložitá, jednak samotný výber dňa a výber dokumentu; sú príklady, kedy na tri pamätné dni sa vzťahuje jeden a ten istý dokument. V druhej časti sa venoval projektom – sústava štátnych archívov sa zameria predovšetkým na zdôraznenie pamiatky obetí zo sovietskych čias. Dokumentáciu k tejto téme spravuje osobitný archív genocídy. V tretej časti predstavil obsah legislatívnej iniciatívy – návrhu zákona o historickej pamäti národa; predmetný návrh obsahuje 54 pamätných dní; jeho súčasťou je aj kreovanie rady pre pamäť národa, v ktorej má zastúpenie aj Národný archív Litvy.

14. zasadnutia EAG (European Archives Group)

Na programe spoločného zasadnutia EBNA a EAG, ktoré viedol Peter Handley (Generálny sekretariát EK, oddelenie správy registratúry a archívnej politiky) s názvom „Ochrana údajov“ bol opätovne hlavným bodom rokovania návrh novej európskej legislatívy o ochrane údajov. Ako prvý vystúpil Billy Hawkes, írsky komisár pre ochranu údajov. Z jeho vystúpenia vyplynulo, že presadiť požiadavky európskej archívnej komunity na zmenu článku č. 83 návrhu nového nariadenia bude viac ako ťažké. „Právo byť zabudnutým“ a tým aj právo na vymazanie

osobných údajov je základné právo. Archívna komunita upozornila na „právo spoločnosti zapamätať si“ a, že tieto práva by mali byť vyvážené. Naďalej teda platí, že nariadenie, ako je spracované, bude mať výrazne nepriaznivý vplyv na činnosť archívov a osobitne na ich spôsobilosť preberať, ukladať a uchovávať archívne dokumenty obsahujúce osobné údaje. V návrhu absentujú osobitné ustanovenia upravujúce spracúvanie osobných údajov pre účely historického výskumu; pri absencii výnimky uľahčujúcej historický výskum archívy spracúvaním osobných údajov riskujú, že ich činnosť sa bude považovať za činnosť v rozpore s pôvodným účelom (spracúvania osobných údajov), pre niektoré archívy sa stane protizákonnou. Uplatnenie niektorých ustanovení v aktuálnom znení by mohlo viesť k oprave, pridávaniu, ničeniu alebo anonymizovaniu údajov v už prevzatých archívnych dokumentoch. Možné zmeny v rozsahu úpravy obsahujú tiež riziko rozšírenia povinnosti ochrany osobných údajov na dokumenty na báze papiera, na ktoré sa doteraz nevzťahovala. Nie je vylúčené, že tieto zmeny by sa mohli týkať už zomretých osôb. Zásadným problémom pre činnosť archívov je predložené znenie článku 83 obsahujúce definíciu spracúvania osobných údajov pre účely historického, štatistického a vedeckého výskumu (Processing for historical, statistical and scientific research purposes) v nadväznosti na článok 2 ods. 1 (vecný rozsah úpravy – vzťahuje sa na spracúvanie osobných údajov automatickými prostriedkami vcelku alebo čiastočne a na spracúvanie tých osobných údajov inými ako automatizovanými prostriedkami, ktoré sú súčasťou informačného systému alebo sa za jeho časť považujú) a na článok 4 ods. 4 (definícia informačného systému). Návrh predmetného nariadenia je v roku 2013 predmetom rokovania v európskom parlamente; jeho implementácia sa očakáva v rokoch 2015 – 2016.

Na predchádzajúcich zasadnutiach (Kodaň a Nikózia) sa dohodlo, že európska archívna komunita osloví orgány Európskej komisie a Európskeho parlamentu vo veci prípravy nového nariadenia o ochrane osobných údajov vrátane navrhovaných zmien. Karel Velle (Belgicko), ktorý bol poverený touto úlohou ako predseda regionálneho združenia MRA EURBICA, oznámil, že táto iniciatíva je zatiaľ bez odpovede. Zástupca EK odporučil podniknúť aj kroky na národných úrovniach.

Správu pracovnej skupiny o príprave etického kódu archívára pri ochrane osobných údajov predniesli zástupkyne Talianska (Julia Barrera) a Anglicka (Susan Healy). Návrh textu kódu dostali účastníci vopred. Referujúce iba predniesli návrh na ďalší postup, či pokračovať v práci vychádzajúc z návrhu nového nariadenia alebo upraviť ho na podmienky platnej smernice z roku 1995 (95/46/EC). Účastníci odsúhlasili pokračovanie v práci na tomto texte. Nové znenie sa predloží na rokovaní vo Vilniuse. Na pripomienkovaní vyššie uvedeného návrhu sa podieľala aj slovenská strana.

Informáciu o v marci 2013 Radou EÚ prijatej zmene a doplnení právnej úpravy o správe archívov a dokumentov európskych inštitúcií predniesol zástupca EK Jeff Schramm. EK zaslala návrh Európskemu parlamentu. J. Schramm informoval plénum aj o opatreniach prijatých k 2. správe Komisie Rade o pokroku plnenia opatrenia „Archívy v Európe pred výzvami digitálnej éry“.

Samostatným blokom rokovania boli referáty o prácach DLM Fóra, riešení projektu APEX a plnení opatrenia o ochrane archívov pred katastrofami a predchádzaniu ich poškodeniu. Erik Ketelaar (Holandsko) iba doplnil svoju podrobnú správu o činnosti DLM Fóra prednesenú v Nikózii. Požiadal o podanie návrhov na doplnenie troch voľných miest vo vedení Fóra. Potvrdil termíny ďalších zasadnutí v roku 2013 ((jún – Dublin, október – Vilnius). Do zasadnutia v Dubline budú

dopracované ďalšie moduly MoReq. Taktiež informoval o príprave prípadného nového európskeho projektu na tomto úseku. Hlavnými bodmi informácie Gerrita de Bruina (Holandsko), koordinátora európskeho projektu APEX, bola problematika prenesenia prevádzkovateľa serveru zo Španielska do Holandska a udržateľnosti projektu od marca 2015 formou nadácie financovanej účastníkmi. K problematike udržateľnosti projektu – k spôsobom jeho ďalšieho financovania – sa vyjadril zástupca EK Peter Handley. Skonštatoval, že nie je oprávnený vyjadrovať sa v mene EK a že pokračovanie financovania z prostriedkov EÚ garantovať nevie. Ak EK prostriedky poskytne, bude to menej, ako doteraz. Možnosť financovania formou príspevkov účastníkov predbežne zamietol. Barbara Barska (Poľsko) za riešiteľov opatrenia o ochrane archívov pred katastrofami a predchádzaniu ich poškodenia (ČR, Poľsko, Nemecko) pri výpočte činnosti upozornila na uskutočnenie workshopu (Třeboň, 09. – 14. 09. 2013) na úseku vzdelávania s tým, že je k dispozícii päť miest ako pozorovateľov pre zástupcov z národných archívov Fínska, Slovenska a Ukrajiny.

Posledným, štandardným, bodom programu bolo vystúpenie – pozvanie na 28. zasadnutie EBNA a 15. zasadnutie EAG počas predsedníctva Litvy v druhom polroku 2013. Uvedené zasadnutia sa uskutočnia vo Vilniuse. Ako hlavný bod programu rokovania zasadnutia EBNA usporiadatelia navrhujú problematiku prístupu k archívnym dokumentom a ich využívanie v digitálnom veku. Jednotlivé bloky, organizátor, Národný archív Litvy, predbežne nazval „Zmena politiky na úseku kultúrneho dedičstva. Spolupráca s pamäťovými inštitúciami“, „Prístup k archívnym dokumentom: Legislatíva a prax“ a „Moderný prístup k archívom: Aktuálne projekty (národné, regionálne a miestne) archívov“. Slovensko prezentovalo projekty na úseku archívniectva na ostatnom zasadnutí EBNA (Jozef Hanus, október 2013, Nikózia).

Zasadnutie Výkonného výboru regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu (EURBICA).

Slovensko má v tomto výbore svojho zástupcu aj v novom volebnom období 2012 – 2016 (PhDr. Radoslav Ragač, PhD.). Rokovanie otvoril a viedol Karel Velle (predseda, Belgicko). Prvým bodom programu boli informácie a úlohy vyplývajúce z generálneho zhromaždenia delegátov združenia (Kodaň 31.05.2012). Prvou bolo doplnenie vedenia VV, pretože na generálnom zhromaždení nový výbor si zvolil iba svojho predsedu; za podpredsedu bola zvolená Julia Barrera (Taliansko) a za tajomníčku Natalija Glazar (Slovinsko). V druhom bode tejto časti programu predsedajúci oboznámil prítomných s informáciou VV MRA o stave členskej základne organizácie so zameraním na členstvo v kategórii „A“ (riadiaci orgán – za SR MV SR) a kategórii „C“ (jednotlivé archívy). V kategórii „C“ SR zastúpenie nemá. Predsedajúci požiadal o iniciovanie nárastu členov a súčasne upozornil na nutnosť úhrady členských poplatkov. Na margo výšky členských poplatkov v kategórii „C“ odznel názor, až požiadavka, na potrebu systémovej zmeny stanovovania jeho výšky. Členský poplatok je totiž fixný bez ohľadu na finančné zázemie člena. Sú totiž príklady, keď je rozpočet mestského archívu výrazne priaznivejší ako rozpočet národného archívu, ktorý hradí členský poplatok za štát podľa HDP na obyvateľa. Predsedajúci predložil na informáciu aj znenie stanov združenia, ktoré boli schválené na zasadnutí generálneho zhromaždenia v Kodani (máj 2012) a potvrdené na medzinárodnom kongrese MRA (Brisbane, august 2012).

Svoj informačný blok ukončil správou o rokovaní 26. konferencie EBNA (Nikózia, október 2012). Prirodzene, pozornosť sa sústredila na návrh nariadenia EK o ochrane osobných údajov.

V nasledujúcom bloku odzneli informácie o stave riešenia projektov, ako sú APEX, EURONOMOS a projekt webovej stránky združenia, resp. vydávania časopisu združenia News letter. O stave prác na projekte APEX informovala vedecká koordinátorka projektu Angelika Menne-Haritz (Nemecko). Portál na zverejňovanie dát je opäť v prevádzke, pracovné skupiny (work packages) pokračujú v práci podľa harmonogramu; taktiež je pripravený na diskusiu návrh, ako používať štandardy (EAD, EAG, EAC-CPF a METS). Rozsiahla diskusia vznikla okolo stavu projektu EURONOMOS – databázy európskej archívnej legislatívy. Referujúci Hervé Lemoine (Francúzsko) v mene gestora upozornil na viaceré problematické otázky – vlastníctvo databázy (portál spravuje súkromná spoločnosť); ďalej po personálnych zmenách Národný archív už nemá zamestnanca, ktorý by mohol zabezpečovať nielen dopĺňovanie údajov, ale hlavne ich preklad z angličtiny do francúzštiny. V tejto súvislosti vyslovil, členmi VV odmietnutý, názor, že túto prácu by mala zabezpečovať osoba s právnickým vzdelaním. Technickú stránku správy portálu národný archív Slovinska zabezpečiť vie. VV navrhuje, aby sa tento projekt prepojil na projekt APEX. Webovú stránku združenia po technickej a obsahovej stránke zabezpečuje MRA ako súčasť stránky organizácie, vydávanie informatívneho periodika „Newsletter“ zabezpečuje Natalija Glazar (Slovinsko).

V rámci informácií z prostredia Medzinárodnej rady archívov sa VV zaoberal aj prípravou Európskej konferencie archívov, t.j. 2. výročnej konferencie MRA (11.–15. 10. 2014 Girona, Španielsko) a jej hlavnou témou bude „Archívy a kultúrny priemysel“. K téme 2. Európskej konferencie archívov opätovne poznamenávame, že 14. 12. 2011 vláda SR vzala na vedomie materiál „Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike“, predložený ministrom kultúry. K materiálu „Princípy o prístupe k archívnym dokumentom“, ktorý tiež schválil 17. medzinárodný kongres archívov (Brisbane, august 2012) odznel návrh pripraviť v rámci zasadnutia združenia v Bruseli (november 2013) osobitný workshop. Odznel aj návrh pripraviť ich preklad do národných jazykov spolu s porovnaním s národnou archívnou legislatívou. Na diskusiu členovia VV dostali aj informáciu o regionálnych združeniach MRA ako takých, ktorú vypracoval D. Leitch, generálny tajomník MRA. MRA chce otvoriť diskusiu o ich postavení, úlohe a význame. Táto problematika bude aj na programe rokovaní 1. výročnej konferencie MRA (Brusel, november 2013).

Posledným bodom rokovania bol predbežný kalendár podujatí MRA, združenia v roku 2013 a 2014. Najdôležitejším podujatím Medzinárodnej rady archívov v roku 2013 bude 1. výročná konferencia, ktorá sa uskutoční v Bruseli v dňoch 23.–24. novembra. Súčasťou konferencie sú aj rokovania všetkých orgánov rady. V roku 2014 sa uskutoční už spomínaná konferencia MRA (Girona, 11.–15. október).

Zasadnutie Riadiaceho výboru európskeho projektu APEX

Rokovanie viedol Gerrit de Bruin (Holandsko), koordinátor projektu. Úvodom oznámil, že prvé hodnotenie postupu prác EK sa uskutoční 18. apríla v Národnom archíve Holandska v Haagu. Na margo hodnotenia slovenskej účasti v projekte konštatujeme, že ministerstvo vnútra podalo tri hodnotiace správy za obdobie od

1. marca 2012 do 28. februára 2013 (zabezpečenie prekladov pre potreby portálu, zverejnenie prekladu manuálu „Ako sa pripojiť k projektu“, účasť na úvodnom zasadnutí k projektu, zabezpečenie prekladu a podpísanie grantovej zmluvy a zmluvy s Europeanou, predloženie dvoch finančných správ).

Po bezproblémovom schválení zápisnice z rokovania v Nikózii nasledovala prezentácia a diskusia k testovaniu portálu po zmene jeho prevádzkovateľa. Vyriešenie tejto otázky je v súčasnosti kľúčovým problémom projektu. V októbri 2012 bolo schválené, ak to bude potrebné, presunenie portálu zo Španielska. Španielsko, kvôli legislatívnym prekážkam, nie je schopné zabezpečiť jeho riadnu prevádzku. V priebehu šiestich mesiacov sa uskutočnil tender na výber nového prevádzkovateľa servera, do ktorého sa prihlásili po dve spoločnosti z Holandska a Estónska a jedna zo Švédska. Novým prevádzkovateľom serveru sa stala holandská spoločnosť Leaselab. Podľa koordinátora projektu dôvodom zmeny je skutočnosť, že štátna organizácia nie je schopná zabezpečiť webové stránky iných organizácií. Toto nie je schopný zabezpečiť ani Národný archív Holandska. Po ukončení testovania nie je vylúčené, že bude vypísaný nový tender. Otázka prevádzkovateľa serveru je dôležitá aj z pohľadu udržateľnosti projektu, resp. nadácie projektu. Zástupca Španielska neodmietol existenciu legislatívnych a z nich vyplývajúcich organizačných problémov, avšak Španielsko má naďalej záujem byť prevádzkovateľom servera. Problém prevádzkovateľa treba vyriešiť do aprílového hodnotenia projektu EK. Zmena prevádzkovateľa servera si vyžiada aj otvorenie grantovej zmluvy. Rozhodnutie o zmene grantovej zmluvy sa musí prijať počas rokovaní vo Vilniuse.

Druhým bodom rokovania bol text novej zmluvy o poskytovateľovi obsahu (Content Provider Agreement). Treba mať takú zmluvu, ktorá vylúči akékoľvek omyly a spory vo vzťahu k obsahu a metadátam, digitálnym alebo digitalizovaným dokumentom (autorské práva, osobné údaje). V treťom bode programu sa prerokoval postup prác v rámci jednotlivých pracovných skupín (work packages), ktoré pokračujú v súlade s harmonogramom projektu. Informáciu o aktualizácii prác so štandardami (EAD, EAG, EAC-CPF a METS) predniesla vedecká koordinátorka projektu A. Menne-Haritz (Nemecko).

Po ukončení projektu je najdôležitejšou otázkou zachovanie jeho udržateľnosti – dopĺňovanie obsahu, jeho správa a využívanie. Sú dve základné možnosti, a to alebo požiadať o ďalšie finančné prostriedky EK alebo hľadať finančné prostriedky u samotných účastníkov (krajín) a používateľov projektu. Poskytnutie prostriedkov z fondov EÚ je neisté. Návrh na riešenie formou nadácie vypracovali zástupcovia ICARUS-u a Maďarska. Z návrhu vyplynulo, že ročná prevádzka si vyžiada cca 500 tis. eur, pričom najväčšiu časť si vyžadajú personálne náklady a na samotnú prevádzku sa počíta s cca 18 tis. eurami. Na anketu, koľko by mohli poskytnúť členské krajiny vyšla suma 89 tis. eur. Dohodlo sa, že na príprave dokumentu sa bude ďalej pracovať.

Ďalšie rokovanie RV sa uskutočnia vo Vilniuse (október 2013) a v Aténach (jún 2014).

Príprava zmien k návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov (všeobecné nariadenie o ochrane údajov) na úseku archívov

Aj na základe odporúčania zástupcu EK predložilo Francúzsko ešte v apríli Rade oficiálny návrh na zmeny znenia predmetného nariadenia na úseku archívov, ktorého podstatou bolo zavedenie osobitnej výnimky pre spracovanie osobných údajov pre archívne účely. Základnou úlohou archívov alebo povinnosťou upravenou zákonom je zhromažďovať/preberať, ochraňovať, usporiadať/ sprístupňovať, umožňovať prístup, prezentovať a zverejňovať archívne dokumenty vo všeobecnom záujme, medzi iným ako dôkaz práv jednotlivcov alebo pre historické, štatistické alebo vedecké účely. Dôvodom žiadosti o prepracovanie návrhu bola skutočnosť, že implementácia pôvodného znenia by zabránila národným orgánom členských štátov zodpovedným za ochranu a sprístupňovanie archívnych dokumentov plniť ich základné úlohy vo všeobecnom záujme a pre účely historické, štatistické a vedecké účely v súlade s národnou (archívnu) legislatívou. Uloženie (prevzatie) archívnych dokumentov obsahujúcich osobné údaje po uplynutí lehoty dôvodu ich získavania (beyond the usual period) zaručuje práva jednotlivcov, ktoré si môžu uplatniť iba prostredníctvom prístupu k týmto archívnym dokumentom. Princíp „právo byť zabudnutý“ (right to be forgotten) sa musí preto upraviť tak, aby sa zabránilo zničeniu osobných údajov, čo by mohlo pripraviť jednotlivcov o možnosť uplatniť si toto právo. Ďalej, okrem tohto administratívneho účelu zabezpečovať potreby jednotlivcov, archívy plnia aj dôležitú, pre spoločnosť kľúčovú úlohu, ochraňovať jej pamäť. Zničením osobných údajov obsiahnutých v archívnych dokumentoch by znamenalo, že táto požiadavka by sa ďalej nemohla plniť. Treba spomenúť, že nie všetky osobné údaje obsiahnuté v archívnych dokumentoch sú predmetom trvalej ochrany. Táto sa vzťahuje iba na tie, ktoré sú predmetom verejného záujmu a/alebo sú predmetom záujmu pre účely historické, štatistické alebo vedecké. Navyše osobné údaje, pred umoením prístupu k nim, sú predmetom kontroly alebo sa urobia opatrenia na ochranu súkromia. Kvôli tomu riadiace orgány zabezpečujú súlad pravidiel prístupu a zverejňovania ustanovený národnou (archívnu) legislatívou s ochranou súkromia.

V odôvodnení návrhu francúzska delegácia uviedla potrebu prepojenia nariadenia s pravidlami ochrany osobných údajov v archívoch, ktoré platia (sú) ako strážca/strážcovia kolektívnej a individuálne pamäti občanov Európy a malo by sa poukázať na základnú úlohu archívov, ktorú im priznáva EÚ a medzinárodné organizácie. Taktiež treba vysvetliť spôsob prepojenia ochrany osobných údajov s (archívnymi) pravidlami ich ochrany ustanovenými národnými legislatívami. Ďalej, aby sa predišlo akýmkoľvek interpretačným problémom, vychádzajúc z práva EÚ a národných legislatív týkajúcich sa predmetov kultúrneho charakteru a „národných kultúrnych pamiatok“ (national treasures), povoliť uplatniť obmedzenia na „vývoz“ (dissemination) archívnych dokumentov z dôvodu ochrany kultúrneho dedičstva štátov. Taktiež, by sa mal špecifikovať vzťah medzi ustanoveniami o medzinárodnom prenose osobných údajov a pravidlami nariadenia.

Tento návrh vyjadroval spoločné východisko archívnych orgánov členských krajín EÚ a súčasne sa mal stať aj základom k ďalšej diskusii k jeho opätovnému preskúmaniu na rokovaníach osobitnej pracovnej skupiny EK (Working Party on Information Exchange and Data Protection, DAPIX) v máji. Pozíciu archívnych orgánov členských štátov prerokovali s predsedom DAPIX-u zástupcovia Belgicka

a Holandska. Írske predsedníctvo pripravilo k májovému zasadnutiu DAPIX-u stanovisko k francúzskemu návrhu, ktorým vzalo na vedomie názory európskej archívnej komunity. Stanovisko obsahovalo aj otázky týkajúce vzťahu poslania archívov a ďalšieho spracovania osobných údajov pre účely historického výskumu. Návrh Francúzska a stanovisko Rady pre DAPIX sa stali predmetom pripomienkovania archívnymi orgánmi členských štátov. Ministerstvo vnútra zaslalo podporné stanovisko k francúzskemu návrhu prostredníctvom odboru medzinárodného práva a európskych záležitostí zástupcovi Slovenskej republiky v DAPIX-e (Úrad na ochranu osobných údajov SR).

Na májovom zasadnutí sa problematika archívov zasadnutí DAPIX-u z časových dôvodov neprerokovala; malo sa tak stať na jeho zasadnutí v júni. Zástupcovia Belgicka a Holandska prepracovali a doplnili francúzsky návrh do finálnej, pre archívy ideálnej, podoby v intenciách pripomienok členských štátov a stanoviska írskeho predsedníctva. Prepracovaný návrh obsahoval aj definíciu archívu, štylistické úpravy textu týkajúceho sa súladu ďalšieho spracovania osobných údajov archívmi s podmienkami a opatreniami ich ochrany v základných ustanoveniach nariadenia; ďalej sa štylisticky upravil text týkajúci sa rozsahu spracúvania osobných údajov po uplynutí pôvodného účelu (a lehoty) ich zhromaždenia, ktorý sa bude týkať archívov a ktoré ich budú spracúvať v súlade s národnou legislatívou členského štátu a podmienkami ustanovenými nariadením. Legislatívno-technicky iným spôsobom bola upravená pôsobnosť členských štátov uplatniť výnimky tak, aby archívy preberali, uchovávali, spracúvali a umožňovali prístup k úplným a hodnoverným údajom. V opačnom prípade, uplatnením nariadenia v plnom rozsahu na archívne dokumenty, ktoré majú ex lege trvalú dokumentárnu hodnotu, by došlo, v prípade zničenia osobných údajov ešte pred prevzatím dokumentov do archívu, k ich nenahraditeľnej strate. Aj k tomuto textu sa uskutočnilo pripomienkovo-schvaľovacie pokračovanie členskými štátmi. Ministerstvo vnútra opätovne poslalo podporné stanovisko zástupcovi SR v DAPIX-e. Principiálnym dôvodom podpory bolo, že jeho prijatím sa zabezpečí zachovanie hodnoverných archívnych dokumentov a prístup bádateľov v budúcnosti k nim sa zjednoduší. Tým sa archívom umožní plniť aj ich funkciu strážcov práva občanov poznať vlastné dejiny. Ministerstvo vnútra informovalo o svojom postupe aj Spoločnosť slovenských archivárov.

Národný archív Litvy bol v októbri hosťiteľom 28. zasadnutia EBNA, 15. zasadnutia EAG a zasadnutia Riadiaceho výboru EÚ projektu APEX.

28. zasadnutie EBNA (European Board of National Archivists)

Rokovanie otvoril slávnostným príhovorom litovský minister kultúry; vymenoval priority rezortu v oblasti kultúry vrátane archívov, ktoré patria do pôsobnosti rezortu od roku 2011. Účastníkov privítal aj hosťiteľ národný archívár Litvy Ramojus Kraujelis. Rokovanie bolo rozdelené do troch tematických blokov. V prvom, venovanom zmenám politiky na úseku kultúrneho dedičstva (Changing cultural heritage policy), odzneli štyri príspevky (Litva, Chorvátsko, Grécko), ktorých obsahom bola spolupráca medzi pamäťovými inštitúciami. Spoločným znakom uvedených vystúpení bol vplyv informačných technológií na prácu pamäťových inštitúcií, ktoré vytvorili priestor na nové formy spolupráce, osobitne formou zverejňovania kultúrneho dedičstva, čím umožnili aj základnú zmenu práce bádateľov – prácu na diaľku. Obsahom príspevkov boli aj informácie teoretického

charakteru (cloud computing), o strategických dokumentoch v oblasti digitalizácie kultúrneho dedičstva, resp. spoločnej tvorbe štandardov pre metadáta.

Obsahom troch vystúpení druhého bloku boli informácie o prebiehajúcich projektoch (Litva, Estónsko). Litovský ústredný štátny archív spravuje aj dokumentárne filmy. Predmetom projektu e-Cinema je zverejňovanie ich digitálnych kópií na portáloch (ePavledas, Europeana); už od roku 2006 verejnosti sú on-line dostupné najmä týždenníky (1919 – 1961). Záujem verejnosti dokazujú aj čísla o počte bádateľov – 130 tis. a 87% pozitívnych reakcií. Druhý litovský príspevok obsahoval informácie o projekte pre elektronické dokumenty (štandard ADOC, ADOC 1.1.) a Elektronickom archívnom informačnom systéme (október 2011, integrovaný otvorený IS s dvomi časťami verejnou a internou pre prijímanie a trvalé uloženie elektronických archívnych dokumentov Národného dokumentačného fondu vo formáte PDF/A a elektronický podpis vo formáte XAdE8, zabezpečenie legitímneho prístupu - autentifikácia oprávnenosti prístupu užívateľom, správa a práca s elektronickými dokumentmi – preberanie od roku 2012). Aj obsahom vystúpenia zástupcu Estónska bol projekt Archívneho informačného systému (AIS 2.0.), ktorý je nástupcom desk-topovej aplikácie z rokov 2000 – 2005 pre správu dát. Do roku 2009 bolo do systému vložených deväť miliónov jednotiek. Na projekte AIS 2.0. litovská strana začala pracovať v roku 2011 vypracovaním požiadaviek na jeho funkcionality; v júli 2012 bola po ukončení tendra podpísaná zmluva (cena 0,4 mil. EUR z prostriedkov EÚ) a testovanie, ktoré začalo v júni 2013, sa má ukončiť v decembri 2013. Systém umožňuje archívárom vkladať a meniť údaje, usporadúvať archívne jednotky, pre opis sa používa XML formát, systém samozrejme obsahuje aj časť pre prístup vrátane jeho obmedzení, ako aj možnosť exportu dát do iných systémov. V súčasnosti treba zabezpečiť transformáciu údajov zo systému AIS 1.0. a po preškolení archívárov jeho zavedenie do rutínnej praxe.

Tretí blok pod názvom „Moderný prístup k archívnyim službám“ (Modern Approach to Archival Services) uviedol príspevok zástupcu Islandu. Paradoxne, ekonomická kríza zvýšila mieru zverejňovania archívnych dokumentov verejnosti. S digitalizačnými projektmi sa začalo v roku 2001. S dotáciou štátu vo výške 1 800 tis. EUR národný archív mohol vytvoriť nové pracovné miesta; cieľom projektu bolo usporiadať 2 500 bm archívnych dokumentov a zdigitalizovať desať sčítaní ľudu (najstaršie z roku 1703 je aj súčasťou Memory of the World; najmladšie je z roku 1950) a farské registre (obsahujú aj iné ako matričné údaje). V rokoch 2009 – 2013 sa vystriedalo 50 – 60 tis. ľudí, ktorí vkladali údaje do databáz manuálne; skenovanie prebiehalo súčasne. Jeden tím sa skladal z dvoch až piatich ľudí, ktorí pracovali pod dozorom archívára po absolvovaní príslušného kurzu a na základe zmluvy. Vystúpenie zástupcu Fínska bolo opätovne dokladom vyššej úrovne využívania IT v práci archívu. Východiskom je dôkladne prepracovaná legislatíva týkajúca sa zverejňovania a prístupu. Taktiež impozantný je rozsah zmluvných partnerov. Používané informačné systémy obsahujú už aj údaje z kozmického výskumu. Medzi databázami nájdeme aj heraldickú databázu Europeana Heraldica (<http://extranet.narc.fi/heraldica/>), ktorá obsahuje komunálnu heraldiku zo severských krajín spolu s mapami z googlu a je v 14-tich jazykoch. Vo vystúpení zástupcu Dánska odzneli informácie o využívaní crowdsourcingu, ktorým sa môže čiastočne saturovať nielen nedostatok finančných prostriedkov ale aj zamestnancov. Týmto spôsobom sa v Dánsku postupovalo pri spracovaní demografických údajov (18 mil. záznamov), cirkevných dokumentov (750 tis. strán do roku 2010 pri využití

160 dobrovoľníkov), policajných registrov vrátane základného indexovania, dokumentov municipiálneho charakteru (10 tis. strán transkribovaných do moderného textu), zoznamov obetí prvej svetovej vojny. Dánsko pripravuje projekt k dánskym dŕžavám v Karibiku. Pri hodnotení využitia dobrovoľníkov prednášajúci konštatoval, že prínos je obojstranný – hodnota vykonanej práce a jej trvalý charakter, pomoc bádateľom a na druhej strane spôsob ako prezentovať kultúrne dedičstvo. Zástupca Portugalska orientoval svoj príspevok na problematiku ukladania elektronických archívnych dokumentov, pričom legislatívnym základom je zákon č. 107/2001 o kultúrnom dedičstve Portugalska. Vo vzťahu k elektronickým archívnych dokumentom sa za najdôležitejšie znaky považuje kontinuita a integrita procesu ich tvorby, legislatíva upravujúca preukaznú hodnotu elektronického podpisu a proces osvedčovania hodnovernosti/autenticity. Príspevok obsahoval aj informácie o technologických riešeniach. Úložisko (repozitórium) hodnoverných elektronických archívnych dokumentov na národnej úrovni pracuje so softvérom RODA (<http://roda.dgarq.gov.pt>). Upozornil aj na nevyhnutnosť venovať väčšiu pozornosť pri príprave projektov dlhodobého ukladania elektronických archívnych dokumentov problematike ich „konzervovania“.

15. zasadnutie EAG (European Archives Group)

Zasadnutie EAG sa pravidelne koná ako spoločné zasadnutie s EBNA. V prvom bloku pod názvom „Prístup k dokumentom: legislatívne a praktické aspekty“ odzneli štyri príspevky. Zástupca Poľska sa venoval problematike prístupu k archívnych dokumentom v digitálnom veku. Rezumoval rozdiely v porovnaní s prístupom ku klasickým archívnych dokumentom v zmysle zmeny charakteru bádateľov a ich požiadaviek. Reakciou archívov na potrebu urýchlenia a zjednodušenia prístupu verejnosti bola aj v Poľsku digitalizácia a zverejňovanie; v prvom kroku digitalizácia archívnych pomôcok a v druhom digitalizácia analógových archívnych dokumentov. A tretím krokom je zabezpečenie prístupu verejnosti k originálnym elektronickým archívnych dokumentom. Vo všetkých troch krokoch treba zabezpečiť všetky právom chránené záujmy (copyright, ochrana osobných údajov). Okrem „klasických“ problémov do hry vstúpi v júli 2015 aj novela európskej smernice o opakovanom použití informácií verejného sektora, ktorá sa, v porovnaní s pôvodným znením, vzťahuje aj na archívy. Autor opísal aj všetky známe praktické problémy, ktorým čelia archívy pri práci v bádateľniach (používanie vlastných reprografických zariadení, zabezpečovanie autenticity elektronických archívnych dokumentov). Príspevok zástupcu Lotyšska bol nielen rekapituláciou vývoja archívnej legislatívy na úseku prístupu a jej vzťahu k relevantným právnym predpisom (ochrana osobných údajov, utajované skutočnosti, FOIA, dokumenty tajných služieb predchádzajúcich režimov), ale aj výkladu jednotlivých ustanovení platnej archívnej legislatívy so zameraním na obmedzenia, resp. udeľovanie osobitných povolení. Vystúpenie zástupcu SR sa orientovalo na porovnanie archívnej legislatívy SR s návrhom na zmeny návrhu nariadenia EÚ o ochrane osobných údajov. Obsahom prezentácie zástupcu Luxemburska bol návrh novej právnej úpravy na úseku archivovania elektronických archívnych dokumentov.

Hlavným, de facto, najdôležitejším bodom rokovania EAG bol súčasný stav legislatívneho procesu návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov

(všeobecné nariadenie o ochrane údajov). O krokoch, žiadosti o zmenu návrhu na úseku archívov, ktoré podnikli archívne orgány EÚ a MRA (EURBICA) od publikovania návrhu nariadenia v januári 2012, informoval prítomných zástupca Belgicka. Prepracovaný návrh textu ustanovení týkajúcich sa archívov mal byť predmetom rokovania pracovnej skupiny DAPIX 14. júna 2013. Návrh zmeny sa dostal na rokovanie DAPIX-u až počas litovského predsedníctva v júli a prijatý nebol. V súčasnosti sa pripravuje nový návrh, ktorý by mal reflektovať na informácie/požiadavky EK (nariadenie nesmie poskytovať menšiu mieru ochrany ako smernica, novou požiadavkou je aj vykrytie súkromných archívov, prekážkou sú aj rozdiely v národných legislatívach na úseku prístupu, zaradenie etického kódu do návrhu nariadenia nie je možné). Predsedajúci EAG/EBNA (zástupca Litvy) a zástupca Belgicka (EAG + MRA-EURBICA) sa stretnú v novembri a dohodnú ďalšie kroky. Za najúčinnejší postup sa považuje zaslanie návrhu delegáciami členských štátov sekretariátu Rady a zabezpečenie podpory národných zástupcov v DAPIX-e. Ďalším bodom rokovania bola informácia o nadobudnutí účinnosti novely smernice o opakovanom použití informácií verejného sektora. Podrobná diskusia o dopade na archívy bude predmetom nasledujúceho zasadnutia. Na margo jej implementácie do právneho poriadku SR poznamenávame, že odbor v už vypracoval pre potreby novelizácie zákona č. 395/2002 Z. z. jej vecné a základné zhodnotenie. Zástupca Maďarska podal podrobnú informáciu o projekte e-ARK. Cieľom tohto pilotného projektu je vytvorenie replikovateľnej technickej špecifikácie a nástrojov pre integráciu rôznych systémov správy dokumentov a archivačných systémov v rámci procesov verejnej správy. Projekt e-ARK sa pokúsi o celoeurópsku štandardizáciu formátov a pracovných postupov exportu, prenosu, prijímania, trvalého ukladania a umožňovania prístupu k elektronickým dokumentom.

V ďalších bodoch programu odznali informácie o činnosti DLM Fóra, Apex-u. Odznala aj informácia o činnosti pracovnej skupiny pre predchádzanie prírodným katastrofám; jej obsahom bol workshop, ktorý zorganizovala Česká republika v Třeboni a na ktorom sa zúčastnil aj zástupca Slovenského národného archívu.

Posledným bodom rokovania bolo vystúpenie zástupcu Grécka s pozvaním na nasledujúce zasadnutie EBNA a EAG, ktoré sa uskutoční 5. a 6. júna 2014 v Aténach.

Zasadnutie Riadiaceho výboru európskeho projektu APEx.

Rokovanie viedol Gerrit de Bruin (Holandsko), koordinátor projektu. Novými členmi projektu sa stali z Českej republiky Národný archív ako aj Národný archív Rumunska. Koordinátor projektu informoval o úspešnom vyriešení jedného z hlavných problémov projektu - prenesenie správcu servera a portálu zo Španielska do Holandska (spoločnosť Leaselab). Španielsko zostáva naďalej členom projektu, bude aj pokračovať v riešení úloh WP3 a bude poskytovať obsah na portál. Zástupca prijemcu grantu projektu (Holandsko) informoval o prvom hodnotení projektu (Luxemburg, apríl; list EK – máj 2013), v ktorom EK skonštatovala, že niektoré úlohy sa neplnia v súlade s harmonogramom. EK uložila deväť opatrení, ktoré treba splniť (niektoré z nich ešte do 1. októbra). Národný archív Holandska vypracoval návrh, ako zefektívniť riadenie projektu (WP1). O plnení opatrení EK (máj – Vilnius) informoval G. de Bruin - zvýšenie transferu digitalizátov na portál projektu, podpísanie dohody s Europeanou (20 prijímateľov prostriedkov z 21 a 6

z 8 poskytovateľov obsahu). K projektu sa pripojili Rumunsko a regionálne archívy zo Švajčiarska a Rakúska. Novú dohodu (Content Provider Agreement) z 29 už podpísalo 15 partnerov (MV SR – v požadovanom termíne do 1. októbra) ako aj 6 ďalších partnerov. Vedenie projektu uskutočnilo aj opatrenia na zefektívnenie riadenia projektu (finančná kontrola, zriadenie postu country manager-a, monitorovanie rizík). Komplexná informácia o podniknutých opatreniach bola predložená EK ešte pred 1. októbrom a 22. októbrom sa uskutočnil v Luxemburgu druhé hodnotenie projektu. Prítomní členovia odsúhlasili predložený návrh zefektívnenia riadenia projektu (výsledky práce, ďalší postup) k deviatim opatreniam EK, ako aj návrh na realokáciu rozsahu zapojenia a prostriedkov projektu (počet ľudí a počet hodín versus rozpočet jednotlivých prijímateľov). Ďalším bodom rokovania bola otázka udržateľnosti projektu (WP8) po jeho ukončení formou zriadenia nadácie (Archives Portál Europe Foundation). Zástupcovia riadiaceho výboru projektu a členovia WP8 sa zaoberali ustanovením nadácie, definovaním jej potrieb (plán činnosti), prevzatím projektu nadáciou po ukončení projektu (informačné technológie, technické záležitosti a funkcionality). Finančné zdroje sú alokované v pláne práce pre WP8, pričom rozdelenie na mesiac/zamestnanec je nasledovné: Holandsko – 18, Estónsko – 3, Francúzsko – 3, Nemecko – 9, Španielsko – 3, Švédsko – 6 a ICARUS – 3. Aktívami projektu ako takého je jeho nezávislosť (zodpovedajú zaň jeho členovia), decentralizácia, nízke náklady, trvalá kontrola nad poskytnutým obsahom. A tieto aspekty treba vziať do úvahy aj pri kreovaní jeho budúcnosti. V súvislosti s prípravou udržateľnosti projektu sa navrhla štruktúra a úlohy skupiny W8. Ako strategickú skupinu ju budú tvoriť riaditelia národných archívov zúčastnených krajín a jej vedúcim bude Karel Velle (Belgicko, predseda VV EURBICA MRA, člen rady Europeany), pričom ako pracovný čas potrebný na výkon tejto pozície sa použijú jeho ušetrené hodiny z WP6. Pracovná skupina W8 bude mať tri hlavné úlohy: právne záležitosti, organizácia a server (Holandsko), pracovný plán, marketing a služby: Švédsko, informačné technológie a funkcionality: Belgicko. Pri určení rozsahu pôsobnosti nadácie vo vzťahu k nákladom na činnosť sa rysujú tri možnosti. Pri minimálnych nákladoch (20 – 30 tis EUR/rok) by bolo možné zabezpečiť základné IT funkcionality (hradené členmi); stredné náklady vo výške 40 – 80 tis EUR/rok by sa zabezpečovali IT, služby partnerom a modifikácie (hradené členmi. A maximálne náklady, nad 80 tis. EUR/rok, by umožnili poskytovanie IT, služby, vývoj, marketing (hradené z rôznych zdrojov vrátane inzercie, podpora pre inovačné projekty). Predložené tri scenáre fungovania nadácie budú predmetom diskusie na základe dokumentu, ktorý vypracuje Holandsko, počas rokovania WP8 (Brusel, november). V závislosti od výsledkov diskusie Holandsko predpokladá, že bude môcť získať externistu, ktorý vypracuje podrobnú správu k jednotlivým trom scenárom. Taktiež sa prerokoval stručný plán ďalšieho postupu do februára 2015. Všetky predložené návrhy (tri scenáre, vytvorenie strategickej skupiny, hlavné úlohy, plánovanie a realokáciu zdrojov) prítomní odsúhlasili. Najbližšie zasadnutie riadiaceho výboru sa uskutoční 5. a lebo 6. júna 2014 v Aténach.

Slovenská strana v období od zasadnutia v Dubline do zasadnutia vo Viliuse zabezpečila podpísanie ministerstvom a odoslanie hlavnému partnerovi Dohody s poskytovateľom obsahu (Content Provider Agreement) v požadovanom termíne do 01. 10. 2013; ministerstvo taktiež podalo finančnú správu za obdobie jún – august 2013 a správu o plnení úloh. Naďalej sa rieši s rakúskym partnerom transformácia formátu štruktúry štátnych archívov do potrebného formátu dát (špeciálny formát

XML EAD). Slovenská strana na výzvu gestora prehodnotila svoj časový podiel na projekte (žiadosť znížiť o 30%); nový rozsah je: WP4 a WP5 zo šiestich na štyri mesiace; WP1 sa nemení a zostáva jeden mesiac.

Mária Španková

MEDZINÁRODNÝ WORKSHOP ZAMERANÝ NA PRÍPRAVU NA MIMORIADNE UDALOSTI V TŘEBONI

International emergency preparadnes workshop (medzinárodný workshop zameraný na prípravu na mimoriadne udalosti) pripravila pracovná skupina European Working Group on Disaster Prevention, ktorej členmi sú Česká republika (v. z. Doc. Ing. Michal Ďurovič), Poľsko (Mgr. Anna Czajka) a Spolková republika Nemcko (Dr. Sebastian Barteleit, Dr. T.-S. Huck). Prvý takto zameraný workshop sa uskutočnil v roku 2010 v Krakove (bez účasti Slovenska).

Druhý workshop sa konal v juhočeskom meste Třeboň od 9. do 13. septembra 2013. Organizovali ho odbor archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra Českej republiky, Národný archív v Prahe, Štátny oblastný archív v Třeboni, Poľský štátny archív vo Varšave, Nemecký spolkový archív v Berlíne a Saský štátny archív vo Wermsdorfe. Zúčastnilo sa ho celkom 15 participantov: 4 z Nemecka, 5 z Poľska, 5 z Českej republiky a 1 zo Slovenska.

Pracovná skupina European Working Group on Disaster Prevention sa začala formovať už v roku 2007 po tom, čo vznikla potreba odovzdávať si skúsenosti po predchádzajúcich problémoch v týchto krajinách a pripravovať sa systematicky na riešenie mimoriadnych udalostí a ich organizačné zvládnutie. V priebehu posledných rokov sa konali niekoľké pracovné stretnutia tejto skupiny. Slovensko dostalo tiež príležitosť byť jej členom, ale na predloženú výzvu nezareagovalo. O možnosti účasti na workshope v Třeboni sme sa dozvedeli len z informácie doc. Ing. Michala Ďuroviča z Národného archívu v Prahe, ktorý priamo ponúkol možnosť účasti Slovensku – Slovenskému národnému archívu ako pozorovateľovi so zabezpečením nákladov na ubytovanie a stravovanie, bez čoho by cestu nebolo možné zrealizovať.

Na večernom stretnutí, hneď v prvý deň, a krátkom predstavení svojho najbližšieho susediaceho kolegu, boli vytvorené 3 pracovné skupiny, ktoré spoločne riešili pridelené úlohy v praktickej časti ďalších dní workshopu.

Slávnostné otvorenie kurzu sa uskutočnilo v prítomnosti námestníka ministra vnútra ČR pre archívniectvo Mgr. Ondřeja Veselského, riaditeľa odboru archívnej správy a spisovej služby MV ČR PhDr. Jiřího Úlovca, zástupkyne riaditeľa tohto odboru PhDr. Lenky Linhartovej, hajtmana Juhočeského kraja Mgr. Jiřího Zimolu, starostu mesta Třeboň Ing. Jiřího Houdeka a riaditeľa Štátneho oblastného archívu v Třeboni PhDr. Václava Rameša. Záujem prejavili i mnohé české médiá a priebeh praktických častí bol sledovaný aj televíziou ČT1.

Doobedňajšie prednášky všetkých lektorov členských krajín pracovnej skupiny vo Schwarzenberskej hale na Třeboňskom zámku sa zameriavali na charakteristiku materiálov (papier, fotografie, pergamen a pod.), ktoré môžu byť predmetom

ohrozenia, možnosti mikrobiologického poškodenia a riešenie dekontaminácie, fyzikálno-chemické postupy na rýchle ošetrenie povodňami zasiahnutých materiálov, organizovanie pracovných tímov a záchranných akcií. Veľkým prínosom boli vlastné skúsenosti s riešením mimoriadnych udalostí v Českej republike – pri záchrane dokumentov z Národného technického múzea v Prahe, Historického archívu v Kolíne (Historisches Archiv der Stadt Köln) a povodniach vo Wermsdorfe.

Svoju činnosť pri záchrane dokumentov počas mimoriadnych udalostí predstavila i firma BELFOR (www.cz.belfor.com), ktorá pomáhala pri povodniach v Českej republike, ale i pri záchranných prácach v Nemecku. Firma má zastúpenie i na Slovensku v Bratislave (www.belfor.sk). Disponuje niektorými zariadeniami a rozsiahlymi priestormi, ktoré je možné v prípade záchrany dokumentov využiť. U dokumentov poškodených vodou, je možné využiť vákuovú metódu mrazovej sublimácie. Pri tlaku a teplote, ktorá je nižšia ako je tlak a teplota trojitého bodu vody (610 Pa, 0°C) prechádza voda z pevného skupenstva priamo do skupenstva plyného, kvapalná fáza je preskočená. Výsledným efektom je šetrné vysušenie papiera pri minimálnych zmenách štruktúry papierového dokumentu a zníženie rizika jeho zvlhnenia alebo rozptitia vodorozpustných atramentov a pečiatok.

Obrázok 1 - Miesto praktických cvičení - bývalá čistička odpadových vôd v Třeboni, Clara von Waldthausen – reštaurátorka fotografií pri demonstrácii záchrany fotografií a audiovizuálnych médií

V Nemecku bola v roku 2005 zriadená internetová databáza NORA – Notfall Register Archive (register archívov pre prípad záchrany). Do databázy archívov je možné sa prihlásiť e-mailom nora@barch.bund.de. Prístup k informáciám je na oficiálnych stránkach www.bundesarchiv.de po zaregistrovaní sa na predchá-

dzajúcej e-mailovej adrese. Archívy tu môžu získať informácie potrebné pre zvládnutie krízových situácií, predovšetkým pri povodniach ako i dôležité kontakty a možnú pomoc poskytovanú ostatnými archívami a inštitúciami.

Internetová platforma www.euraned.eu bola zriadená v Anglicku a okrem angličtiny sa časom rozšírila i na jazyky participujúcich krajín. To je veľmi potrebné, pretože sa nemôže očakávať, že všetky archívy, najmä tie menšie, majú dostatok personálu, ktorý je schopný komunikovať v angličtine.

Praktické cvičenia sa odohrávali v budove bývalej čistiarne odpadových vôd neďaleko Třebone, kam bol zabezpečený každodenný transport účastníkov (obr. 1).

Na prvom praktickom cvičení lektori predstavili záchranu a následné ošetrovanie jednotlivých skupín dokumentov a predmetov, ktoré možno v archívnych fondoch nájsť. Druhé praktické cvičenie bolo prvou skúškou pre vytvorené päťčlenné pracovné skupiny. Riešili sa problémy ako si poradiť s organizovaním záchranných prác, ale i s ich realizáciou pri záchrane vodou poškodených dokumentov. Bola nasimulovaná mimoriadna udalosť a členovia pracovných skupín si museli rozdeliť úlohy tak, aby sa čo najefektívnejšie dokumenty roztriedili a pripravili na ďalšie ošetrovanie, zmrazenie, príp. najnutnejšie okamžité sušenie. Tretie cvičenie malo preveriť tímové schopnosti účastníkov, ktorí spoločne zachraňovali archív po povodni. Situáciu komplikovali samotní lektori, ktorí sa v úlohe otravných reportérov, agresívnych archivárov, dobrovoľníkov s úmyslom odcudzenia dokumentov snažili čo najvernejšie ukázať na možné riziká vznikajúce v takýchto situáciách.

Účastníci workshopu (obr. 2) po ukončení kurzu získali certifikáty.

Obrázok 2 - Lektori a účastníci International emergency preparedness workshop

Bol to jeden z mála workshopov, ktorý má v dnešnej dobe veľmi aktuálnu tému a zaradením akčných praktických cvičení pomohol pripraviť účastníkov na nevysspytateľné situácie, zvládnutie paniky a organizácie prác, ktoré je veľmi vhodné si nacvičiť pre prípad mimoriadnej udalosti. Až reálna situácia prinúti ľudí si uvedomiť, čo je pre jej úspešné zvládnutie podstatné, aké zdanlivé maličkosti sú nutné pre úspešnú koordináciu, manipuláciu, komunikáciu. Vytvorením tímov účastníkov z rôznych krajín sa ukázalo, aké je nevyhnuté prekonanie jazykových bariér, logické zváženie situácie, odbúravanie stresových situácií a predovšetkým systematická koordináčna činnosť riadená dobrým manažérom.

Na krízovú situáciu sa archívy môžu pripraviť vopred. Mali by mať vypracované vlastné krízové plány, v ktorých budú rozpísané riešenia a postupy záchrany dokumentov pre jednotlivé kategórie krízových situácií. Odporúča sa, aby boli pre tieto situácie pripravené tzv. záchranné skrine, v ktorých by boli nachystané najnutnejšie veci, potrebné pre organizáciu okamžitého zásahu ako i pripravený zoznam záchranných telefónnych čísel, na ktoré je nutné oznámiť udalosť a žiadať o pomoc. Rovnako sa odporúča mať pre prípad nutnej evakuácie dokumentov vopred pripravené tlačivá – formuláre, v ktorých sa bude zaznamenávať presná evidencia evakuovaných dokumentov a zoznam zodpovedných osôb, písacie prostriedky, zošity, kancelársky papier, farebné samolepky. Na stanovenom mieste v archíve by mali byť pripravené praktické pomôcky záchrany, pretože v čase mimoriadnej udalosti nie je čas na vybavovanie finančných prostriedkov a organizovanie ich zaobstarania, preto je vhodné mať aspoň časť z pomôcok okamžite k dispozícii. Patria k nim napríklad: plastové prepravky/boxy – veľké i malé, samolepiace štítky, sajúci kartón, filtračný papier, baliaca páska, papierové uteráky, handry na podlahu, mydlo, gumáky, vedrá, mopy, lopaty, ventilátory, latexové rukavice, textilné rukavice, gumené rukavice, zástery, rúška, igelitové vrecia rôznych širok, špagát, nožnice, svietidlo. Tie prostriedky, ktoré nie je možné mať pripravené v zásobe, alebo sa používajú pri dennej práci, ale boli by pre mimoriadnu udalosť nevyhnutné – napr. fotoaparát, vozíky, lampy, vlhkomer, náradie, „predlžovačky“, koše na smeti a pod., je vhodné mať spísané na zozname spolu s číslom miestnosti ich terajšieho uloženia a číslom kľúča, pod ktorým je miestnosť evidovaná na vrátnici. Tieto odporúčania vychádzajú z praktických skúseností archívov, ktoré sa do podobných krízových situácií dostali.

V prípade usporiadania ďalšieho workshopu tejto pracovnej skupiny je potrebné zaradiť viacerých účastníkov zo Slovenska. V čase písania príspevku nie je zatiaľ známy nasledujúci termín, možno však predpokladať jeho realizáciu v roku 2015. Pracovná skupina European Working Group on Disaster Prevention uskutočnila mimoriadne dôležitú a pre prax významnú akciu.

Alena Maková

XVII. archívne dni organizačne po prvýkrát zabezpečoval verejný špecializovaný archív – Archív Univerzity Komenského, ktorý si v júli 2013 pripomenul 50. výročie svojho vzniku. Záštitu nad celým podujatím prevzal prof. RNDr. Karol Mičieta, PhD., rektor UK.

Spoluorganizátorom archívnych dní bola Spoločnosť slovenských archívárov, Sekcia archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v Bratislave a Bratislavský samosprávny kraj.

Auditórium maximum Právnickej fakulty UK v Bratislave bolo dôstojným miestom, v ktorom v dňoch 21. – 23. mája 2013 prebiehali rokovania s ústrednou témou *Veda, kultúra a šport v archívnych dokumentov*. Rokovaní sa zúčastnili domáci i zahraniční experti.

Zo zahraničných účastníkov prijali pozvanie generálny sekretár Medzinárodnej rady archívov v Paríži (International Council on Archives, ICA) David A. Leitch, predsedníčka Spoločnosti českých archívárov doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc., riaditeľ Ústavu dejín Karlovej univerzity a archívu Karlovej univerzity v Prahe doc. PhDr. Petr Svobodný, PhD., vedúci Archívu Univerzity Karlovej v Prahe PhDr. Marek Ďurčanský, PhD., riaditeľ Štátneho okresného archívu v Zlíne Mgr. David Valúšek, Mgr. Jaroslava Plosová z Archívu Masarykovej univerzity v Brne. Spoločnosť archívárov Poľskej republiky zastupovala Mgr. Anna Gruszczynska z Varšavy. Dvorský radca, emeritný profesor Dr. Josef Riegler, MAS, riaditeľ Štajerskeho krajinského archívu v Grazi reprezentoval Spoločnosť archívárov Rakúskej republiky. Anna Paulič zastupovala Spoločnosť slovinských archívárov. Spoločnosť maďarských archívárov reprezentoval jej predseda Árpád Tyekvicska, Krisztina Bataalka a Sandra Szatmári.

Spoločnosť archívárov maďarských univerzít a vysokoškolských inštitúcií zastupovali riaditeľ Univerzitnej knižnice a archívu Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti Dr. Ph. László Szógi, riaditeľ Archívu Semmelweisovej lekárskej univerzity v Budapešti Dr. László Molnár, riaditeľ Archívu Univerzity v Pécsi István Lengvári, riaditeľ Archívu Korvínovej univerzity v Budapešti Vilmos Zsidi, riaditeľ Knižnice Ferenca Entza a archívu Korvínovej univerzity v Budapešti Zsolt Osváth.

Zahraničných účastníkov konferencie prijala prorektorka pre legislatívu Univerzity Komenského v Bratislave prof. JUDr. Mária Patakyová, PhD. a bol pre nich pripravený aj špeciálny program spojený s návštevou národných kultúrnych pamiatok v Bratislave – hradu Devín a Bratislavského hradu.

Rokovanie XVII. archívnych dní otvoril a ich účastníkov pozdravil rektor Univerzity Komenského v Bratislave prof. RNDr. Karol Mičieta, PhD. Po ňom nasledovali príhovory predsedu Spoločnosti slovenských archívárov PhDr. Radoslava Ragača, PhD., generálneho sekretára ICA v Paríži Davida A. Leitcha, Mgr. Márie Mrižovej, PhD., poverenej vedením odboru archívov a registratúr MV SR a podpredsedníčky Bratislavského samosprávneho kraja PhDr. Gabrielly Németh. Za zahraničných účastníkov prítomných pozdravil Dr. László Szógi, riaditeľ Univerzitnej knižnice a archívu Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti.

Úvodný príspevok predniesol generálny sekretár ICA David A. Leitch. Počas troch rokovacích dní odborníci zo Slovenska i zahraničia venovali pozornosť ústrednej téme v troch tematických častiach. Športová tematika bola zastúpená siedmimi referátmi, kultúrnu oblasť prezentovalo desať príspevkov a vedy sa týkalo sedem prednášok. Univerzitu Komenského zastupovalo 5 prednášajúcich – jeden sa v príspevku venoval športu, jeden vede a traja kultúre.

K mimoriadne zaujímavým a podnetným príspevkom patrili príspevky Martiny Orosovej z Archívu Pamiatkového úradu SR v Bratislave, Zuzany Kollárovej zo Štátneho archívu v Levoči – pobočky Poprad, Roberta G. Maretta, Márie Grófovej – obaja z FF UK v Bratislave. Osobitú pramennú bázu – Pamätné knihy železničných staníc predstavila Daša Krčová, jedna z troch autorov spoločného príspevku (Jozef Prilliger, Stanislav Horváth) z Archívu Železníc Slovenskej republiky.

Rovnako zaujímavé a podnetné boli i príspevky zahraničných účastníkov, z ktorých ako prví vystúpili s príspevkom Univerzitné archívy ako centrá bádania o univerzitných dejinách Petr Svobodný a Marek Ďurčanský z Archívu Karlovej univerzity v Prahe. Ich príspevok bol veľmi dobrým východiskom na vzájomné porovnávanie sa jednotlivých univerzitných archívov, ktoré boli na tohoročných archívnych dňoch zastúpené až desiatimi príspevkami. Viacerí zahraniční kolegovia svojimi referátmi dokázali, že na ich pracoviskách sa zďaleka nesústredujú iba na ochranu, spracovanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov, ale sú (niekedy až obdivuhodne) aktívni tiež vo vedeckom výskume, vrátane vytvárania rozličných dôležitých databáz, a to i na medzinárodnej úrovni.

K mimoriadne vydareným patrila aj exkurzia. Organizátori ponúkli účastníkom možnosť vybrať si z troch možností. Prvá zaviedla záujemcov do zrekonštruovaných priestorov Bratislavského hradu, druhá s odborným výkladom PhDr. Jany Oršulovej za heraldickými pamiatkami Bratislavy. Ako „bonus“ možno označiť návštevu technickej pamiatky – krytu civilnej obrany postaveného v druhej svetovej vojne pre verejnú cestujúcu železničnou dopravou. Tretia korešpondovala s témou konferencie a ponúkla prehliadku priestorov Fakulty telesnej výchovy a športu UK so sprievodcom PhDr. Rostislavom Matoušekom, CSc., tajomníkom fakulty a návštevu 7 ha areálu Botanickej záhrady UK so sprievodcom RNDr. Tiborom Králikom.

Počet domácich registrovaných účastníkov konferencie bol 133, počet zahraničných registrovaných účastníkov bol 18. Odborného rokovania sa okrem toho zúčastnilo aj približne 20 neregistrovaných bratislavských archivarov.

Najvyššou známku kvality možno ohodnotiť aj spoločenský vrchol tohto podujatia – slávnostnú večeru spojenú s kultúrnym programom a tanečnou zábavou v Moyzesovej sieni UK. Účastníkov spoločenského večera privítal predseda SSA Radoslav Ragač, príhovor predniesol podpredseda SSA Juraj Roháč a za Spoločnosť rakúskych archivarov pozdravil prof. Dr. Josef Riegler, MAS, riaditeľ Štajerského krajinského archívu v Grazi. Laudatio k životnému jubileu Dr. h. c. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. predniesol jeho žiak Ján Lukačka a poďakovanie Ing. Jozefovi Hanusovi, CSc. jeho kolega Ladislav Vrtel. Obaja menovaní boli ocenení pamätnou plakétou SSA. Tretiu plakétu prevzal z rúk predsedu spoločnosti riaditeľ archívu, ktorý sa hlavnou mierou podieľal na organizácii XVII. archívnych dní, PhDr. Viliam Csáder.

A dovoľte mi na tomto mieste citovať profesora Sokolovského: “Organizovanie archívnych dní Spoločnosťou slovenských archivarov nesporne prispieva, okrem

iného, aj k tomu, že slovenskí archivári a archivárky tvoria jednu priateľskú, kolegiálne prepojenú pospolitosť. A to je hodnota, ktorú si treba chrániť, udržiavať a pestovať. Tak v zmysle odbornom, ako aj spoločenskom a osobnom.“

Na záver mi dovoľte v mene organizátorov XVII. archívnych dní veľmi pekne poďakovať všetkým, ktorí akýmkoľvek spôsobom pomohli pri organizovaní tohto podujatia a prispejú tak k jeho úspešnému priebehu.

Mária Munková

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V SLOVENSKOM NÁRODNOM ARCHÍVE

Medzi tradičné podujatia, každoročne organizované Slovenským národným archívom, jednoznačne patrí *Deň otvorených dverí*, ktorý sa v tomto roku uskutočnil 6. júna 2013 pri príležitosti Medzinárodného dňa archívov. V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi organizátori zaradili do programu viaceré nové prvky, aby oslovili aj tých, ktorým sú priestory archívu známe buď z pohľadu bádateľov, kolegov alebo účastníkov rôznych predošlých podujatí. Pôvodným zámerom bolo v nadväznosti na výstavu „Čo ste hasiči, čo ste robili...“, ktorá bola v SNA otvorená v máji 2013, predstaviť v spolupráci s Dobrovoľným hasičským zborom mesta Bratislavy a Hasičským a záchranným zborom SR aj činnosť týchto zložiek v súčasnosti s dôrazom na predvedenie hasičskej techniky a postupov pri hasení požiarov. Avšak z dôvodu komplikovanej povodňovej situácie na území Bratislavy sa táto časť programu neuskutočnila, keďže záchranné zložky museli zasahovať na brehoch rozvodneného Dunaja. Aj napriek tomu čakal návštevníkov pestrý program, koncipovaný s tým úsilím, aby každej vekovej kategórii – od škôlkarov po zreých dospelých – poskytol pútavý zážitok. Zabezpečené boli komentované prehliadky budovy, počas nich mohli návštevníci nahliadnuť do priestorov bádateľne, knižnice a archívnych depotov, ktoré sú inak verejnosti neprístupné. V reštaurátorských a konzervátorských dielňach ich odborní pracovníci oddelenia ochrany archívnych dokumentov oboznámili s postupom záchrany historických fotografií a negatívov, s procesom výroby tureckých papierov, opravy poškodenej knižnej väzby, ako aj s problematikou digitalizácie archívnych dokumentov. Alena Maková, vedúca oddelenia, mala pre záujemcov tiež pripravenú odbornú prednášku o reštaurovaní a výrobe pergamenu, doplnenú audiovizuálnym materiálom.

V priestore bádateľne čakali na najmenších návštevníkov interaktívne hry zamerané na tému hasičstva, ako napr. skladanie puzzle, drevených kociek s protipožiarnou tematikou alebo vystrihovanie modelov záchranných áut. V prednáške *Ako pečatili naši predkovia* predstavil Radoslav Ragač, riaditeľ SNA, jednu z pomocných vied historických - sfragistiku, ako aj jednotlivé spôsoby overovania dokumentov v minulosti. Jeho výklad bol sprevádzaný nielen praktickými ukázkami pečatenia, ale i výstavkou dokumentov, na ktorých sa nachádzali umiestnené jednotlivé druhy pečatí.

Slovenský národný archív má rozsiahlu špecializovanú knižnicu, ktorej knižničný fond zahŕňa viac ako 70 000 zväzkov. Medzi nimi sa nachádzajú rôzne vzácne poklady, ktoré návštevníci archívu mohli vidieť práve počas Dňa otvorených dverí.

Spomedzi všetkých možno spomenúť aspoň latinský slovník vydaný v roku 1579 v Prahe.

Priaznivci histórie neobišli pri prehliadke budovy ani už spomínanú výstavu „Čo ste hasiči, čo ste robili...“, venovanú dejinám hasičstva na Slovensku. Boli na nej totiž vôbec prvýkrát vystavené diplomy Ferdinanda Martinenga, zakladateľa Dobrovoľného hasičského spolku v Bratislave, z druhej polovice 19. storočia od viacerých európskych hasičských spolkov a zborov. Z prezentovaných archívnych dokumentov sa návštevníci mohli takisto dozvedieť o úlohe cechov pri hasení požiarov v minulosti, o protipožiarnych opatreniach a nariadeniach zavádzaných panovníkmi, zemepánmi i mestami v 17. - 19. storočí. Urobili si tiež predstavu o spôsobe, akým bola šírená protipožiarna osveta v druhej polovici 20. storočia, a to prostredníctvom širokej palety nápaditých plagátov, bleskoviek a vreckových kalendárikov. S osobnosťou Ferdinanda Martinenga bola spojená aj populudňajšia prednáška Petra Kurhajca, predsedu Spoločnosti Ferdinanda Martinenga, v ktorej oboznámil poslucháčov s pestrými aktivitami tejto spoločnosti v súčasnosti.

Organizátori podujatia sa rozhodli zatraktívniť bohatý program sprístupnením neznámeho vojenského bunkra z obdobia druhej svetovej vojny, ktorý sa nachádza v areáli SNA. Prehliadky tohto verejnosti doposiaľ neznámeho objektu, dokonca veliteľského stanoviska, zabezpečoval spolu s odborným výkladom Peter Chorvát z Vojenského historického ústavu.

Treba dúfať, že všetci, ktorí počas Dňa otvorených dverí navštívili priestory SNA, odchádzali plní pozitívnych zážitkov, nových poznatkov z oblasti archívnictva i histórie a takisto schopní zodpovedať prípadnú otázku, na čo archívy slúžia, aká je ich úloha a poslanie v súčasnej spoločnosti. Hlavným cieľom tohto podujatia je totiž oboznámiť ľudí s prácou archívára a vytvoriť kladný vzťah k archívu ako inštitúcii samotnej, pretože verejnosť si často nedokáže predstaviť, čo sa vlastne za múrmi archívov odohráva a že to nie je len oprašovanie stáročných dokumentov...

Ivana Fialová

CHRONOLOGICKÁ VÝSTAVA AKO SA MERAL ČAS NA BRATISLAVSKOM HRADE

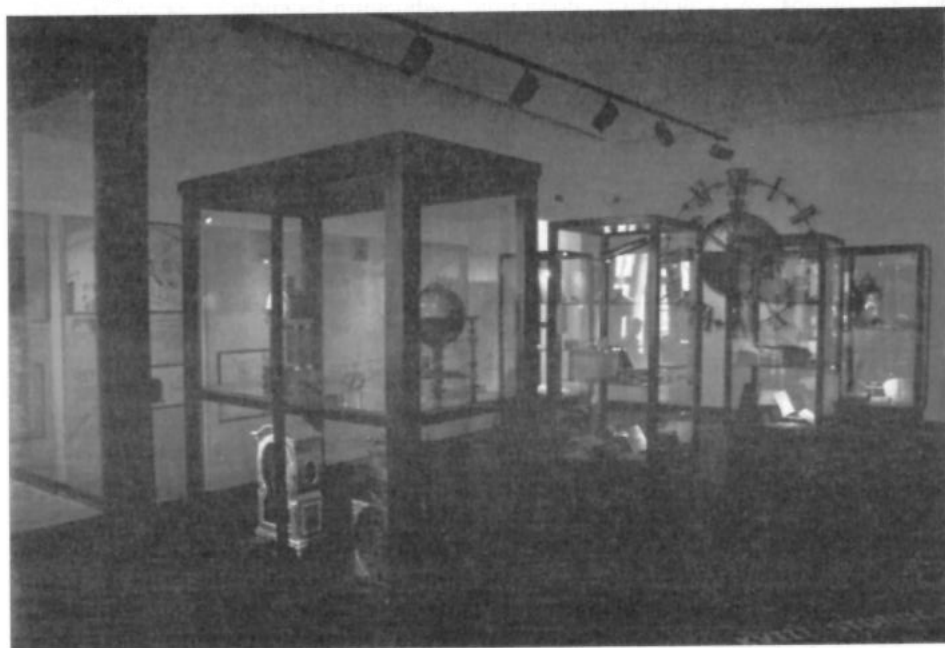
Človek sa snažil rozdeliť si čas na prácu i iné činnosti v rámci roka v prirodzenej súhre s prírodou. Pravidelné striedanie dňa a noci a ročných období bolo preňho impulzom pre pozorovanie vesmírnych telies, najmä Slnka a Mesiaca. Svoje poznatky využil na vytvorenie, respektíve zostavenie praktickej pomôcky - kalendára. Otázka kedy a ako človek zostavil kalendár, kedy a ako začal merať čas aj pomocou hodín sa stalo ústredným motívom výstavy Archívu Slovenského národného múzea a SNM-Historického múzea s názvom *Ako sa meral čas*. Chronologicky ladená výstava bola slávnostne sprístupnená na Bratislavskom hrade 1. augusta 2013 a potrvá do 2. februára 2014.

Kalendáre patria medzi praktické pomôcky každodenného života, nebývajú však častým výstavným artiklom. Najmä historické kalendáre sú sprístupňované v origináloch naozaj výnimočne, aj to len jednotlivito. Hoci je výstava *Ako sa meral čas* koncipovaná interdisciplinárne, vychádza najmä z archívárskeho aspektu k problematike. S chronológiou sa stretávajú najmä archívári a historici skoro neustále pri spracovávaní archívnych dokumentov. Často pritom využívajú aj historické kalendáre, zaujímavé svojím obsahom i vzhľadom, ako vhodný informačný zdroj. Najcennejšie sú kalendáre s rukopisnými poznámkami majiteľa, ktoré môžu napríklad mnohokrát doplniť aj údaje o skúmaných príslušníkoch rodín. Pri sústreďovaní materiálu k téme, som sa stretla s nesmiernou ústretovosťou oslovených kolegyň a kolegov ako v archívoch, tak aj múzeách a knižniciach. Ochoťne mi vypomohli pri vyhľadávaní vhodných dokumentov či kalendárov, napríklad z archívnych fondov rodín či knižníc, za čo im aj touto cestou ďakujem.

Skúsenosti múzejníkov potvrdzujú a dokazujú, že záujem tzv. bežnej verejnosti je nutné udržať nielen odbornosťou, ale vo zvýšenej miere pestrosťou, rozmanitosťou a vhodnou kombináciou dokumentov s trojrozmerným materiálom. Všetky atribúty pozorovaného objektu záujmu, podľa môjho názoru, kalendáre síce spĺňajú, ale určite viac rezonujú vo vedomí verejnosti v kombinácii s hodinami a inými technickými či umeleckými predmetmi. Na výstave teda dominujú kalendáre, tému však dopĺňajú rukopisy a tlače súvisiace s kalendármi a ich tvorbu, napríklad odborné astronomické tlače najvýznamnejších astronómov svojej doby, ale sú tu aj meracie prístroje, slnečné, mechanické hodiny a hodinové stroje, vždy s kalendárovou časťou, ako aj vzácne glóbusy s vyobrazením hviezdnej oblohy s kalendárom, hviezdne mapy, výtvarné diela s motívom denných a ročných období, prírodných živlov a pod. Výstava ponúka aj informácie o histórii hodín a niektorých typoch datovania, príkladom je erbová listina s jednoduchou datovacou formulkou a demonštrovaním jej prevodu pomocou chronologickej tabuľky, prípadne mapy alebo rytiny datované pomocou chronostichonu. Nezabudlo sa ani na iné kalendárne systémy. Ukážkou je napríklad kalendár francúzskej revolúcie z roku 1793/1974, alebo židovské a pravoslávne kalendáre z 19. a 20. storočia. Stredobodom pozornosti celej výstavnej akcie sú však kalendáre z hľadiska ich dejinného vývoja.

Dnes kalendáre v odbornej verejnosti nie sú neznáme, venujú sa im knihovníci, archívári, historici, múzejníci a pravdaže fyzici, matematici a astronómovia. K základnej chronologickej literatúre patria predovšetkým príručky chronológie, napríklad Selešnikova (Selešnikov, S. I.; Maršálek, J.) *Človek a čas*, alebo *Dejiny kalendáre a chronologie* (Praha: Práce, 240 p.) a *Rukovět křesťanské chronologie* (Praha 1934; 2.vyd. Praha, Paseka, 1997) Gustáva Fridricha. Zo súčasnej českej literatúry je to *Historická chronologie* od Marie Blahovej (Praha : Nakladatelství Libri, 2001) a v neposlednom rade *Chronológia* od profesora Jozefa Nováka (Univerzita Komenského Bratislava 2003). Znalkyňou kalendárov je tiež Eva Kotulová, ktorá populárno-vedeckým spôsobom približuje čitateľovi informácie z chronológie ako aj dejín kalendárov, hodín a meracích prístrojov (*Kalendář aneb kniha o věčnosti a času*, Svoboda Praha 1978) s dôrazom na české krajiny. Dovolím si tvrdiť, že neprekonateľnou publikáciou k dejinám kalendárovej tvorby na Slovensku je *Bibliografía slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701 – 1965* troch zostavovateľiek Márii Kípsovej – Tatiany Vančovej – Želmíry Geškovej, ktorú vydala Matica slovenská ešte v roku 1984, nevynímajúc viacero monografií a štúdií z dejín kalendárov a knižnej kultúry.

Príprava výstavy si vyžadovala dôkladný prieskum kalendárov i ďalších pamiatok k danej téme. Vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov bolo nutné obmedziť prieskum len na inštitúcie v blízkosti Slovenského národného múzea a jeho špecializovaných múzeí. V konečnom dôsledku sa to však ukázalo ako postačujúce, nielen vzhľadom k počtu, ale aj druhovej pestrosti kalendárov či iných rukopisov a tlačí. Na výstavnej ploche sa podarilo sústrediť významné tituly z dejinnej tvorby kalendárov vydávaných na dnešnom území Slovenska alebo na toto územie dovezených z obdobia od stredoveku až po súčasnosť. Na výstave sa podieľalo Slovenské národné múzeum spolu s niektorými svojimi špecializovanými múzeami a odbornými útvarmi a viaceré štátne archívy a špecializované verejné archívy, ústredné knižnice a ďalšie ústredné pamäťové inštitúcie Slovenska – Slovenské národné múzeum – Archív SNM, Knižnica SNM, SNM-Historické múzeum, SNM-Múzeá v Martine, SNM-Múzeum židovskej kultúry, SNM-Spišské múzeum, SNM-Múzeum SNR v Myjave, SNM-Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, SNM-Múzeum Betliar, SNM-Múzeum Bojnice, SNM-Archeologické múzeum; štátne archívy – Slovenský národný archív, Štátny ústredný bankový archív v Banskej Štiavnici, Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Štátny archív v Levoči,

Úvodná výstavná miestnosť. Foto: J. Ragačová

Štátny archív v Prešove, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra; Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica; Štátny archív v Nitre, pobočka Levice; Štátny archív v Bytči, pobočka Kremnica; špecializované verejné archívy – Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, Archív Matice slovenskej v Martine, Archív Pamiatkového úradu SR; Katedra archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a v neposlednom rade sa na výstave svojimi unikátnymi pamiatkami podieľali tiež Múzeum

mesta Bratislavy, Slovenská národná knižnica v Martine, Ústredná knižnica SAV – Lyceálna knižnica a aj niekoľko súkromných zberateľov.

Výstava je rozdelená na tri časti rešpektujúce predovšetkým chronologické hľadisko. V rámci neho sú vytvorené menšie celky exponátov spojené vecne, napríklad podľa proveniencie, tlačiarov či tlačiarňí, vydavateľov či vydavateľstiev, alebo podľa jednotlivých kalendárových titulov. Členenie výstavy výrazne ovplyvnil aj samotný výstavný priestor a fundus. Prezentované exponáty sú doplnené textovými panelmi s informáciami o základných druhoch kalendárnych sústav a vývoji kalendárov, ako aj o vzniku a vývoji hodín s dôrazom na dnešné územie Slovenska.

Úvodnú časť výstavy tvoria jedinečné kalendáre z obdobia stredoveku, ktoré boli súčasťou liturgických kníh. Obdobie 14. a 15. storočia reprezentujú bratislavské misály zo Slovenského národného archívu a Archívu hl. mesta SR Bratislavy. Najstarším zachovaným jednolistovým kalendárom, respektíve len fragmentom z neho, je *Almanach iuxta Meridianum inclyti Regni Hungariae*. V Norimbergu ho vydal v roku 1496 Caspar Hochfeder a pochádza z františkánskeho konventu v Trnave. Dnes je tento vzácny dokument uložený v Slovenskej národnej knižnici. Obdobie juliánskeho kalendára a dobu pred vydávaním kalendárov na našom území reprezentuje tiež večný tabuľový drevený kalendár z roku 1580 zo SNM-Spišského múzea v Levoči. Kalendáre liturgických (*breviárov, homílií*) a astronomických (*ephemerides*) kníh boli súčasťou aj nasledujúcich storočí. Toto obdobie dokumentujú tiež fragmenty nástenných kalendárov nemeckej produkcie tlačených pre Uhorsko v Nemecku, Rakúsku alebo Poľsku, bohato ilustrované výjavmi z evanjelií, erbmi a pod. Českú produkciu zastupuje ilustrovaný kalendár (*Calendarium*) z konca 16. storočia vydaný v Prahe Jurajom Černým (Georgius Nigrinus s prídomkom z Nigropontu – *Čierneho Mostu*). Vzácnosťou je nepochybne aj rukopis *Kalendárz krzestianskych swiatkuw...1594*, práca evanjelického farára Samuela Wiega z Višňového z fondov Slovenského národného archívu, dielo Astroláb Christofora Clavia z Bambergu, jedného z hlavných zostavovateľov gregoriánskeho kalendára či výklad astronomických pozorovaní G. J. Hygina z roku 1545, najslávnejších astronomov svojej doby a ďalšie.

Medzi unikátne artefakty zo 17. storočia patria kalendáre matematika a astronóma Dávida Fröhlicha, autora prvého známeho ľudového kalendára v slovakizovanej češtine s názvom *Nowy a Starý Kalendárz...*, vytlačeného v Levoči v roku 1640. V roku 1626 ponúkol tento kežmarský rodák svoje služby na vytvorenie kalendára mestu Levoča. List poslal z branderburgskej akadémie a je zachovaný v Štátnom archíve v Levoči. Unikátnou pamiatkou je prvá známa matrika pokrstených Evanjelického a. v. farského úradu v Levoči (1670 – 1722) obsahujúca pri menách aj znaky vesmírnych telies a znamenia zverokruhu. Fröhlichove kalendáre v druhej polovici 17. storočia postupne nahradili kalendáre sliezskeho astronóma Krištofa Neubarta (od roku 1651) a po ňom kalendáre jeho syna Jána Neubarta (od roku 1683), vychádzajúce súčasne vo viacerých uhorských tlačiarňach súčasne. Príkladom sú zachované fragmenty Neubartovho kalendára vydaného v Levoči u Breuerovcov z roku 1664 alebo u Dadanovcov v Žiline. Trenčiansku provenienciu na výstave prezentuje *Kalendár s poznámkami z generálnej kongregácie na voľbu trenčianskych stoličných úradníkov v Trenčíne* (Generalis Congregatio pro electione offitiorum in Trenchin) zo Slovenského národného archívu z konca 17. storočia. Zostavovateľmi kalendárov boli zvyčajne astronómovia a matematici pôsobiaci na akademickej pôde univerzít. Trnavská

univerzita mala od začiatku svojej existencie vlastné univerzitné observatórium. Hvezdáreň sa podieľala aj na zostavovaní a vydávaní kalendárov. Na výstave zastupujú trnavskú produkciu kalendáre alebo fragmenty z nich z rokov 1654 až 1686. Nemenej zaujímavé sú aj kalendáre z Augsburgu, Lipsku, Norimbergu či Viedne ilustrované výjavmi z evanjelií alebo dejín. Výnimočný je kalendár Marca Freunda s bohatými kolorovanými kresbami postáv v jednotlivých fázach života v dobovom odeve (*Neu und alt Almanach Marci Freunds/das Jahr nach der Geburt unsers Herrn Jessu Christi 1675*) alebo napríklad aj viedenský kalendár s alegóriami cností panovníka a jeho manželky, vydaný k svadbe Leopolda I. s jeho druhou manželkou Claudiou Felicitas von Tirol a ďalšie.

Od 40. rokov 18. storočia začala po Levoči postupne preberať prvenstvo vo vydávaní kalendárov Bratislava. Niekoľko desaťročí vychádzalo súbežne niekoľko typov kalendárov a medzi najobľúbenejšie patrili kalendáre Jána Pavla Royera. Úspešným vydavateľom a tlačiarom kalendárov v Bratislave bol od roku 1750 nový majiteľ royerovskej tlačiarne Ján Michal Landerer. Landererovci postupne prosperovali súčasne vo viacerých mestách – Bratislave, Košiciach, Budíne a Pešti, o čom svedčia vystavené kalendáre. Na výstave nechýba osobitný typ kalendárov z konca 18. a začiatku 19. storočia – kalendáre so schematizmami, ktoré obsahovali okrem iného aj zoznamy predstaviteľov samosprávy. Pokles prosperity levočskej tlačiarne koncom 40. rokov sa podpísal pod presun vydávania kalendárov levočského typu do košickej akademickej tlačiarne jezuitov, ktorá ich vydávala počas celej svojej existencie až do roku 1740. Akadematická jezuitská tlačiareň Trnavskej univerzity vydávala kalendáre najmä v latinskom jazyku v Trnave a po jej odsťahovaní od roku 1777 v Budíne. Iný typ datovania je zastúpený kalendárom Francúzskej revolúcie z rokov 1793/1794, ktorý sa vo Francúzsku používal až do jeho zrušenia cisárom Napoleonom v roku 1805.

Rozvoj vzdelanosti a šírenie osvietených myšlienok začiatkom 19. storočia sa prejavilo aj v širšej produkcii kalendárov. K organizovaniu osvety nepochybne veľkou mierou prispeli aj kalendáre, najmä vďaka širokému okruhu ich čitateľov. Začali vychádzať aj kalendáre v národných jazykoch. Na výstave nechýba prvý slovenský kalendár Juraja Palkoviča – *Wetssi a zwlasstnėjssj nowý y starý kalendár* na rok 1805. *Nowý i starý vlastenský kalendár* vydával od roku 1830 Gašpar Féjerpataký-Belopotocký a najúspešnejším kalendárom bola asi *Domová pokladnica* Daniela Licharda. V týchto tituloch kalendárov publikovali svoje krátke literárne žánre aj štúrovci. Dejiny kalendárovej tvorby 19. storočia zastupujú najvýznamnejšie a najpoužívanéjšie tituly členené podľa miesta vydania a jednotlivých vydavateľov. Medzi nich nepochybne patrili dedičia Landererovskej tlačiarne, vydávajúci kalendáre vo viacerých mestách Uhorska ešte aj začiatkom 19. storočia. V Bratislave vychádzali už prvé adresné kalendáre Šimona Petra Webera, Alojza Bučanského, Alojza Schreiberera a *Pressburger Wegweiser* spojený s adresárom Karola Angermayera. V Košiciach prosperovali tlačiarne Karola Werfera, Jána Ellingera, levočské kalendáre vydával J. Karol Mayer a neskôr Ján Wertmüller, v Banskej Bystrici boli obľúbené kalendáre Jána Štefániho (Stephani) a Zuzany Štefániovej, Filipa Macholda, populárnym vydavateľom kalendárov bol v Skalici František X. Škarnicel, neskôr Jozef Škarnicel, Ružomberku bol zase úspešný Karol Salva so svojou Domovou pokladnicou, A. Viliam Pauliny-Tóth vydával humorný kalendár *Černokňazník* 1864 a Ondrej Radlinský kalendár *Tatran a ďalšie*. Kalendáre vydávala aj Matica slovenská či krajanské spolky a cirkvi. Koncom 19. storočia k nim pribudli i ďalšie série, napríklad *Kis Barsi naptár* (1881) a neskôr

Barsi naptár (1889) vydávané v Leviciach v *Nyitrai és Társa* (Nitrai a spol.) a mnohé ďalšie. Vzorokovnice tlačiarne s ukážkami firemných papierov a s kalendárom je zaujímavým príkladom tlačiarenskej práce jedného vydavateľstva.

V poslednej časti výstavy vystihujú vystavené exponáty druhovú rozmanitosť kalendárovej tvorby 20. storočia a súčasnosti. Prehlbujúca sa politická kríza v Uhorsku a zostrený národnostný útlak začiatkom 20. storočia mali vplyv na vzdelanostnú úroveň obyvateľstva. Táto skutočnosť sa odrazila aj na smerovaní literatúry, nevynímajúc ani kalendárovú tvorbu. Na knižnom trhu sa aj začiatkom 20. storočia udržali vďaka stálemu záujmu verejnosti niektoré kalendáre z konca 19. storočia, napríklad *Nová domová pokladnica*, *Slovenský domový kalendár* Karola Salvu, *Nový a starý vlastenský kalendár* založený G. Fejérpatakym, *martinský Slovenský obrázkový kalendár*, rozličné konfesionálne kalendáre či niektoré série slovenských a maďarských kalendárov. Na Salvove úspechy nadviazal Ján Párička kalendárom *Zora* a *Slovenský rodný kalendár*. Kalendáre vytvárali aj politické zoskupenia, napríklad Milan Hodža vydával kalendár časopisu *Slovenský týždenník* a kalendár *Slovenská pokladnica*. M. R. Štefánik patril k významným politickým osobnostiam začiatku 20. storočia, ktorý sa venoval tiež astronómii. Popri jeho zápisníkoch s vlastnoručnými poznámkami z astronomických pozorovaní na Tahiti a jeho osobných kalendároch, dotvárajú kolekciu jeho dokumentov aj fotografické zábery nebeských telies Mesiaca a Slnka (Slovenský národný archív, SNM-Múzeá v Martine). Dôležitú úlohu zohral v polovici 20. storočia najmä *Matičný kalendár* s prácami významných slovenských literátov, vychádzali rozličné kultúrne kalendáre, učiteľské, študentské, dievčenské, chlapčenské, kalendáre peňažných ústavov (bánk a sporiteľní), ako aj kalendáre krajanských spolkov v USA, Kanade, Maďarsku a Srbsku. Početnú skupinu tvoria konfesionálne kalendáre všetkých náboženských vierovyznaní (rímskokatolíckeho, evanjelického, pravoslávneho, gréckokatolíckeho) a jazykových mutácií, ako *Pútnik svätovojeťský*, *Tranovského evanjelický kalendár* a ďalšie. Na Slovensku sa od polovice 20. storočia používali kalendáre socialistických spolkov a organizácií, domov osvetly, kalendáre Revolučného odborového hnutia, ľudové a rodinné kalendáre, zápisníky. Monotematické kalendáre s odborné ladenými textami nahradil dostatok odbornej literatúry, preto vyšlo len niekoľko kalendárov, napríklad *Lesnícky kalendár*, *Polnohospodársky kalendár*, *Družstevný kalendár*, *Kalendár repára*, *Kalendár rybára*, *Kalendár pestovateľov cukrovej repy*, ale aj *Roľnícky kalendár* či *Robotnícky kalendár* a iné. Skupinu kalendárov vytvorených umelcami, zastupujú originálne kresby Martina Benku a jeho kalendáre z rokov 1952 a 1953, ale aj kalendáriky a diáriky s majstrovými poznámkami a kresbičkami. Nemenej pôsobivé sú i kalendáre Jana Hálu, Karola Plicku a Ferdinanda Kudláča ml. Komplex židovských kalendárov z 19. a 20. storočia vydané na dnešnom území Slovenska alebo sem dovezené z rozličných miest Európy i zámoria umožňujú priblížiť aj iné kalendárne systémy.

V súčasnom období sa každoročne produkujú množstvá kalendárov. Môžu ich vydávať právnické ako aj fyzické osoby, či už na komerčné ciele alebo len pre vlastnú potrebu. Z tohto dôvodu sú kalendáre 21. storočia už len symbolickou bodkou. Vystavené sú kalendáre zväčša z produkcie Slovenského národného múzea a vystavujúcich inštitúcií s historickou tematikou, ako aj kalendár pre slabozrakých vyhotovený v Braillovom písme.

Interdisciplinárne ladená výstava ponúka návštevníkovi predstavu o vzniku a vývine kalendárovej tvorby na dnešnom území Slovenska, či už na Slovensku

vydávanej alebo na Slovensko importovanej. Umožnila prezentovať verejnosti chronológiu ako pomocnú vedu historickú s jedným z jej základných prameňov k meraniu času – kalendárov. Na výstave je výber tých najvzácnejších pamiatok z viacerých pamäťových inštitúcií, najmä však archívov. Kalendáre sú aj naďalej nositeľmi svojho základného poslania, orientovania sa v čase. Pre širšiu verejnosť svoju vzdelávaciu funkciu s rôznorodou informačnou bázou z oblasti dejín, kultúry či viacerých vedných disciplín, už stratili. Ako k objektom skúmania sa však k nim budú pracovníci archívov, múzeí a knižníc neustále vracat’.

Elena Machajdíkova

VÝSTAVA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO ARCHÍVU „ČO STE HASIČI, ČO STE ROBILI...“

Pri príležitosti dňa sv. Floriána, patróna hasičov a záchranárov, bola v pondelok 6. mája 2013 v Slovenskom národnom archíve sprístupnená výstava pod názvom „Čo ste hasiči, čo ste robili...“. Slávnostné otvorenie za účasti početnej laickej a odbornej verejnosti z radov archivárov, historikov, múzejníkov, zástupcov Krajského veliteľstva HZZ SR, členov Dobrovoľného hasičského a záchranného zboru mesta Bratislavy a predstaviteľov Spoločnosti Ferdinanda Martinenga sprevádzali i zvukové signály hasičskej techniky. Ako to naznačuje už samotný názov, výstava bola venovaná hasičom, ich práci a organizovaniu hasičstva v dejinách Slovenska s úmyslom predstaviť význam protipožiarnej ochrany v priereze storočí a upriamiť pozornosť na organizovanie hasičstva na Slovensku vo svetle archívnych dokumentov.

Keďže už od najstarších čias ľudia vedeli, že oheň je dobrý sluha, ale zlý pán, aj v archívnych fondoch Slovenského národného archívu sa nachádzajú mnohé protipožiarne opatrenia a postupy. Najstarší na výstave prezentovaný dokument, v slovenčine napísaný príkaz Imricha Cobora, v ktorom prísne nariaďuje obciam a mestečkám na svojich panstvách Holíč, Šaštín a Ostrý Kameň, aby dbali na ochranu pred ohňom, pochádza už z roku 1655. V mestskom prostredí bola ochrana pred ohňom v minulosti ešte dômyselnejšia, keďže i následky požiarov bývali zväčša fatálnejšie, dosvedčuje to napríklad aj vystavený protipožiarny poriadok mesta Krupina z roku 1858. Nemenej významné sú i celokrajinské patenty Márie Terézie a Jozefa II. z druhej polovice 18. storočia.

Určité povinnosti nielen pri ochrane pred požiarom, ale aj po ich vypuknutí mali predstavitelia cechov. Dokazujú to mnohé archívne dokumenty pochádzajúce zo *Zbierky cechových písomností*, z vystavených napríklad protipožiarne nariadenie vydané v roku 1798 pre kožušnícky, súkennický a tkáčsky cech v Žiline, ktoré určuje úlohy jeho členov počas požiarov a vstupnú povinnosť mladých majstrov zabezpečiť vedro na hasenie, alebo kniha garbiarskeho cechu v Pukanci so záznamom z roku 1826, kde sa spomínajú výdavky na hasičské striekačky.

Napriek všetkým protipožiarным opatreniam často k vypuknutiu požiaru nakoniec došlo. Asi najznámejším objektom zasiahnutým požiarom, ktorý mal svoje

miesto aj na výstave, je Bojnický zámok. Návštevníci si mohli prezrieť nielen technickú dokumentáciu s označením miesta vzniku požiaru a fotografie po požiari, ale aj podrobné hlásenie o vzniku a priebehu tohto požiaru. V archívnych dokumentoch sa môžeme často stretnúť tiež s rôznymi žiadosťami o podporu po požiari, príkladom bola žiadosť obce Tomčany o poskytnutie finančnej podpory kvôli poškodeniu požiarom, adresovaná Jurajovi Révaiovi z roku 1844. To, že požiar nie vždy vznikol náhodou, naznačili aj ukážky archívnych dokumentov z kartotéky ŠTB zámerne poškodených ohňom koncom osemdesiatych rokov 20. storočia.

Veľmi zaujímavú časť výstavy tvorili ponuky poistenia proti požiarom, ktoré nie sú žiadnou novinkou dnešnej doby, ako nám to mohla dosvedčiť platobná knižka protipožiarného poistenia z rokov 1860-1864 pochádzajúca z pálfiovského panstva Devín.

I napriek obmedzeným priestorovým možnostiam sa výstava pokúsila priblížiť rozličné aspekty ľudského života, a preto bola časť výstavy venovaná vývoju hasičskej techniky a technickému vybaveniu od konca 19. až do polovice 20. storočia. Okrem rôznych letákov a prospektov bolo prezentovaných aj množstvo fotografií. V tejto oblasti sa dlhé roky angažoval Jozef Schurmann, ktorého osobný fond je uložený v Slovenskom národnom archíve. Bol autorom mnohých zlepšovacích návrhov, napríklad tzv. hmlovej prúdnice, ktorej fotografie a dokumentáciu súvisiacu s prihlásením patentu v roku 1960 bolo možné vidieť na výstave, ako aj viaceré osobné dokumenty, vysvedčenia a vyznamenania, ktoré Jozef Schurmann získal počas svojho dlhoročného pôsobenia v hasičskom zbore.

Po prvýkrát boli verejne vystavené nielen svojím obsahom, ale i umeleckým vyhotovením veľmi pútavé diplomy a ocenenia Ferdinanda Martinenga (1821-1895), zakladateľa a prvého veliteľa bratislavského Dobrovoľného hasičského spolku. Martinengovi boli udelené rôznymi domácimi a európskymi hasičskými spolkami, medzi ktorými môžeme spomenúť napríklad Spolok dobrovoľných hasičov v Rijeke, Dobrovoľný hasičský zbor v rumunskom Arade, Dobrovoľný hasičský spolok v Klagenfurte, či Banskoštiavnický dobrovoľný hasičský spolok. Slovenský národný archív ich získal pred niekoľkými rokmi na základe svojej akvizičnej činnosti a všetky prešli odborným ošetrením a reštaurovaním poškodených častí.

Vizuálne najpestrejšiu časť výstavy tvorili rôznofarebné plagáty s výstižnými heslami a vreckové kalendáre s protipožiarnymi motívami, ktoré od polovice 20. storočia vydával Slovenský výbor Československého zväzu požiarnej ochrany a neskôr Dobrovoľná požiarňa ochrana Slovenskej republiky. Možno menej farebné a umelecky dokonalé, ale o to vtipnejšie boli v minulosti veľmi obľúbené bleskovky. Ich spoločnou úlohou bolo šíriť protipožiarnu osvetu medzi dospelými a mládežou.

Tradične výstavu Slovenského národného archívu doplnilo množstvo zaujímavých trojrozmerných predmetov, ktoré zapožičali zberatelia zo súkromných zbierok. Asi najvýraznejšia bola slávnostná zástava seneckého Dobrovoľného hasičského spolku z roku 1925, ale zaujala aj uniforma dobrovoľného hasiča z prelomu 60./70. rokov 20. storočia, či hasičské plátenné vedro z prelomu 20./30. rokov 20. storočia, ktoré bolo jednou z prvých pomôcok používaných Zemskou hasičskou jednotou na Slovensku.

Tak ako mnohé predchádzajúce, i táto výstava bola výsledkom aktívnej spolupráce všetkých oddelení Slovenského národného archívu. Pre záujemcov bola

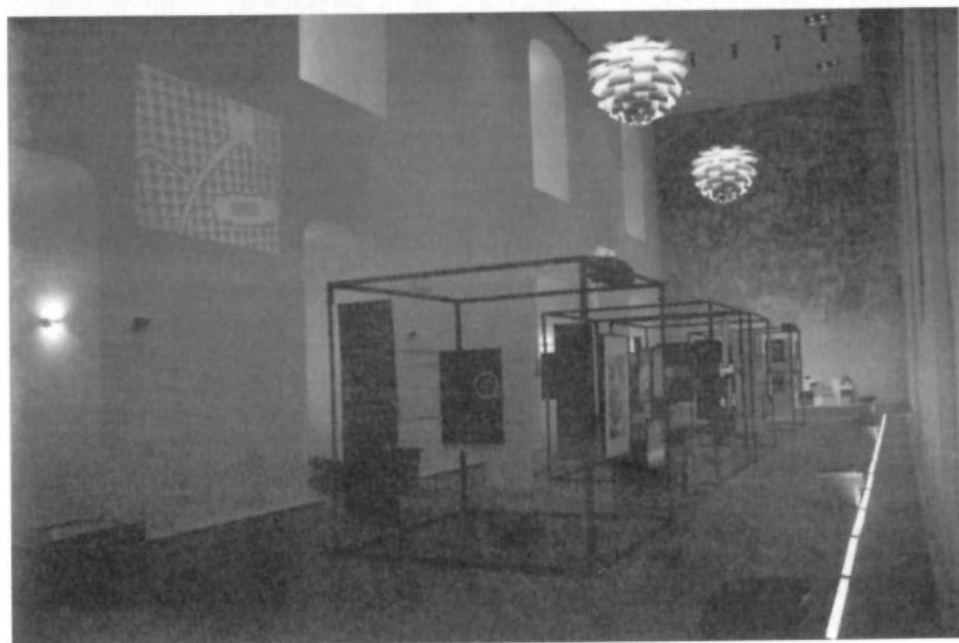
prístupná až do konca augusta 2013 a v týchto dňoch sa už v Slovenskom národnom archíve pracuje na ďalšom zaujímavom podujatí pre verejnosť. Tešíme sa na Vašu návštevu!

Daniela Tvrdoňová

VÝSTAVA ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV NEZNÁME POKLADY FRANCÚZSKO-SLOVENSKEJ HISTÓRIE

Dňa 30. októbra 2013 sa uskutočnila v Rytierskej sieni Bratislavského hradu v slávnostnej atmosfére vernisáž výstavy archívnych dokumentov *Neznáme poklady francúzsko-slovenskej histórie*. Výstava sa uskutočnila ako jedno z podujatí naplánovaných pri príležitosti 20. výročia nadviazania diplomatických vzťahov medzi Francúzskou republikou a Slovenskou republikou.

Iniciátorom zorganizovania spomínanej výstavy bola Francúzska ambasáda v Slovenskej republike. Požiadavkou francúzskej strany bolo to, aby bol termín vernisáže výstavy zosúladený s dlhodobo plánovanou návštevou jeho excelencie, prezidenta Francúzskej republiky François Hollande, na Slovensku, ako jedno z jej sprievodných kultúrnych podujatí. Partnermi výstavy boli okrem spomínanej ambasády aj Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, Národná rada Slovenskej republiky, Francúzsky inštitút v Bratislave, Francúzsko-slovenská obchodná komora a ďalší partneri výstavy.

Ukážka z výstavných priestorov. Foto: T. Malečka

Francúzska ambasáda pôvodne plánovala predstaviť uplynulé dve dekády diplomatických vzťahov medzi Francúzskom a Slovenskom vo svetle diplomatických dokumentov pochádzajúcich z tohto časového obdobia a začala pre túto koncepciu výstavy hľadať slovenských partnerov a finančné zdroje. Po niekoľkých mesiacoch, keď zo slovenskej strany zaznamenali len veľmi vlažnú odozvu, sa obrátili v máji 2013 na Slovenský národný archív ako na partnera projektu.

Na pôde Slovenského národného archívu sa odborných a organizačných prác na príprave a zabezpečení výstavy ujal jeho riaditeľ a na pôde francúzskej ambasády vznikol malý odborný tím na prípravu výstavy. V tomto období vznikla nová koncepcia pripravovanej výstavy, ktorá sa podujala zmapovať vzťahy prostredníctvom archívnych dokumentov zo Slovenského národného archívu, Diplomatického archívu Ministerstva zahraničných vecí Francúzskej republiky a v menšej miere aj z ďalších inštitúcií. Základom novej koncepcie bola chronologická rovina kombinovaná s tematickým hľadiskom. Historicky často veľmi komplikované

Vernisáž výstavy, v popredí prezident Francúzskej republiky François Hollande, minister kultúry SR Marek Maďarič, riaditeľ SNA Radoslav Ragač.

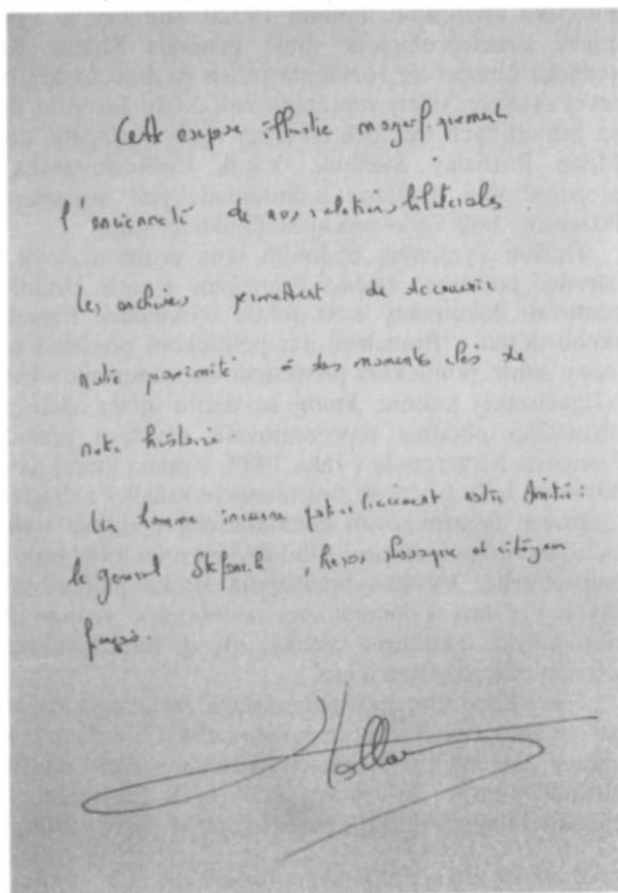
Foto: L. Blevenec

vzťahy medzi Francúzskom a dnešným Slovenskom od obdobia stredoveku až do súčasnosti sa výstava pokúsila predstaviť prostredníctvom doteraz unikátnych, napriek tomu často úplne neznámych dokumentov s hlavným dôrazom na politické a kultúrne vzťahy.

Slovenský národný archív sa podieľal aj na výbere slovacikálnych archívnych dokumentov z archívnych súborov Diplomatického archívu Ministerstva zahraničných vecí Francúzskej republiky v Paríži, ktoré boli na výstave prezentované v kvalitných kópiách.

Monumentálny priestor historickej Rytierskej siene Bratislavského hradu a požiadavky majiteľa výstavných priestorov - NR SR, výrazne ovplyvnili výtvarné riešenie výstavy. Mladý realizačný tím architektov sa z dôvodu striktných obmedzení (nedali sa použiť steny miestnosti) rozhodol pre veľmi netradičné riešenie. Rozsiahle predsálie sa stalo priestorom pre rozsiahlu inštaláciu vytvorenú zo stoviek archívnych škatúl, archívnych dosiek a balíkov vyskartovaného papiera usporiadaných do stĺpcov, z ktorej vyčnievali „majáky“ – hranoly modrej farby s nápismi symbolizujúcimi momenty spoločných dejín a hľadanie historických klenotov „v mase obyčajného“. V rytierskej sále architekti navrhli a vytvorili tri veľké kovové konštrukcie v tvare obrysu kocky s lineárne komponovaným horizontálnym výpletom z kovového lana, na ktorom boli upevnené zarámované archívne dokumenty. Ďalšie archívne a historické knižničné dokumenty boli umiestnené vo vitrínach. Podstavce vitrín a tiež lavičky boli rovnako vytvorené z archívnych škatúl. Súčasťou výstavy boli aj dvojazyčné propagačné panely, videoprezentácie s ukážkami z filmov, vrátane ikonického televízneho seriálu *Vivat Beňovský!*, dataprezentácie detailov vystavených archívnych dokumentov a didaktický prvok vo forme kovovej kartotéky naplnenej kópiami archívnych dokumentov.

Slovenský národný archív vystavil spolu niekoľko desiatok originálov archívnych dokumentov pochádzajúcich z obdobia od stredoveku až do 20. storočia. Najstarším z nich bola pergamenová listina uhorského kráľa Karola Róberta z Anjou, konkrétne jej privesená vosková pečať s novým uhorským štátnym znakom tvoreným anjouovskými ľaliami a arpádovskými brvnami. Z roku 1416 pochádzala veľmi reprezentatívna erbová listina vydaná v Paríži francúzskym kráľom Karolom pre významného uhorského magnáta a člena sprievodu cisára Žigmunda Luxemburského, magnáta Mikuláša z Gary (Gorjanského), ktorý vlastnil majetky aj na území dnešného Slovenska. Listina je dokladom úrovne stredovekej diplo-

Zápis jeho excelencie, prezidenta Francúzskej republiky
François Hollanda do pamätnej knihy.

Foto: T. Malečka

matickej komunikácie a jej unikátnosť okrem vysokej výtvarnej kvality podčiarkuje to, že bola vydaná v dvoch exemplároch, pričom druhý z nich vydal spomínaný cisár.

Obdobie 16. storočia a zároveň vzájomné kultúrne vzťahy predstavila trojica starých tlači francúzskej proveniencie, z kníhtlačiarň v Paríži a Lyone, pochádzajúcich z historického fondu knižnice Bratislavskej kapituly. Viaceré exponáty z prelomu 17./18. storočia predstavili politickú a ekonomickú podporu Rákochi stavovského povstania Francúzskym kráľovstvom a vzájomné politické vzťahy.

Vzájomné kultúrne vzťahy v priebehu 18. storočia výstava predstavila prostredníctvom projektov holičskej rezidencie cisára Františka I. Štefana Lotrinského a francúzskych osvieteneckých tlači z knižnic uhorských šľachtických rodov. Holičske a šaštínske panstvo a hlavne holičska baroková rezidencia boli javiskom ambiciózných ekonomických projektov cisára a manžela Márie Terézie, kde v polovici 18. storočia pôsobila aj malá francúzsko-jazyčná komunita a fungovala francúzska škola. Francúzska osvietenecká filozofia hlboko ovplyvnila celú európsku civilizáciu. Prelom 19./20. storočia na výstave reprezentovalo astronomické a meteorologické dielo generála Milana Rastislava Štefánika, ktorého vedecká činnosť sa rozvinula práve na francúzskej pôde. Zapojenie Slovákov do prvej svetovej vojny reprezentovali československí legionári bojujúci a umierajúci na jednotlivých frontoch „Veľkej vojny“ (plagáty, umelecké diela) a opäť generál Milan Rastislav Štefánik. Vznik Československa bol na výstave prítomný propagačnými plagátmi a diplomatickými dokumentmi z obdobia jeho vzniku. Pozornosť bola venovaná aj Štefánikovej smrti.

Ďalším výrazným obdobím bola druhá svetová vojna a osobitne Slovenské národné povstanie a účasť Francúzov v ňom. Druhú polovicu 20. storočia reprezentovali dokumenty z 50. rokov o likvidácii francúzskeho konzulátu a Francúzskeho domu v Bratislave a o politickom procese s ich pracovníkmi, kde padli aj tresty smrti, politickom prenasledovaní oponentov komunistického režimu, ale tiež o francúzskej kultúre, ktorej sa darilo aj za „železnou oponou“. Koniec komunistického obdobia reprezentovala návšteva prezidenta Francúzskej republiky François Mitterranda v roku 1988, v rámci ktorej navštívil aj Slovensko. Súčasťou návštevy boli aj slávne prezidentove raňajky s disidentmi, ktoré veľmi povzbudili a zároveň legitimizovali demokratickú opozíciu v socialistickom Československu ovládanom komunistami. Obdobie po roku 1989 bolo z vizuálneho hľadiska zrejme najpestrejšie. Výstava predstavila širokú paletu vzájomných francúzsko-slovenských vzťahov s dôrazom na nadviazanie vzájomných diplomatických vzťahov, ekonomické a kultúrne otázky, ale aj medzinárodnú výmenu v oblasti školstva a francúzske školstvo u nás.

Netradične koncipovaná výstava, zameraná na súbor konkrétnych momentov našich spoločných francúzsko-slovenských vzťahov, zaznamenala zväčša pozitívne ohlasy početných domácich a zahraničných návštevníkov. Výstava tiež jasne poukázala na to, že výstavy archívnych dokumentov nie sú prežitkom a v prípade nápaditej realizácie majú šancu zaujať aj širšie publikum.

Júlia Ragačová

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA GUSTÁV HUSÁK: MOC POLITIKY – POLITIK MOCI

Na sklonku mája 2013 zorganizoval Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Ústav pro studium totalitních režimů v Prahe (ÚSTR) a Národní muzeum v Prahe medzinárodnú vedeckú konferenciu pri príležitosti 100. výročia narodenia Gustáva Husáka. Podujatie sa konalo v budove bývalého Federálneho zhrmaždenia, ktoré dnes patrí Národnému múzeu.

Jednotlivé konferenčné bloky boli po úvodnom všeobecnom bloku radené chronologicky. Stanislav Sikora (Historický ústav SAV) spravil prehľad politickej kariéry G. Husáka, konštatoval, že ide o politickú osobnosť s neuveriteľne širokým záberom i vplyvom na moderné slovenské i československé dejiny. Juraj Benko (Historický ústav SAV) hovoril o mieste a funkcii inteligencie v komunistickom hnutí na Slovensku. Podľa neho inteligencia zastávala úlohy, ku ktorým ju predurčovali jej vzdelanie, tvorila ideológiu hnutia. Adam Hudek (Historický ústav SAV) porovnával pohľad marxistickej a exilovej historiografie na G. Husáka v 60. rokoch. Husák sa v očiach ľudáckeho exilu stával kľúčovým zástancom myšlienky federalizácie, z čoho vyplývalo prekvapivo zhovievavé hodnotenie jeho činnosti v rámci historiografie slovenského povojnového exilu. Jan Rychlík (Filozofická fakulta UK) hovoril o Husákových predstavách o usporiadaní česko-slovenských vzťahov v rokoch 1944 – 1989. Konštatoval, že u neho bola štátoprávna otázka vždy na druhom mieste a jeho predstava o federácii sa nezlučovala s reálnym socializmom, ktorý má len jedno centrum. Elena Londáková (Historický ústav SAV) referovala o dvoch Husákových manželkách – Magde Lokvencovej a Viere Millerovej. Tomáš Černák (Historický ústav SAV) priblížil študentské roky G. Husáka, poukázal na to, že ľavicová orientácia sa u neho prejavovala už v mladosti. Martin Mocko referoval o Husákovskej činnosti v protifašistickom odboji. Marek Syrný (Múzeum SNP) hovoril o vzťahu Husáka k vedeniu Demokratickej strany v rokoch 1945 – 1948. Ľudovít Hallon a Miroslav Sabol (Historický ústav SAV) priblížili úlohu G. Husáka na hospodárskom rozvoji Slovenska po druhej svetovej vojne. Jan Pešek (Historický ústav SAV) referoval o úlohe Husáka na uchopení moci komunistickou stranou vo februári 1948. Husák už na jeseň 1947 vykonal skúšku na prevzatie moci, vo februári 1948 tieto skúsenosti využil. Michal Macháček (Filozofická fakulta UK) hovoril o Husákových predstavách o štátoprávnom usporiadaní štátu. Rovnako ako Jan Rychlík konštatoval, že Husákovce názory na túto tému sa nezlučovali so straníckymi. Jan Kalous (ÚSTR) priblížil súvislosti procesu s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami, najmä to, akú úlohu zohralo to, že bol Husák poverenikom vnútra. Petr Blažek (ÚSTR) referoval o doteraz neznámych faktoch o Husákovom pobyte vo väzení. Husák väčšinu väzby prežil na samotke, boli mu obmedzené návštevy a korešpondencia s rodinou. Michal Štefanský (Vojenský historický ústav Bratislava) priblížil Husákovce snahy o návrat do politiky v rokoch 1964 – 1968. Konštatoval, že Husák správne neodhadol situáciu a nevhodným spôsobom vystúpil na mestskej konferencii strany, čo zahatalo jeho vstup do politiky na ďalšie štyri roky. Milan Zemko (Historický ústav SAV) porovnával články G. Husáka pred rokom 1968 a po ňom a poukázal na zmenu Husákových názorov. Jozef Žatkuliak (Historický ústav SAV) priblížil činnosť tzv. Husákovskej vládnej komisie pre prípravu federalizácie Československa.

Ďalší z blokov s názvom *Normalizácia v Československu a vnútropolitický vývoj* začal Zdeněk Doskočil (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), ktorý analyzoval vzťah G. Husáka a Milan Hübla v rokoch 1963 – 1972. Hübl sa zaslúžil o Husákovu rehabilitáciu a následne ho popularizoval medzi českými intelektuálmi. Avšak v druhej polovici 60. rokov sa začali názorovo rozchádzať. Aj keď Hübl ešte podporil zvolenie Husáka za 1. tajomníka ÚV KSČ, ocitli sa na opačných stranách názorového spektra. Husák nakoniec súhlasil s Hüblovým uväznením. Norbert Kmeť (Ústav politických vied SAV) hovoril o Husákovskej politickej činnosti v 70. rokoch, o jeho sporoch s A. Dubčekom. Jan Mervart (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové) vo svojom príspevku uvažoval o kontinuite neskorej éry Antonína Novotného s obdobím tzv. reálneho socializmu. Richard Pavlovic (Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník) predniesol referát s názvom *Husák a slovenská komunistická elita (na príklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 – 1989)*. Venoval sa analýze politických vzťahov týchto dvoch politikov. Lenárt bol v 60. rokoch predsedom subkomisie Kolderovej rehabilitačnej komisie, ktorá skúmala prípad tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu a teda aj Husáka. Prispel k tomu, že Husák nebol plne rehabilitovaný. Prvý politický stret medzi Lenártom a Husákom sa odohral v roku 1964 na krajskej straníckej konferencii v Bratislave. Lenárt kritizoval radikálne Husákovské vystúpenie na mestskej konferencii v Bratislave pár týždňov predtým. Vyvrátil argumentmi všetky Husákovské tvrdenia a poukázal na to, ako sa mylí. Počas Pražskej jari Husák posilnený obrodným procesom kriticky vystúpil voči Lenártovi, označil ho za politickú trasorítku. Tento prívlastok sa s Lenártom niesol do konca jeho politickej kariéry. Po auguste 1968 sa obaja ocitli v jednom politickom tábore, ktorý na základe požiadaviek z Moskvy nastoloval normalizáciu. Lenárt v januári 1969 kriticky poukázal na Husákovu reformnú minulosť, no Husák na to nereagoval. Vo februári 1970 sa Lenárt stal 1. tajomníkom ÚV KSS. S Husákom sa navzájom tolerovali, Lenárt bol pre neho ideálnym funkcionárom, ktorý bez veľkých emócií orientoval Československo smerom k reálnemu socializmu. V roku 1975 Lenárt nesúhlasil s tým, aby Husák zastával najvyššiu stranícku i štátnu funkciu. V roku 1987 bol Lenárt medzi tými, ktorí odporúčali odchod Husáka z vedenia strany. Ich politická kariéra skončila koncom roka 1989. Obaja aj keď pochádzali z rôznych prostredí, dostali sa v rovnakom veku do vedúcich funkcií v strane a štáte. Po rôznych politických obratoch sa ocitli v jednom politickom tábore, kde chtiac-nechtiac museli spolupracovať.

Peter Weiss vo svojom referáte hovoril o snahách režimu reformovať spoločnosť, ktoré prebiehali už od roku 1982. Konštatoval, že vedenie strany nebolo schopné riešiť situáciu v roku 1989. Jan Šolta (Bankovní institut Praha) priblížil koniec politickej kariéry G. Husáka. Michal Pullmann (Filozofická fakulta UK) analyzoval pokus o hospodársku reformu v 80. rokoch a jej vplyv na postavenie Husáka v strane. Martin Franc (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) referoval o význame zásobovania maloobchodu pre podporu režimu v 70. rokoch. Ladislav Vojáček (Masarykov ústav) priblížil zmeny v pracovnom práve počas normalizácie a jeho použitie ako represívneho prvku. Dagmar Podmaková (Ústav divadelnej a filmovej vedy SAV) hovorila o Husákoví vo filme a divadle. Zaujímavý referát predniesla Šárka Rámišová (Národní muzeum). Týkal sa populačnej politiky počas normalizácie, jej vplyvu na pôrodnosť a rozvoj rodiny. Slavomír Michálek (Historický ústav SAV) analyzoval ekonomické vzťahy Československa a USA v 70. rokoch, ktoré boli determinované otvorenými problémami ešte zo 40. rokov.

Záverečné zhodnotenie konferencie i Husáka ako politika predniesli Jan Rychlík a Milan Zemko. J. Rychlík konštatoval, že Husáka treba hodnotiť na základe toho, čo vykonal, nie toho, čo vykonať možno chcel. Narážal na Husákov rozpory s tzv. konzervatívnou skupinou v strane. M. Zemko rozdelil Husákovu kariéru na dve časti, medzníkom bol august 1968. Po ňom už na Husákovi ťažko hľadať pozitívne rysy. Konferencia otvorila viaceré problémy slovenských dejín 20. storočia, ktoré súvisia s Husákom. Pripravovaná kolektívna monografia na odbornej úrovni rozvinie prednesené referáty do podoby náčrtu celej politickej kariéry a osobnosti G. Husáka.

Richard Pavlovič

VEDECKÁ KONFERENCIA ROD JUSTH Z NECPÁL V 15. - 20. STOROČÍ

V dňoch 3.-4. júna 2013 sa v Martine a Mošovciach uskutočnila vedecká konferencia venovaná jednému z turčianskych šľachtických rodov – rodu Jušt. Organizátormi podujatia boli Občianske združenie Comitatus, Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline a Slovenské národné múzeum v Martine. Na úvod pozdravil účastníkov primátor mesta Martin, Andrej Hrnčiar, ktorý prevzal nad konferenciou záštitu. S krátkym príhovorom vystúpil aj Jozef Havrila, senior Turčianskeho seniorátu ECAV a zahájenie podujatia spestrilo vystúpenie Martin-ského evanjelického zborového spevokolu.

Následne sa pristúpilo k samotnému vedeckému rokovaniu, ako prvý sa ujal slova Miloš Kovačka, bývalý dlhoročný pracovník Slovenskej národnej knižnice a predstavil Juštovcov ako patrónov evanjelickej cirkvi, pričom načrtoval viaceré oblasti, v ktorých sa členovia rodu vo vzťahu k cirkvi uplatňovali. Pavol Maliniak z Univerzity Mateja Bela sa vo svojom príspevku zaoberal pôvodom mena Jošt – Jodoc, zhodnotil doterajšie poznatky o pôvode rodu Jušt, ako aj výsledky svojho vlastného výskumu. Mapoval tiež aktivity Jošta z Kussowa v Uhorsku, kde pôsobil v 15. storočí ako dvorský rytier v službách viacerých uhorských panovníkov. Miloš Marek z Trnavskej univerzity priblížil veľmi komplikované prevzatie turčianskych majetkov rodu Necpalských, ktorý vymrel v roku 1479 po meči, Juštovcami a ich zápas s inými spríbuznenými rodmi, nárokujúcimi si na toto vlastníctvo. Maroš Mačuha z Občianskeho združenia Comitatus zameral svoju pozornosť na postavenie a majetky Juštovcov v 16.-18. storočí, pričom na získanie obrazu o pozícii rodu v prostredí turčianskej šľachty využil insurekčné súpisy, ako aj historický dokument o rozvrstvení majetkov v Turci z roku 1601.

Po obedňajšej prestávke otvorila blok o stavebnej činnosti a mecenáte Juštovcov Kristína Zvedelová, ktorá predstavila stavebno-historický vývoj obytných sídel rodu Jušt v Necpaloch. V obci dodnes stoja štyri rodové sídla Juštovcov, z ktorých tri prešli hĺbkovým pamiatkovým výskumom. Prednášateľka analyzovala vznik jednotlivých objektov, ich dispozičné riešenie, prestavby, ako aj ich súčasný stav. Iba jeden z objektov je momentálne zrekonštruovaný, zvyšné tri kaštiele postupne

chátrajú. Frederik Federmayer z Univerzity Komenského v Bratislave sa zamerával na vývoj erbu Juštovcov. Erb totiž považuje za významný historický prameň - zrkadlo - k dejinám každého šľachtického rodu. Oboznámil prítomných s interpretáciou juštovského erbu, pričom paralely jeho obsahu hľadal aj v erboch iných rodov. Na záver prvého rokovacieho dňa vystúpila Klára Komorová zo Žilinskej univerzity, ktorá na základe výskumu dedikácií v prácach vydaných tlačiarňami na území Slovenska vykreslila literárny mecenát Juštovcov v 17. storočí. Po ukončení prvého dňa konferencie čakala na jej účastníkov exkurzia po pamiatkach rodu Jušt v Necpaloch, počas ktorej mali možnosť obdivovať okrem iného krásu Turzovho oltára zo začiatku 17. storočia, umiestneného v necpalskom evanjelickom kostole, ako aj vzácne gotické fresky v Kostole sv. Ladislava. Záver dňa patril prehliadke komornej výstavy rodinných vecí posledných Juštovcov zo súkromnej zbierky Ladislava Rosivala, pripravenej v kaštieli v Mošovciach.

Druhý konferenčný deň otvorila Eva Augustínová zo Žilinskej univerzity. Vo svojom príspevku o literárnom mecenáte Juštovcov v 18. - 19. storočí predstavila príslušníkov rodu, ktorí významne zasiahli do literatúry najmä koncom 19. storočia. Okrem iného charakterizovala tvorbu básnika Vojtecha Jušta, ako aj život a literárne dielo Žigmunda Jušta. Trojica nasledujúcich príspevkov bola venovaná stavbe a existencii artikulárneho kostola v Necpaloch. Miloš Dudáš z Krajského pamiatkového úradu v Žiline ozrejmil spôsob, akým sa už spomínaný Turzov oltár dostal z Oravského hradu do Necpál a tiež porovnávaním dispozičných foriem artikulárnych kostolov hľadal odpoveď na otázku, prečo sa necpalský artikulárny kostol pôdorysom líšil od tradičných foriem týchto stavieb. Ďalšie dva príspevky k tejto tematike predniesli Július Jarkovský, pedagóg z Koštian a Petra Matovičová, pedagogička z Martina, ktorá sa zaoberala vnútorným vybavením kostola a prínosom Juštovcov pri jeho stavbe.

Luboš Kačírek z Univerzity Komenského venoval pozornosť pôsobeniu Jozefa Jušta vo verejnom živote a jeho spolupráci s národným hnutím v druhej polovici 19. storočia. Jozef totiž patril k najaktívnejším účastníkom memorandového zhromaždenia v roku 1861 a finančne podporil aj založenie Matice slovenskej. Paradoxom je, že jeho syn Jozef ml. stál ako podžupan Turčianskej stolice pri jej zatvorení. Ladislav Rosival z Občianskeho združenia Comitatus priblížil prítomným genealogické vzťahy a životné osudy posledných členov rodu. Poznatky z archívneho výskumu obohatil zaujímavými osobnými spomienkami na starého otca Edmunda Jušta.

Po prestávke na obed v popoludňajšom bloku Jozef Tihányi zo SNM - Múzea Červený Kameň upozornil na existenciu portrétu Juraja Jušta uloženého v Múzeu Červený Kameň a tiež poukázal na problémy a postupy pri identifikácii portrétov neznámych šľachticov v muzeálnych zbierkach. Ivana Fialová zo Slovenského národného archívu v Bratislave analyzovala možnosti výskumu v juštovskom rodovom archíve, ktorý patrí medzi archívne fondy uložené v Slovenskom národnom archíve. Záver podujatia patril Róbertovi Škulovi a Albínovi Latkovi, ktorí sa podelili so svojimi postrehi o živote v obci Necpaly, ako aj s osobnými spomienkami na posledných Juštovcov.

Organizátorom sa podarilo zorganizovať podnetné podujatie s príjemnou atmosférou a veríme, že pripravovaný zborník pomôže zaplniť aspoň niektoré z bielych miest v dejinách turčianskeho rodu Jušt.

Ivana Fialová

KONFERENCIA POZNÁVANIE DEJÍN SLOVENSKA: PRAMENE, METÓDY A POZNATKY

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (FF PU), Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Historický ústav SAV a Slovenská historická spoločnosť pri SAV usporiadali pri príležitosti životného jubilea prof. Ferdinanda Uličného vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom *Poznávanie dejín Slovenska – pramene, metódy a poznatky* (25. – 26. 9. 2013). Konferencia sa konala pod záštitou ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Program rokovania bol rozdelený do dvoch dní. V rámci slávnostného otvorenia konferencie riaditeľkou Inštitútu histórie FF PU v Prešove, doc. PhDr. Lubicou Harbulovou, CSc., odznelo laudatio na predstavenie jubilanta prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc., prečítal sa i pozdravný list ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky doc. PhDr. Dušana Čaploviča, DrSc., ako aj pozdravné príhovory zástupcov zo slovenských a zahraničných univerzitných pracovísk. Súčasťou tejto časti podujatia bolo aj odovzdanie pamätného listu dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove jubilantovi prof. PhDr. Vasilom Gluchmanom, CSc.

Prvý deň rokovania boli referáty rozdelené do dvoch blokov. Priestor bol ponechaný jubilantovi, ktorý v príspevku *Môj vzťah k dejinám Slovenska* prezentoval aj svoje aktivity na poli archívnom, ale aj pedagogickom. Dr. h. c. prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. (v zastúpení doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.) sa venoval výskumu osídlenia, historiografii v referáte *Staré Slovensko*. Prof. RNDr. Ján Košťálik, DrSc. sa v referáte *Krajina Zemplína v kontexte historických poznatkov* zamerail na potrebu interdisciplinariny pri výskume stanovenej témy, predstavil hydrografickú sieť i geomorfologické mapy, sondu zamerail na lokality Veľký Kamenec, Veľké Trakany, Borša či Streda nad Bodrogom. Doc. PhDr. Ivan Chalupecký v príspevku *K otázke cirkevných archívov na Slovensku* poukázal na stav archívov katolíckej cirkvi na Slovensku, vypracoval a navrhol štatút biskupských archívov, navrhol spisový a skartačný poriadok biskupského úradu, farských úradov. Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. sa dominantne venuje problematike výskumu národnopolitických dejín v období novoveku. Výsledky zhrnul do prehľadovo-kritického referátu *Šariš v dobovej historiografii*. V rámci zaradených diskusných príspevkov vystúpil prof. PhDr. Július Bartl, CSc. s témou *Svätopluk – kráľ starých Slovákov alebo veľkomoravských Slovanov?*

Druhý blok rokovania bol vyplnený viacerými zaujímavými referátmi. Doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. sa zamerail na problematiku výskumu osídlenia „*Villam locare et congregare*“. *Lokačné listiny sídlisk na východnom Slovensku v stredoveku* a podmienok, ktoré sa v nich vyskytli. Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD. v referáte *Slovenské miestne názvy v kontexte kancelárskej praxe v stredovekom Uhorsku*, prezentoval problematiku výskytu a podoby pomaďarčovania miestnych názvov, osobných mien, ich prepis podľa výslovnosti, kombináciu so spojením „vulgo“. Doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D. predstavil otázku *Bratřické hnutí na Slovensku v plánech a aktivitách českého krále Jiřího z Poděbrad, t. j. udalosti z rokov 1456 – 1466*, prof. Dr. hab. Stanisław A. Sroka v referáte *Życie codzienne studentów węgierskich na Uniwersytecie Krakowskim w średniowieczu – t. j. Každodenný život uhorských študentov na Krakovskej univerzite v stredoveku*,

priblížil problematiku cez aktá rektorského súdu, poukázal nielen na ich štúdium, zvyky, ale aj spory, sťažnosti voči poriadku univerzity a i. Pomocným vedám historickým bol vymedzený samostatný priestor. Problematike sfragistiky sa venoval prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (FF UK v Bratislave) v referáte *Pečate a znaky spoločenských spišských Sasov od stredoveku do 18. storočia*.

Druhý deň vedeckej konferencie prebiehal program paralelne v dvoch sekciách. V rámci I. sekcie odzneli príspevky zamerané dominantne na výskum dejín miest v období stredoveku a raného novoveku. S dôrazom na vybrané otázky stredovekých dejín vystúpili PhDr. František Žižňák s témou *Zo stredovekých dejín Spišskej Novej Vsi* a doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. s referátom *Zo stredovekých dejín Prešova*. Parciálnej problematike diplomatiky, analýze privilegiálnych listín sa venoval PhDr. Ferdinand Uličný v príspevku *Listiny výsad pre Prešov*. Na neho nadviazal Mgr. Drahoslav Magdoško, PhD. príspevkom *K pôvodu pravidiel pre košickú mestskú radu z roku 1404*, v ktorom sa venoval obsahom vybraných článkov, problematike existencie a funkcie mešťanostu.

PhDr. Martin Štefánik, PhD. sa v referáte *Kremnická mestská kancelária od udelenia základného privilégia do vlády Žigmunda Luxemburského* venoval nielen počiatkom mesta, ale aj praktickým ukážkam – listinám, mestskej sfragistike, predstavil aj doložených notárov mesta. Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. sa zamerával na *Stredoveké účtovné knihy a možnosti ich interpretačného využitia – na príklade komorných kníh mesta Bratislava*. Poukázal na mestského komorníka a jeho personál, typy záznamov, účtovnú evidenciu a kontrolu. Mgr. Mária Fedorčáková, PhD. predstavila *Mestské elity v Bardejove v 15. storočí, ktoré predstavovali mestskí hodnostári, vyslanci, notári či predstavitelia bohatých meštianskych rodov*. Posledným referátom v uvedenej sekcii bol *Prešov v prvej polovici 16. storočia*. Mgr. Marcela Domenová, PhD. sa v ňom zamerala na problematiku zachytenú v daňovo-účtovných knihách mesta, v ich záznamoch (príjmy, výdavky), až po záznamy o obnove magistrátu. Viacero referátov v tomto bloku poukázalo na fakt, že pre vyvodenie komplexných záverov je potrebný ďalší výskum a komparácia súdobých prameňov.

Do II. sekcie boli zaradené referáty, ktoré sa venovali interdisciplinárnej problematike osídlenia, sakrálnej architektúry, dejinám správy či cirkevným a hospodárskym dejinám. V prvom bloku vystúpil PhDr. Andrej Szeghy so zaujímavou témou *Kde ležala obec Scinthe? Drobná štúdia k lokalizácii zaniknutej obce*, PhDr. Henrieta Žažová, PhD. sa v referáte *Stredoveká sakrálna architektúra v strednom Honte – donátori, vlastníci a kultúrne dedičstvo*, zamerala na lokality Demandice, Kubáňovo, Santovka a Sazdice. Mgr. Miroslav Čovan, PhD. sa venoval špecifickej problematike *Stredoveká a ranonovoveká paleografia Šariša na príklade epigrafických pamiatok* na základe analýzy zachovaných epigrafov.

V druhom bloku PhDr. Gabriel Szeghy predstavil politicko-obrannú a poriadkovú štruktúru mešťanov, obyvateľov mesta v referáte *Mestské obranné a bezpečnostné zložky v Košiciach v 17. a 18. storočí (Sonda do obrannej štruktúry Košičanov na základe písomností v AMK)*. Kanonické vizitácie – prameň výskumu stavu farností v oblasti Abovsko–turnianskej župy v 18. storočí uložené v Archíve Arcibiskupského úradu v Košiciach predstavila Mgr. Bernadeta Fabová, PhD. Mgr. Alena Mišíková, PhD. (v zastúpení) prezentovala *Hospodárske a sociálne pomery na panstve Michalovce v 18. a v prvej polovici 19. storočia*, t. j. rodu Stárai (Sztáray) na základe daňových súpisov, tereziánskeho urbára či zemepanských súpisov. Mgr. Ján Adam, PhD. predstavil parciálny výskum spojený s problema-

tikou *Gréckokatolíci v Prešove do vzniku biskupstva*. Posledným referujúcim venujúcim sa výskumu rokov 1939 – 1945, bol PhDr. Michal Murcko, Dr. (Prešov) so zaujímavou témou *Postavenie Slovákov v pripojených obciach k Poľsku a ich cirkevná správa*.

Po každom bloku rokovania nasledovala plodná a konštruktívna diskusia.

Možno podotknúť, že odborný program rokovania bol doplnený o spoločenské posedenie (25. 9. 2013) ozvláštnené hudobným matiné – vystúpením umeleckého telesa CAMERATA ACADEMICA – COLLEGIUM MUSICUM pod vedením doc. Mgr. art. Karola Medňanského, PhD.

Celkovo odznelo na vedeckej konferencii s medzinárodnou účasťou 27 referátov, dominantne z problematiky stredovekých a ranonovovekých dejín – osídlenia, dejín miest, každodennosti, cirkevných a hospodárskych dejín, ale aj pomocných vied historických – diplomatiky, sfragistiky, paleografie či z dejín správy. Z podujatia sa plánuje vydanie zborníka v knižnej podobe.

Veríme, že uvedeným podujatím sme vzdali nielen hold významnej osobnosti prof. PhDr. Ferdinanda Uličného, DrSc., ale aj pripravili odborné podujatie, ktoré priblížilo stav aktuálneho výskumu slovenských, českých či poľských kolegov.

Marcela Domenová

ODBORNÁ KONFERENCIA (NE)ZABUDNUTÉ FOTOGRAFIE?

Na pôde Slovenského národného archívu (ďalej SNA) sa dňa 29. októbra 2013 uskutočnila konferencia s názvom (Ne)zabudnuté fotografie. Toto podujatie malo za úlohu zhromaždiť odborných pracovníkov z archívov, múzeí, galérií a ostatných inštitúcií pracujúcich s fotografickými materiálmi, či už historickými alebo súčasnými. Ďalším cieľom konferencie bolo vytvoriť priestor, kde by mohli pracovníci venujúci sa tejto oblasti získať nové a užitočné informácie a vymeniť si praktické skúsenosti týkajúce sa starostlivosti a ochrany fotografických materiálov. Milým prekvapením bol záujem z radov zamestnancov súkromného sektora a študentov umeleckých aj technických škôl.

Konferenciu, pozostávajúcu zo štyroch blokov, otvorila svojím príhovorom zástupkyňa riaditeľa PhDr. Eva Vrabcová a vedúca oddelenia ochrany archívnych dokumentov Ing. Alena Maková. V prvom bloku ďalej rozobrala prístup k spracovaniu fotografických materiálov z hľadiska archivára Mgr. Erika Javošová, PhD., vedúca oddelenia starých fondov v SNA. Nasledujúci príspevok PhDr. Rudolfa Hudeca, PhD. nás informoval o aktuálnom stave spracovania fotografických materiálov v Divadelnom ústave. Ako posledná v prvom bloku vystúpila Mgr. Mária Valová z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine. V jej príspevku nás oboznámila so skvostami, ktoré sa v archíve nachádzajú. Patria medzi ne najstaršie fotografické techniky ako dagerotypie, pantypie, ferotypie, slané procesy a iné. V príspevku podrobne rozobrala spôsob, akým sa fotografické materiály spracovávajú a ochraňujú.

V druhom bloku patriacom výhradne českým kolegyniam vystúpili so svojimi príspevkami Ing. Petra Vávrová, PhD., Blanka Hnulíková a MgrA. Štěpánka

Borýsková, PhD. Prednáška Petry Vávrovej nás podrobne oboznámila s možnosťami identifikácie pozitívnych fotografických techník, ako napr. analýza pomocou optického mikroskopu, röntgenfluorescenčná spektrometria, infračervená spektroskopia a podobne. Aj keď sa môže zdať, že využitie týchto metód v našich podmienkach spadá do kategórie sci-fi, pevne veríme, že v budúcnosti bude na Slovensku vybudované zariadenie, ktoré by dané testovacie možnosti poskytlo všetkým pamäťovým inštitúciám. Reštaurátorka Blanka Hnulíková z Národného archívu v Prahe venovala svoje príspevky osvete v oblasti preventívnej starostlivosti a prieskumu fyzického stavu fotografických materiálov. Dlhoročná prax v oblasti reštaurovania a konzervovania fotografických materiálov jej umožňuje bez problémov reagovať na otázky, ktoré nás pri ochrane a spracovávaní fotografických materiálov často trápia. V prvom príspevku podrobne prebrala faktory, ktoré ohrozujú stabilitu fotografických zobrazení, a spôsoby, pomocou ktorých je pôsobenie daných faktorov možné oslabiť, nie však úplne odstrániť. V druhej prednáške sa venovala zmenám fyzického stavu, ktoré sú spojené s prirodzeným starnutím fotografických materiálov, ale aj poškodeniu, ktoré mnohokrát súvisí s nevhodným zachádzaním a podmienkami uloženia. Ako posledná v tomto bloku vystúpila MgA. Štepánka Borýsková, PhD, ktorá nám vo svojom príspevku porozprávala ako sa čistí a reštauruje fotografický materiál.

Pred obedňajšou prestávkou ostal čas na živú diskusiu, v ktorej sa účastníci mohli pýtať na praktické riešenia problémov. Najčastejšie skloňovanou témou bola problematika výberu vhodných obalových materiálov.

Počas obednej prestávky mohli účastníci konferencie navštíviť výstavu *Reštaurované v Slovenskom národnom archíve*, ktorá prebieha v SNA od 16. októbra do 15. decembra. Výstavu pre návštevníkov obohatila odborným výkladom Ing. Alena Maková.

V popoludňajšej časti konferencie vystúpila ako prvá so svojím príspevkom pracovníčka Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši pani Eva Bartošová. Z jej referátu sme sa mohli dozvedieť množstvo praktických informácií ohľadom digitalizovania a sprístupňovania digitálnych kópií širokej verejnosti prostredníctvom internetovej stránky múzea. Následne kolegyňa Mgr. Adriana Matejková z Banského múzea v Banskej Štiavnici predstavila početnú a rozmanitú zbierku fotografií a negatívov týkajúcich sa histórie banského mesta a jeho osobností. Súčasťou tejto zbierky sú aj veľmi vzácne papierové negatívy pochádzajúce z 50. rokov 19. storočia. Veľmi pozitívny príspevok predniesla kolegyňa Mgr. Katarína Nádaská, PhD. z Východoslovenskej galérie, ktorá sa spolu s kolegyňou reštaurátorkou pustila do „upratovania“ dokumentačného centra galérie. Vo svojom príspevku popísala postupy použité pri čistení, vyrovnávaní a balení prevažne negatívov a diapozitívov. Ako posledná v treťom bloku vystúpila kolegyňa Mgr. Katarína Takáčsová zo SNM - Múzea Betliar. Predstavila znovu objavenú zbierku fotografií rodu Andrásyovcov. Vo svojom príspevku taktiež predostrela problém kategorizovania (triedenia) fotografických materiálov.

Predposledný príspevok venovala kolegyňa Mgr. Lucia Almášiiová zo Slovenskej národnej galérie problematike zriadenia „fototéky“, zvýšenia spracovanosti a zlepšenia evidencie fotografických materiálov v SNG, tak aby mohli byť využívané podľa zahraničného štandardu. Nezabudla taktiež vyzdvihnúť hodnotu fotografických materiálov z pohľadu umeleckého, ale aj historického. V poslednom príspevku konferencie Ing. Božena Marušicová podrobne opísala, akým spôso-

bom sa v SNA spracovávajú fotografické materiály a aké parametre sa pri spracovávaní sledujú a zaznamenávajú do databázy.

Na konferencii bolo účastníkom umožnené prezentovať svoju prácu prostredníctvom posterových prezentácií, ktoré boli počas celého dňa zavesené v prednáškovej sále a ktoré bolo možné si cez prestávky preštudovať.

Príspevky, ktoré na konferencii odzneli budú vydané v podobe elektronického zborníka a umiestnené na stránke ministerstva vnútra.

Dúfame, že toto veľmi úspešné podujatie bude mať svoje pokračovanie a napomôže k zlepšeniu situácie v oblasti ochrany fotografických médií.

Božena Marušicová

KONFERENCIA ZBOJNÍCTVO NA SLOVENSKU

V pondelok 4. novembra 2013 sa v Liptovskom Mikuláši uskutočnila vedecká konferencia s názvom *Zbojníctvo na Slovensku*. Organizátormi tohto podujatia konaného pri príležitosti 300. výročia popravy Juraja Jánošíka boli Štátny archív v Bytči – pobočka Liptovský Mikuláš, Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši a samotné mesto Liptovský Mikuláš.

Na pôde Mestského úradu prítomných privítal zástupca primátora Ing. Milan Kružliak, riaditeľ archívu PhDr. Peter Vítek, riaditeľ múzea Mgr. Zdenko Blažek a moderátor podujatia Mgr. Miroslav Nemeč z Historického ústavu SAV v Bratislave.

Ako prvý s príspevkom vystúpil prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc., ktorý popísal zbojníctvo ako „trestný sociálny jav“. Upozornil predovšetkým na nedostatky v právnych normách, v ktorých absentovala definícia zbojstva a zbojníka. Legislatívnu otázku ďalej rozvinul doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. z Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave, ktorý poukázal na mylnú mienku, že jánošíkovskú legendu rozšírili štúrovci v 19. storočí. Dokazoval, že Jánošík bol známou postavou v povedomí obyvateľstva už v predchádzajúcom storočí. V rámci následnej diskusie si prof. Uličný a doc. Mrva ujasňovali ponímanie pojmu zbojstvo/zbojník.

V druhom bloku pokračoval bez prestávky Mgr. Michal Mrekaj, PhD. zo Štátneho archívu v Bratislave so svojim príspevkom, v ktorom publiku predstavil podmienky a prax zbojníkov ako Matej Klinovský či Martin Portaš alias Dzigošík na Orave do konca 17. storočia. Podobne zameral svoju prednášku aj PhDr. Andrej Szeghy zo Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, ktorý sa presunul na východ do oblasti Slanských vrchov. Témou boli teda zbojníci, najmä Ján Hofe a Ján Bachor a ich potomkovia, z oblasti šarišsko-zemplínskeho pomedzia. Do tretice Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD. z Múzea mincí a medailí v Kremnici zaviedol poslucháčov do stredoslovenskej banskej oblasti a okolia Kremnice a priblížil im okrem iných zaujímavý osud zbojníka menom Cigán Pavol, ktorý zbíjal na tzv. Kozích chrbtoch pri Kremnici. V diskusii vystúpil opäť profesor Uličný a vyzýval prítomných a nabádal ich na hlbší výskum sociálneho pôvodu a pohnutí zbojníkov.

Následne Mgr. Miroslav Nemeč z Historického ústavu SAV v Bratislave osvetlil organizáciu a fungovanie zbojníckych skupín na Liptove v 18. storočí. Prehľad súdnych spisov k procesom Oravskej stolice so zbojníkmi, ktoré sa nachádzajú v Štátnom archíve v Bytči, prezentovala Mgr. Iveta Floreková z Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Oravskom Podzámku. Ďalší príspevok PhDr. Mariána Liščáka z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici o zbojníkoch na Kysuciach na prelome 18. a 19. storočia z dôvodu neprítomnosti autora prečítal Mgr. Nemeč.

Tretí blok prednášok niesol názov *Zbojníctvo vo vede a kultúre*. Mgr. Peter Račko, PhD. z Liptovského múzea v Ružomberku hovoril o výskyte zbojníckej tematiky v umeleckej literatúre naprieč 17. až 19. storočím. Venoval sa literárnej mytologizácii postavy Juraja Jánošíka nielen v tvorbe Pavla Jozefa Šafárika, ale aj paralele medzi Jánošíkom a slovenským ľudom, ktorú do svojej tvorby vkladali romantici Samo Chalúпка, Janko Kráľ či Ján Botto. PhDr. Peter Vítek, riaditeľ archívu v Liptovskom Mikuláši, vyslovil všeobecné sklamanie bádateľov z malého množstva zachovaných archívnych dokumentov, ktoré sa týkajú Juraja Jánošíka a najmä jeho súdneho procesu. Okrem archívnych dokumentov spomenul aj Andreja Melicherčika, Ivana Houdeka a Jozefa Kočiša, ktorí boli autormi niekoľkých zaujímavých prác o Jánošíkovi. V ďalšom bode programu – v diskusii – sa o slovo opäť prihlásil profesor Uličný. Diskutovalo sa o otázke zachovania výpovede Juraja Jánošíka pred súdom v dokumentoch Liptovskej i Trenčianskej stolice a o odpise záznamu z útrpného vypočúvania, ktorý údajne pochádza z roku 1844 a jeho autorom je Janko Kráľ (za účasti Gašpara Fejérpataky-Belopotočského) a je jediným dokladom Jánošíkovho mučenia, pretože originál dokumentu sa záhadne stratil. Nadväzne sa spomenuli viaceré teórie o možnom mieste posledného odpočinku tohto známeho zbojníka.

Mgr. Anton Hruboň a Mgr. Juraj Krištofík, obaja z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, porovnali obraz Jánošíka v ľudáckom a komunistickom režime. Zatiaľ čo ľudáci propagovali Jánošíka ako symbol útrap slovenského národa, komunisti v ňom videli partizána bojujúceho proti feudalizmu. Obdobné zmeny pohľadu na postavu Jánošíka prezentoval Mgr. Patrik Kunec, PhD., taktiež z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorý sa však zamerl na jeho filmové stvárnenie. Príbeh slovenského zbojníka sa dočkal celkom piatich sfilmovaných verzií, pričom najstaršia verzia bratov Siakelovcov z roku 1921 zaradila Slovensko k desiatim krajinám s najstarším celovečerným hraným filmom. V poslednom príspevku Mgr. Viera Kunová z Liptovského múzea v Ružomberku detailnejšie priblížila prácu Ivana Houdeka a jeho pohľad na legendu Juraja Jánošíka.

Na záver sa organizátori poďakovali za účasť a srdečne pozvali prítomných na slávnostné odhalenie pamätnej tabule na prvom stoličnom dome v Liptovskom Mikuláši, ktoré bolo spojené s prehliadkou novozrekonštruovanej mučiarnie Múzea Janka Kráľa. V mučiarni, na dereši, čakala na vytrvalcov povestná čaša vína. Na zdravie!

Kristína Sámelová

Spoločnosť slovenských archivárov predložila ponuku svojim členom, aby v rámci každoročnej exkurzie navštívili archívy v južných Čechách. Program organizátori naplánovali na 9. – 10. októbra 2013 a cesta do južných Čiech sa stala ešte atraktívnejšou doplnením o prehliadku vodného hradu Heidenreichstein v Rakúsku, o návštevu Štátneho zámku v Třeboni a kláštora Zlatá Koruna. Spomedzi archívov jednoznačne vyhrali dva, ktoré majú so slovenskými archivármi veľmi dobré vzťahy. Úlohou kvalitatívne pripravenej exkurzie je nielen zabezpečiť relax a spoznávanie nových pamätihodností navštívenej destinácie. Obzvlášť v našej profesii je dôležitá výmena skúseností, ukážka sprístupňovania prostredníctvom digitalizácie, spôsob uloženia dokumentov, prístup k bádateľom, prípadne manažérske rozhodnutia vedúce k zlepšeniu postavenia inštitúcie. Súčasne máme možnosť vidieť archívne dokumenty, ktoré sa bežne pri prehliadkach neukazujú. To všetko očakávajú členovia spoločnosti, keď premýšľajú, či sa na exkurziu prihlásiť.

Môžeme konštatovať, že organizátori oslovili svojou ponukou členskú základňu a 9. októbra 2013 sa archivári autobusom vydali smerom Rakúsko, hraničný prechod Berg a ďalej podľa programu k vodnému hradu Heidenreichstein. Hrad splnil všetky očakávania. Impozantná stredoveká pevnosť, ktorá sa plným právom honosí označením najväčšieho vodného hradu v Rakúsku, leží v hornorakúskom kraji Waldviertel. Postavený je na nevysokéj žulovej skale, obklopený z troch strán vodou. Jediný vstup je možný cez dve vežové brány, s náznakom po padacom moste. Prvé písomné zmienky o hrade a obci sú dochované z roku 1205, keď bol vlastníkom Otto von Heidenreichstein. Nás zaujalo obdobie po roku 1648, keď získal hrad rod von Volkra, ktorý nedisponoval majetkom, preto musel panstvo predať. Jeho novou majiteľkou sa stala Margaretha, markíza z Obbizzi, rodená grófka Pálffy-Erdöd, a Heidenreichstein sa tak dostal do držby mocného uhorského rodu. K majetku rodiny bol pripojený s tzv. klauzulou „fideikommiß“, čo v praxi znamenalo, že ide o nepredajnú a nedeliteľnú súčasť majetku rodu. Pálffyovci vlastnili Heidenreichstein až do smrti posledného kniežaťa v roku 1947 a potom prešiel závetom na Rudolfa, grófa van der Straten-Ponthoz, pobočníka arcivojvodu Františka Ferdinanda d'Este a neskoršieho riaditeľa slávnej španielskej jazdeckej školy v Hofburgu. Jeho druhorodená dcéra Jozefína sobášom s Christianom, grófom Kinským z Vchínic a Tetova priniesla hrad venom do majetku rodu Kinských, ktorí sú vlastníkami a v hrade žijú až do dnes.

Cesta pokračovala po prekročení hraníc s Českou republikou do Třebone, kúpeľného mesta, známeho tiež množstvom rybníkov a v nich žijúcich kaprov. Najväčší z rybníkov sa volá Svět. Mali sme možnosť ho vidieť v rannom slnku a neplánovaná prechádzka po jeho brehu bola príjemným spštením náročného programu. V Třeboni sme najskôr navštívili štátny oblastný archív, ktorý je družobným archívom Štátneho archívu v Levoči. Kolegovia nás rozdelili do dvoch skupín. Jedna skupina sa oboznámila s postupom prebiehajúcej digitalizácie, ktorej výsledkom je digitálna bádateľňa archívu. Slovenskí archivári sa zaujímali o spôsob, akým sa dá stránka navštevovať, čo je potrebné na registráciu, akým spôsobom a či vôbec si virtuálny bádateľ môže urobiť kópiu dokumentu a pod. Druhá skupina absolvovala prehliadku po depotech, kde si mohli prezrieť vybrané slovaciká - pečať na listine Bela IV., ktorý udeľuje Vítkovi z Ludan pôdu pri Nitrianskom hrade za jeho zásluhy pri cestách do „ruských a českých krajín“, listinu

z roku 1246 (pravdepodobne najstarší doklad slovenského štátneho symbolu - kríža na pečati), pečať nitrianskeho biskupa Hynka na listine z 27. 9. 1413, pečať Matúša Korvína na listine z 3. 6. 1470, pečať mesta Skalice na listine z 29. 6. 1464, plán obliehania Nových Zámkov Turkami z roku 1663 a ďalšie, ktoré českí kolegovia pre nás pripravili. Potom sme pokračovali prehliadkou depozitárov so Zbierkou matrik juhočeského kraja, ktorá má takmer 7 000 zväzkov. Najstaršia matrika je z Rím. kat. farského úradu Vyšší Brod, zápisy v nej začínajú rokom 1589. Pokračovali sme na tzv. Dlhú chodbu, ktorá má takmer 200 metrov a sú v nej uložené šľachtické fondy - Rodinný archív Schwarzenbergovcov a fondy veľkostatkov Třeboň, Hluboká, Libějovice, Borovany, Protivín a ďalšie. Na Dlhej chodbe našiel svoje miesto rožmberský archív od roku 1602, keď sa Peter Vok z Rožmberka presťahoval z Českého Krumlova do Třeboně. Nepretržite sú tu dokumenty uložené na jednom mieste, čo je určite nielen český unikát. Archívom nás sprevádzala PaedDr. Laděna Plucarová. Pod Štátny archív v Třeboni, ktorého

Účastníci exkurzie pred vodným hradom Heidenreichstein. Foto: R. Ragač

dlhoročným riaditeľom je PhDr. Václav Rameš, patrí 7 štátnych okresných archívov: České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, Prachovice, Strakonice a Tábor. V rámci vnútorného členenia organizácie má riaditeľ dvoch zástupcov pre archívne záležitosti a pre veci ekonomicko-správne. Zaujímavé pre slovenských archivárov bolo, že archív má interného audítora, vlastného personalistu a oddelenie ICT a digitalizácie. Po rozlúčke s kolegami v archíve sme pokračovali v programe návštevou Štátneho zámku Třeboň, v ktorého areáli sídli aj vyššie spomínaný archív. Tu sme mali možnosť pozrieť si zachované Rožmberské renesančné interiéry a súkromné Schwarzenberské apartmány. Po oficiálnom programe nasledoval voľný program spojený s prehliadkou mesta Třeboň a jeho zaujímavosťami.

Na druhý deň sa účastníci exkurzie nepripravovali na podarilo mimo plánu navštíviť aj hrobku Schwarzenbergovcov. Odtiaľ sa presunuli do Štátneho okresného archívu v Levoči, pobočky Poprad. Na pôde archívu všetkých archívom Štátneho archívu v Levoči, pobočky Poprad. Na pôde archívu všetkých privítal riaditeľ PhDr. Daniel Kovář, ktorý vo svojom príhovore predstavil archív, jeho prácu a svojich kolegov. Archivári sa opäť rozdelili do dvoch skupín, ktoré pri prehliadke archívu sprevádzali riaditeľ Daniel Kovář a jeho kolega Jiří Cukr. Prezreli sme si vybrané depoty, predovšetkým depot s Archívom mesta České Budějovice a veľký depot s posuvnými regálmi, kde sú uložené fondy Štátneho oblastného archívu Třeboň. Nazreli sme do konzervátorských aj kníhviazačských dielní. Kolegovia nám ukázali svoje unikáty - listinu českého kráľa Václava II. z roku 1296, ktorou menoval Mikuláša Kladiva za českobudějovického richtára, listinu cisára Karola IV., ktorou udeľuje mestu České Budějovice právo konať výročné trhy, priznáva mu právo milové a právo skladu a ďalšie významné dokumenty. Českobudějovickí kolegovia nám predstavili veľmi modernú a plno-funkčnú budovu, ktorá by bola pýchou každého archívu. Zaujímali nás nielen uložené archiválie, ich množstvo, ale aj prevádzkové náklady a problémy s nimi spojené, činnosť archívu, problémy v predarchívnej starostlivosti, bádateľská agenda. Nasledoval obed s návštevou „Švestkových trhov“, po ktorom účastníci exkurzie pokračovali v ceste do kláštora Zlatá Koruna. Z histórie kláštora sme sa dozvedeli, že pôvodne sa volal Svätá trňová koruna (Sancta Spinea Corona). Cisterciánov z rakúskeho kláštora Heiligenkreuz tu povolal český kráľ Přemysl Otakar II. v roku 1263. Podľa legendy založil kláštor zo zbožných pohnútok. Kráľ mal totiž pred dôležitou bitkou pri Kressenbrunne v roku 1260 proti uhorskému kráľovi Belovi IV. prehlásiť zbožný sľub, že za svoje víťazstvo nechá založiť kláštor. Po víťaznom boji slovo skutočne splnil. Dôvody pre založenie kláštora však boli zároveň i politické. Nový kláštor mal zamedziť prípadnej rozpínavosti rodu Vítkovcov, ktorým patrilo neďaleký Český Krumlov. Zakladateľ venoval Zlatej Korune rozsiahle pozemky, ku ktorým pribúdali ďalšie od iných donátorov, čo kláštoru umožnilo veľký rozkvet v 14. storočí. V polovici 17. storočia sa radil medzi vzorové kláštory českomoravskej cisterciánskej provincie. Koniec nastal v roku 1785 zrušovacím dekrétom cisára Jozefa II. a od tej doby tu rehoľný život definitívne skončil. Budovy odkúpili krumlovskí Schwarzenbergovci v roku 1787, ktorí ho prenajímali nevhodným priemyselným prevádzkam. Počas druhej svetovej vojny im bol kláštor skonfiškovaný protektorátnymi úradmi a v roku 1948 prešiel do vlastníctva československého štátu. V rokoch 1979 až 2000 bol pod správou Štátnej vedeckej knižnice v Českých Budějoviciach a v súčasnosti ho spravuje Národný pamiatkový ústav. V roku 1995 bol prehlásený za národnú kultúrnu pamiatku.

Večer, keď sa všetci navzájom lúčili, zhodnotili, že exkurzia splnila ich očakávania a komunita ľudí, ktorí sú spolu roky previazaní nie len profesionálnymi, ale často i priateľskými vzťahmi, dodala nové sily i motiváciu do ďalšej práce. Vyslovujeme uznanie a poďakovanie za prípravu i priebeh celej organizácie exkurzie Júlii Ragačovej, Elene Machajdikovej a Márii Grófovej.

Marta Bednárová

Čas letí jak vtáci nedozierní – teskní Laco Novomeský vo svojej *Básni* z roku 1927. Plynutie času si uvedomujeme nielen pri pohľade z okna na rýchlo sa striedajúce ročné obdobia či pri každodennom nahliadnutí do nemilosrdného zrkadla, ale najmä z opätovnej aktualizácie požiadavky sumarizovať a zhodnotiť život nášho pracoviska za už uplynulý (kedy sa to stalo?!) akademický rok. Aký bol teda tento rok? Určite nebol jednofarebný – skôr bol dosť pestrý, mal svoje svetlé i temnejšie chvíle, ale (čo je podstatnejšie) nespomína sa naň zle. Poďme však pekné po poriadku. Personálna skladba pracoviska zostala nezmenená – vedúcim katedry bol doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. (garant bakalárskeho štúdia), študijnou poradkyňou PhDr. Zuzana Nemcová, CSc., tajomníkom doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS, PhD. (v tomto akademickom roku sa stal aj prodekanom FF UK pre vedeckú činnosť). Internými učiteľmi katedry boli, samozrejme, aj prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (ktorý je garantom magisterského a doktorandského štúdia) a doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD. Ako stabilného člena katedry (ktorý stále zostáva jej *spiritus movens*) vnímame aj nášho emeritného profesora, prof. PhDr. Jozefa Nováka, DrSc. Do stavu Katedry archívniatva a PVH patria od minulého roka (na základe realizácie grantovej úlohy APVV) aj traja vedeckí pracovníci (Mgr. Miroslav Čovan, PhD., Mgr. Zuzana Čovanová Janošiková a Mgr. František Galér, PhD.). Na výučbe študentov archívniatva sa v uplynulom akademickom roku podieľali ako učitelia s čiastkovým úväzkom Ing. Jozefa Hanus, CSc., (povinný kurz *Ochrana archívnych dokumentov* a povinný kurz *Informatika pre archívárov*) a PhDr. Mária Munková (povinný kurz *Správa registratúry*). Učiteľský chlebiček opätovne okúsil aj interný doktorand katedry Mgr. Ján Valo (povinné kurzy *Historická geografia, Historická demografia a štatistika*), ktorý zvládol popritom aj prípravu a organizovanie ŠVOK, organizoval populárne exkurzie pre študentov (Praha, Banská Štiavnica) a spravoval webovú stránku našej katedry. Neodmysliteľnou súčasťou študijných programov archívniatva sú aj výberové kurzy, ktoré v uplynulom školskom roku viedli externí učitelia PhDr. Veronika Nováková, PhD. (ŠA Bratislava, pobočka Šaľa), Mgr. Katarína Kučerová Bodnárová, PhD. (AVÚ SNG), doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., (Vojenský historický ústav) a kolegovia z Ústavu pamäti národa (Mgr. Matej Medvecký, PhD., Mgr. Pavol Pytlík, Mgr. Ondrej Podolec, PhD. a ďalší). Vyučovali znova bez nárokovania si na akékoľvek finančné ocenenie. Robili tak pre dobro vecí, teda pre dobro slovenského archívniatva a takto rok čo rok, parafrázujúc Horatia - *Exegunt sibi monumentum aere perennius!* Osobitne sa chceme poďakovať za spoluprácu a obetavosť našej kolegyni Kataríne Kučerovej Bodnárovej a zblahoželat' jej k narodeniu syna Félixu. Dnes si už nevieme predstaviť vzdelávanie a formovanie budúcich archívárov bez úzkej spolupráce so štátnymi a špecializovanými archívmi. Najvýznamnejší podiel na úspešnom zvládnutí praktickej prípravy poslucháčov má Slovenský národný archív, v ktorom naši študenti veľa ráz nachádzajú i pramenný materiál pre svoje bakalárske, magisterské, ba aj doktorské práce a vždy tiež kolegiálnu a priateľskú pomoc a podporu. Kolegovia z praxe sú tiež často náročnými, no citlivými oponentmi a konzultantmi záverečných prác našich absolventov. Poslucháčom archívniatva sa venujú nad rámec svojich povinností a stále za onú povestnú *vatikánsku menu!* Títo kolegovia – archívári

v praxi - si svoj *pomník trvalejší nad kov* už dávno vybuďovali! Doktorandi sú síce *de iure* študentmi tretieho stupňa vysokoškolského štúdia, no vo svojich študijných plánoch majú vždy zaradenú aj výučbu výberového kurzu. V hodnotenom akademickom roku sa realizovali výberové kurzy interných doktorandov Mgr. Petra Brindzu, Mgr. Jána Vala a svoj kurz si (dobrovoľne a rád) zopakoval aj Mgr. Lukáš Svěchota, čo nás presviedča o tom, že naši doktorandi túto výučbu zrejme nepociťujú len ako povinnú či (nedajbože!) nepríjemnú záťaž. Sme si istí, že v takomto duchu budú svoje doktorandské štúdium vnímať aj dvaja noví doktorandi denného štúdia – Mgr. Peter Sedláček a Mgr. Katarína Švábiková.

V uplynulom akademickom roku 2012/2013 sa archívne štúdium na Filozofickej fakulte UK v Bratislave uskutočnilo v štvorročnom bakalárskom, jednoročnom magisterskom a aj v doktorandskom internom i externom stupni. Do prvého ročníka bakalárskeho štúdia nastúpilo 12 študentov a hoci sa tento počet počas školského roka znížil, opatrne sa nádejame, že títo prváci by už snáď mohli byť nesmelým náznakom istej kvalitatívnej zmeny a príslubom opätovného, v minulosti celkom samozrejmeho, záujmu o zvolený študijný odbor. Tento trend sa pomaly začína objavovať aj vo vyšších ročníkoch. Záujem alebo aspoň zvedavosť o štúdium archívniectva na Filozofickej fakulte UK sa prejavili aj počas tradičného *Dňa otvorených dverí*, ktorý sa v tomto roku uskutočnil 26. januára. Aj tentoraz všetkých návštevníkov (a to aj náhodných) učebne Š 427 zaujala prezentácia disciplín, ktoré sa na našom študijnom odbore vyučujú a prekvapila komunikatívnosť a spontaneita prítomných učiteľov i študentov. Už spomenutý náznak vzrastu záujmu o zvolený študijný odbor potvrdila aj ŠVOK, na ktorej sa 17. apríla 2013 v sekcii archívniectva so svojimi prácami zúčastnili študenti prvého a tretieho ročníka bakalárskeho štúdia a prvého ročníka magisterského štúdia. Presvedčivé víťazstvo a aj *Cenu Alexandra Húščavu* tentoraz získala študentka tretieho ročníka Dominika Janáčová s prácou *Trestnosprávne záležitosti v činnosti samosprávy mesta Skalica v prvej polovici 17. storočia*.

Učiteľia katedry už dávnejšie uvažovali o možnostiach a spôsobe ďalšieho zviditeľnenia svojho pracoviska, zintenzívnenia bádania v oblasti pomocných vied historických a popularizácie týchto disciplín. Napokon sa zhodli na zorganizovaní vedeckej konferencie *Slovo, písmo, obraz a znak – komunikácia na Slovensku na prelome stredoveku a novoveku*. Katedra archívniectva a PVH FF UK v Bratislave ju pripravila v spolupráci s Historickým ústavom SAV – SHS pri SAV – Sekciou archívniectva a PVH. Podujatie sa uskutočnilo 12. 6. 2013 v Bratislave, na pôde Filozofickej fakulty UK, v učebni Š 424, pod záštitou dekana Filozofickej fakulty UK. Na konferencii odznelo 13 zaujímavých referátov, ktoré reflektovali rôzne spôsoby písomnej, obrazovej, verbálnej i neverbálnej komunikácie v dobovej spoločnosti. Aktívnymi účastníkmi konferencie boli viacerí učelia a doktorandi Katedry archívniectva a PVH (F. Feder Mayer, Z. Nemcová, J. Roháč, L. Sokolovský, A. Masliková, R. G. Mareta), Katedry slovenských dejín FF UK (J. Ľukačka), Katedry všeobecných dejín FF UK (D. Hrnčiarová), pracovníci HÚ SAV (D. Duchoňová, A. Fundárková), VHÚ (V. Segeš), ŠA v Nitre (P. Keresteš) a SNA v Bratislave (R. Ragač). Organizátori plánujú príspevky publikovať v konferenčnom zborníku. Katedra archívniectva a PVH hodlá takéto vedecké podujatia (snáď aj s medzinárodnou účasťou) pripravovať aj v ďalších rokoch.

V júni 2013 sa na Filozofickej fakulte UK uskutočnili prijímacie skúšky. Aj tentoraz počet prihlásených na náš odbor (bakalárske štúdium) presiahol počet plánovaných miest a záujemcovia o štúdium archívniectva preto museli robiť

prijímacie skúšky (absolvovať všeobecne vedomostný test). V júni sa na katedre uskutočnila aj prijímacia skúška na interné doktorandské štúdium a bola naň prijatá jedna študentka.

V akademickom roku 2012/2013 sa na katedre konali štátne záverečné skúšky v bakalárskom a magisterskom stupni štúdia - v letnom aj jesennom termíne. V letnom termíne (29. 5. 2013) po úspešnej obhajobe a štátnej skúške svoje štúdium v bakalárskom stupni ukončili: Mária Balážová (*Diplomaticko-paleografický a obsahový rozbor úradnej knihy Dobrej Vody z rokov 1639 – 1719*) a Štefan Hrivnák (*Historicko-geografický vývoj Rače od 2. polovice 19. storočia do roku 1946*). Svoje magisterské štúdium zavŕšili Bc. Barbora Greschová (*Študentské spolky v rokoch 1920 – 1945 v Bratislave*), Bc. Adriana Hašková (*Všeobecná úverová banka, š. p. ú. (1976 – 1989/1990 – 1992 (Rozbor archívneho fondu))*) a Bc. Stanislav Horváth (*Spracovanie archívnych dokumentov čiastkového fondu Nedostavané železnice na Gemeri 1940 – 1951*). V jesennom termíne (26. 8. 2013) bakalárske štúdium ukončili: Gabriela Nalevanková (*Osobný fond Ján Svetlík 1938 – 1988. Spracovanie a rozbor fondu*) a Michaela Šišková (*Obyvateľstvo obce Štvrtok na Ostrove na základe analýzy sčítacích hárkov z roku 1869*). Magisterské štúdium úspešne absolvovali: Bc. Zuzana Hasáková (*Spolok trnavských ostro-strelcov 1752–1889. Rozbor fondu*) a Bc. Ladislav Jurányi (*Najstaršia pozemková kniha mesta Bratislava (1439–1517)*). Dňa 27. augusta 2013 sa konali úspešné obhajoby dizertačných prác interných doktorandiek Mgr. Kataríny Červeňovej (*Archontológia zemepanskej správy Oravského komposesorátu v 17. storočia*) a Mgr. Františky Marcínovej (*Súdne knihy mesta Podolíne z rokov 1634 – 1793. Formálno-obsahový rozbor*).

Doc. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc. z Ostravskej univerzity v Ostrave a Masarykovej univerzity v Brne je už dávnejšie naším váženým a milým kolegom aj spolupracovníkom. Sme radi, že sa doc. Krejčík rozhodol pre svoju profesorskú inauguráciu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a s úspechom ju tu 13. 12. 2012 absolvoval.

Pedagogickú činnosť interných učiteľov katedry detailne dokumentujú učebné plány a rozvrh na rok 2012/2013. Zaujímavé sú však aj ich odborné, vedecké a spoločenské aktivity. Prioritou je, bezpochyby, vedecký výskum, predovšetkým ten, ktorý sa realizuje na základe grantových projektov a, samozrejme, publikačná činnosť (pri hodnotení výkonu katedry sú to - spolu s pedagogickými úväzkami - rozhodujúce faktory pridelovania finančných prostriedkov). Z tohto pohľadu bol pre naše pracovisko uplynulý akademický rok celkom úspešný. Katedre sa podarilo získať grant VEGA *Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula 1526 - 2. polovica 19. storočia*. Cieľom projektu (hlavným koordinátorom je doc. J. Roháč a spolupracujú na ňom viacerí učitelia aj doktorandi katedry) je uskutočnenie všestrannej analýzy archívneho fondu tohto hodnoverného miesta (uloženého v SNA) z pohľadu pomocnovednohistorických disciplín. Doc. J. Šedivý pokračoval v realizácii grantu APVV *Stredoveké nápisy na Slovensku* (do tohto grantu sú zapojení i niektorí ďalší členovia katedry) a koordinoval terénny výskum zameraný na získanie podkladov pre korpus nápisov z nášho územia. Ďalej spolupracoval aj na finalizácii projektu VEGA *Stredoveký kostol na Slovensku* - výstupe vo forme kolektívnej monografie. Srdcovou záležitosťou a aj bremenom na bedrách kolegu Šedivého je projekt 5-zväzkových *Dejín Bratislavy*. Prvý diel vyšiel v októbri 2012 a publikácia získala viaceré vedecké ocenenia, cenu čitateľov, prémie Literárneho fondu a stala sa aj najkrajšou vedeckou knihou roku 2012. Naš pracovitý a ambiciózny kolega sa

zúčastnil aj na krátkodobých zahraničných prednáškových pobytoch v Slovenskom inštitúte v Prahe, na Masarykovej univerzite v Brne a na Viedenskej univerzite a aktívne vystúpil na viacerých domácich vedeckých konferenciách (*Dejiny knižnej kultúry Spiša – Spišská Kapitula 2012*, *Workshop Corpus inscriptionum Slovaciae – Bratislava 2012*, *Na sútoku riek. Život na slovensko-rakúskom pohraničí – Bratislava 2013*). Za svoj výskum kancelárskej činnosti v stredovekom Uhorsku bol doc. Šedivý zvolený za riadneho člena *Commission internationale de diplomatique*. Z vedeckých a publikačných aktivít doc. F. Federmayera treba určite spomenúť spoluprácu s Goethe-Institut Bratislava na projekte *Deutsche Spuren*, ktorý mapuje stopy po nemeckom obyvateľstve Bratislavy, vedecké prednášky pre Bratislavský okrásľovaci spolok (Bratislava 2013), Moravskú genealogicko-heraldickú spoločnosť (Brno 2013), vystúpenie na vedeckej konferencii SGHS *Rod Justh z Nespál v 15. – 20. storočí* (Martin, Mošovce 2013) a na vedeckej konferencii *Slovo, písmo, obraz a znak – komunikácia na Slovensku na prelome stredoveku a novoveku*. Bol aj hlavným editorom a spoluautorom pozoruhodnej publikácie *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1848* (Martin: SGHS, 2012). Prof. L. Sokolovský v minulom školskom roku vydal vedeckú monografiu *Funkcionári Malohontského dištriktu (I) 1688 – 1702* (Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012) a v zahraničí publikoval vedeckú štúdiu o pramennej hodnote stoličných pečatí (*Genealogické a heraldické informácie 2011*, XVI, Brno: MGHS, 2012). Zúčastnil sa s príspevkami aj na viacerých domácich vedeckých konferenciách (*Zvyky, práva a správa v minulosti našich miest a mestečiek – Spišská Sobota 2012*, *Erbové listiny II – Martin 2012*, *Prírodný vývin jazyka a jazykové kontakty. (K 60. narodeninám prof. P. Žiga) – Častá – Papiernička 2013* a na už spomenutej vedeckej konferencii katedry). PhDr. Z. Nemcová, CSc. referovala na vedeckej konferencii katedry a odborne spolupracovala na príprave a realizácii výstavy Historického múzea SNM *Ako sa meral čas – čas premietnutý do kalendárov*. Interný doktorand Mgr. Ján Valo bol v akademickom roku 2012/2013 spolutvoriteľom grantu VEGA *Populačná politika a populačný vývoj na území Slovenska v rokoch 1938–1945*.

V zimnom semestri 2012/2013 sa na základe iniciatívy vedenia fakulty začali diskutie o procese integrácie štúdií a to formou inovácie študijných programov. Táto integrácia by sa dotkla i nášho študijného odboru. V pracovnom materiáli sa uvažovalo o vytvorení spoločného bakalárskeho stupňa pre históriu, archeológiu, archívniectvo a muzeológiu – po troch rokoch sa mali v dvojročnom študijnom magisterskom programe uvedené odbory špecializovať a profilovať. V diskusii viacerí zástupcovia uvedených odborov poukazovali na osobitosť, vysokú odbornosť a špecializáciu jednotlivých odborov a nemožnosť ich zvládnutia v takto limitovanom štúdiu. Myšlienka integrácie formou inovácie študijných odborov bola preto nateraz nahradená procesom otvárania sa či zblížovania sa jednotlivých študijných odborov formou ponuky konkrétnych kurzov pre ostatných študentov.

Učiteľia Katedry archívniectva a PVH FF UK sa vo svojom pedagogickej a vedeckej činnosti cielene usilujú nadväzovať na odkaz svojich predchodcov: prof. A. Húščavu, doc. D. Lehotskej a prof. J. Nováka. Vysoko si vážime nielen ich vedecké dielo, ale aj princípy vedeckej i ľudskej etiky a morálky, ktoré zakotvili a šírili na tomto pracovisku. Tieto hodnoty výrazne ovplyvnili formovanie študentov archívniectva a ich odborného (a nielen jeho) profilu. Sme presvedčení, že práve tieto postoje a neprehliadnuteľné vedecké dielo boli hlavným dôvodom celospoločenského ocenenia prof. J. Nováka, ktorý v roku 2013 získal *Cenu predsedu*

Národnej rady Slovenskej republiky za rozvoj kultúry a humanitného vzdelávania. Oceneného učiteľa a vedca predstavil účastníkom tohto slávnostného aktu vo svojom príhovore – *laudácii* – prof. L. Sokolovský.

Akademický rok 2012/2013 bol pre Katedru archívniectva a PVH FF UK určite rokom mnohých splnených zámerov, dosiahnutých úspešných výsledkov, ale aj rokom neľahkej práce, prekonávania rôznych prekážok a občas aj nepriazne. Nie všetko sa vždy vydarilo celkom tak, ako by sme chceli, alebo si to predstavovali. Vnímate to však nie ako nezdar či prehru, ale ako výzvu do budúcnosti. Život a činnosť našej katedry sú prirodzene prepojené so študentskou komunitou a – trúfam si to povedať – aj s obcou archivárov. Je veľmi dôležité, aby sme chceli a vedeli vzájomne spolupracovať. To je nemysliteľné bez vzájomnej komunikácie a pripravenosti hovoriť a najmä počúvať, nechať si poradiť, vzájomne si pomáhať a byť žičlivými. To je moja konkrétna predstava o humanizácii nášho (nielen študijného) odboru, v toto verím a tomu by som chcel (aj so svojimi kolegami) napomáhať. O samozrejmosti vysokých nárokov na odbornosť sa, hádam, nemusím zmieňovať. Snáď sa vám teraz nejavím ako *Don Quijote* alebo nebudaj *Simplicissimus*?! A celkom na záver opäť jedna svojvoľná parafráza klasika (mohla by byť celkom výstižnou devízou smerovania nášho odboru a krédom nás i našich študentov) – *Archivarius sum – humani nil a me alienum puto!*

Juraj Roháč

SPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY ARCHÍVNICTVA
A PVH INŠTITÚTU HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY
PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE
V AKADEMICKOM ROKU 2012/2013

Katedra archívniectva a pomocných vied historických predstavuje akademické pracovisko, ktoré je súčasťou Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej ako KAaPVH IH FF PU).¹ V akademickom roku 2012/2013 sa študijný odbor archívniectvo (2.1.10) zabezpečoval na bakalárskom a magisterskom stupni štúdia, ako jednodborový neučiteľský študijný program v dennej forme štúdia, no už podľa nového akreditačného spisu. Stanovená dĺžka bakalárskeho stupňa štúdia (1. stupeň štúdia) je aktuálne trojročná a magisterského stupňa štúdia – dvojročná. Garantmi študijného programu ostali doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (pre bakalársky stupeň štúdia) a prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (pre magisterský stupeň štúdia). V nasledujúcom období však naše pracovisko, rovnako ako celú univerzitu, čaká komplexná akreditácia.

KAaPVH IH FF PU prešla v akademickom roku 2012/2013 viacerými personálnymi zmenami. Mgr. Mária Fedorčáková, PhD. nastúpila na materskú a následne na rodičovskú dovolenku (1. 10. 2012 – 1. 9. 2013). Vo februári 2013 bol ukončený pracovný pomer s Mgr. Karin Fábrovou, PhD. Ako riadni členovia katedry

¹ IH FF PU v Prešove pozostáva v súčasnosti zo štyroch katedier.

pôsobili počas celého akademického roka doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. a Mgr. Marcela Domenová, PhD., ktorá zastávala post vedúcej katedry – v poslednom roku svojho funkčného obdobia a zároveň bola menovaná na post zástupkyne riaditeľky IH FF PU v Prešove.

Keďže pedagogická činnosť patrila a patrí medzi základné úlohy a priority pracoviska, v tejto oblasti pre vyššie uvedené skutočnosti, bolo potrebné operatívne posilnenie pracoviska. Stalo sa tak a na inštitút bol prijatý odborník – archivár z praxe. V rámci zabezpečenia a zlepšenia kvality výučby na odbore archívniectvo pôsobil na katedre počas letného semestra (LS) 2012/2013 ako externý pracovník s čiastkovým úväzkom PhDr. Milan Belej, CSc., ktorý zabezpečoval nosné disciplíny – dejiny správy. Zároveň bol riadnym členom komisie pre realizovanie záverečných štátnych skúšok. Aj touto cestou mu patrí naše poďakovanie. Treba podotknúť, že členovia pracoviska zabezpečovali výučbu nielen v rámci odboru, ale aj na odboroch história, učiteľstvo akademických predmetov – dejepis v kombinácii, dejiny relígií, a to v rámci povinných či povinne voliteľných disciplín z oblasti pomocných vied historických. Tento fakt však vnímame pozitívne, keďže sa to odráža aj na záujme študentov mimo nášho odboru pre profilovanie sa vo vybraných pomocných vedách, napr. cez záverečné práce.

Na postoch interných doktorandov pôsobili PhDr. Ferdinand Uličný (v 4. ročníku štúdia), Mgr. Mariana Kosmačová a Mgr. Lukáš Rendek (v 2. ročníku štúdia) pod vedením školiteľky doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc. Na treťom stupni štúdia evidujeme dvoch externých doktorandov. Interní doktorandi sa podieľali nielen na zabezpečení pedagogického procesu, jednotlivých disciplín podľa ich profilácie, ale aj na vedeckovýskumnej činnosti katedry. Napokon boli aj organizačne zapojení do zabezpečenia odborných podujatí – konferencií pracoviska.

O štúdiu archívniectva a pomocných vied historických je na Prešovskej univerzite každoročne stály záujem. Hoci prijímacie konania ponúkajú zaujímavé ukazovatele, reálny počet zapísaných študentov máva klesajúci charakter. Posledné obdobie však možno označiť za progresívnejšie. Súvisí to možno aj s propagačnými aktivitami inštitútu. V akademickom roku 2012/2013 študovalo na odbore celkovo 19 študentov, z toho 16 na prvom – bakalárskom stupni (1. roč.: 8; 2. roč.: 3; 3. roč.: 5) a 3 študenti v 1. ročníku magisterského stupňa štúdia. Dúfame, že tieto číselné koeficienty neovplyvnia negatívne existenciu odboru a následne aj prešovského akademického pracoviska.

Zabezpečením a koordináciou odbornej praxe bola v LS 2012/2013 rovnako poverená Mgr. Marcela Domenová, PhD. Odborná prax sa na bakalárskom stupni štúdia (rozsah 5 dní) a magisterskom stupni štúdia (rozsah 10 dní) realizovala vo viacerých archívoch podľa výberu študenta, a to v: Štátny archív Prešov, Štátny archív Prešov – pobočka Prešov, Štátny archív Prešov – pobočka Bardejov, Štátny archív Levoča a v archíve Poľnohospodárskeho družstva Sekčov v Tulčíku. Metodicky ju – ako to bolo aj v minulých rokoch – usmerňovali a hodnotili odborní zamestnanci príslušných archívov bezodplatne, čo si veľmi vážime.

V sledovanom období sa uskutočnili štátne záverečné skúšky na bakalárskom stupni štúdia v dvoch termínoch. V riadnom – júnovom termíne (2013) ich úspešne absolvovala jedna študentka a v druhom – augustovom termíne (2013) piati študenti – štyria úspešne, jeden však neúspešne. V rámci štátnej záverečnej skúšky² sa

² Predmety štátnej záverečnej skúšky na bakalárskom stupni štúdia: dejiny archívniectva a archívnej praxe, pomocné vedy historické, slovenské a všeobecné dejiny.

zrealizovali aj obhajoby záverečných bakalárskych prác: Novotná, Veronika. *Účtovné knihy mesta Bardejov ako prameň k mestskému hospodárstvu v 17. storočí*. 39 s. v riadnom termíne; Almássyová, Amália. *Erb mesta Levoče a jeho armáles z roku 1550 (diplomaticko-obsahová analýza)*. 59 s.; Badidová, Lenka. *Korešpondencia Prešova, Vranova a Humenného v 2. polovici 16. storočia*. 45 s.; Geriová, Renáta. *Vybrané testamety rodiny Andráši z Krásnej Hôrky*. 39 s. a Kakalejová, Lucia. *Daňové knihy mesta Levoča z 18. storočia : Diplomatically-obsahová analýza daňovej knihy z roku 1734*. 33 s. v druhom termíne. Vo väčšine prípadov mali práce dobrú úroveň. Na magisterskom stupni štúdiá sa štátne záverečné skúšky nerealizovali.

Absolventi archívniectva môžu po ukončení 2. stupňa štúdiá pokračovať v štúdiu. V rámci rigorózneho konania sa na odbore *archívniectvo* (PhDr.) v externej forme vysokoškolského štúdiá³ dňa 17. 12. 2012 úspešne uskutočnila obhajoba rigorózne práce Mgr. Mareka Rímskeho *Demografický vývoj obyvateľstva v Sabinove v 18. – 19. storočí* (72 s.).

Vedeckovýskumné a publikačné aktivity členov katedry KAaPVH IH FF PU boli dominantne zamerané na realizovanie výstupov v rámci riešenia viacerých grantových projektov, na ktorých participujú ako hlavní riešitelia alebo spoluriešitelia. V súčasnosti sa členovia katedry podieľajú na riešení viacerých projektov, napr. VEGA č. 1/0347/11: *Ekonomické, sociálne a spoločenské pomery miest na východnom Slovensku v stredoveku a ranom novoveku*; VEGA, č. 1/0464/11; *Zemepanské mestá a mestečká v hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom vývine Slovenska v ranom novoveku*; VEGA č. 1/0115/12: *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia*; VEGA č. 1/0278/12: *Šľachtické knižnice na východnom Slovensku*; v grantovom projekte KEGA č. 036PU-4/2012: *Protihabsburské povstanie v slovenských dejinách*. Katedra má zastúpenie aj v *Centre excelentnosti socio-historického a kultúrohistorického výskumu* (ITMS kód projektu: 26220120057).

Riešiteľské aktivity členov katedry sa evidujú aj v rámci projektov iných inštitútov, pracovísk, resp. v grantoch mladých vedeckých pracovníkov. Interní doktorandi Mgr. Mariana Kosmačová a Mgr. Lukáš Rendek boli aj aktívnymi spoluriešiteľmi Grantu Prešovskej univerzity pre mladých vedeckých výskumníkov a doktorandov: *Špecifická kultúrneho a spoločenského vývoja východného Slovenska* (č. 1575/2012, evid. č. projektu: GaPU 1/11/2012).

Členovia KAaPVH IH FF PU sa aktívne zúčastňovali na viacerých odborných podujatiach, vedeckých konferenciách v zahraničí (napr. *W kręgu rodziny epok dawnnych – rytmy życia, rytmy codzienności – Dzieciństwo*; Kraków, 17. 10. 2012), no najmä na Slovensku. Išlo napr. o: *Dejiny knižnej kultúry východného Slovenska III.* (Prešov, 11. 9. 2012), *Zvyky, práva a správa v minulosti našich miest a mestečiek* (Poprad - Spišská Sobota, 4. 10. 2012), *Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografov 2012* (Prešov, 8. 10. 2012), *Špecifická kultúrneho a spoločenského vývoja východného Slovenska* (Prešov, 12. 10. 2012) a *Dejiny knižnej kultúry Spiša* (Spišská Kapitula, 20. 11. 2012). V rámci riešenia projektov VEGA pracovisko organizovalo viacero odborných konferencií, kde malo aj svoje

³ Aktuálne študijné programy tretieho stupňa pre absolventov odboru *archívniectvo* (2.1.10) predstavujú na IH FF PU doktorandské štúdium (philosophiae doctor, PhD.) vo vedných odboroch *slovenské dejiny* (72-02-9) a *všeobecné dejiny* (71-01-9) v internej alebo externej forme vysokoškolského štúdiá.

aktívne zastúpenie. Menovite možno uviesť podujatia: *Vybrané aspekty výskumu dejín miest a mestečiek v stredoveku a novoveku* (Prešov, 27. – 28. 11. 2012), *Šľachtické knižnice – pramene, stav spracovania a východiská výskumu* (Prešov, 3. 12. 2012).

Katedra ako akademické pracovisko a súčasť IH FF PU v Prešove v akad. roku 2012/2013 organizačne participovala na podujatiach, ktoré mali sprístupniť a spropagovať pracovisko širšej verejnosti, resp. potenciálnym študentom. Išlo o podujatia *Jeden deň vysokoškolákom II.* (24. 1. 2013), *Deň otvorených dverí na Prešovskej univerzite v Prešove* (14. 2. 2013) s nosnou témou prezentovanou na inštitúte: *História na písmeno „A“ – archeológia a archívniectvo*, kde mala ďalšie aktívne zastúpenie vedúcou katedry.

Katedra už tradične organizovala vedno-odborový cyklický seminár zameraný na prezentovanie aktuálnych výskumných výsledkov v archívniectve a pomocných vedách historických. V LS 2012/2013 sa konalo 4. odborné podujatie pod názvom „*Heraldika a genealógia očami súčasníka*“, ktoré sa realizovalo v spolupráci so Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou, Slovenským národným archívom a Univerzitnou knižnicou Prešovskej univerzity v Prešove (24. 4. 2013). Do programu bol zaradený a naše pozvanie prijal PhDr. Radoslav Ragač, PhD. (SNA Bratislava) s referátom *Genealógia a heraldika v kontexte pomocných vied historických. Situácia na Slovensku po roku 1989*, ktorý predstavil aj *Slovenskú genealogicko-heraldickú spoločnosť - prezentácia spoločnosti a kníh z edičnej činnosti SGHS*, keďže Mgr. Milan Šišmiš (SNK Martin) svoju neúčast' ospravedlnil.

Rok 2012 sa niesol v znamení bilancovania a hodnotenia. Pracovisko organizačne participovalo aj na iných odborných podujatiach inštitútu, akým bolo napr. jedno z nosných vedeckých podujatí inštitútu *Štúdium dejepisu v Prešove : minulosť a súčasnosť (1952 – 2012)*, venované 60. výročiu založenia Ústavu dejín a začiatkom prípravy učiteľov dejepisu na akademickom historickom pracovisku v Prešove (Prešov, 28. 9. 2012), kedy svoju alma mater prišlo pozdraviť viacero jej úspešných absolventov. Následne SHS pri SAV v Bratislave, HÚ SAV v Bratislave v spolupráci s IH FF PU v Prešove usporiadali vedeckú konferenciu *Profil absolventa odboru história. Kurikulárne programy a pripravenosť absolventov odboru história na prax* (Prešov 21. – 23. 11. 2012), kde sa ponechal priestor na sondu zhodnotenia prípravy na odbornú prácu archívára aj na prešovskom pracovisku.

Možno konštatovať, že akademický rok 2012/2013 bol pre pracovisko veľmi náročný, či už z dôvodu vyskytnuvších sa personálnych limitov a s tým spojenej pedagogickej vyťaženia, ale aj v podobe vedeckovýskumných aktivít a napokon i organizačných a úradných povinností. Dúfame, že nastolené trendy, pozitívne zmeny a ukazovatele sa v budúcnosti odrazia na ďalšej činnosti, aktivitách ako aj pôsobení prešovského akademického pracoviska; na odbornej príprave študentov pre prax, ale aj v celkovej popularizácii študijného programu ako takého.

Marcela Domenová

Z ROKOVANIA VEDECKEJ ARCHÍVNEJ RADY

Riadne zasadnutie Vedeckej archívnej rady sa uskutočnilo 20. septembra 2012. Rokovanie Vedeckej archívnej rady (ďalej len „VAR“) otvoril a viedol jej predseda Richard Marsina. Prebiehalo podľa stanoveného programu.

Prvým bodom rokovania bola kontrola uznesení zo zasadnutia Vedeckej archívnej rady. O plnení uznesenia č. 3/2012, ktorým VAR požiadala odbor archívov sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR o zaslanie vyhodnotenia plnenia koncepcie rozvoja štátnych archívov informoval Milan Mišovič. Uznesenie bolo splnené zaslaním návrhu materiálu „Aktuálny stav štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v nadväznosti na plnenie uznesenia vlády Slovenskej republiky zo 17. decembra 2003 č. 1203/2003“ všetkým členom VAR. Uznesenie č. 4/2012, ktorým VAR poverila svojho predsedu vypracovaním listu ministrovi vnútra a zároveň aj vykonaním osobnej návštevy u neho, nebolo splnené. Richard Marsina zdôvodnil jeho neplnenie nedostatkom konkrétnych informácií, bez ktorých by list a aj osobná návšteva up. ministra vnútra mali iba deklaratívny charakter. Využitelné informácie sa uvádzajú v návrhu materiálu, ktorý bol zaslaný členom VAR, a ktorý bude prerokovaný na dnešnom zasadnutí VAR.

V diskusii k návrhu materiálu odboru archívov „Aktuálny stav štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v nadväznosti na plnenie uznesenia vlády Slovenskej republiky zo 17. decembra 2003 č. 1203/2003“ sa prítomní (P. Draškaba, E. Vrabcová, V. Nováková) vyjadrili k postupnému zníženiu personálneho stavu Slovenského národného archívu. Konštatovali, že je podlimitovaný nielen v počte odborných zamestnancov, ale aj v počte obslužného personálu a tento stav možno aplikovať na všetky štátne archívy zriadené ministerstvom. Tak ako na predchádzajúcom zasadnutí Vedeckej archívnej rady opätovne sa do popredia záujmu členov dostal spôsob ich riadenia. P. Draškaba považuje súčasný spôsob riadenia za horší, ako za platnosti starého zákona SNR č. 149/1975 Zb. o archívniectve, čo dokazuje aj predložený návrh materiálu. Ďalej konštatoval, že dlhodobé neriešenie stavu štátnych archívov zo strany ministerstva vnútra vyvoláva otázky ďalšieho smerovania štátnych archívov v súčasnej štruktúre a ich riadenia. Z toho dôvodu treba hľadať aj politickú podporu, ktorá by pomohla štátnym archívom vyviaznuť zo súčasnej situácie, ktorá sa pomaly rovní kultúrnej hanbe.

Členovia VAR ďalej konštatovali, že súčasnou reformou verejnej správy sa štátne archívy v súvislosti s preberaním archívnych dokumentov zrušovaných orgánov štátnej správy dostávajú do situácie, keď sa iba s nadmerným osobným úsilím svojich zamestnancov, vzhľadom na ich personálne, finančné a materiálno-technické vybavenie, budú môcť postarať o archívne dokumenty.

V súvislosti s možnou právnou subjektivitou štátnych archívov, V. Nováková pripomenula, že vládny program ESO neráta ani s právnou subjektivitou obvodných

úradov. Z toho vyplýva, že navrhované riešenie postavenia štátnych archívov ako organizácií a právnu subjektivitou, sa zdá nepriechodné.

R. Marsina navrhol, aby sa vytvorila pracovná skupina, ktorá by vypracovala list ministromi vnútra s obsahom: úlohy štátnych archívov vyplývajúce z vládneho programu ESO, návrhy na realizáciu vládneho uznesenia č. 1201/2003, informácia o stave štátnych archívov pri realizácii vládneho programu ESO, zmena organizácie riadenia štátnych archívov.

V Rozličnom V. Nováková informovala, že napriek nesúhlasu štátnych archívov bolo vydané opatrenie ministerstva vnútra o výkone štátneho odborného dozoru, ktorým sa zbytočne zbyrokratizuje táto činnosť vykonávaná štátnymi archívmi. V súvislosti so zákazom obsadzovania štátnozamestnaneckých miest v štátnych archívoch sa pozastavila nad tým, že odbor registratúr a správy dokumentov donedávna prijímal nových zamestnancov.

J. Hanus informoval, že odbor archívov pripravil generálnemu riaditeľovi sekcie verejnej správy návrh na obsadenie voľných štátnozamestnaneckých miest v štátnych archívoch. Ďalej informoval, že vládny program ESO v súvislosti s reformou štátnej správy sa týka obvodných úradov a taktiež šetrenia mzdových prostriedkov o 5 percent. Taktiež informoval o ponuke budovy bývalého Daňového úradu na Žižkovej ulici pre Archív hl. m. SR Bratislavy.

Na základe rokovania VAR prijala nasledujúce uznesenia:

Uznesenie č. 1

Vytvára sa pracovná skupina v zložení R. Marsina, V. Nováková, P. Draškaba, R. Ragač a M. Mišovič za účelom vypracovania listu ministromi vnútra, v ktorom

- ministra vnútra oboznámi so súčasným stavom štátnych archívov,
- podá návrhy na realizáciu vládneho uznesenia č. 1201/2003,
- informuje ministra vnútra, že z realizácie vládneho programu ESO na úseku reorganizácie štátnej správy vyplývajú pre štátne archívy úlohy (preberanie archívnych dokumentov zrušených orgánov štátnej správy), na ktoré štátne archívy nie sú personálne, materiálne a ani kapacitne pripravené. Termín: 31.10.2012.

Uznesenie č. 2

VAR žiada, aby odbor archívov predložený návrh materiálu zaslal ministromi vnútra.

Uznesenie č. 3

VAR navrhuje, aby do komisie, ktorá rozhoduje o reorganizácii štátnej správy, bol nominovaný aj zástupca štátnych archívov.

Predseda VAR prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. po prijatí uznesení poďakoval všetkým členom VAR za aktívnu účasť a zasadnutie ukončil.

Milan Mišovič

VÝZNAMNÉ OCENENIE PhDr. IGORA GRAUSA, PhD.

Piateho júna 2013 v priestoroch historickej radnice mesta Banská Bystrica veľvyslanec Maďarskej republiky v Slovenskej republike Csaba Balogh za prítomnosti primátora Banskej Bystrice, poslancov mestského zastupiteľstva, pracovníkov

banskobystrickej pobočky Štátneho archívu v Banskej Bystrici odovzdal jej riaditeľovi, historikovi a archivárovi PhDr. Igorovi Grausovi, PhD. významné a vzácne vyznamenanie, Zlatý záslužný kríž Maďarska. Ten udelil Igorovi Grausovi prezident Maďarskej republiky János Áder 13. marca 2013 za jeho zásluhy pri skúmaní spoločnej maďarsko – slovenskej historickej minulosti. Zlatý záslužný kríž Maďarska ako vyznamenanie prezidenta Maďarskej republiky je udeľované občanom aj iných štátov ako je Maďarsko. U Igora Grausa, zakladateľa slovenskej vedeckej faleristiky, prezident Maďarskej republiky udelením vyznamenania ocenil jeho výskum a prácu v problematike faleristiky, rytierskych rádov stredovekého Uhorska. V nej úzko spolupracoval a spolupracuje s popredným maďarským faleristom, genealógom a heraldikom profesorom Attilom Pandulom z Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti.

Historická tvorba Igora Grausa je zameraná predovšetkým na pomocné vedy historické a stredoveké dejiny Banskej Bystrice. Jeho práce vyšli doma a v zahraničí. V Slovenskej archivistike publikoval zásadné štúdie k problematikám faleristiky. Igora Grausa poznáme ako jedného z prvých realizátorov myšlienok internetizácie. V období konca 90. rokov minulého storočia, keď sa viac-menej začalo pracovať na internetizácii sústavy štátnych archívov SR, vtedajší Štátny okresný archív v Banskej Bystrici pod vedením Igora Grausa mal už vytvorenú vlastnú internetovú stránku a internetová korešpondencia archívu a jeho pracovníkov bola už v tom čase bežnou záležitosťou. Veľa úsilia a práce venoval otázkam digitalizácie archívnych dokumentov, pôsobil v digitalizačnej komisii pri odbore archívov MV SR. Pre ostatné štátne archívy vypracoval ukážkový model digitalizácie a možnosti uverejňovania archívnych prameňov na internete na podklade najstarších matričných záznamov z Banskej Bystrice z konca 16. storočia. Čo bolo pre autora týchto riadkov, ako spoluorganizátora medzinárodnej vedeckej konferencie v roku 2001 pri príležitosti 250. výročia návštevy cisára Františka Štefana Lotrinského v stredoslovenskom banskom regióne neriešiteľný problém, Igor Graus so spolupracovníkmi ľahko a promptne zvládol. Okrem tlačeného zborníka z konferencie, zúčastnení historici zo zahraničia, čo vtedy už bývalo zvykom, požadovali zborník vydaný na CD, čo Igor Graus zvládol vrátane grafiky obálky.

Ku koncu roku 2012 mesto Banská Bystrica zabezpečilo určite novinku v sfére historiografie a archívnictva. Na CD bolo vydaných 27 prác Igora Grausa, ktoré vytvoril v rokoch 1994 – 2007, ako súbor štúdií k dejinám Banskej Bystrice. Obsahovo sú rozdelené do štyroch skupín: 1. obhajoba mestských práv a výsad; 2. vojenské a branné záležitosti; 3. administratíva, súdnictvo a život v meste Banská Bystrica; 4. problematika dejín knižnej kultúry.

Igor Graus bol i naďalej zostal skromný. Svedčí o tom aj skutočnosť, že o udelení vyznamenania prezidentom Maďarskej republiky sme sa dozvedeli viac-menej iba z tlačových správ.

Mikuláš Čelko

SLOVENSKÉ ŠTÁTNE VYZNAMENANIE PROF. LORENZOVI MIKOLETZKEMU

17. júla 2013 v priestoroch Slovenského veľvyslanectva vo Viedni odovzdal mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec SR v Rakúskej republike Juraj Macháč štátne vyznamenanie – medailu prezidenta Slovenskej republiky prof. Dr. Lorenzovi Mikoletzkemu, v rokoch 1994–2012 generálnemu riaditeľovi Rakúskeho štátneho archívu. Na slávnostnom ceremoniáli sa za slovenských archivárov a rezort vnútra zúčastnili PhDr. Mária Španková a PhDr. Peter Kartous, CSc.

Medaila prezidenta Slovenskej republiky, ako to v úvodnom príhovore povedal slovenský veľvyslanec Juraj Macháč, vyjadruje ocenenie jeho dlhoročných zásluh pri mimoriadnom a významnom šírení dobrého mena Slovenskej republiky na úseku archívniectva a dejín Slovenska v zahraničí.

Z poverenia Kancelárie Prezidenta Slovenskej republiky slávnostnú laudáciu predniesol Peter Kartous. Pripomenul, že prof. Mikoletzky patril a naďalej patrí medzi špičkové osobnosti svetového archívniectva. Vyznamenaný nadväzujúc na rodinnú tradíciu svojho otca Hansa Lea Mikoletzkeho, takisto svojho času generálneho riaditeľa rakúskych štátnych archívov, sa postupne profiloval na vrchol rakúskeho archívniectva a histórie. Štyridsaťpäť rokov pracoval v Rakúskom štátnom archíve a takmer dvadsať rokov ako jeho generálny riaditeľ. Bol vymenovaný za dvorného radcu a v roku 1993 za mimoriadneho profesora Viedenskej univerzity, kde prednáša rakúske dejiny. História, archívniectvo a dejiny kultúry prednáša i na ďalších rakúskych a zahraničných univerzitách. Je členom a funkcionárom rakúskych a zahraničných odborných komisií, spoločností a redakčných rád. V Medziná-

rodnej rade archívov v rokoch 2004 až 2008 zastával najvyššiu funkciu prezidenta. V roku 2004 zorganizoval vo Viedni Svetový kongres archívov. Vo svojej odbornej a vedeckej činnosti sa zameriava na problematiku archívniectva s osobitným zreteľom na dejiny rakúskeho archívniectva, rakúske dejiny od roku 1650, dejiny Viedne, archívne pramene k holokaustu a pod. Ďalej sa systematicky venuje dejinám habsburského rodu. Jeho odborná a vedecká činnosť sa odrazila aj v jeho bohatej bibliografii. Napokon táto jeho celoživotná práca bola ocenená viacerými rakúskymi štátnymi vyznamenaniami, ale aj najvyššími štátnymi vyznamenaniami Francúzska a ďalších štátov, vrátane Slovenska.

Profesor Mikoletzky mal aj z rodinných, nielen susedských dôvodov osobitný vzťah k Slovensku (aj Čechám). Už štvrtstoročie trvá jeho systematická spolupráca so slovenským archívniectvom. V roku 1996 bol iniciátorom protokolu o spolupráci medzi slovenskými a rakúskymi archívmi. Pre slovenskú stranu sa tak naskytl oveľa širší priestor pre spoznanie rakúskych archívov, ústredného i krajinských archívov, ich systému práce, ich priestorových a technických vybavení i stavu digitalizácie archívnych dokumentov. A hlavne spoznať tú časť dokumentov, ktorá je vitálna pre dejiny Slovenska. Pozitívne pociťujeme jeho podporu spoločným medzinárodným projektom na úseku využívania informačných a komunikačných technológií, ako sú napríklad ICARUS a ďalšie. Cieľom týchto projektov je sprístupniť verejnosti na internete spoločné archívne kultúrne dedičstvo. Vždy sme pociťovali jeho podporu, či už na pôde Medzinárodnej rady archívov či Európskej komisie. Pod jeho vedením sa uskutočnilo aj niekoľko výstav archívnych dokumentov k spoločným dejinám. Napríklad výstava Praha – Viedeň – Bratislava v diplomatických dokumentoch.

Peter Kartous v závere svojho príhovoru ocenil aj osobnostný rozmer vyznamenaného, jeho ochotu poradiť aj pri riešení ďalších otázok kultúrneho dedičstva.

Po odovzdaní medaily prezidenta Slovenskej republiky ďakovný príhovor predniesol Lorenz Mikoletzky.

Na záverečnej neformálnej diskusii spojenej s koktailom sa zúčastnilo niekoľko významných rakúskych osobností z oblasti kultúry, dejín a archívniectva a nechýbala ani pani manželka prof. Mikoletzkeho Julianna Mikoletzky, takisto archívarka a za slovenskú stranu bola prítomná aj riaditeľka Slovenského inštitútu vo Viedni Alena Heribanová.

Peter Kartous

HISTORIK A ARCHIVÁR univ. prof. FERDINAND ULIČNÝ, DrSc.

Ľudia majú svoje osudy a v prípade profesora Uličného to platí vo zvýšenej miere. Rodák z Ploštína (18. 8. 1933), ktorý je dnes miestnou časťou Liptovského (Svätého) Mikuláša, vychodil základnú a strednú školu doma v Ploštíne a Mikuláši a štúdium archívniectva absolvoval na Filozofickej fakulte KU v Bratislave s tým, že druhý ročník absolvoval na Filozofickej fakulte KU v Prahe, diplomovú prácu a záverečné skúšky vykonal v Bratislave. Po skončení štúdia v roku 1957 krátky čas pracoval v Štátnom archíve v Bratislave, kde sa zúčastnil aj na príprave veľkej celoštátnej výstavy archívnych dokumentov (ktorá sa konala v roku 1958 v hlav-

ných priestoroch Pražského hradu). V rokoch 1958 - 1961 pracoval ako vedúci Štátneho oblastného archívu v Prešove. Okrem spracovávania archívnych fondov bol vedúcim pracovného kolektívu, ktorý spracoval Sprievodcu po Štátnom archíve v Prešove. Paralelne externe prednášal na Katedre dejín Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove.

Od roku 1961 prešiel z archívu na plný úväzok na univerzitu, kde zotrval celých 10 rokov. Prednášal a viedol semináre aj diplomové práce z pomocných vied historických, zo stredovekých všeobecných dejín a z dejín Česko-slovenska (vtedy oficiálne česko-slovenských dejín). Externe na školiacom pracovisku v Historickom ústave SAV ako externý aspirant (vtedy) PhDr. Petra Ratkoša, CSc. vypracoval a obhájil kandidátsku dizertáciu *Osídlenie Šariša v 13. a 14. storočí*, pri čom už mal možnosť používať aj vytvárajúcu sa fotozbierku stredovekých listín z domácich a zahraničných archívov pre systematické vydávanie stredovekých listinných prameňov k slovenským dejinám. Jeho dizertácia podaná v dvoch zväzkoch mala vyše tisíc normalizovaných strán a svojím rozsahom bola najväčšou, podanou na tomto pracovisku. Úspešným obhájením kandidátskej dizertácie síce splnil podmienky na dosiahnutie vedeckej hodnosti kandidáta historických vied, no odovzdanie diplomu mu bolo pozastavené, lebo pri stranických previerkach v roku 1970 bol vylúčený z KSČ. A hoci sa pôvodne hovorilo, že stranické previerky nemajú mať bezprostredný súvis so zamestnaním, bol F. Uličný v roku 1971 prepustený (vyhodnený) z univerzity.

Potom opäť pracoval ako archivár (nie vedúci) vo vtedy už Štátnom archíve v Prešove. Od roku 1981 bol zaradený ako vedecký pracovník a dočasne bol poverený aj vedením archívu. Spracovával najmä fond Šarišskej župy, zápisnice a kongregačné protokoly zo 16.–18. storočia. Paralelne ale skúmal pramene k dejinám osídlenia Liptova, Šariša a Zemplína do konca 16. storočia, pri čom postupne preštudoval pomerne najväčšiu časť spomínanej zbierky fotokópií stredovekých listín (najmä z Maďarského krajinského archívu) v Historickom ústave SAV. Plody tejto jeho práce sa mohli verejne prejavíť až neskôr, pretože ako vylúčený straník mal zákaz publikovania.

Po novembri 1989 sa potom na základe konkurzu (po takmer dvadsiatich rokoch), od 1. mája 1990 stalo opäť odborným asistentom na Katedre dejín FF UPJŠ, kde sa stal garantom novovzniknutého odboru - archívnictva. Bol aj predsedom Akademického senátu FF UPJŠ, potom prodekanom. V roku 1991 sa po úspešnej habilitácii stal docentom a v roku 1993 po úspešnom obhájení práce *Osídlenie Šariša (do konca 16. storočia)* v Historickom ústave SAV získal hodnosť doktora historických vied. V roku 1994 bol zvolený za dekana Filozofickej fakulty UPJŠ, od 1997 až do júla 2001 bol vedúcim Katedry slovenských dejín a archívnictva a paralelne zastával viacero odborných ako aj spoločenských funkcií a bol členom viacerých redakčných rád. Veľmi významnú funkciu zastával F. Uličný v rokoch 1997-2010, keď bol predsedom celoslovenskej odborovej komisie doktorandského štúdia vo vednom odbore Slovenské dejiny, ktoré v tomto čase absolvovalo vyše 130 mladých historikov.

Veľká je aj vedecká činnosť F. Uličného zameraná na slovenský stredovek. Už ako poslucháč sa zaoberal problematikou, ktorú riešil jeho hlavný učiteľ, vedúci subkatedry archívnictva profesor Alexander Húščava. Išlo tam o problematiku pravosti nemeckofupčianskeho privilégia z roku 1263, ktoré Imre Szentpétery pokladal za sfaľované a A. Húščava hájil jeho pravosť. F. Uličný vo svojej diplomovej práci, ktorú vypracoval u pána profesora Húščavu, dospel k podobnému

výsledku ako Imre Szentpétery, a jeho práca bola prijatá. Rovnako rozdielny názor mal F. Uličný aj na konštatovania dizertačnej práce svojho učiteľa o neosídlenosti Liptova pred 13. storočím. Od prvopočiatkov svojej vedeckej a publikačnej činnosti pristupoval kriticky k prameňom, no rešpektoval ich výpovednú hodnotu. Prešov bol jedným z prvých miest, ktoré dostalo už v polovici šesťdesiatych rokov na tie časy modernú kolektívnu monografiu, do ktorej F. Uličný spracoval celý stredovek Prešova. V šesťdesiatych rokoch sa vo svojich publikovaných príspevkoch (štúdiách) venoval aj vývinu feudálneho panstva Stárayovcov na východnom Slovensku v 13.–15. storočí, vznikaníu cirkevného a šľachtického vlastníctva pôdy a osídleniu Šariša v 13. storočí, osídleniu Košickej kotliny, dejinám Bardejova v 13. a 14. storočí, poľským vojenským vpádom na Slovensko v druhej polovici 15. storočia, aj včleneníu Šariša do Uhorského kráľovstva a v roku 1971 sa mu podarilo uverejniť v prešovskom historickom periodiku *Nové Obzory* časť svojej kandidátskej práce o osídlení doliny Svinky v 13.–14. storočí. Okrem toho napísal viacero recenzií a správ aj do Slovenskej archivistiky a Historického časopisu.

Po roku 1971 nastala pre F. Uličného z už spomínaných dôvodov viacročná nútená publikačná odmlka, pretože ako vylúčený straník nesmel publikovať (ba ani byť citovaný) ako mnohí iní historici v podobnej situácii. V roku 1973 vypracoval rukopisnú expertízu o Veľkom Šariši, 1979 spracoval zaniknuté osady v Šariši pre Slovenskú archeologickú spoločnosť SAV v Nitre a vypracoval aj texty o starších dejinách obcí Šarišskej a Užskej župy do 16. storočia do *Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku I-III*, ktorý pod hlavným redaktorstvom M. Kropiláka vyšiel v rokoch 1977 a 1978 (kde sa menovite neuvádzalo autorstvo). Napriek zákazu publikovania F. Uličný nezaháľal, ale systematicky študoval stredoveké listinné pramene, najmä k osídleniu Liptova a východného Slovenska.

Od konca sedemdesiatych rokov mu bol poskytnutý istý priestor na publikovanie v Slovenskej archivistike, ktorej hlavným redaktorom bol Michal Kušík. Už 1978 mu tam uverejnili štúdiu o vzniku a vývine Šarišskej stolice v 13. a 14. storočí, 1979 kritickú štúdiu o listine Bela IV. o majetkoch bardejovských cistercitov; a napokon až 1981 tam vyšla jeho štúdia o výsadách spišských miest v roku 1271, ktorú predniesol na konferencii v Levoči v roku 1971, bola pôvodne zaradená do príslušného zborníka (*Spišské mestá v stredoveku*), no musela byť z neho vypustená. V tom istom roku 1981 mu v Slovenskej archivistike vyšla štúdia o zavedení gregoriánskeho kalendára na Slovensku. Od 1982 pravidelne recenzoval ukrajinský archívny časopis a postupne s uvoľňovaním normalizačných politických pomerov sa mu potom otvárali aj ďalšie publikačné možnosti, napr. pri dejinách Trebišova (hlavný redaktor Ladislav Tajták) alebo zborník pre *Archeologia historica* a najmä zborník *Liptov*, kde sa mu podarilo na tri pokračovania uverejniť *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia* (1983, 1985 a 1987). Už vtedy bol pravidelným účastníkom konferencií, usporadovaných Sekciou pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti, venovaných vždy vytyčenému tematickému okruhu, kde sa zväčša venoval príslušnej problematike v súvislosti s východným Slovenskom a z týchto konferencií či sympózií boli aj jeho príspevky publikované.

Plne však svoju publikačnú činnosť mohol rozvinúť až po roku 1989, keď vyšli jeho významné monografie o vývoji osídlenia v Šariši, Zemplíne a Užskej stolici. *Dejiny osídlenia Šariša*, zostavená na základe výskumu tisícov stredovekých listín vyšli hneď po roku 1990, z čoho je zrejmé, že išlo o výsledky podrobného výskumu, ktorý bol vykonaný predtým; týka sa to aj ďalších monografií. Najväčšia z nich *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy* (760 strán) vyšla v roku 2001 a *Dejiny osídlenia*

celej Užskej župy vyšli už v roku 1995. Vypracovaním týchto monografií sa stal F. Uličný popri B. Varsikovi naším najvýraznejším skúmateľom vývoja osídlenia Slovenska v stredoveku. Je jeho zásluhou, že práve východné Slovensko je z tohto hľadiska spracované (čo nemožno povedať o iných regiónoch Slovenska).

V tomto svojom treťom období výskumu a činnosti sa venoval aj inej problematike, ktorú nie je možné tu ná podrobnejšie vypočítavať; do roku 2003 ju obsahuje jeho personálna bibliografia (Prešov 2004) a za ostatných 10 rokov azda bude podrobnejšie spracovaná v budúcnosti. Aspoň ilustratívne treba dodať, že v tomto období sa pravidelne zúčastňoval prevažne na vypracovaní obdobia stredoveku v mnohých miestnych monografiách (Giraltovce, Vranov nad Topľou, opätovne Prešov, už predtým aj Trebišovce a Hanušovce nad Topľou), ale aj reformácii na východnom Slovensku v 16.–18. storočí, Jakubovi Jakubaeovi, podielu Rusov na doosídľovaní Slovenska v stredoveku, najstaršej šarišskej, užskej šľachte, východným častiam Veľkomoravskej ríše, začiatkom mestečiek na východnom Slovensku a problematike metodského kresťanstva na Slovensku.

Aj približne v poslednom desaťročí svojej doterajšej vedeckej činnosti sa zaoberal rozličnými doteraz nedoriešenými problémami alebo aktuálnymi témami stredovekých slovenských aj maďarských dejín. Definitívne doriešil otázku pôvodu kronikára Uhorského kráľovstva Šimona z Kezy, zaoberal sa začiatkami a vývojom kresťanstva na východnom Slovensku, vpádmi Mongolov na Slovensko, pôvodom a etnogenézou Rusínov, jedinečnosťou a rozšírenosťou metodského kresťanstva na Slovensku, etnickým vývojom Slovákov v 10. - 13. storočí, kresťanstvom na Slovensku do reformácie, začiatkami a vývojom kresťanstva na Zemplíne v stredoveku, panovníkom Svätoplukom I. (knieža či kráľ), etnonymami Sklavoi, Sclavi, Slovieni, Slováci, Slavania, ako aj vývojom politických vzťahov v Uhorskom kráľovstve, najmä východnom Slovensku v prvej polovici 14. storočia. Z mestskej problematiky venoval pozornosť Liptovskému Mikulášu, Banskej Bystrici okolo roku 1255, pôvodu a vývoju miest na Slovensku od 9. do 14. storočia, fenoménom klasifikácie a typizácie miest a mestečiek na Slovensku; svojské a rázovité názory vyjadril na vývoj bratislavského mešťanstva v 12. a 13. storočí v spojitosti s interpretáciou základnej výsadnej listiny Bratislavy z roku 1291, pri čom čiastočne vychádzal zo svojich starších názorov o mešťanoch v Nitre (1998). Kriticko-diplomatickou štúdiou je jeho analýza testamentu šľachtica Petra z rodu Aba, testujúceho najmä pre kláštor v Zaste, ktorý datuje do rokov (1067 - 1073) a upozornil v ňom (po B. Varsikovi) na spomínanie dodnes jestvujúcej dediny Sirník, čo je najstarší zachovaný písomný doklad na osídlenie východného Slovenska vôbec; F. Uličný za jednoznačne úplne falošný pokladá text mestského privilégia Bela IV. z roku 1237 pre Stoličný Belehrad (Székesfehérvár).

F. Uličný je príklad historika, ktorý svoj odbor pokladal za celoživotné poslanie a venoval sa mu plne bez ohľadu na podmienky, ktoré mu život k tomu poskytoval. Vo svojich cieľoch a práci sa nedal odradiť, ani viacročným zákazom publikovania výsledkov svojich výskumov. Jeho život a práca sú dokladom, že pomery za tzv. socializmu neboli také idylické (ako nám to predstavujú historici spracovávajúcí toto obdobie a prítomnosť). Len veľmi pevná vôľa a neochvejná viera v zmysluplnosť svojej práce dopomohli F. Uličnému premôcť všetky prekážky a obohatiť slovenskú historiografiu a tým aj slovenskú kultúru a celý verejný život o dosiahnuté výsledky svojej usilovnej práce, na základe čoho ho môžeme pokladať za jedného z významných slovenských medievistov svojich čias. Súčasne patrí

k významným petrifikátorom samostatnosti slovenskej historiografie nielen v jej tematickom, ale aj terminologickom dotváraní (dobudovávaní).

K ďalšej tvorivej práci mu prajeme dobré zdravie, silu, chuť a vytrvalosť!

Richard Marsina

ŠEŠŤDESIATINY PhDr. MIKULÁŠA ČELKA

Medzi šesťdesiatnikov sa v roku 2013 zaradil i náš ctený kolega, PhDr. Mikuláš Čelko, riaditeľ banskoštiavnickej pobočky Štátneho archívu v Banskej Bystrici. Je vhodný čas pripomenúť si jeho životné osudy a pôsobenie v slovenskom archívniectve, ktorému ostal verný od univerzitných štúdií po celý doterajší život. Rovnako tak vernosť zachoval aj oblasti stredoslovenských banských miest.

Mikuláš Čelko sa narodil 6. decembra 1953 v Liptovskom Mikuláši. Na Liptove prežil časť svojho detstva do roku 1962, keď sa rodina presťahovala do Piešťan. Tu absolvoval základnú školu a štúdium na strednej všeobecno-vzdelávacej škole. Na nej, zásluhou profesora latinčiny Dr. Gašpara Sedláka, strýka popredného slovenského medievistu profesora Vincenta Sedláka, okrem klasickej latinčiny nadobudol prvé poznatky aj z obdobia používania rustikálnej latinčiny. Po maturite v roku 1972 sa prihlásil na štúdium archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Podobne ako pre viacerých v tom čase, úspešné absolvovanie prijímacích skúšok neznamenalo ešte prijatie. Z dôvodu očakávaného povolania na dvojročnú základnú vojenskú službu, riešil situáciu prihlásením sa na Chemicko-technologickú fakultu Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. S radosťou však prijal koncom septembra 1972 oznámenie o dodatočnom rozšírení počtu študentov odboru archívniectva, do ktorého ho zaradili. Počas štúdia sa ukazoval ako vynikajúci študent. Svedčí o tom skutočnosť, že štyri roky pracoval ako pomocná vedecká sila v Historickom ústave u docenta Petra Ratkoša. Výberové semináre si zvolil z hospodárskych dejín u doktora Mariána Skladaného. Obidvaja mali potom veľký vplyv na ďalšie smerovanie jeho záujmu a odbornej činnosti. Zvlášť docent Ratkoš, známy svojou kritickosťou, ho postupne usmerňoval k problematikám stredoveku Kremnice a Banskej Štiavnice. Docent Ratkoš sa Mikulášovi Čelkovi stal školiteľom diplomovej práce zameranej na dejiny kremnickej mincovne v rokoch 1546–1564 podľa účtovných registrov pizetára ostrihomského arcibiskupa. Počas vysokoškolských odborných praxí mal možnosť hlbšie poznať v Štátnom ústrednom banskom archíve a na pracoviskách vtedajšieho Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom v Kremnici a Banskej Štiavnici bohatstvo rôznych druhov archívnych fondov. A tiež zvlášť skúsených a vzácných ľudí, dodnes nie dostatočne cenených. Osobne spoznal prácu viacerých, ktorí prežili rôzne skrivodlivosti po februári 1948. Zásluhou riaditeľa Slovenskej archívnej správy Dr. Jozefa Chreňu mohli títo v archívoch pracovať a využívať svoje, najmä viacjazyčné, vedomosti. Mikuláš Čelko tak mal príležitosť získavať poznatky od Júliusa Slaného, Jozefa Kupču, Rudolfa Rittera, profesora Ctibora Matulaya, Alexandra Zrebeného, pôvodne archívára, neskôr múzejníka. Taktiež od Jozefa Vozára, v 70. rokoch minulého

storočia pracujúceho už v Historickom ústave SAV, od riaditeľov a archivárov Štátneho ústredného banského archívu, profesorov Jozefa Gindla a Vojtecha Bolerázkeho, ako aj od Štefana Buzalku.

Do pobočky Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom v Banskej Štiavnici nastúpil 1. júla 1977 s veľkým entuziazmom a plánni spracovania kmeňového fondu, Magistrátu mesta Banská Štiavnica. Mikuláš Čelko nastúpil na dlhoročne neobsadené miesto odborného archivára. Ročná prezenčná vojenská služba, ktorú absolvoval od septembra 1977, mu ešte na istý čas oddialila problémy, s ktorými sa vtedy boril archív. Návrat na pracovisko v septembri 1978 ho uviedol do tvrdej reality. Jeho prvý riaditeľ, Rudolf Ritter, vynikajúci znalec viacerých jazykov, okrem iného aj gruzínčiny (znalosti z pobytu v gulagu 1945–1951), odišiel do dôchodku. Miesto odborného spracovávanía archívnych súborov ho čakalo sťahovanie pobočky a tiež osud vtedajších mladých archivárov, ktorí prišli do Banskej Štiavnice, Jána Žiláka a od roku 1980 Zoltána Baláza – niekoľkoročné bývanie často v krutých podmienkach pracovni archívov. V rokoch 1979–1980 úspešne zvládol sťahovanie pobočky archívu v Banskej Štiavnici aj vďaka brigádnickej pomoci študentov archívnictva vedených vtedy odborným asistentom Leonom Sokolovským. Sťahovania sa stali Mikulášovi Čelkovi akoby osudnými. V Kremnici ich zažil deväť, vrátane výstavby novej účelovej budovy archívu v rokoch 1992–1994. A v Banskej Štiavnici to bolo v roku 2005 druhé, azda posledné sťahovanie. Riešenia priestorových problémov pracovísk archívu v Kremnici a Banskej Štiavnici a permanentné presuny archívnych súborov mu dlhodobo zaberali pracovný čas, ktorý by mal využívať na odborné činnosti. Spomínané sťahovania a vtedy „neatraktívna“ téma produkcie zlata a striebra v stredoslovenskom banskom regióne v druhej polovici 16. storočia sa stali zámenkou nedoporučenia zamestnávateľa v roku 1981 k zvýšeniu jeho odbornosti vo forme externej aspirantúry u školiteľa docenta Petra Ratkoša.

Náš jubilar od augusta 1980 bol poverený riadením Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom so sídlom v Kremnici. Od mája 1986 až do nových územno-správnych zmien v lete 1996 zastával funkciu jeho riaditeľa. Pre neho samotného to znamenalo 16 ročné dochádzanie z Banskej Štiavnice do Kremnice, vzdalenej vyše 50 kilometrov. Od leta 1996 do konca roku 2002 bol riaditeľom Štátneho okresného archívu v Banskej Štiavnici a od 1. januára 2003 dodnes je riaditeľom štiavnickej pobočky Štátneho archívu v Banskej Bystrici. Okrem práce v archívnictve, je záslužné aj jeho pedagogické pôsobenie na viacerých školách. Na bansko-štiavnickom gymnáziu pôsobil v roku 1987. Pomocné vedy historické vyučoval na novozaloženom odbore reštaurovania a konzervovania papiera na Strednej priemyselnej škole chemickej v Banskej Štiavnici v rokoch 1995 – 1997 a na odbore reštaurovania kameňa Strednej priemyselnej školy baníckej a hutníckej v roku 1999. Stredoveké dejiny prednášal v rokoch 2003 – 2004 na Katedre ekomuzeológie Univerzity Matej Bela v Banskej Bystrici. V rámci súpisu a skúmania slovacík z obdobia stredoveku a novoveku sa zúčastnil výskumov vo viacerých zahraničných archívoch, v rumunskom Sibiu (1981), Varšave (1985), v Ríme a Vatikáne (1996, 1998, 1999).

Od začiatku práce v archíve sa Mikuláš Čelko autorsky a organizačne zúčastňoval na propagácii bohatstva a výnimočnosti archívneho dedičstva stredoslovenského banského regiónu. Spolupracoval s viacerými inštitúciami pri tvorbe a realizácii výstav, viac razy na medzinárodnej úrovni. Je možné spomenúť výstavu archívnych dokumentov pri príležitosti medzinárodného kongresu ICOTECH

(dejiny vedy a techniky) v Banskej Štiavnici (1981), výstavu pri príležitosti udelenia mestských výsad Banskej Štiavnici (1988), výstavu pri príležitosti 500. výročia kodifikácie mestského a banského práva Kremnice (1992) a ďalšie. V spolupráci s domácimi a zahraničnými vedeckými a kultúrnymi inštitúciami sa podieľal na príprave sympózia *Banské mestá na Slovensku* (1987, zborník 1990), medzinárodnej konferencie k 500. výročiu kodifikácie mestského a banského práva Kremnice (1992, zborník), medzinárodnej konferencie *Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách v roku 1751* (2001, zborník, CD, výstava) a naposledy medzinárodného sympózia *Dejiny nemeckého jazyka na Slovensku* (2005, zborník).

Za región Banskej Štiavnice, Kremnice, Novej Bane a Banskej Belej vypracoval súpis archívnych dokumentov do zborníka *Buda expugnata Europa et Hungaria 1683 – 1718* (Budapešť 1986). Spoluautorsky sa podieľal na prezentácii výskumu rodu Lotrinských, na ktorom participovali autori zo siedmich krajín na zámku Schallaburg (2000, Dolné Rakúsko) a na výstave Bavorsko – Uhorsko, tisíc rokov (Pasov 2001). V spolupráci s univerzitami v Bochume a Münsteri sa v slovenských archívoch v rokoch 2000 – 2005 realizoval projekt *Nemecké rukopisy a dokumenty z obdobia stredoveku a ranného novoveku v slovenských archívoch*. Na projekte pracovali viacerí slovenskí archivári. Mikuláš Čelko sa stal po Jurajovi Spiritzovi garantom projektu za slovenskú stranu. Záverečným výstupom projektu bolo trojzväzkové dielo s vyše 14 000 registmi z nemecky písaných archívnych prameňov, ktoré tlačou vyšlo v roku 2009. Zásluhou nedávno predčasne zomrelého profesora Ilpo Tapani Piirainena (1941–2012) sa 40 exemplárov tohto diela dostalo aj do knižníc vedeckých inštitúcií, múzeí a archívov na Slovensku.

Ako autor a spoluautor (najčastejšie s manželkou Máriou – kunsthistoričkou) publikoval asi 60 štúdií z problematiky stredovekých dejín banskoštiavnického regiónu, dejín baníctva, mincovníctva, produkcie drahých kovov, remesiel, cirkevných a školských dejín. Uverejnil viacero článkov do regionálnej tlače, anotácií a recenzií do odborných časopisov, vrátane Slovenskej archivistiky. Niektoré štúdie publikoval aj v zahraničí, napríklad v Rakúsku, Čechách a Nemecku. Pre pamiatkarské prípravy obnov meštianskych domov v mestskej pamiatkovej rezervácii v Banskej Štiavnici vypracoval vyše sto rešerší k stavebnému vývoju budov. Autorsky a tiež ako zostavovateľ sa podieľal na tvorbe desiatich monografií obcí regiónu. Naposledy v roku 2013 sa spolupodieľal na publikovaní dejín Svätého Antona a Klastavy.

Sám si zvlášť cenil edičnú spoluprácu s profesorom Ilpo Tapani Piirainenom a docentkou Máriou Papsonovou pri publikovaní významného historického prameňa, textov kremnického mestského a banského práva (2004), spolu so slovenskými prekladmi. Spoluautorsky s manželkou Máriou Čelkovou a Igorom Grausom verejnosti sprístupnili portréty hlavných komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17.–19. storočí (2007). Táto edícia získala ocenenie najkrajšia kniha roka v súťaži Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a časopisu *Pamiatky a múzeá*. Taktiež spolu s manželkou a Erikom Petrikovičom sa podieľal na ďalšej edícii muzeálnych zbierok, kolekcií vyše 200 kusov streleckých terčov (2008). Pozornosť vo svojej odbornej a vedeckej činnosti venoval aj mestu svojho pôsobiska, Banskej Štiavnici. Pre jej monografiu (2002) spracoval kapitoly o vývoji mesta od stredoveku po vznik ČSR, vývoji archívniectva v meste, o dejinách miestnej rímskokatolíckej cirkvi. Spracoval viacero hesiel

o osobnostiach politického, hospodárskeho, kultúrneho a duchovného života mesta pre publikáciu *Osobnosti Banskej Štiavnice* (2006).

Popri všetkých sťahovaniach, snahách o zlepšenia stavu priestorov archívu v Kremnici a Banskej Štiavnici, víťane výstavby novej účelovej budovy archívu v Kremnici, sa snažil náš jubilant plniť svoje poslanie v odbore archívnictva. Samostatne alebo spoluautorcky sa podieľal spracovaní a sprístupňovaní početných archívnych fondov a zbierok rôznych druhov. Pochádzali z činnosti úradov štátnej a verejnej správy, školstva a pod. Výsledkom práce boli inventáre a tematické katalógy časovo ohraničené od stredoveku až po najnovšie obdobia. Ako sme už uviedli, Mikuláš Čelko mal dlhodobjší zámer, s ktorým vstupoval na pracovisko archívu v Banskej Štiavnici v roku 1977, t. j. spracovať a sprístupniť stredoveké písomnosti Magistrátu mesta Banskej Štiavnice. Vynikali svojím rozsahom a zvláštnosťou usporiadania. Často boli bádateľsky využívané, avšak bez možnosti určitej orientácie v nich. Časť z nich previezli v decembri 1918 do Budapešti, odkiaľ sa vrátili v rámci recipročnej výmeny v 60. rokoch minulého storočia. Ďalšie časti boli rôzne zaradené, vrátane úradných kníh a účtovného materiálu, testamentov a pod. Ešte za života znalcov tohto fondu, docenta Petra Ratkoša, profesorov Jozefa Gindla a Vojtecha Bolerázskeho, konzultoval s nimi spôsoby možného usporiadania a sprístupnenia. V ich ponímaní sa značne líšili. Mikuláš Čelko prijal skôr rady profesora Ctibora Matulaya, autora katalógu písomností Magistrátu mesta Banská Bystrica do roku 1536, ktorý vyšiel aj tlačou v roku 1980. Po dôkladných prípravách, postupne od roku 2002 až do roku 2013 spracoval v 12 dieloch inventára písomnosti Magistrátu mesta Banská Štiavnica do roku 1526 a úradné a účtovné knihy do roku 1650. Sedem zväzkov inventára sa umiestnilo na internetovú stránku www.vademecum.vsnet.sk.

Životné jubileum sa akosi tradične, ba aj prirodzene stáva príležitosťou pre retrospektívny pohľad na činnosť a zásluhy jubilantov. Miki Čelko, tak ako ho viacerí poznáme už dlhé roky, veľký pracant, človek múdry, nezištný a s dobrým srdcom, vzhľadom k svojim nekonvenčným postojom a vrodenej skromnosti, sa doposiaľ vyhýbal akémukoľvek vyzdvihovaniu vlastných úspechov a zásluh. Až teraz pripustil možnosť verejne prezentovať určité biografické údaje i výsledky jeho práce. Vydržal v nej v dobrom aj v zlom. Neodradili ho ťažké pracovné podmienky, ani početné sťahovania archívov, ale ani častá neúcta k práci archívára, s ktorou sa stretával. Sám to už dávno trefne, ale s jemu vlastným jemným humorom vystihol na jednej konferencii k dejinám miest konanej na východnom Slovensku vetou: *Ja som archivár, kto je menej?!* Dosiahnuté úspechy nechcel spájať výlučne so svojou osobou. Vždy prízvukoval, že mohli byť len vtedy, keď na pracoviskách archívov v Kremnici a Banskej Štiavnici pracovali odborne zdatní a spoľahliví ľudia. A samozrejme, v pozadí toho nechýbala u neho podpora rodiny.

Milý náš jubilant Miki, dovoľujem si v mene všetkých slovenských archívárov a azda aj tých spoza hraníc, ktorí Ťa poznajú, vysloviť úprimné želanie, nech Ťa dopriate do ďalších rokov života dostatok pevného zdravia, šťastia, tvorivých síl a elánu na poli archívnictva i histórie a zároveň veľa spokojnosti v rodinnom kruhu.

Ad multos annos, amice!

František Žifčák

Dlhoročná pracovníčka Ústredného archívu SAV, Mgr. Lýdia Kamencová, sa dožíva významného životného jubilea a súčasne, i keď nie okrúhleho, aj pracovného. Počas jej, viac ako štyroch decénií pôsobenia v archíve získala, spracovala, ale aj presťahovala veľké množstvo archívneho materiálu.

Narodila sa 23. decembra 1943 v Bratislave. Po maturite na Jedenásťročnej strednej škole (1960) pokračovala v štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, odbor dejepis – ruský jazyk. Po úspešnom absolvovaní štúdia (1965) začala pracovať v Štátnom archíve v Bratislave, kde skatalogizovala cirkevné matriky zo 17. - 20. stor. a spracovala fond bratislavského podžupana z obdobia prelomu 19. a 20. stor. Po piatich rokoch pôsobenia v štátnom archíve prestúpila do Ústredného archívu SAV, kde pracuje doteraz.

Hoci nemala špeciálne archívne vzdelanie, pomerne rýchlo si osvojila zásady pre prácu s archívnym materiálom. Postupne získala hlboké teoretické vedomosti vo svojom odbore a stala sa profesionálne skúsenou, jazykovo erudovanou pracovníčkou, čo dokázala svojím podielom na projektoch medzinárodnej spolupráce – šesťjazyčný odborný *Malý terminologický slovník, Kontakty a spolupráca medzi českými a slovenskými vedeckými osobnosťami vo svetle archívnych dokumentov, Akadémie – nositelia kultúrnej identity* (posledné dva projekty spoločne s Archívom Akadémie vied ČR).

Od svojho nástupu do archívu sa zameriavala na zabezpečovanie kompletizácie dokumentácie pre dejiny vedy a techniky na Slovensku, pre dejiny SAV a poznanie vedeckých osobností. Spracovávala rozsahom i problémami najzložitejšie fondy úradnej i súkromnej proveniencie.

Podieľala sa na rozpracovaní metodiky tvorby, spracovania a využitia zbierkových fondov. Doteraz spracovala a vyhotovila inventáre pre viac ako 60 osobných fondov významných slovenských vedcov, napr. akademikov D. Blaškoviča, L. Déreera, D. Ilkoviča. Vybuďovala a pravidelne dopĺňa a spravuje rozsiahlu zbierku medailí, vedeckých ocenení a kartotéku o udelených vedeckých kvalifikačných stupňoch.

Výsledky jej vedeckovýskumnej činnosti sú doložené v historických úvodoch v inventároch spracovaných fondov a v odborných štúdiách publikovaných v periodikách doma a v zahraničí. S jej menom sa pravidelne stretávame aj na stránkach Slovenskej archivistiky v časti Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík (anotácia ruského archívneho časopisu *Otečestvennyje archivy*).

Aktívne sa podieľala a podieľa aj na významných akciách súvisiacich s okrúhlymi výročiami SAV a k 60. výročiu založenia akadémie ako spoluautorka 2-zväzkových *Dejín SAV*.

Milá Lydka, v mene svojom i Tvojich kolegov Ti želim v ďalších rokoch veľa zdravia, spokojnosť i pohodu v rodinnom kruhu i na pracovisku!

Ludmila Nemeskürthyová

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Marsina, Richard: Historické pramene k byzantskej misii (861/862) - (885/886)	3
Nováková, Veronika: Provenienčný princíp na Slovensku	22
Vrláková, Eva: Pramenná hodnota archívnych dokumentov Okresného úradu v Dolnom Kubíne (1881) 1923-1945 (1959).....	69
Hollá, Helena: Jozef Kočiš - jeden zo zakladateľov moderného slovenského archívniectva	79

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Kačirek, L. – Ragač, R. – Tišliar, P.: Múzeum a historické vedy (Vladimír Rábik)	103
Sokolovský, L.: Pečate a znaky stolíc na Slovensku (Radoslav Ragač)	104
Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči XX/2012 (Agnesa Žifčáková)	106
Jesenský, M.: Muzeológia na Kysuciach (Drahomír Velička)	110
Bôbová, M. – Snopková, B. (zost.): 16. storočie v zrkadle knižnej kultúry (Adrián Lančarič)	114
Hermann, I. - Karlinszky, B. (zost.): Megyetörténet. Egyház-és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére (Radoslav Ragač)	118
Delius, Ch. T.: Poučení o zručnosti hornické, o teorii a užití, včetně pojednání o principech hornické kamerální vědy (Peter Konečný)	119
Banat-Berger, F. - Dupluoy, L. - Huc, C. (zost.): L' archivage numérique à long terme. Les débuts de la maturité? (Radoslav Ragač)	121
Steffen, A. – Hedwig, A. (zost.): Visualisierte Kommunikation im Mittelalter – Legitimation und Repräsentation (Radoslav Ragač)	122

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík

The American Archivist 2013/1 (Milan Belej)	124
Archiwa, biblioteki i muzea kościelne 2012/98 (Drahomír Velička)	127
Levéltári Szemle 2012/1-3 (Viliam Csáder)	130
Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 2013/1 (Richard Marsina)	138
Sborník archivních prací 2012/1-2 (Júlia Ragačová)	140

SPRÁVY

Porady riadiacich orgánov archívniectva členských krajín Európskej únie v roku 2013 (Mária Španková)	144
Medzinárodný workshop zameraný na prípravu na mimoriadne udalosti v Třeboni (Alena Maková)	156

XVII. archívne dni v Slovenskej republike (Mária Munková)	160
Deň otvorených dverí v Slovenskom národnom archíve (Ivana Fialová)	162
Chronologická výstava <i>Ako sa meral čas</i> na Bratislavskom hrade (Elena Machajdíkova)	163
Výstava Slovenského národného archívu „Čo ste hasiči, čo ste robili...“ (Daniela Tvrdoňová)	169
Výstava archívnych dokumentov <i>Neznáme poklady francúzsko-slovenskej histórie</i> (Júlia Ragačová)	171
Medzinárodná konferencia Gustáv Husák: moc politiky – politik moci (Richard Pavlovič)	175
Vedecká konferencia Rod Justh z Necpál v 15. - 20. storočí (Ivana Fialová)	177
Konferencia Poznávanie dejín Slovenska: pramene, metódy a poznatky (Marcela Domenová)	179
Odborná konferencia (Ne)zabudnuté fotografie? (Božena Marušicová)	181
Konferencia Zbojníctvo na Slovensku (Kristína Sámelová)	183
Exkurzia po juhočeských archívoch a pamiatkach (Marta Bednářová)	185
Správa o činnosti Katedry archívniectva a PVH Filozofickej fakulty UK v akademickom roku 2012/2013 (Juraj Roháč)	188
Správa o činnosti Katedry archívniectva a PVH Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v akademickom roku 2012/2013 (Marcela Domenová)	192
 KRONIKA	
Z rokovania Vedeckej archívnej rady (Milan Mišovič)	196
Významné ocenenie PhDr. Igora Grausa, PhD. (Mikuláš Čelko)	197
Slovenské štátne vyznamenanie prof. Lorenzovi Mikoletzkemu (Peter Kartous)	199
Historik a archivár univ. prof. Ferdinand Uličný, DrSc. (Richard Marsina)	200
Šesťdesiatiny PhDr. Mikuláša Čelka (František Žifčák)	204
Mgr. Lýdia Kamencová jubiluje (Ľudmila Nemeskürthyová)	208

OZNAM

Čitateľskej verejnosti oznamujeme,
že od nasledujúceho čísla (č. 1/2014) sa upravuje cena predplatného.

Cena za jeden výtlačok sa zvyšuje na 9,90 €.

Úprava ceny predstavuje skutočné náklady vydavateľa spojené
s tlačou a distribúciou časopisu Slovenská archivistika.

Veríme, že nám zachováte svoju priazeň.

Redakcia Slovenskej archivistiky

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLVIII – Číslo 2 – 2013

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr

Objednávky a predplatné výlučne prijíma:

L. K. Permanent, spol. s r. o., Hattalova 12, 831 03 Bratislava 34

e-mail: zakova@lkpermanent.sk

Tel.: 02/49 11 12 02

Fax: 02/49 11 12 09

Tlač

Centrum polygrafických služieb.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 0,60 €

TABLE DES MATIÈRES

ÉTUDES ET ARTICLES

Marsina, Richard: Les sources historiques portant sur la Mission byzantine (861/862)- (885/886)	3
Nováková, Veronika: Le principe de provenance en Slovaquie	22
Vrláková, Eva: La valeur de source des documents d'archives du bureau de district de la ville de Dolný Kubín (1881) 1923 – 1945 (1959)	69
Hollá, Helena: Jozef Kočíš – l'un des fondateurs de l'archivistique moderne slovaque	79
LITTÉRATURE	
Comptes rendus et exposés	103
Révue bibliographique des périodiques étrangères d'archives	124
RAPPORTS	144
CHRONIQUE	196

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ И СТАТЬИ

Марсина, Рихард: Исторические источники по византийской миссии (861/862)- (885/886).	3
Новáковá, Вероника: Принцип провенансиции в Словакии	22
Врлáковá, Ева: Первоисточниковая ценность архивных документов Районного учреждения в г. Долны Кубин (1881) 1923 -- 1945 (1959)	69
Холлá, Елена: Йосиф Кочиш --- один из основателей современной словацкой архивистики	79
ЛИТЕРАТУРА	
Рецензии и рефераты	103
Библиографический обзор зарубежных архивных журналов	124
СООБЩЕНИЯ	144
ХРОНИКА	196

ISSN - 0231 - 6722